

วารสารสังคมศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีที่ 49 ฉบับที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2562)

Journal of Social Sciences
Faculty of Political Science
Chulalongkorn University
Vol.49 No.1 (Jan-Jun 2019)

สังคมศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์ (Journal of Social Sciences)

เป็นวารสารราย 6 เดือน ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ (ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม-มิถุนายน และ ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม) มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งตีพิมพ์และเผยแพร่ความรู้ด้านรัฐศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง

กองบรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิ

ศ.ดร.สุจิต บุญบังการ
ศ.ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร
ศ.ดร.จรัส สุวรรณมาลา
ศ.ดร.สุภางค์ จันทร์วานิช
ศ.ดร.ไชยวัฒน์ คำชู
ศ.ดร.อนุสรณ์ ลิ้มมณี
ศ.ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์
ศ.สุริชัย หวันแก้ว
Prof. Dr. Chris Baker
Dr. Michael H. Nelson

คณะกรรมการประเมินคุณภาพวารสาร

รศ.ดร.พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต
รศ.ดร.วรพิตย์ มีมาก
รศ.ดร.สิริพรรณ นกสวน สวัสดี
รศ.ดร.ปิยากร หวังมหาวร

ผู้ตรวจภาษาอังกฤษ

รศ.ม.ร.ว.พฤทธิสถาน ชุมพล

ผู้ประสานงาน

นางสาวอัมพร เพ็ชรรัตนตานนท์
นางสาวอนงค์ กาญจนประภากุล

สำนักงาน

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน
กรุงเทพฯ 10330
โทร. 0-2218-7333
E-mail: cusocscij@gmail.com

ที่ปรึกษา

คณบดีคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

ผศ.ดร.บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

นางนฤมล กิจไพศาลวัฒนา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

ศ.ดร.อัมพร อารังลักษณ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร.อัชกรณต์ วงศ์ปรีดี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รศ.ดร.นภเรณู สัจจวิทย์ ธีระฐิติ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร.อรอร ภูเจริญญ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.จิตติภัทร พูนช้ำ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร.ภัทรพรรณ ทาดี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
อ.ดร.กีรติ ชื่นพิทยาธร คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อ.ดร.กัลยา เจริญยิ่ง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ออกแบบปก

นายเทวัญ จารุรัตนภรณ์

ออกแบบและพิมพ์ที่

บริษัท จามจุรีโปรดักส์ จำกัด
26 ถนนพระรามที่ 2 ซอย 83 แขวงสามมด้า
เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ 10150
โทร./โทรสาร 0-2415-8320-1

เจ้าของและผู้จัดพิมพ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ความเห็นและข้อความที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้เป็นของผู้เขียนไม่ใช่ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- บทความทุกเรื่องที่ดีพิมพ์ในวารสารจะผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (peer reviewer) ในสาขาที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 - 3 คน ตามกระบวนการที่กองบรรณาธิการกำหนด

บทบรรณาธิการ

วารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้ประกอบไปด้วยบทความที่หลากหลายเช่นเคย เริ่มจากบทความของ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล พลวัตการเปลี่ยนแปลง การถดถอย และการฟื้นตัวของขบวนการต่อต้านทักษิณ โดยมุ่งไปที่ความคิดของกลุ่มที่หลากหลายจากทั่วทุกภาคทำให้เห็นมิติที่ลึกลงไปตั้งแต่การเสื่อมถอยของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยจนถึงการฟื้นตัวของกลุ่มที่ประกอบเป็นขบวนการ หรือ คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.)

รัฐศิริจันทร์ วังกานนท์ ศึกษาผลของการจัดทำงานงบประมาณแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่าส่งผลต่อการทำให้เป็นประชาธิปไตยอย่างไร ผ่านกรณีศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามแห่งและมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการจัดการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสม

ในบทความของอดิพันธ์ พรหมพันธ์ ศึกษารูปแบบของรัฐธรรมนูญไทยหลังยุคทักษิณ ชินวัตร และได้ชี้ว่าระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ มีพัฒนาการเชิงสถาบัน โดยใช้สถาบันการเมืองเป็นเครื่องรองรับระบอบและสร้างความเข้มแข็งให้รัฐธรรมนูญ

บทความของพิชญ์ เสงี่ยมพงษ์ (Pisanu Sangiamongsa) อธิบายที่มาทั้งทางทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ในปัจจุบันที่มีผลต่อการตราและการบังคับใช้พระราชบัญญัติภาษีการรับมรดก พ.ศ. 2558 โดยชี้ให้เห็นถึงปัจจัยเชิงปัญหาความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยทางการเมืองและปัจจัยทางนโยบายส่งผลต่อแนวคิดและการบังคับใช้เป็นผลสำเร็จ แต่กลับไม่บรรลุหลักการเรื่องการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของแนวคิดการจัดเก็บภาษีมรดก

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และจิรายุทธ์ สีม่วง ศึกษากระบวนการสะสมทุนของคาสีโนชายแดนไทยโดยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองและทางเลื้อนนโยบายสาธารณะเพื่อทำความเข้าใจกลไกและกระบวนการสะสมทุนของคาสีโน และได้เสนอข้อคิดเชิงนโยบายหากประเทศไทยจะมีคาสีโนที่ถูกกฎหมายจะเพิ่มปัญหามากกว่าและควรจะมีกลไกสร้างระบบการพนันแบบมีความรับผิดชอบและสร้างผลเมืองที่รู้เท่าทันการพนัน

ดิถนภพจ สันสมบูรณ์ทอง ศึกษาว่าทฤษฎีความเป็นสากลของการบูรณาการประเด็นเพศภาวะว่าสามารถกลายมาเป็นประเด็นในกระแสหลักขององค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ ได้อย่างไรและชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีดังกล่าวไม่ได้มีความเป็นสากล

สิทธิพล เครือรัฐติกาฬ ศึกษาปัจจัยที่ทำให้จีนสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบาในทศวรรษ 1960 ซึ่งนับเป็นก้าวแรกของจีนในตลาดอเมริกา แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็เสื่อมถอยลง เนื่องจากความขัดแย้งในแนวทางการปฏิวัติระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตแตกต่างกัน และการที่คิวบาหันไปหาโซเวียตทำให้จีนตัดสินใจยุติความสัมพันธ์ระดับพรรคต่อพรรคกับคิวบาในที่สุด

รัชพล แยมกลีบ ศึกษาประเด็นเรื่องเรือนร่างและความอ้วนผ่านประสบการณ์ของชายคนหนึ่งที่เคยมีรูปร่างอ้วน ว่าเรือนร่างมิได้เป็นเพียงสิ่งที่ถูกกระทำหรือประกอบสร้างจากโครงสร้างของสังคมเท่านั้น แต่เป็นผลของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติประกอบกัน

บัณฑิต จันทรโรจนกิจ

สารบัญ

Articles / บทความวิชาการ

- The Dynamics of Change: The Decline and Revival of the Anti-Thaksin Movement 7
พลวัตการเปลี่ยนแปลง การถดถอย และการฟื้นตัวของขบวนการต่อต้านทักษิณ
Kanokrat Lertchoosakul / กนกรัตน์ เลิศชูสกุล
- Political Engagement in Thailand: Democratization through Participatory Budgeting 35
การมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศไทย: การทำให้เป็นประชาธิปไตยด้วยการงบประมาณแบบมีส่วนร่วม
Ratthasirin Wangkanond / รัฐศิริรินทร์ ว่างานนท์
- The Thai Style Democratic Regime (2006- 2017) in Thai Bureaucratic Polity 57
after the Thaksin Chinnawatra Period
ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ (2549-2560) ในรัฐราชการไทยหลังสมัยทักษิณ ชินวัตร
Adinant Prompanjai / อตินันท์ พรหมพันธ์ใจ
- The Enactment of Thailand's Inheritance Tax Law 2015: A Policy Process Analysis 81
พระราชบัญญัติภาษีการรับมรดก พ.ศ. 2558: บทวิเคราะห์กระบวนการนโยบาย
Pisanu Sangiampongsa / พิษณุ เสงี่ยมพงษ์
- Casino Capitalism at Thailand's Borders: Theoretical Propositions in Political Economy 107
and Policy Options
ทุนนิยมคาสิโนชายแดนไทย: บทความทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองและทางเลือกนโยบาย
สาธารณสุข
Chaiyon Praditsil and Jirayoot Seemung / ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และ จิรายุทธ์ สีม่วง

- Challenging the Discourse of Universality of Gender Mainstreaming of the United States Agency for International Development (USAID) 127
การทำทนายวาทกรรมความเป็นสากลของการบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลักขององค์กร
เพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ
Tinnaphop Sinsomboonthong / ทินณภพจ์ สิ้นสมบุญทอง
- China's First Step in Latin America: The Establishment of Diplomatic Relations with Cuba and the Beginning of the Conflict in the 1960s 151
ก้าวแรกของจีนในลาตินอเมริกา: การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบา
และจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งในทศวรรษ 1960
Sitthiphon Kruarattikan / สิทธิพล เจริญรัฐติกาล
- The Story of a Formerly Fat Man: A Study of "The Body" in a Society of People Obsessed with Being Slim 175
เรื่องเล่าคนเคยอ้วน: การศึกษาเรือนร่างในสังคมนิยมความผอม
Ratchapon Yamkeep / รัชพล แยมกليب

The Dynamics of Change: The Decline and Revival of the Anti-Thaksin Movement**

Kanokrat Lertchoosakul*

Abstract

This article analyses the dynamics of change within the movement against former Thai Prime Minister Thaksin Shinawatra. It focuses on its decline under the People's Alliance for Democracy (PAD) and revival under the new movement organization, the People's Democratic Reform Committee (PDRC). It asks questions of what conditions affected the conflict and decline of the anti-Thaksin movement under the PAD; and what major factors caused the successful revival of the anti-Thaksin movement under the PDRC. In responding to these questions, interviews of 100 anti-Thaksin informants from 13 provinces in different regions of Thailand were conducted. It argues that three dimensions of conflict brought about the fragmentation and decline of the anti-Thaksin movement under the PAD: conflict between liberal and ultra conservative forces within the movement; battles between the PAD and the Democrat Party; and internal disagreements within the movement over the New Politics Party. The revival of the anti-Thaksin movement was the result of official dissolution of the PAD as the movement's organization, the role of the Democrat Party in supporting the PDRC, public pressure over the attempt to pass the amnesty bill for Thaksin, the new 'loose and pluralistic structure' of the movement and its 'inclusive' strategy to diminish the earlier fragmentation, and making the movement appear less of a political one in order to attract the apolitical middle class and younger generation.

Keyword: *Thai politics, anti-Thaksin movement, PAD, PDRC*

*Lecturer, Department of Government, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Prathumwan, Phayatai, Bangkok, 10330. Email: kanokrat.l@chula.ac.th

**This article is a part of the research project, "Development and Dynamics of Anti-Thaksin Movement: From a Diverse Liberal toward a Conservative Movement" (RDG5810001) sponsored by the Thailand Research Fund (TRF).

Received January 11, 2018; Revised February 19, 2018; Accepted February 19, 2018

พลวัตการเปลี่ยนแปลง การถดถอย และการฟื้นตัว ของขบวนการต่อต้านทักษิณ**

กนกรัตน์ เลิศชูสกุล*

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยมุ่งวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการต่อต้านทักษิณ โดยเฉพาะการถดถอยของขบวนการภายใต้การนำของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) และการกลับมาประสบความสำเร็จภายใต้การนำของคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) ผ่านการตอบคำถาม 2 ข้อ หนึ่ง อะไรคือเงื่อนไข และพัฒนาการของความขัดแย้งและการถดถอยของขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ พธม. สอง อะไรคือปัจจัยที่สำคัญในการฟื้นฟูและประสบความสำเร็จของขบวนการต่อต้านทักษิณอีกครั้งภายใต้การนำของ กปปส. ในการตอบคำถามสำคัญทั้ง 2 ทั้งนี้ บทความวิจัยชิ้นนี้เสนอว่า ปัญหาความขัดแย้ง 3 มิติส่งผลให้เกิดปัญหาความแตกแยกและการถดถอยของขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านทักษิณภายใต้การนำการเคลื่อนไหวของ พธม. หนึ่ง ความขัดแย้งภายในขบวนการฯ ระหว่างแกนนำ พธม. กลุ่มเสรีนิยมและกลุ่มอนุรักษนิยมสุดขั้ว สอง ความขัดแย้งระหว่างแกนนำและมวลชนของทั้ง พธม. กับ พรรคประชาธิปัตย์ สาม ความไม่ลงรอยกันของกลุ่มต่างๆ ในขบวนการต่อการจัดตั้ง “พรรคการเมืองใหม่” ในขณะที่การฟื้นตัวขึ้นอีกครั้งของขบวนการภายใต้การนำของ กปปส. เป็นผลจากเงื่อนไขและปัจจัย 6 ประการ ได้แก่ การยุติบทบาทของ พธม. การเข้าร่วมขบวนการฯ อย่างเต็มตัวของแกนนำจากพรรคประชาธิปัตย์ ความไม่พอใจของสาธารณะต่อการผลักดัน “พระราชบัญญัตินิรโทษกรรม” ของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ การเคลื่อนไหวภายใต้โครงสร้างองค์กรการเคลื่อนไหวแนวใหม่ที่มีลักษณะ “หลวมและรองรับความหลากหลาย” การใช้แนวทาง “ชูประเด็นข้อเรียกร้องที่หลากหลาย” และการสร้างขบวนการทางการเมืองให้ดูไม่เป็นการเมือง ในการดึงดูดคนกรุงเทพฯ และชนชั้นกลางรุ่นใหม่ให้เข้าร่วมได้

คำสำคัญ: การเมืองประเทศไทย, ขบวนการต่อต้านทักษิณ, พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.), คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.)

*อาจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถ.พญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 อีเมล kanokrat.l@chula.ac.th

**บทความชิ้นนี้มาจากส่วนหนึ่งของผลงานวิจัยหัวข้อ “พัฒนาการและพลวัตของขบวนการต่อต้านทักษิณ: จากขบวนการเสรีนิยมอันหลากหลาย สูขบวนการอนุรักษนิยมเข้มข้น” (หมายเลขทุน RDG5810001) ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การเมืองคนดี: ความคิด ปฏิบัติการ และอัตลักษณ์ทางการเมืองของผู้สนับสนุน “ขบวนการเปลี่ยนแปลงประเทศไทย” สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ได้รับบทความ 11 มกราคม 2561; แก้ไขปรับปรุง 19 กุมภาพันธ์ 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 19 กุมภาพันธ์ 2561

บทนำ

นับตั้งแต่ปี 2549 เราได้เห็นการเติบโตขึ้นของขบวนการต่อต้านอดีตนายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร และรัฐบาลที่มีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับเขา ขบวนการดังกล่าวเป็นหนึ่งในขบวนการเคลื่อนไหวที่มีความสำคัญมากในการทำความเข้าใจการเมืองไทย เนื่องจากเป็นขบวนการที่ประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนในระดับที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ทั้งในแง่จำนวน ระดับการมีส่วนร่วมของมวลชน และความยืดหยุ่นยาวนานของการชุมนุม ถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่พยายามศึกษาและทำความเข้าใจพัฒนาการของขบวนการดังกล่าว แต่การศึกษาที่ผ่านมามีข้อจำกัดที่สำคัญ 2 ประการ *ประการแรก* งานวิจัยก่อนหน้านี้ต่างเน้นศึกษาครอบคลุมเฉพาะความสำเร็จในช่วงต้นของขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) โดยขาดการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งและการเสื่อมลงของพธม. ในช่วงต้นทศวรรษ 2550 และการฟื้นตัวภายใต้การนำใหม่ของคณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) ในช่วงปี 2556-2557 (Hewison 2008; Ivarsson and Isager 2010; Montesano, Pavin Chachavalpongpun, and Aekapol Chongvilaivan 2012)

ประการต่อมา งานศึกษาก่อนหน้านี้อธิบายการเติบโตและพัฒนาการของขบวนการฯ ผ่านการศึกษาที่เน้นไปที่การเก็บข้อมูลจากกลุ่มแกนนำและความขัดแย้งในกลุ่มแกนนำเป็นหลัก และเน้นศึกษาบทบาทและอิทธิพลของชนชั้นนำปึกอุนร์กษ

นิยม (Chairat Charoensin-o-larn 2012; Hewison 2008; Ivarsson and Isager 2010; McCargo 2005; Ukrist Pathmanand 2008; Stent 2012; Kasian Tejapira 2006; Ji Giles Ungpakorn 2009; Ji Giles Ungpakorn and Kengkij Kitirianglarp 2006; Thongchai Winichakul 2008) ส่วนงานที่พยายามอธิบายการเมืองมวลชนก็เป็นการอธิบายผ่านข้อมูลและการวิเคราะห์แกนนำส่วนกลาง (Panitan Pichalai 2012; Kasian Tejapira 2006) โดยไม่ได้เก็บข้อมูลเชิงลึกในหมู่กลุ่มแกนนำและมวลชนชนชั้นกลางในต่างจังหวัดที่มีความหลากหลาย แตกต่าง ชัดแย้ง ย้อนแย้ง และต่อสู้กันตลอดเวลา (Ammar Siamwalla and Somchai Jitsuchon 2012; Brown and Hewison 2005; Thirayuth Boonmee 2006; Nithi Eawsriwong 2010; Kasit Piromya 2012, 77-81; Pasuk Phongpaichit and Baker 2008; Apichart Satitniramai, Niti Pawakapan and Yukti Mukdawijitra 2012; Stent 2012; Asma Wangkulam 2010; Pittaya Wongkul 2008)

เพื่อการจัดการกับข้อจำกัดของงานศึกษาก่อนหน้านี้ บทความวิจัยชิ้นนี้ศึกษาวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการต่อต้านทักษิณ โดยเน้นตอบคำถามที่สำคัญ 2 ประการ หนึ่ง อะไรคือเงื่อนไข และพัฒนาการของความขัดแย้งและการถดถอยของขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ พธม. สอง อะไรคือปัจจัยที่สำคัญในการฟื้นฟูและประสบความสำเร็จของขบวนการต่อต้านทักษิณอีกครั้งภายใต้การนำของ กปปส. โดยในการตอบคำถามดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ข้อมูลจากทั้งข้อมูลด้านเอกสาร (documentary research) และ “ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (oral history)” จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้ให้ข้อมูล

จำนวน 100 คน โดยในการเลือกกลุ่มตัวอย่างของผู้ให้ข้อมูลนั้น พยายามเลือกให้ครอบคลุมกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลาย เพื่อสะท้อนความหลากหลายทางเจตคติ และระดับการมีส่วนร่วมในขบวนการฯ โดยพยายามเลือกผู้ให้ข้อมูลให้กระจายตัวในด้านความหลากหลายด้านภูมิหลังทางสังคมเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็น เพศ ภูมิลำเนา อายุ การศึกษา และอาชีพ โดยจากผู้ให้สัมภาษณ์ 100 คน ประกอบด้วย หญิง 48 ชาย 52 คน จากที่สนับสนุนขบวนการต่อต้านทักษิณใน 4 ภูมิภาคของไทย ได้แก่เหนือ อีสานใต้ และกรุงเทพฯ ในพื้นที่ 13 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน สงขลา สุราษฎร์ธานี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครราชสีมา ขอนแก่น อุตรดิตถ์ กรุงเทพมหานคร นครศรีธรรมราช ภูเก็ต และพัทลุง นอกจากนั้นนักวิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในช่วงอายุที่หลากหลาย ผู้ให้ข้อมูลอายุระหว่าง 20-30 ปี จำนวน 6 คน 30-40 ปี จำนวน 17 คน 40-50 ปี จำนวน 21 คน 50-60 ปี จำนวน 20 คน 60 ปีขึ้นไป 36 คน ในด้านการศึกษานักวิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่ครอบคลุมการสำเร็จการศึกษาหลากหลายระดับ ตั้งแต่ผู้ให้ข้อมูลที่จบการศึกษาชั้นระดับประถมศึกษา 6 คน ระดับมัธยมศึกษา 32 คน ระดับปริญญาตรี 40 คน ระดับปริญญาโท 15 คน และระดับปริญญาเอก 7 คน นอกจากนั้นในด้านอาชีพ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจากทั้งอาชีพรับราชการและพนักงานของรัฐ 18 คน ค้าขายและเจ้าของกิจการ 44 คน พนักงานบริษัทเอกชน 12 คน สื่อมวลชน 2 คน บุคลากรในองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร 7 คน นักการเมืองท้องถิ่น 3 คน เกษตรกร 3 คน และแม่บ้าน 3 คน นอกเหนือจากความหลากหลายด้านภูมิหลังทางสังคมเศรษฐกิจแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้ยังให้ความสำคัญกับความหลากหลายด้านบทบาทหน้าที่ และระดับการมีส่วนร่วมในขบวนการฯ ด้านชุดความ

สัมพันธ์กับขบวนการฯ ในช่วงเวลาต่างๆ และด้านลักษณะทางภูมิศาสตร์การเมือง โดยในการเขียนรายงานชิ้นนี้ขอสงวนการเปิดเผยชื่อและนามสกุลจริงของผู้ถูกสัมภาษณ์เพื่อความปลอดภัยและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล

ในการตอบคำถามหลักของงานวิจัยชิ้นนี้ทั้ง 2 ข้อ งานวิจัยชิ้นนี้เสนอว่า ปัญหาความขัดแย้ง 3 มิติ ส่งผลให้เกิดปัญหาความแตกแยกและการถดถอยของขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านทักษิณภายใต้การนำการเคลื่อนไหวของของ พธม. หนึ่ง ความขัดแย้งภายในขบวนการฯ ระหว่างแกนนำ พธม. กลุ่มเสรีนิยมและกลุ่มอนุรักษนิยมสุดขั้ว สอง ความขัดแย้งระหว่างแกนนำและมวลชนของทั้ง พธม. กับ พรรคประชาธิปัตย์ สาม การแข่งขันทางการเมืองภายในขบวนการฯ ระหว่างแนวทางของ พธม. และพรรคการเมืองใหม่ ถึงแม้ว่าในระยะต่อมามีความพยายามในการพยายามฟื้นฟูขบวนการฯ ผ่านยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวแบบใหม่ๆ เช่น การเคลื่อนไหวแบบชูประเด็นและข้อเรียกร้องเฉพาะกลุ่ม (issue-specific movement) การเคลื่อนไหวแบบ “ชุมนุมระยะสั้น-มาแล้วไป (flash mob)” การเคลื่อนไหวแบบไม่มีแกนนำ (leaderless movement) และการรื้อฟื้นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวแบบเน้นประเด็นที่หลากหลาย เพื่อครอบคลุมมวลชนหลายกลุ่ม (inclusive strategy) แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนในระดับที่มากเช่นเดิม จนกระทั่งปลายปี 2557 ขบวนการต่อต้านทักษิณจึงประสบความสำเร็จในการกลับมามีพลังและขยายมวลชนในการเคลื่อนไหวอีกครั้งหนึ่งภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ หนึ่ง การยุติบทบาททางการเมืองของ พธม. สอง การเข้าร่วมขบวนการฯ อย่างเต็มตัวของแกนนำจากพรรคประชาธิปัตย์ สาม ความไม่พอใจของสาธารณะต่อ

การผลักดัน “พระราชบัญญัตินิรโทษกรรม” ของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ คือ การเคลื่อนไหวภายใต้โครงสร้างองค์การการเคลื่อนไหวแนวใหม่ที่มีลักษณะ “หลวมและรองรับความหลากหลาย (loose and pluralistic structure)” ห้า การใช้แนวทาง “อุปถัมภ์หรือเรียกร้องที่หลากหลาย (inclusive)” หก การสร้างขบวนการทางการเมืองให้ดูไม่เป็นการเมืองได้ เพื่อดึงดูดคนกรุงเทพฯ และชนชั้นกลางรุ่นใหม่ให้เข้าร่วม

เพื่ออธิบายบทวิเคราะห์ดังกล่าว งานชิ้นนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ในส่วนแรกของบทความให้ภาพกว้าง ๆ เกี่ยวกับการเติบโตของขบวนการต่อต้านทักษิณช่วงต้นภายใต้การนำของ พธม. จากนั้นวิเคราะห์ปัญหาและเงื่อนไขความขัดแย้งที่นำไปสู่การถดถอยของขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ พธม. และความพยายามในการรื้อฟื้นขบวนการต่อต้านทักษิณที่ไม่ประสบความสำเร็จ ในส่วนสุดท้ายวิเคราะห์เงื่อนไขและปัจจัยในการฟื้นฟูและขยายตัวครั้งใหม่ของขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ กปปส.

การเติบโตของขบวนการต่อต้านทักษิณช่วงต้นภายใต้การนำของ พธม.

ระหว่างปี 2549-2552 ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ พธม. ประสบความสำเร็จ ในการต่อต้านและล้มรัฐบาลทักษิณและรัฐบาลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทักษิณ โดยในปี 2549 มีการชุมนุมประท้วงแบบแข็งกร้าวต่อรัฐบาล จนสามารถสร้างเงื่อนไขให้ทหารเข้ามาแทรกแซงการเมืองได้อย่างชอบธรรม (Ukrist Pathmanand 2008, 125) และต่อมาเมื่อรัฐบาลนายสมัครซึ่งเป็นรัฐบาลตัวแทน

ของทักษิณ ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2550 ขบวนการต่อต้านทักษิณก็กลับมาเคลื่อนไหวอีกครั้งหนึ่ง การกลับมาเคลื่อนไหวครั้งนี้ ประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนครั้งใหญ่ ชุมนุมยึดทำเนียบรัฐบาล สนามบินนานาชาติดอนเมือง และสุวรรณภูมิ กดดันให้รัฐบาลของนายสมชาย ยอมลาออกจากตำแหน่ง และนำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาลผสมนำโดยพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพันธมิตรของพวกเขาอีกด้วย (Askew 2010, 36-42; McCargo 2009, 7; Nostitz 2012, 33-8)

ในช่วงต้น ขบวนการก่อตัวขึ้นในรูปแบบขบวนการเสรีนิยมที่มีความหลากหลาย โดยพยายามแสดงให้เห็นสาธารณะมองว่า ขบวนการนี้กำลังทำหน้าที่เป็นกลไกตรวจสอบรัฐบาลภายใต้กรอบคิดแบบประชาธิปไตยภายใต้การนำของ พธม. ซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์กรร่ม (umbrella organization) เพื่อประสานและระดมการสนับสนุนการเคลื่อนไหวจากหลากหลายเครือข่าย ในการเคลื่อนไหวก็มีการรณรงค์ในประเด็นต่าง ๆ ที่หลากหลายและกว้างขวาง นับตั้งแต่เรื่องการทำหน้าที่ฝ่ายค้านเพื่อตรวจสอบนโยบายประชานิยมที่ไร้ประสิทธิภาพ แนวนโยบายเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจ ปัญหาคอร์รัปชัน การใช้อำนาจแบบเผด็จการของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย (Connors 2008, 483; Montesano 2009, 2-3; Kasian Tejapira 2006) รวมไปถึงการเรียกร้องให้มีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) และการเมืองนอกรัฐสภา (extra-parliamentary politics) ในฐานะกลไกแก้ไขปัญหาลดผลกระทบจากนโยบายของรัฐบาลจากการเคลื่อนไหวเรียกร้องในประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นที่เป็นผลประโยชน์ของหลากหลายกลุ่ม (inclusive strategies and agendas) ทำให้ขบวนการประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนและพันธมิตรจาก

หลากหลายภาคส่วน และหลากหลายจุดยืนทางการเมืองซึ่งมีจุดร่วมกันคือ ความไม่พอใจและไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลทักษิณ เนื่องจากกลุ่มที่เข้าร่วมสนับสนุน พธม. นั้นมาจากหลายกลุ่มที่บ่อยครั้งก็ขัดแย้งกันเอง ได้แก่ ชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ชนชั้นนำในเมือง และพลังอนุรักษ์นิยม (กลุ่มทุน ข้าราชการที่มีแนวคิดกษัตริย์นิยม กลุ่มชนชั้นสูง ราชนิกุล ทหาร ตำรวจ ที่ถูกเปียดขับออกจากศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองโดยรัฐบาลไทยรักไทย) นักการเมืองสายอนุรักษ์นิยมโดยเฉพาะพรรคประชาธิปัตย์ไปจนถึงองค์กรภาคประชาสังคม ขบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคม และสมาชิกองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่เคยได้รับการสนับสนุนจากประชาชนระดับรากหญ้า (ก่อนที่จะถูกรากหญ้าจะหันไปสนับสนุนทักษิณ) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มแรงงาน ชาวนา อาจารย์มหาวิทยาลัย สมาชิกสหภาพแรงงาน รัฐวิสาหกิจ และกลุ่มนักศึกษาอีกด้วย (Connors 2008, 488-89; Ukrist Pathmanand 2008, 130-31; Pye and Schaffar 2008, 40-2; Kasian Tejapira 2006)

ความขัดแย้งและถดถอยของขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ พธม.

ถึงแม้ว่าขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ พธม. จะประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนกดดันและสร้างเงื่อนไขเพื่อล้มรัฐบาลทักษิณและรัฐบาลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับทักษิณ แต่ในเวลาต่อมาโดยเฉพาะช่วงการเปลี่ยนแปลงจากยุทธศาสตร์เชิงอุดมการณ์จากเสรีนิยมที่หลากหลายสู่แนวทางอนุรักษ์นิยมมากขึ้น ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง

กลุ่มต่างๆ ภายในขบวนการฯ นอกจากนั้นในช่วงรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (ดำรงตำแหน่งระหว่างปี 2551-2554) ของพรรคประชาธิปัตย์ ขบวนการต่อต้านทักษิณกลับแตกแยกและอ่อนแอลง หลายฝ่ายในขบวนการเริ่มแสดงความไม่พอใจต่อรัฐบาลประชาธิปัตย์ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในพันธมิตรที่สำคัญของขบวนการฯ ในหลายประเด็น เช่น การจัดการกรณีเขาพระวิหาร การดำเนินการกับทักษิณและเครือข่าย จนนำไปสู่การประชุมประท้วงรัฐบาลอภิสิทธิ์ หน้าทำเนียบรัฐบาลถึง 154 วัน ขณะเดียวกันการจัดตั้งพรรคการเมืองของขบวนการฯ ได้แก่ “พรรคการเมืองใหม่” ก็นำมาซึ่งความขัดแย้งในพรรคของฝ่ายต่างๆ จนนำไปสู่วิกฤตของแกนนำและการเคลื่อนไหวภายในของ พธม. ในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว บทความชิ้นนี้เสนอว่า ความถดถอยของขบวนการต่อต้านทักษิณเป็นผลมาจากความขัดแย้งภายใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ หนึ่ง ความขัดแย้งภายในขบวนการฯ ระหว่างแกนนำ พธม. กลุ่มเสรีนิยมและกลุ่มอนุรักษ์นิยมสุดขั้ว สอง ความขัดแย้งระหว่างแกนนำและมวลชนของทั้ง พธม. กับ พรรคประชาธิปัตย์ สาม การแข่งขันทางการเมืองภายในขบวนการฯ ระหว่างแนวทางของ พธม. และพรรคการเมืองใหม่

ความขัดแย้งด้านจุดยืนทางการเมืองระหว่างแกนนำ พธม. กลุ่มเสรีนิยมกับกลุ่มอนุรักษ์นิยม

ความขัดแย้งระหว่างแกนนำ พธม. กลุ่มเสรีนิยม และกลุ่มอนุรักษ์นิยม ทำให้ขบวนการเกิดความแตกแยก หลายกลุ่มตั้งคำถามกับแกนนำ พธม. และนำมาซึ่งการอ่อนแอลงของขบวนการต่อต้านทักษิณโดยรวม ในขณะที่ฝั่งปีกเสรีนิยมไม่เห็นด้วยกับกลุ่มอนุรักษ์นิยมใน พธม. ใน 2 ประเด็นหลัก คือ

ประเด็นแรก พวกเขาเสรีนิยมส่วนใหญ่เชื่อว่าการเคลื่อนไหวแบบชาตินิยม กษัตริย์นิยม และการใช้ยุทธศาสตร์การเผชิญหน้าแบบสุดขั้วนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้ง และปัญหากับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น กัมพูชา และสิงคโปร์ โดยไม่จำเป็น หลายคนมองว่าการให้ข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทพระวิหารของสนธิสัญญาปักปันพรมแดนไม่น่าเชื่อถือ และไม่เห็นด้วยกับการตั้งสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นเครื่องมือทางการเมือง แต่ควรต่อสู้โดยอาศัยพลังประชาชนมากกว่า หลายคนเริ่มตั้งคำถามกับขบวนการต่อต้านทักษิณ นอกจากนี้หลายคนมองว่า การก่อกวนรัฐบาลด้วยการปิดสนามบินนานาชาติและยึดสถานที่ราชการ เช่น สถานีโทรทัศน์ของรัฐในช่วงปี 2551 ได้สร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจในวงกว้างกับประเทศ¹

ประเด็นที่สอง สมาชิกที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องและสนับสนุนทหารให้เข้ามาแทรกแซงทางการเมืองของทั้ง พทม. ที่จับลงด้วยการรัฐประหารในปี 2549 หลายคนเห็นว่าการต่อสู้แบบเผชิญหน้าและก่อกวนรัฐบาลจนไม่มีทางเลือกแบบนี้ไม่น่าไปสู่การแก้ไขปัญหา หลายคนถึงกับประณามแกนนำว่าใช้วิธีการแบบนี้ผลักดันให้ผู้ชุมนุมต้องเลือกใช้ความรุนแรง หรือบังคับให้รัฐใช้ความรุนแรง ท่ามกลางความขัดแย้งนี้มีผู้สนับสนุนหลายท่านยุติบทบาทในการสนับสนุน

ขบวนการต่อต้านทักษิณ หลังการรัฐประหารปี 2549 หลายคนในกลุ่มนี้ย้ายข้างไปสนับสนุนแนวทางแบบประชาธิปไตยของกลุ่มต่อต้านรัฐประหาร และประสานงานช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากรัฐประหาร²

ในทางตรงกันข้าม พลังवादจัดในขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านทักษิณก็ไม่พอใจและผิดหวังกับกลุ่มแกนนำ พทม. ในหลายประเด็น โดยเฉพาะการไม่ชนกับรัฐบาลอภิสิทธิ์ในเรื่องเขาพระวิหาร และการไม่จัดการกับทักษิณด้วยมาตรการขั้นเด็ดขาด โดยผลที่ตามมาทำให้แกนนำกลุ่มवादจัดหลายกลุ่มหันไปจัดตั้งกลุ่มใหม่แยกตัวจาก พทม. เพื่อรณรงค์ในประเด็นและแนวทางอนุรักษ์นิยมสุดขั้ว แกนนำรุ่นवादจัดรุ่นต่อ ๆ มา เช่น ไชยวัฒน์ สินสุวงศ์ วีระ สมความคิด และบรรณวิทย์ เก่งเรียน รวมทั้งแกนนำกลุ่มใหม่ ๆ อีกหลายคน แยกตัวออกจาก พทม. และร่วมกันจัดตั้งสถานีโทรทัศน์ ของตนเอง ชื่อ “13 สยามไทย” ซึ่งกลายเป็นศูนย์รวมของกลุ่มवादจัดที่ผิดหวังจาก พทม. พวกเขาใช้สถานีดังกล่าวเป็นที่รณรงค์ประเด็นवादจัด ที่เห็นได้ชัดคือประเด็นเรียกร้องเขาพระวิหาร และจัดการกับข้าวตรงข้ามการเมืองด้วยประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 ด้วยการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (บัญญัติไว้ว่า ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้าย

¹ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ จ วันที 20 เม.ย. 2556 ที่ชุมชนสันติอโศก กรุงเทพฯ; คุณ สิทธิ วันที 7 พ.ค. 2556 จังหวัดเชียงใหม่; คุณ ต วันที 22 พ.ค. 2556 จังหวัดอุดรธานี; คุณ ศ วันที 10 ก.พ. 2558 จังหวัดนครราชสีมา; คุณ ธ วันที 17 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

²ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ คุณ บ วันที 16 ก.พ. 2556 กรุงเทพฯ; คุณ สุน วันที 19 เม.ย. 2556 กรุงเทพฯ; คุณ จ วันที 20 เม.ย. 2556 ที่ชุมชนสันติอโศก กรุงเทพฯ; คุณ สิทธิ วันที 7 พ.ค. 2556 อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่; คุณ ต วันที 22 พ.ค. 2556 จังหวัดอุดรธานี; คุณ ย วันที 22 พ.ค. 2556 จังหวัดอุดรธานี; คุณ ช วันที 25 พ.ค. 2556; คุณ ฐ วันที 24 มี.ค. 2558 จังหวัดขอนแก่น; คุณ ศ วันที 10 ก.พ. 2558 จังหวัดนครราชสีมา; คุณ บ วันที 16 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ธ วันที 17 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ สุ วันที 21 พ.ค. 2558 จังหวัดอุดรธานี; คุณ ช วันที 25 ก.ค. 2558 จังหวัดภูเก็ต; คุณ ป วันที 23 ส.ค. 2558 จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

พระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ 3 ปี ถึง 15 ปี) แกนนำหลายคนในกลุ่ม เช่น วีระ สมความคิด เคลื่อนไหวในนาม “กลุ่มคนไทยหัวใจรักชาติ” ที่ชูแนวทางตาต่อตาฟันต่อฟันในการทวงคืนเขาพระวิหาร จากกัมพูชา พวกเขาระดมมวลชนชุมนุมประท้วงในพื้นที่ชายแดนที่กำลังมีกรณีพิพาท จนท้ายที่สุด แกนนำจำนวนหนึ่งของพวกเขาถูกจับกุมโดยรัฐบาล กัมพูชา พวกเขาประณามพรรคประชาธิปัตย์ที่เพิกเฉย และดำเนินการล่าช้าในการช่วยเหลือแกนนำของพวกเขา มีบางคนถึงกับหันไปเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากกลุ่มเสื้อแดง (“AFP Rai-ngan Kanklapma...” 2011)³

ความขัดแย้งระหว่างแกนนำและมวลชนของ พรรค. กับพรรคประชาธิปัตย์

ในช่วงแรกของขบวนการต่อต้านทักษิณที่ใช้แนวทางเคลื่อนไหวแบบเน้นประเด็นที่หลากหลายเพื่อครอบคลุมมวลชนหลายกลุ่ม (inclusive strategy) พรรคประชาธิปัตย์ถือเป็นหนึ่งในพลังสนับสนุนที่สำคัญของขบวนการฯ ถึงแม้ว่าผู้นำพรรคฯ จะไม่ได้เข้าเป็นแกนนำร่วมกับ พรรค. อย่างไรก็ตาม แต่พวกเขาก็เคลื่อนไหวเรียกร้องต่อรัฐบาลไปในทิศทางเดียวกับขบวนการฯ รวมทั้งกดดันรัฐบาลเพื่อสนับสนุน พรรค. อย่างเปิดเผยในพื้นที่สี่ นอกจากนี้ มวลชนจำนวนมากที่เข้าร่วมสนับสนุนขบวนการก็เป็นฐานมวลชนเดิมของพรรคประชาธิปัตย์ จากผู้ให้สัมภาษณ์ 100 คน มีผู้ที่ระบุว่าตนเองเป็นผู้สนับสนุนพรรคประชาธิปัตย์ 49 คน ทั้งที่เป็นสมาชิกพรรค

โดยตรงและเป็นพวก “แฟนคลับ” พรรคหรือแกนนำพรรคบางคน เช่น ชวน หลีกภัย หรือ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ก่อนการเข้าร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณ โดยในจำนวน 49 คนนี้ มี 31 คนถอนตัวออกจากพรรค. เมื่อพรรคประชาธิปัตย์ได้เป็นรัฐบาลในปี 2551 (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้สนับสนุนขบวนการต่อต้านทักษิณ 100 คน จาก 13 จังหวัดในประเทศไทย) และหลังความขัดแย้งที่ พรรค. แสดงออกถึงความไม่พอใจต่อรัฐบาลประชาธิปัตย์ พวกเขากลับเข้าร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณอีกครั้งในยุค กปปส. เมื่อสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์กลับมาเข้าร่วมและยึดกุมการนำของขบวนการฯ

เราสามารถทำความเข้าใจปัญหาดังกล่าวผ่านการวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่าง พรรค. กับพรรคประชาธิปัตย์ใน 2 ระดับ

ความขัดแย้งที่ 1 ความไม่พอใจของแกนนำและผู้สนับสนุน พรรค. ที่มีต่อการทำงานของพรรคประชาธิปัตย์เมื่อได้เป็นรัฐบาล ในขณะที่ พรรค. เชื่อว่าการขึ้นสู่อำนาจของประชาธิปัตย์เป็นผลจากการชุมนุมขับไล่ทักษิณของตน แต่เมื่อนายอภิสิทธิ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พรรคประชาธิปัตย์กลับไม่ดำเนินนโยบายตามข้อเรียกร้องของพวกเขา โดยเฉพาะการกำจัดอำนาจของระบอบทักษิณอย่างเด็ดขาดในทันทีที่ขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง ปีกอนุรักษนิยมก็ไม่พอใจที่พรรคไม่ดำเนินนโยบายตามแนวทางชาตินิยมสุดขั้ว ในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา ปีกอนุรักษนิยมในขบวนการต่อต้านทักษิณที่ได้รับ

³ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ พ วันที่ 7 ก.พ. 2558 อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา; คุณ ฟ วันที่ 25 เมษายน 2558 จังหวัดนครราชสีมา โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

การสนับสนุนจากกลุ่มคนไทยหัวใจรักชาติและกลุ่มสันติอโศกโกรธรัฐบาลอภิสิทธิ์มากที่ใช้พระราชบัญญัติความมั่นคงภายใน ในการจัดการกับแกนนำของพวกเขาในการจัดการชุมนุมประท้วง 154 วันหน้าทำเนียบรัฐบาล และไม่ให้ความช่วยเหลือแกนนำที่ถูกรัฐบาลกัมพูชาจับกุมตัวในช่วงการชุมนุมในพื้นที่พิพาทไทย-กัมพูชา จากความไม่พอใจดังกล่าว แกนนำพธม. และผู้สนับสนุน พธม. กลุ่มต่างๆ ประณามพรรคประชาธิปัตย์อย่างรุนแรง บ้างก็กล่าวหาว่าอภิสิทธิ์ไม่ต่างอะไรจากทักษิณ สุดท้ายก็ดำเนินนโยบายคล้ายทักษิณ และยอมจับมือกับนักการเมืองโกงกินที่ก่อนหน้านี้เคยร่วมรัฐบาลกับทักษิณ⁴

ความขัดแย้งที่ 2 คือ การแข่งขันทางการเมืองระหว่างพรรคประชาธิปัตย์กับผู้สนับสนุน พธม. และพรรคการเมืองใหม่ จากความผิดหวังและไม่เชื่อมั่นในพรรคประชาธิปัตย์ แกนนำ พธม. จำนวนหนึ่งตัดสินใจจัดตั้งพรรคการเมืองของ พธม. เองขึ้นในนาม “พรรคการเมืองใหม่” เพื่อแข่งขันทางการเมืองกับทักษิณและประชาธิปัตย์ แต่ผลที่ตามมาคือ การสูญเสียมวลชนที่ยังคงยึดมั่นและสนับสนุนพรรคประชาธิปัตย์ สังเกตได้จากจำนวนผู้ชุมนุมที่ลดลงอย่างมากในการชุมนุมต่อต้านพรรคประชาธิปัตย์ จากผู้ชุมนุมจำนวนหลายหมื่นคนในอดีต กลายเป็นการชุมนุมระดับพันคนในช่วงการชุมนุม 154 วันหน้าทำเนียบรัฐบาล (“Pai ‘Sat Sapha’ Khae...” 2011) จากผู้ให้สัมภาษณ์ 100 คน มีผู้เคยสนับสนุนประชาธิปัตย์ 49 คน โดยในจำนวนนี้มี 31 คนที่ยังคงสนับสนุน

ประชาธิปัตย์ และถอนตัวจากการร่วมสนับสนุนการชุมนุมต่อต้านรัฐบาลประชาธิปัตย์ และไม่เข้าร่วมการชุมนุมทวงคืนเขาพระวิหาร

ความขัดแย้งภายในขบวนการระหว่างกลุ่มสนับสนุนและต่อต้านพรรคการเมืองใหม่

ชัยชนะของการชุมนุมในการล้มรัฐบาลสมัคร ในปี 2551 ประกอบกับความไม่พอใจต่อพรรคประชาธิปัตย์ ส่งผลให้ในเวลาต่อมา แกนนำ พธม. หลายคน ไม่ว่าจะเป็น สนธิ ลิ้มทองกุล สมศักดิ์ โกศัยสุข สุริยะใส กตะศิลา ฯลฯ ประกาศจัดตั้งพรรคการเมืองของตนเองในช่วงการชุมนุมใหญ่ของ พธม. เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2552 แต่อย่างไรก็ดี การตัดสินใจดังกล่าวนำมาซึ่งความไม่พอใจของแกนนำใน พธม. หลายกลุ่ม ทั้งที่กำลังวางแผนจัดตั้งพรรคการเมืองของกลุ่มตนเอง หรือมีพรรคการเมืองอยู่แล้ว และกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการเข้าสู่การเมืองเลือกตั้งของ พธม.

ในด้านหนึ่ง การตัดสินใจจัดตั้งพรรคการเมืองใหม่สร้างความไม่พอใจให้แกนนำที่วางแผนการจัดตั้งพรรคการเมืองอยู่แล้ว ไชยวัฒน์ สินสูงศ์ สมาชิกคนสำคัญของสันติอโศกต้องการจะรื้อฟื้นพรรคการเมืองในแนวทางพรรคพลังธรรม ซึ่งเป็นพรรคของกลุ่มแต่เดิมโดยการจับมือกับวีระ สมความคิด เลขาธิการเครือข่ายประชาชนต่อต้านคอร์รัปชัน ผู้เคยขัดแย้งกับสนธิเรื่องเงินบริจาคสนับสนุนการชุมนุม พลเรือเอกบรรณวิทย์ เก่งเรียน และสมาชิกรุ่นแรกหลายคนของ

⁴ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ คุณ ต วันที่ 27 มี.ค. 2556 กรุงเทพฯ; คุณ อร วันที่ 19 เม.ย. 2556 กรุงเทพฯ; คุณ สุน วันที่ 19 เม.ย. 2556 กรุงเทพฯ; คุณ แอ วันที่ 28 เม.ย. 2556 กรุงเทพฯ; คุณ อ วันที่ 18 พ.ค. 2556 จังหวัดอุดรธานี; คุณ จ วันที่ 19 พ.ค. 2556 จังหวัดอุดรธานี; คุณ อี วันที่ 20 พ.ค. 2556 จังหวัดอุดรธานี; คุณ นู วันที่ 20 พ.ค. 2556 จังหวัดอุดรธานี; คุณ ป วันที่ 23 ม.ค. 2558 จังหวัดขอนแก่น; คุณ จ วันที่ 7 ก.พ. 2558 จังหวัดนครราชสีมา โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

พธม. เพื่อจัดตั้ง “พรรคประชาธิปไตย” แกนนำกลุ่มนี้ไม่พอใจและปฏิเสธการร่วมงานกับแกนนำพรรคการเมืองใหม่และแกนนำ พธม. ที่สนับสนุนพรรคการเมืองใหม่ พวกเขาประณามสนธิว่าเป็นพวกหลอกลวง เพราะในขณะที่บอกว่าไม่เล่นการเมืองแต่สุดท้ายก็ตั้งพรรคการเมือง (“Chaiwat-Bannawit Khid...” 2011) ทำยี่สิบกลุ่มนี้ก็ถอนตัวจาก พธม. และหันไปเคลื่อนไหวทางการเมืองในแนวทางของตน นอกจากนั้นมวลชนบางส่วนที่สนับสนุนกลุ่มสันติอโศกก็หันกลับไปสนับสนุน “พรรคเพื่อฟ้าดิน” พรรคการเมืองที่กลุ่มสนับสนุนเพื่อทดแทนพรรคพลังธรรมเดิม ถึงแม้พรรคนี้จะมีการส่งผู้สมัครลงรับเลือกตั้งทั้งในแบบบัญชีรายชื่อและแบบแบ่งเขตในปี 2554 แต่แนวทางการรณรงค์ก็ไม่ได้หาเสียงให้เลือกผู้สมัครของพรรค กลับสนับสนุนให้ไม่เลือกใคร หรือ “โหวตโน” ตามมติของ พธม. ในเวลาต่อมา (“AFP Rai-Ngan Kanklapma...” 2011)

ในขณะที่เดียวกันมวลชนจำนวนมาก ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยม ที่ต่อต้านประชาธิปไตยและการเลือกตั้งหรือกลุ่มเสรีนิยมที่ไม่พอใจต่อเรื่องนี้ กลุ่มอนุรักษ์นิยม ผิดหวังและโศกเศร้าที่หลังจากพวกเขา ในขณะที่ในช่วงการรณรงค์ต่อต้านนักการเมืองและการเลือกตั้งว่า โกงกิน สกปรก แต่สุดท้ายกลับตั้งพรรคการเมืองและเข้าสู่วงจรกิจกรรมเลือกตั้งเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง นอกจากนั้นกลุ่มอนุรักษ์นิยมหลายคนแม้ไม่ได้วิจารณ์อย่างรุนแรง ก็ตั้งคำถามกับความบริสุทธิ์ของพรรคจากการเมืองใหม่ที่ต้องทำงาน

ในการเมืองที่สกปรก ในขณะที่เดียวกันกลุ่มที่สนับสนุนการเลือกตั้ง ต่างก็ตั้งวิพากษ์วิจารณ์สนธิและตั้งคำถามต่อแนวทางของพรรคว่า จะสามารถเป็นพรรคที่เป็นตัวแทนของมวลชนได้จริงหรือไม่ตั้งแต่ต้น ในขณะที่เดียวกันผู้สนับสนุนพรรคประชาธิปไตยที่หันหลังให้กับ พธม. ก็ยังใช้ประเด็นการจัดตั้งพรรคการเมืองใหม่โจมตีทั้งแกนนำ พธม. อย่างสนธิ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับพรรคประชาธิปไตย สบประมาทศักยภาพของพรรคการเมืองใหม่ในการแข่งขันเลือกตั้งรวมทั้งเสนอว่าผู้สนับสนุนขบวนการต่อต้านทักษิณควรจับมือกับประชาธิปไตยมากกว่าตั้งพรรคการเมือง⁵

แรงกดดันจากทั้งแกนนำในหลายระดับและมวลชนทำให้สนธิตัดสินใจถอนตัวจากการรับตำแหน่งหัวหน้าพรรคการเมืองใหม่ ลอยแพสมาชิกที่ยังสนับสนุนพรรคการเมืองใหม่ แล้วกลับไปรณรงค์ให้ผู้สนับสนุนพันธมิตรฯ ร่วมกันต่อต้านการเมืองเลือกตั้งทั่วไปในปี 2554 โดยรณรงค์ “ไม่เลือก Vote No” ต่อต้านการเลือกตั้งและทุกพรรคการเมืองที่ลงเลือกตั้ง และเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองเพื่อขจัดนักการเมืองโกงกินก่อนการเลือกตั้ง ซึ่งการตัดสินใจดังกล่าวถือเป็นการหันหลังให้กับพรรคการเมืองใหม่และพลังที่สนับสนุนการเมืองเลือกตั้งใน พธม. ทำยี่สิบที่สุดสมศักดิ์ โกศัยสุข หนึ่งในแกนนำ พธม. รับตำแหน่งหัวหน้าพรรค และยืนยันส่งสมาชิกพรรคลงสมัครรับเลือกตั้งในการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2554 สมศักดิ์และผู้สนับสนุนพรรค

⁵ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ ฟ วันที่ 25 เม.ย. 2556 นครศรีธรรมราช; คุณ น วันที่ 4 พ.ค. 2556 เชียงใหม่; คุณ สิทธิ วันที่ 7 พ.ค. 2556 เชียงใหม่; คุณ ต วันที่ 22 พ.ค. 2556 อุตรดิตถ์; คุณ น วันที่ 25 พ.ค. 2556 เพชรบุรี; คุณ จ วันที่ 7 ก.พ. 2558 นครราชสีมา; คุณ ก วันที่ 7 ก.พ. 2558 นครราชสีมา; คุณ ช วันที่ 8 ก.พ. 2558 นครราชสีมา; คุณ เป วันที่ 8 ก.พ. 2558 นครราชสีมา; คุณ ศ วันที่ 10 ก.พ. 2558 นครราชสีมา; คุณ เอ วันที่ 4 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ เป วันที่ 9 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ สู วันที่ 21 พ.ค. 2558 อุตรดิตถ์ โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

การเมืองใหม่ประณามสนธิ และแกนนำกลุ่มอื่น ๆ ถึงการตัดสินใจดังกล่าว (“Phanthamit Roem...” 2011) แต่อย่างไรก็ดีในท้ายที่สุดกลุ่มสนับสนุนพรรคการเมืองใหม่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการเมืองแบบเลือกตั้ง พวกเขาสามารถระดมการสนับสนุนจากมวลชนต่อต้านทักษิณได้ไม่มาก จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล 100 คนมีเพียง 28 คนที่ให้การสนับสนุนพรรคการเมืองใหม่อย่างแข็งขัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้สนับสนุนขบวนการต่อต้านทักษิณ จาก 13 จังหวัดในประเทศไทย) ในด้านการดำเนินงานพรรคการเมืองใหม่สามารถจัดตั้งสาขาพรรคได้เพียง 8 จังหวัดจาก 76 จังหวัดทั่วประเทศ และส่งผู้ลงสมัครแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพียง 24 คน โดยผู้สมัครทั้งหมดแพ้การเลือกตั้ง (“Somsak’ Poet Sun...” 2009)

ถึงจุดนี้ ความขัดแย้งในด้านยุทธศาสตร์ จุดยืนความคิด และการตัดสินใจในการตั้งพรรคการเมืองใหม่ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายใน พวม. และเป็นการประกาศตัวเป็นศัตรูทางการเมืองกับพรรคประชาธิปัตย์และฐานมวลชนเดิมที่ยังคงภักดีกับประชาธิปัตย์ ถึงแม้ว่าสนธิจะถอนตัวออกจากพรรคการเมืองใหม่ แต่ก็ไม่ทันกาล เพราะสมาชิกพรรคจำนวนมากหมดความเชื่อถือในแกนนำในชั่วตรงกันข้ามกับตน และเริ่มถอนตัวออกจาก พวม. แกนนำแตกออกเป็นกลุ่มย่อยหลากหลายกลุ่มหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ขบวนการต่อต้านทักษิณถึงจุดถดถอยชั่วคราว ผู้เคยสนับสนุนขบวนการฯ หลายคนปฏิเสธแม้กระทั่งจะเรียกตัวเองหรือถูกเรียกว่า พวม. หรือ แม้กระทั่งเสื้อเหลือง (สีที่พันธมิตรใช้ เป็นสัญลักษณ์ในการต่อสู้)

ความล้มเหลวในการรื้อฟื้นขบวนการต่อต้านทักษิณ

หลังการต่อสู้และความขัดแย้งภายในหลายระลอก ขบวนการต่อต้านทักษิณที่เคยเข้มแข็งก็ค่อย ๆ เสื่อมถอยลง แตกแยกจนกลายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจาย และยังคงระแวงและไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน อดีตมวลชน พวม. ที่ยังตื่นตัวและต้องการผลักดันประเด็นที่ตนเองสนับสนุน แยกตัวออกจาก พวม. และตั้งกลุ่มใหม่ ๆ และสร้างแกนนำใหม่ของตนเองดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นเอกเทศไม่ขึ้นกับ พวม. มีบางครั้งที่กลุ่มแกนนำประสานความร่วมมือกันบ้าง แต่ในทางสื่อพวกเขาพอใจที่จะมีภาพที่เป็นเอกเทศจากกัน ทั้งในด้านแกนนำและประเด็นข้อเรียกร้อง ในช่วงเวลาดังกล่าวมีความพยายามจากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแกนนำรุ่นเก่า หรือรุ่นใหม่ๆ ทั้งที่พยายามฟื้นฟูขบวนการต่อต้านทักษิณผ่านยุทธศาสตร์ท่ามกลางข้อจำกัดที่เป็นผลจากความขัดแย้งก่อนหน้านี้ ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวแบบชูประเด็นและข้อเรียกร้องเฉพาะประเด็น (issue-specific movement) การเคลื่อนไหวแบบ “ชุมนุมระยะสั้น-มาแล้วไป (flash mob)” การเคลื่อนไหวแบบไม่มีแกนนำ (leaderless movement) และการรื้อฟื้นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวแบบเน้นประเด็นที่หลากหลายเพื่อครอบคลุมมวลชนหลายกลุ่ม (inclusive strategy) ในการรื้อฟื้นขบวนการต่อต้านทักษิณ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนในระดับที่มากเช่นเดิม

ท่ามกลางความขัดแย้งและวิกฤตศรัทธาของแกนนำและองค์กรการเคลื่อนไหวต่อต้านทักษิณของ พวม. มีความพยายามหลายต่อหลายระลอกของปีกอนุรักษนิยมที่ผิดหวังกับทั้ง พวม. และประชาธิปัตย์

ในการรื้อฟื้นขบวนการเคลื่อนไหวผ่านการชูเฉพาะประเด็นที่พวกเขาต้องการรณรงค์และผลักดัน (issue-specific movement) ในแนวทางชาตินิยมและกษัตริย์นิยมแบบสุดขีด แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นการชุมนุม 154 วัน ที่เน้นประเด็นชาตินิยมต่อต้านรัฐบาลประชาธิปไตยในกรณีเขาพระวิหารนำโดยกลุ่มคนไทยหัวใจรักชาติและกลุ่มสันติอโศก หรือการเคลื่อนไหวชูประเด็นกษัตริย์ของ “กลุ่มพิทักษ์สยาม” และ “กลุ่มประชาชนชนไม่ไหว” (“Chaiwat-Bannawit Khid...” 2011; Sinpeng 2012) ความพยายามต่อมา คือ การขยายตัวของการชุมนุมแบบฉับพลันระยะสั้น (flash mob) “กลุ่มประชาชนชนไม่ไหว (Uprising People group: URP)” สำหรับกลุ่มประชาชนชนไม่ไหว เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ของชนชั้นกลางกรุงเทพฯ กลุ่มกษัตริย์นิยม กลุ่มคนที่ริเริ่มการเคลื่อนไหวไม่เปิดเผยตัวเอง เน้นการรณรงค์ผ่าน Facebook group (“Sinthia Rong Sop...” 2013)

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับการชุมนุมของขบวนการต่อต้านทักษิณก่อนหน้านี้นี้ภายใต้การนำของสนธิและ พธม. ในปี 2549 และ 2551 จำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมที่เน้นประเด็นเฉพาะอย่างเช่น การชุมนุม 154 วัน และมือบ เสธ.อ้าย กลุ่มประชาชนชนไม่ไหวก็น้อยกว่ามาก จากการเก็บข้อมูลผู้ให้ข้อมูล 100 คนในพื้นที่หลายจังหวัด มีผู้เข้าร่วมชุมนุมขบวนการต่อต้านทักษิณในปี 2549 และ 2551 จำนวน 78 และ 84 คน (ตามลำดับ) ในขณะที่ใน 100 คนนี้มีเพียง 17 คนที่ยังคงเข้าร่วมและสนับสนุนการชุมนุม 154 วัน ซึ่งทั้งหมดเป็นสมาชิกสันติอโศก และกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ต้องการกดดันรัฐบาลอภิสิทธิ์เรื่องเขาพระวิหาร ในขณะที่มีเพียง 28 คน ที่เข้าร่วมมือบ เสธ.อ้าย และเพียง 2 คนที่เข้าร่วมชุมนุมกับกลุ่มประชาชนชนไม่ไหว ซึ่งถือว่าด้อยลงมาก (ตารางที่ 4 จำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมในแต่ละการชุมนุมของขบวนการต่อต้านทักษิณจากผู้ให้ข้อมูล 100 คน ใน 13 จังหวัด)

ตารางที่ 1 จำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมในแต่ละการชุมนุมของขบวนการต่อต้านทักษิณจากผู้ให้ข้อมูล 100 คน ใน 13 จังหวัด

กิจกรรมการชุมนุม	ผู้เข้าร่วมชุมนุม	ผู้ไม่ได้เข้าร่วมชุมนุม	รวม
ชุมนุมไล่ทักษิณ 48	78	22	100
ยึดทำเนียบ-สนามบิน 51	84	16	100
154 วัน	17	83	100
กลุ่มพิทักษ์สยาม หรือมือบเสนาธิการอ้าย หรือ เสธ.อ้าย	28	72	100
ประชาชนชนไม่ไหว	2	98	100
เสื้อหลากสี	6	94	100
หน้ากากขาว	39	61	100
กปปส.	94	6	100

ที่มา: ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้สนับสนุนขบวนการต่อต้านทักษิณ 100 คน จาก 13 จังหวัดในประเทศไทย

ในขณะที่การเคลื่อนไหวของกลุ่มที่เน้นประเด็นเฉพาะด้านไม่ประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนผู้ต่อต้านทักษิณ กลุ่มใหม่ๆ พยายามทดลองการเคลื่อนไหวแนวทางแบบใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการลดภาพความเป็นสีขั้วขัดแย้งทางการเมือง การเคลื่อนไหวแบบ “ชุมนุมระยะสั้น-มาแล้วไป (flash mob)” และการเคลื่อนไหวแบบไม่มีแกนนำหลัก (leaderless movement) แต่เน้นให้ทุกคนเป็นแกนนำได้ รวมทั้งความพยายามในการรื้อฟื้นยุทธศาสตร์แบบเน้นประเด็นที่หลากหลายเพื่อครอบคลุมมวลชนหลายกลุ่ม (inclusive strategy) เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและข้อจำกัดของการเคลื่อนไหวก่อนหน้านี้

ตัวอย่างของความพยายาม ได้แก่ “กลุ่มเสื้อหลากสี” นำโดย นายแพทย์ตุลย์ สิทธิสมวงศ์ ด้วยแนวคิดเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตความชอบธรรมของการใช้สัญลักษณ์ “เสื้อเหลือง” ในหมู่ผู้สนับสนุนขบวนการต่อต้านทักษิณ และความเปื้อนหายของสังคมต่อความขัดแย้งระหว่างเสื้อเหลืองกับเสื้อแดง และผลกระทบจากการชุมนุมอันยืดเยื้อยาวนานของทั้ง 2 ฝ่าย นอกจากนั้นกลุ่มเสื้อหลากสีพยายามเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวให้เข้ากับชีวิตของชนชั้นกลางในเมือง โดยการระดมมวลชนแบบ “ชุมนุมระยะสั้น-มาแล้วไป” ช่วงพักกลางวันของคนในเมืองตามย่านกลางกรุงเทพฯ ไม่เน้นชุมนุมยืดเยื้อ (“Multi-Colour Group...” 2010) และยังมีกรเคลื่อนไหวภายใต้ชื่อ “กลุ่มหน้ากากขาว (V for Vendetta Thailand)” โดยการเคลื่อนไหวระลอกใหม่นี้แตกต่างจากการเคลื่อนไหวหลายกลุ่มก่อนหน้านี้ในมิติด้านการเคลื่อนไหวแบบไม่มีแกนนำหลัก (leaderless movement) แต่เน้นให้ทุกคนเป็นแกนนำได้ และการรณรงค์ประเด็นหลากหลาย เพื่อครอบคลุมมวลชน

หลายกลุ่ม (inclusive strategy) จากการสัมภาษณ์ผู้สนับสนุนในกลุ่มอนุรักษนิยมและเสรีนิยมจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นพวกเขาหรือไม่เอา พธม. หรือพรรคประชาธิปัตย์ ทั้งในกรุงเทพฯ และในต่างจังหวัด จำนวน 39 คนจาก 100 คน (ดูตารางที่ 4 จำนวนผู้เข้าร่วมชุมนุมในแต่ละการชุมนุมของขบวนการต่อต้านทักษิณ) กลับกลับมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบดังกล่าว ผู้ที่เคยถอนตัวจากการมีส่วนร่วมเนื่องจากปัญหาวิกฤตความไม่ไว้วางใจต่อแกนนำรุ่นแรกของ พธม. เริ่มกลับเข้ามาร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณอีกครั้ง การเคลื่อนไหวภายใต้หน้ากากขาวทำให้ทุกคนรู้สึกและสามารถเป็นแกนนำตัวเองและขบวนการฯ ได้ รวมทั้งจัดการระดมพลในกลุ่มตัวเองและสนับสนุนกลุ่มที่ตนเองเคยไม่เห็นด้วยโดยไม่ต้องเผชิญหน้ากัน แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าขบวนการหน้ากากขาวจะสามารถขยายการเคลื่อนไหวและดึงอดีตขั้วขัดแย้งกลับมาเคลื่อนไหวร่วมกันได้อีกครั้ง แต่ก็ไม่สามารถยกระดับได้เทียบเท่ากับการเคลื่อนไหวในช่วง 2549-2551 การชุมนุมครั้งใหญ่ที่สุดของกลุ่มหน้ากากขาวในกรุงเทพฯ ก็ระดมผู้คนได้เพียงประมาณพันกว่าคน (“Anti-government Movement...” 2013)

การกลับมาของขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ กปปส.

หลังจากความล้มเหลวหลายต่อหลายครั้งในการรื้อฟื้นขบวนการมวลชนต่อต้านทักษิณ ในช่วงปลายปี 2556 ขบวนการฯ ก็ประสบความสำเร็จแต่การกลับมาในครั้งนี้เป็นการฟื้นตัวและเติบโตใหม่ในนาม กปปส. นำโดยนักการเมืองพรรคประชาธิปัตย์ ถึงแม้ว่านักการเมืองเหล่านี้จะประกาศลาออกจกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์

เพื่อแสดงถึงความเป็นอิสระจากพรรคการเมือง แต่ก็ เป็นเรื่องยากที่จะปฏิเสธถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้ง ระหว่าง กปปส. กับ พรรคประชาธิปัตย์ (“Yutthasat ‘Phadet Suek’...” 2013) ภายใต้แกนนำกลุ่มใหม่นี้ ขบวนการต่อต้านทักษิณประสบความสำเร็จในการ ระดมมวลชน จนกลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหว ทางการเมืองที่ใหญ่และสามารถจัดการชุมนุมที่ยาวนานที่สุดขบวนหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย การระดมพลครั้งนี้สามารถระดมมวลชนได้จำนวนมาก ถึงแม้ว่าจะมีการตั้งคำถามต่อตัวเลขผู้เข้าชุมนุม ที่แกนนำ กปปส. อ้างว่าสูงถึง 4 ถึง 6 ล้านคน แต่ อย่างน้อยตัวเลขจากภาครัฐก็ยอมรับว่ามีผู้ชุมนุมสูง ถึง 150,000 ถึง 200,000 คน ซึ่งใกล้เคียงกับการชุมนุม ครั้งใหญ่ที่สุดก่อนหน้าของขบวนการต่อต้านรัฐบาล ทหาร และเรียกร้องรัฐธรรมนูญในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งมีผู้ชุมนุมประมาณ 150,000 คน (Morell and Chai-anan Samudavanija 1981) และที่สำคัญ ที่สุดความพยายามในครั้งนี้นี้สามารถประสานรอยร้าว ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เคยขัดแย้งกันอย่างรุนแรงก่อนนี้ ได้ จนสามารถสร้างขบวนการเครือข่ายของกลุ่ม จำนวนมากมายได้มากกว่ารอบก่อนหน้า (“Thueak Tang Ko Po Po So ...” 2013; “Ko Po Po So Chi...” 2013; Head 2013) งานวิจัยชิ้นนี้จะพยายาม อธิบายและวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จในครั้งนี้ ผ่าน 6 เงื่อนไขหลัก

ปัจจัยแรก การยุติบทบาททางการเมืองของ พธม. ในช่วงเดือนกันยายน 2556 เพียง 1 เดือนก่อน หน้าการตัดสินใจนำขบวนการต่อต้านทักษิณโดยพรรค ประชาธิปัตย์ แกนนำ พธม. นำโดยสนธิ ลิ้มทองกุล

ประกาศอย่างเป็นทางการต่อสาธารณะว่า แกนนำ พธม. และ พธม. ในฐานะองค์กรการเคลื่อนไหวขอ ยุติบทบาทและกิจกรรมทางการเมืองอย่างสิ้นเชิง ประกาศดังกล่าวส่งผลให้อดีตนัสนับสนุน พธม. ซึ่ง เคยประณามพรรคประชาธิปัตย์ก่อนหน้านี้ขาดองค์กร นำ ในขณะที่ยังต้องการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ต่อไป จากการสัมภาษณ์มวลชนจำนวนมากอธิบายว่า เงื่อนไขดังกล่าวมีส่วนสำคัญที่ทำให้พวกเขาตัดสินใจ ในการยอมรับสนับสนุน กปปส. เป็นการชั่วคราว เนื่องจากขาดองค์กรนำ บางส่วนเชื่อว่าแกนนำ กปปส. ตัดขาดจากพรรคประชาธิปัตย์แล้ว ในขณะที่ หลายคนมองว่า กปปส. มีความเชื่อมโยงกับพรรค ประชาธิปัตย์ และพวกเขาก็ไม่ได้เชื่อมั่นในแกนนำ กปปส. เช่น นายสุเทพ เทือกสุบรรณ ส.ส.ประชาธิปัตย์ ว่าเป็นนักการเมืองที่ปราศจากปัญหาคอร์รัปชัน พวกเขา ยังคงไม่ไว้วางใจและยังมองพรรคประชาธิปัตย์ในแง่ร้าย แต่ก็ตัดสินใจเข้าร่วม (“Phanthamit Prachachon...” 2013)⁶

ปัจจัยที่ 2 ความพยายามของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ในการผลักดัน “พระราชบัญญัตินิรโทษกรรม” ได้สร้าง โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure) ครั้งใหม่สำหรับการกลับมาของขบวนการ ต่อต้านทักษิณ การผลักดันพระราชบัญญัติที่ขยาย ขอบเขตนิรโทษกรรมให้กับแกนนำทั้งเสื้อเหลืองและ เสื้อแดง และเจ้าหน้าที่รัฐที่ถูกดำเนินคดีในตลอดช่วง การชุมนุมทางการเมืองของทั้งสองฝ่าย รวมถึงคดีความ ที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ นอกจากจะสร้างความไม่พอใจให้กับ หลายภาคส่วนแล้ว ยังส่งผลให้ขบวนการต่อต้าน ทักษิณที่ก่อนหน้านี้แตกแยกกลับมารวมตัวกันอีกครั้ง

⁶ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ ว วันที่ 24 ม.ค. 2558 ขอนแก่น; คุณสิทธิ วันที่ 7 พ.ค. 2556 อ.เมือง เชียงใหม่ โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

เนื่องจากความไม่พอใจที่พระราชบัญญัติดังกล่าวจะครอบคลุมการให้นิรโทษกรรมกับกรณีทักษิณและครอบครัว กลุ่มต่างๆ ที่ก่อนหน้านี้แยกกันเคลื่อนไหวในประเด็นที่แตกต่างกัน ทั้งชาตินิยมสุดขั้วที่เน้นการเรียกร้องสิทธิเหนือเขาพระวิหาร กลุ่มที่เน้นตรวจสอบการทำงานและนโยบายของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ฯลฯ ต่างรวมตัวเคลื่อนไหวร่วมกันเพื่อต่อต้านพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมฉบับดังกล่าว ในช่วงต้นพรรคประชาธิปัตย์เริ่มจัดเวทีชุมนุมประท้วงที่สถานีรถไฟสามเสนใกล้กับที่ทำการของพรรค และต่อมาจัดตั้งกปปส. เพื่อเป็นองค์กรนำการเคลื่อนไหวคู่ขนานไปกับเวทีของกลุ่มต่างๆ ในหลากหลายพื้นที่ที่มีมาก่อนหน้านั้น จากนั้น กปปส. ใช้เงื่อนไขดังกล่าวในการยกระดับขบวนการเคลื่อนไหวจากขบวนการต่อต้านพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมให้กลายเป็นขบวนการต่อต้านและล้มรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ถึงแม้วุฒิสภาจะลงคะแนนเสียงไม่รับร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวแล้วก็ตาม และรัฐบาลก็ยอมถอนร่างดังกล่าวจากการพิจารณาโดยรัฐสภาอย่างสิ้นเชิง แต่ กปปส. กลับขยายข้อเรียกร้องให้รัฐบาลยิ่งลักษณ์ยุบสภาและให้ปฏิรูปทางการเมืองเพื่อขจัดนักการเมืองโกงกินให้หมดไปก่อนการเลือกตั้งใหม่ การใช้เงื่อนไขดังกล่าวในฐานะโครงสร้างโอกาสใหม่ประสบความสำเร็จในการขยายการระดมมวลชนรอบใหม่ที่มีพลังและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น (“Krasae Nap Thoilang...” 2013) จากการสัมภาษณ์ เงื่อนไขความไม่พอใจต่อพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมเป็นปัญหา

และเงื่อนไขที่สำคัญมากที่ทำให้ทั้งผู้สนับสนุนที่เคยถอนตัวออกจากขบวนการต่อต้านทักษิณก่อนหน้านี้ และคนที่ไม่เคยเข้าร่วมขบวนการฯ ตัดสินใจเข้าร่วมการเคลื่อนไหวในรอบใหม่นี้⁷

ปัจจัยที่ 3 การเข้าร่วมขบวนการฯ อย่างเต็มตัวของแกนนำจากพรรคประชาธิปัตย์ช่วยระดมฐานมวลชนผู้สนับสนุนประชาธิปัตย์ ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานของพรรคมาหนุนเสริมการเคลื่อนไหวให้มีพลังมากขึ้น ภายใต้การนำของแกนนำ กปปส. มวลชนที่สนับสนุนประชาธิปัตย์ ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เคยละทิ้ง พทม. เนื่องจากเคยไม่พอใจและไม่ไว้วางใจแกนนำ พทม. ในช่วงที่มีความขัดแย้งกับพรรคประชาธิปัตย์ก็ตัดสินใจหันกลับมาเข้าร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณ จากการสัมภาษณ์และการเข้าร่วมสังเกตการณ์พูดคุยกับผู้เข้าร่วมชุมนุมในหลายจุดพบว่า มวลชนของพรรคประชาธิปัตย์ที่เคยแสดงความไม่พอใจและไม่เห็นด้วยกับแกนนำ พทม. ในหลายประเด็น ยอมรับการกลับเข้าร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณอีกครั้ง เมื่อแกนนำพรรคประชาธิปัตย์ตัดสินใจทำหน้าที่แกนนำขบวนการฯ มวลชนเหล่านี้มาจากหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็พื้นฐานเสียงพรรคประชาธิปัตย์จากภาคใต้ ซึ่งเป็นฐานที่มั่นทางการเมืองของพรรค หรือพื้นที่อื่นๆ ทั่วประเทศ ซึ่งก่อนหน้านี้ละทิ้ง พทม. ในช่วงที่ พทม. มีความขัดแย้งกับพรรคประชาธิปัตย์ คนพวกนี้เริ่มเข้าร่วมการชุมนุมประท้วงและกลายเป็นฐานมวลชนสำคัญที่ปักหลักชุมนุมอย่างยืดเยื้อยาวนาน (long-term protester)⁸

⁷ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ ช วันที่ 14 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ร วันที่ 13 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

⁸ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ วอ วันที่ 24 ม.ค. 2558 ขอนแก่น; คุณ ป วันที่ 15 พ.ย. 2556 ทัพลุง; คุณ ช วันที่ 14 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ร วันที่ 13 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ จ วันที่ 5 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

นอกจากผู้สนับสนุนพรรคประชาธิปัตย์ที่เข้าร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณมาตั้งแต่แรกแล้ว การเข้ามาเป็นแกนนำการชุมนุมยังช่วยดึงคนรุ่นใหม่ ที่ชื่นชอบและเลือกพรรคประชาธิปัตย์มาโดยตลอด เข้าร่วมการชุมนุมทางการเมืองเป็นครั้งแรกอีกด้วย จากการสัมภาษณ์คนรุ่นใหม่ que เลือกพรรคประชาธิปัตย์ มาโดยตลอด ไม่ชอบทักษิณ แต่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรม การชุมนุมประท้วงมาก่อน จนกระทั่งพรรคประชาธิปัตย์ เข้ามาเป็นแกนนำ พวกเขาจึงเข้าร่วมการชุมนุม พวกเขาเน้นถึงความเชื่อมั่นในการนำของนักการเมือง พรรคประชาธิปัตย์

นอกจากการกลับมาของฐานมวลชน พรรคประชาธิปัตย์แล้ว นักการเมืองพรรคประชาธิปัตย์ ในพื้นที่ต่าง ๆ ยังทำหน้าที่ระดมมวลชนในพื้นที่เข้าร่วม การชุมนุมในกรุงเทพฯ และจัดการชุมนุมคู่ขนานกับ ที่กรุงเทพฯ ในพื้นที่ของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ 14 จังหวัดในภาคใต้ของไทย (“Truat Thaeo Mop...” 2013) จากการสัมภาษณ์นักการเมืองหรือผู้ที่มีสายสัมพันธ์กับพรรคในหลายจังหวัดที่ก่อนหน้านี้ ไม่เคยทำงานเคลื่อนไหวมวลชนเริ่มเข้ามาทำการ เคลื่อนไหวระดมมวลชนในช่วง กปปส. หรือ ก่อน กปปส. เล็กน้อย ซึ่งในหลายกรณีอาจจะไม่ได้ถูก สั่งการจากพรรคโดยตรง แต่การทำงานมวลชนในช่วงที่แกนนำของพรรคกลายเป็นแกนนำขบวนการ เคลื่อนไหวก็มีอิทธิพลต่อพวกเขาเป็นอย่างมาก¹⁰

ปัจจัยที่ 4 แกนนำ กปปส. ประสบความสำเร็จในออกแบบโครงสร้างองค์กรการเคลื่อนไหว

ใหม่ที่มีลักษณะ “หลวมและรองรับความหลากหลาย (loose and pluralistic structure)” ภายใต้การนำ ของ พธม. องค์กรการเคลื่อนไหวมีลักษณะ “รวมศูนย์ (centralized structure)” ทั้งในแง่ของรูปแบบเวที โครงสร้างการตัดสินใจ และสั่งการเคลื่อนไหวในการ ชุมนุมใหญ่เกือบทุกรอบของ พธม. โดยเฉพาะใน กรุงเทพฯ การชุมนุมมีเวทีกลางหลักเพียงแห่งเดียว เช่น การชุมนุมยึดทำเนียบรัฐบาล โดยหากมีการขยาย เวทีไปยังสนามบึงสุวรรณภูมิและดอนเมือง การ ตัดสินใจและสั่งการก็จะต้องรวมศูนย์อยู่ที่แกนนำหลัก ของ พธม. ที่ส่วนกลางโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ในการ ตัดสินใจ หรือแม้แต่สิ่งที่พวกเขาเรียกว่า “ยุทธศาสตร์ ดาวกระจาย” หรือ “แผนสู้รบดาวกระจาย” ซึ่งเป็น การจัดกลุ่มมวลชนประมาณ 100-200 คน แยกย้าย ไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น การเดินทางไปชุมนุมหน้า สำนักงานอัยการสูงสุด ในวันที่ 5 มิถุนายน 2551 ของ ผู้ร่วมชุมนุมประมาณ 300 คน ทวงถามความคืบหน้า การสั่งฟ้องคดีทุจริตของทักษิณ ชินวัตร อดีต นายกรัฐมนตรี การดาวกระจายไปสถานทูตอังกฤษประจำ ประเทศไทย 2 ครั้งในวันที่ 19 สิงหาคม และ 30 ตุลาคม 2551 เพื่อเรียกร้องให้ทางรัฐบาลอังกฤษ ส่งตัวทักษิณ ชินวัตร กลับมาประเทศไทยเพื่อดำเนิน คดีตามกฎหมาย หรือการบุกยึดสถานีวิทยุโทรทัศน์ แห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2551 แต่ กิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปเพื่อแสดงพลังทางการเมือง หรือ สร้างกิจกรรมให้ผู้ชุมนุมมีการเคลื่อนไหว มากกว่า การผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวแบบเป็นอิสระของ กลุ่มต่าง ๆ แต่การตัดสินใจเคลื่อนไหวดังกล่าว ก็ยัง

⁹ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณเอ วันที่ 4 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณฝ วันที่ 15 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; นายแพทย์ ช วันที่ 24 ม.ค. 2558 ขอนแก่น โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

¹⁰ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณจ วันที่ 20 เมย. 2556 ที่ชุมชนสันติอโศก กรุงเทพฯ; คุณวอ วันที่ 24 ม.ค. 2558 ขอนแก่น; คุณต วันที่ 22 พ.ค. 2556 อ.เมือง อุดรธานี; คุณก วันที่ 7 ก.พ. 2558 นครราชสีมา โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

เป็นการนำและตัดสินใจโดยกลุ่มแกนนำส่วนกลางมากกว่าการให้พื้นที่และให้อำนาจการตัดสินใจให้กับ การเคลื่อนไหวของกลุ่มแกนนำอื่น ๆ ที่มีความคิดเห็นแตกต่างหลากหลายในการเคลื่อนไหวอย่างค่อนข้างอิสระจาก พรม.

ในทางตรงกันข้ามการเคลื่อนไหวภายใต้ กปปส. หันมาใช้โครงสร้างที่อนุญาตให้กลุ่มที่เคยขัดแย้งกัน แกนนำกลุ่มใหม่ ๆ และมวลชนจากหลากหลายกลุ่มได้มีพื้นที่ทางการเมืองของตนเองภายใต้ความร่วมมืออย่างหลวม ๆ กับ กปปส. ซึ่งวิธีการดังกล่าวประสบความสำเร็จในการรื้อฟื้นขบวนการต่อต้านทักษิณให้ขยายตัวและเติบโตกลับขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่เวทีหลักที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถนนราชดำเนิน (4 พฤศจิกายน 2556-13 มกราคม 2557) และสี่แยกปทุมวัน (13 มกราคม-2 มีนาคม 2557) ควบคุมโดยตรงโดยแกนนำ กปปส. ที่เป็นอดีตนักการเมืองพรรคประชาธิปัตย์ กปปส. ยอมรับและร่วมมือกับเวทีและการชุมนุมประท้วงของกลุ่มอื่น ๆ ทั้งที่เคยเป็นคู่แข่งกับพรรคประชาธิปัตย์ และกลุ่มอิสระอื่น ๆ ที่จัดคู่ขนานกับ กปปส. ในนามของพวกเขาเอง ไม่ว่าจะเป็นเวทีการชุมนุมประท้วงของอดีตผู้สนับสนุน พรม. และกลุ่มอื่น ๆ ที่เริ่มชุมนุมประท้วงเพื่อต่อต้านพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมตั้งแต่ก่อนการจัดตั้ง กปปส. เช่น กลุ่มกองทัพประชาชนโค่นระบอบทักษิณ (กปท.) ที่จัดเวทีชุมนุมประท้วงคัดค้านพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมนับตั้งแต่ต้นเดือนสิงหาคมที่สวนลุมพินี และทำเนียบรัฐบาลในเวลาต่อมา รวมถึงกลุ่มเครือข่ายนักศึกษาประชาชนปฏิรูปประเทศไทย (คปท.) ที่แยกตัวออกมาจาก กปท. และจัดเวทีประท้วงต่อที่แยกอูรุพงษ์ ในขณะที่ช่วงต้นของ

การก่อตั้ง กปปส. แกนนำทั้ง 2 กลุ่มไม่ได้นำมวลชนเข้าร่วมกับพรรคประชาธิปัตย์ในช่วงสถานีรถไฟสามเสน แต่ในช่วงการจัดตั้ง กปปส. ทั้งแกนนำของ กปท. และ คปท. เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ กปปส. เหมือนกับแกนนำกลุ่มอื่น ๆ ด้วยที่ศูนย์ราชการแจ้งวัฒนะ (“Ko Po Po So Chi...” 2013) โดยที่ทั้ง 2 กลุ่มยังคงดำเนินกิจกรรมทางการเมืองแยกเป็นเอกเทศจากเวทีกลางของ กปปส. เช่น กปท. ปักหลักชุมนุมที่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ หน้าแยกผ่านฟ้าลีลาศ ส่วน คปท. ย้ายพื้นที่ชุมนุมจากแยกอูรุพงษ์มาเป็นเชิงสะพานมัฆวานรังสรรค์จนถึงสะพานชัมมมรุชฎูใกล้กับทำเนียบรัฐบาล (“Ko Po Tho Yan...” 2013) มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและความร่วมมือระหว่างเวที่ย่อยและเวทีกลางเกิดขึ้นในบางช่วงเวลา เช่น การหมุนเวียนให้แกนนำและนักปราศรัยจากเวทีชุมนุมต่าง ๆ ทำให้แกนนำกลุ่มที่คิดแตกต่างหรือมีประเด็นเฉพาะที่กลุ่มต้องการรณรงค์มีพื้นที่ในการพบกลุ่มคนกลุ่มใหม่ ๆ (“Chak Yuet Samnak Ngoppraman...” 2013) แกนนำรุ่นใหม่ของ คปท. อธิบายถึงประโยชน์ที่ได้จากการร่วมมือกับ กปปส. ว่าอย่างน้อยก็ทำให้เขาได้พบประเด็นของกลุ่มของพวกเขาในเวทีที่กว้างขวางขึ้น ถึงแม้โดยส่วนตัวเขาจะยังไม่ได้ใส่ใจแกนนำ กปปส. อย่างเช่นสุเทพก็ตาม¹¹

นอกจากนั้นการพัฒนาและใช้ยุทธศาสตร์ “ดาวกระจายจัดตั้งเวทีการชุมนุมประท้วงแบบถาวรทั่วกรุงเทพฯ” ในช่วงระดมมวลชนเพื่อการรณรงค์ปิดกรุงเทพฯ (Bangkok Shut Down) ยังช่วยสร้างพื้นที่ทางการเมืองที่ช่วยให้เกิดการขยายตัวของการระดมมวลชน และความร่วมมือกับแกนนำกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ยุทธศาสตร์และ

¹¹ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ บ. วันที่ 16 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

โครงสร้างการเคลื่อนไหวดังกล่าวเริ่มขยายตัวในช่วงการรณรงค์ระดมมวลชนเพื่อการปิดเมืองกรุงเทพฯ ใน 2 ระลอก คือในวันที่ 22 ธันวาคม 2556 และ 13 มกราคม 2557 โดยมีการจัดตั้งเวทีและการชุมนุมประท้วงแบบถาวรในหลายพื้นที่ จุดที่สำคัญมีทั้งสิ้น 7 จุดในช่วงก่อนและหลังปฏิบัติการปิดกรุงเทพฯ ได้แก่ แยกปทุมวัน แยกราชประสงค์ แยกอโศกมนตรี แยกศาลาแดง (สีลม) หน้าแยกลาดพร้าว อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ และแจ้งวัฒนะ ในด้านหนึ่ง กปปส. ยังคงส่งอดีตนักการเมืองสายประชาธิปไตยเข้าไปเป็นแกนนำหลักของแต่ละเวที ดังจะเห็นว่าแกนนำที่เป็นที่รับรู้ในสื่อและสาธารณะในเกือบทุกเวทีเป็นอดีตนักการเมืองพรรคประชาธิปัตย์ ยกเว้นพื้นที่ชุมนุมแจ้งวัฒนะที่เป็นพระพุทธรูปอิสระ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็เปิดพื้นที่ให้กับแกนนำกลุ่มใหม่ ๆ และมวลชนกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้าถึงกระบวนการตัดสินใจ การเสนอข้อเรียกร้อง และการบริหารจัดการต่าง ๆ การใช้ยุทธศาสตร์และโครงสร้างการชุมนุมเช่นนี้ทำให้แกนนำและผู้สนับสนุนกลุ่มย่อยต่าง ๆ รู้สึกว่า ตนเองมีที่ทางทางการเมืองเป็นของตนเองเพื่อใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารกับสาธารณะ โดยที่ไม่รู้สึกว่าถูกรวบงำโดย กปปส. และพรรคประชาธิปัตย์ นอกจากนี้ในกรุงเทพฯ แล้ว การใช้ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวแบบเวทีคู่ขนานยังถูกนำไปใช้ในต่างจังหวัดอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้แกนนำที่ก่อนหน้านี้ขัดแย้งกันและถอยห่างจากการเคลื่อนไหวเริ่มจัดตั้งเวทีเป็นของตนเอง ในขณะที่ก็มีการจัดเวที กปปส. ในระดับจังหวัดคู่ขนานกันไป¹²

ถึงแม้ว่าโดยภาพรวมขบวนการต่อต้านทักษิณจะดูเหมือนจะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

มากขึ้น และสามารถระดมมวลชนจำนวนมากให้กลับมาสนับสนุนขบวนการฯ ได้ แต่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ยังคงดำเนินต่อไป แกนนำและผู้สนับสนุนของกลุ่มต่าง ๆ ยังคงต่อสู้กันทั้งในประเด็นเรื่องการแย่งชิงการนำเงินทุนและทรัพยากรสนับสนุนการเคลื่อนไหว (“Ko Po Po So Yala...” 2013) จากการสัมภาษณ์ผู้สนับสนุนหลายคนยังคงปฏิเสธการถูกเหมารวมว่าเป็น กปปส. แกนนำรุ่นใหม่ของ คปท. ที่ยังเผชิญปัญหาความขัดแย้งที่เขามีกับ คปท. ที่ไม่พอใจตัวเขาในการยอมรับร่วมมือกับ กปปส. และความไม่พอใจที่เขามีก่อ กปปส. ที่สุดท้ายกลายเป็นเวทีที่ถูกยึดกุมโดยนักการเมืองพรรคประชาธิปัตย์¹³

ปัจจัยที่ 5 การปรับใช้แนวทาง “ชูประเด็นข้อเรียกร้องที่หลากหลาย (inclusive)” มากขึ้น ช่วยให้ กปปส. สามารถระดมการสนับสนุนจากทุกกลุ่มอุดมการณ์ เช่นเดียวกับที่เคยเป็นจุดแข็งและปัจจัยความสำเร็จของ พธม. โดยในช่วงแรก กปปส. เน้นการชูประเด็นอนุรักษนิยมในเวทีหลักคู่กับการยอมให้มีพื้นที่สำหรับประเด็นก้าวหน้าอื่น ๆ ในเวทีหลักที่แยกปทุมวัน แกนนำ กปปส. เน้นประเด็นกษัตริย์นิยมชาตินิยม และชูประเด็นศีลธรรมความดีในการโจมตีทักษิณและรัฐบาลยิ่งลักษณ์ (Pongpipat Banchanon 2013) เช่น มีการใช้ธงชาติเป็นสัญลักษณ์ของขบวนการฯ ในการเริ่มต้นรณรงค์ต่อต้านพระราชบัญญัตินิรโทษกรรม ผ่านการตีความว่าพระราชบัญญัติดังกล่าวจะขยายการนิรโทษกรรมให้กับผู้ต้องคดีหมิ่นสถาบันกษัตริย์ (“Nuek Cha Ok Pai...” 2013) ในขณะที่ กปปส. ยอมให้พื้นที่กับพวกที่ชูประเด็นการกระจายอำนาจทางการเมือง ขบวนการชาวนา

¹²ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ ธ วันที่ 24 ม.ค. 2558 ขอนแก่น โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

¹³ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ บ วันที่ 16 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

รายย่อย ขบวนการต่อต้านเขื่อน และโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ฯลฯ ในเวที่ย่อยอื่น ๆ (“Chaona Phichit Roem...” 2014; “Charas Chi Oo Po Tho...” 2014; “Suthep Poet Wong...” 2014) จากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมการชุมนุมจากหลากหลายจุดยืนทางการเมืองต่างรู้สึกว่ กปปส. ให้ความสำคัญกับข้อเรียกร้องและประเด็นปัญหาทางการเมืองที่พวกเขาเป็นห่วง ซึ่งเป็นบรรยากาศที่คล้ายกับ พธม. ในช่วงแรก ไม่ว่าจะเป็ นมวลชนอนุรักษ์นิยมหรือแกนนำรุ่นใหม่ทีพอใจกับ กปปส. ในการให้ความสำคัญกับปัญหาประเด็นเรื่องแรงงาน การทุจริตของทุน และปัญหาความเหลื่อมล้ำก็รู้สึกว่ กปปส. ให้อพื้นที่กับการพูดถึงเรื่องทีเขาเป็นห่วงเป็นใย¹⁴

ปัจจัยที่ 6 การจัดการรณรงค์และการชุมนุมในพื้นที่ในรูปแบบทีสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนกรุงเทพฯ และชนชั้นกลางรุ่นใหม่ โดยการทำขบวนการทางการเมืองให้ดูไม่เป็นการเมืองได้ ส่งผลให้สามารถขยายฐานมวลชนของขบวนการต่อต้านทักษิณไปยังกลุ่มวัยรุ่น และกลุ่มคนทีไม่สนใจ หรือปฏิเสธการมีส่วนร่วมทางการเมือง การจัดเวทีการชุมนุมในจุดสำคัญต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพฯ โดยเฉพาะจุดทีใกล้สถานีรถไฟฟ้า ซึ่งเป็นขนส่งสาธารณะทีชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ นิยมใช้ ทำให้สะดวกต่อการเข้าร่วมชุมนุมของชนชั้นกลาง ซึ่งแตกต่างจากการชุมนุมก่อนหน้าทีมักยึดทำเนียบรัฐบาล หรือถนนราชดำเนิน ซึ่งห่างจากรถไฟฟ้า การจัดเวทีกลางกรุงเทพฯ กระจายในหลายจุดทำให้คนกรุงเทพฯ ซึงปกติไม่เข้าร่วมการชุมนุม ต้องเผชิญกับปัญหาการจราจรทังทีสนับสนุนในเชิงหลักการ ตัดสินใจเข้าร่วมการชุมนุม¹⁵

นอกจากนั้นแกนนำ กปปส. ยังจ้างผู้จัดงานและนักการตลาดมืออาชีพในการออกแบบกิจกรรมและโครงสร้างเวทีในช่วงการชุมนุม ให้สอดคล้องกับรสนิยมและความสนใจของชนชั้นกลาง (Hataikarn Treesuwan and Nipawan Keawrakmook 2014) แตกต่างจากเวทีอื่น ๆ ก่อนหน้าทีเน้นเฉพาะประเด็นทีกลุ่มเฉพาะต่าง ๆ ต้องการ เวทีของ กปปส. เน้นกิจกรรมบันเทิงทีทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นการเดินแฟชั่นโชว์ การจัด “ถนนศิลปะ (Art Lane)” ทีรวบรวมสินค้าและงานศิลปะทีสร้างสรรค์โดยศิลปินและนักออกแบบชื่อดังมากมายทีสนับสนุนขบวนการฯ โดยเน้นสัญลักษณ์ของ กปปส. ในชิ้นงานต่าง ๆ การจัดคอนเสิร์ตของนักร้องเพลงป๊อปรุ่นใหม่ การระดมบริจาคอาหารให้กับผู้ชุมนุมโดยเจ้าของร้านอาหารชื่อดัง และกลุ่มต่าง ๆ ทีร่วมต่อต้านพระราชบัญญัตินิรโทษกรรม ฯลฯ (Thai Thon 2013) การชุมนุมประท้วงกลายเป็นมหกรรมดนตรี ศิลปะ และเทศกาลอาหารบนท้องถนน สำหรับคนรุ่นใหม่การเข้าร่วมทางการเมืองกลายเป็นการเดินเล่นหลังเลิกงาน การช้อปปิ้ง การหาของกินยามเที่ยงและเย็น เป็นสถานที่ทีท่องเที่ยวสุดสัปดาห์ และเป็นสถานที่ทีคนรุ่นใหม่ใช้ติดตามเซเลบ (celebrities) ทีพวกเขาชื่นชอบ ผู้เข้าร่วมวัยรุ่นหน้าตาดีทีเข้ามา่วมการชุมนุมได้รับการยกย่องโดยแกนนำว่เป็น “นางฟ้าของการชุมนุม” (“Dara Ruam Chumnum...” 2014; “Yon Chom ‘Nangfa’ Nai...” 2014) ผู้จัดการเวทีสร้างสรรค์กิจกรรมทีแปลกใหม่ นำตื่นตื่น สนุกสนานอยู่ตลอดเวลา เช่น การจัดงาน “วันปิคนิคแห่งชาติ (National Picnic Day)” ในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2557

¹⁴ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ บ วันที่ 16 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ร วันที่ 13 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ โดย ผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

¹⁵ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ ร วันที่ 13 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ญ วันที่ 19 เม.ย. 2556 โดย (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

เพื่อเชิญชวนให้คนมาปิกนิกแทนการไปเลือกตั้ง (“Kanlueaktang Yang Mai...” 2014) นอกจากนั้นยังคิดสโลแกนหรือคำขวัญใหม่ ๆ ที่ช่วยทำให้กิจกรรมทางการเมืองดูไม่เป็นการเมือง เช่น การชูสโลแกน “ครองเท้าผ้าใบกับใจถึง ๆ” เพื่อสื่อสารกับคนไม่เคยร่วมชุมนุมให้เห็นว่า การออกมาเข้าร่วมชุมนุมประท้วงไม่ใช่เรื่องยาก เพียงแค่มีรองเท้าผ้าใบที่เดินสบายกับหัวใจของคุณก็พอ คุณก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้ได้ (Nithithorn Lamlueo and Chana Phasukkul 2014; Arthit Suriyawongkul and Arjin Thongyookong 2017) จากการสัมภาษณ์คนรุ่นใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านทักษิณครั้งแรกในช่วง กปปส. พบว่า เหตุผลสำคัญที่พวกเขาเข้าร่วม เพราะแนวทางกิจกรรมของ กปปส. ทำให้พวกเขาารู้สึกว่าการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเป็นเรื่องปลอดภัย สะดวกเข้าถึงง่าย และสนุก โดยที่ไม่ได้รู้สึกว่ากำลังทำอะไรที่เกี่ยวข้องกับการเมือง¹⁶

สำหรับมวลชนแล้ว กปปส. ประสบความสำเร็จที่ทำให้เขารู้สึกว่า การชุมนุมแตกต่างจากการเคลื่อนไหวก่อนหน้านั้น ไม่ว่าจะเป็นภายใต้การนำของ พธม. หรือเสื้อแดง ทั้งในแง่รูปแบบ เนื้อหา และการจัดการที่เป็นระบบแบบมีอาชีพ นอกจากนั้น กปปส. ยังทำให้ชนชั้นกลางรู้สึกปลอดภัยและสนุกในการเข้าร่วม คนจำนวนมากทั้งที่ปกติไม่เคยเข้าร่วมการชุมนุมมาก่อนก็ออกมา¹⁷

สรุป

โดยสรุปขบวนการต่อต้านทักษิณไม่เคยเป็นเนื้อเดียวกัน พวกเขาหลากหลาย แตกต่าง และขัดแย้งกันตลอดเวลา ถึงแม้ว่าในช่วงต้น การระดมกลุ่มต่าง ๆ เข้าร่วมการเคลื่อนไหวภายใต้การนำของ พธม. โดยให้การยอมรับและให้พื้นที่กับความหลากหลาย เพื่อแสวงหาความร่วมมือในการต่อต้านทักษิณ แต่ท่ามกลางการเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหว พวกเขาก็ต่อสู้กันเพื่อแย่งชิงการนำและพื้นที่ในการผลักดันประเด็นและข้อเรียกร้องที่ต่างกันไป ซึ่งนำไปสู่ความแตกแยกและการเสื่อมถอยลงของขบวนการฯ ในระยะหนึ่ง หลังการยุติบทบาททางการเมืองของ พธม. ขบวนการต่อต้านทักษิณของปิกนิกการเมืองพรรคประชาธิปัตย์ภายใต้องค์กรการนำใหม่ในนาม กปปส. กลับมาเติบโตอีกครั้ง ผ่านแนวทางการเคลื่อนไหวแบบใหม่ ๆ เช่น โครงสร้างองค์กรการเคลื่อนไหวใหม่ที่มีลักษณะ “หลวมและรองรับความหลากหลาย (loose and pluralistic structure)” การปรับใช้แนวทางที่ชูประเด็นข้อเรียกร้องที่หลากหลาย (inclusive) มากขึ้น การจัดการรณรงค์และการชุมนุมในหลายพื้นที่ด้วยรูปแบบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนกรุงเทพฯ และชนชั้นกลางรุ่นใหม่ แกนนำ กปปส. ประสบความสำเร็จในการสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้กับกลุ่มเดิมที่เคยขัดแย้งกัน และพบแนวทางใหม่ ๆ ในการระดมมวลชนกลุ่มใหม่ ๆ

¹⁶ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ เป วันที่ 9 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ เอ วันที่ 4 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ร วันที่ 13 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ฝ วันที่ 15 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ก วันที่ 5 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ข วันที่ 25 ก.ค. 2558 ภูเก็ต; คุณ ญ วันที่ 19 เม.ย. 2556 โดย กนกรัตน์ เลิศชูสกุล

¹⁷ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คุณ ธ วันที่ 17 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ เอ วันที่ 4 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ก วันที่ 5 มี.ค. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ข วันที่ 14 ก.พ. 2558 กรุงเทพฯ; คุณ ข วันที่ 25 ก.ค. 2558 ภูเก็ต; คุณ ฝ วันที่ 15 ก.พ. 2558 โดยผู้เขียน (กนกรัตน์ เลิศชูสกุล)

References

- “AFP Rai-Ngan Kanklapma Khong ‘Khon Suea Lueang’.” [AFP Report on the Return of the ‘Yellow Shirts’]. 2011. *Manager Online*, January 30. Accessed January 21, 2016. <http://www2.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9540000012914>. (in Thai)
- Ammar Siamwalla, and Somchai Jitsuchon. 2012. “The Socio-Economic Bases of the Red/Yellow Divide: A Statistical Analysis.” In *Bangkok May 2010: Perspectives on a Divided Thailand*, edited by Michael J. Montesano, Pavin Chachavalpongpun and Aekapol Chongvilaivan, 64-71. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- “Anti-government Movement: White Mask Rallies Spread.” *Nation*, June 17, 2013. Accessed February 22, 2006. <http://www.nationmultimedia.com/politics/White-mask-rallies-spread-30208468.html>.
- Apichart Satitniramai, Niti Pawakapan, and Yukti Mukdawijitra. 2012. *Khrongkan Wichai Thopthuan Phumithat Kanmueang Thai*. [Re-examining the Political Landscape of Thailand]. Bangkok: Thai Universities for Healthy Public Policies. (in Thai)
- Arthit Suriyawongkul, and Arjin Thongyookong. 2017. *Kan Ruam Sang Attalak ‘Khon Di’ Doi Muan Maha Prachachon: Korani Sueksa Sue Suan Bukkhon*. [The “Great Mass” and the “Good Man”: Personal Media and Political Identity Coproduction]. Bangkok: National Policies and International Relations Division, The Thailand Research Fund (TRF). (in Thai)
- Askew, Marc. 2010. “Confrontation and Crisis in Thailand, 2008-2010.” In *Legitimacy Crisis in Thailand*, edited by Marc Askew, 31-82. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Asma Wangkulam. 2010. “Botbat Thang Kanmueang Khong Chonchanklang Thai Nai Khabuankan Phanthamit Prachachon Phuea Prachathippatai Phaitai Rabop Thaksin.” [Political Roles of Thai Middle Classes in People’s Alliance for Democracy (PAD) under Thaksin’s Regime]. Master’s thesis, Department of Government, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Brown, Andrew, and Kevin Hewison. 2005. “‘Economics Is the Deciding Factor’: Labour Politics in Thaksin’s Thailand.” *Pacific Affairs* 78(3): 353-375.

- Chairat Charoensin-o-larn. 2012. "A New Politics of Desire and Disintegration in Thailand." In *Bangkok, May 2010: Perspectives on a Divided Thailand*, edited by Michael J. Montesano, Pavin Chachavalpongpan and Aekapol Chongvilaivan, 87-96. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- "Chaiwat-Bannawit Khid Kanyai 13 Siam Thai Thiwi Ni Phuea Khrai." [Chiwat Bannawit Thinks Big to Establish the 13 Siam Thai TV Channel. Who Is It for?]. 2011. *Manager Online*, January 21. Accessed January 17, 2016. <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9540000009093>. (in Thai)
- "Chak Yuet Samnak Ngoppraman Su 'Sunratchakan' Patibatkan 'Thueak' Dapkhruangchon Lun 'Kam Chai' Nuea Ratthaban Pu." [From Seizing Budget Bureau to Occupying Government Center. Operation 'Suthep' on All-or-Never Course to 'Grab Victory' over Yingluck Government]. 2013. *Matichon Weekly*, 34(1737): 10. (in Thai)
- "Chaona Phichit Roem Prasan Muanchon Thuk Klum Radom Khon Mun Khao Krung Thuang Ngoen Chamnam Khao Ruam Wethi Ko Po Po So." [Farmers from Pichit Start to Organise and Take Turns to Join PDRC Protest in Bangkok in Calling for Money from the Rice Pledging Programme]. 2014. *Manager Online*, February 16. Accessed July 10, 2017. <http://www.manager.co.th/local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000018325>. (in Thai)
- "Charas Chi Oo Po Tho Titkhat Kan Krachai Amnat Phoei Ko Po Po So Triam Poet Naeothang Patirup Reo Reo Ni." [Charas Shows Department of Local Administration (DLA) Blocking Decentralization, Reveals PDRC Ready to Announce Reform Policy Soon]. 2014. *Matichon Online*, October 10. Accessed July 8, 2017. <http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1412917233>. (in Thai)
- Connors, Michael K. 2008. "Thailand-Four Elections and a Coup." *Australian Journal of International Affairs* 62(4): 478-496. doi: 10.1080/10357710802480717.
- "Dara Ruam Chumnum Pit Krungthep 15 Makarakhom 57 Mi Khrai Bang Pai Du Kan." [Stars Join the 'Shut Down Bangkok' Protest on 15 January 2014. Let's See Who They Are]. 2014. *Kapook.com*, January 15. Accessed February 23, 2017. <https://women.kapook.com/view80311.html>. (in Thai)

- Hataikarn Treesuwan, and Nipawan Keawrakmook. 2014. "7 Wethi Ko Po Po So Chai Nak Kwa 10 Lan to Wan." [7 Methods of PDRC Cost More Than 10 Million Baht/Day]. *Bangkokbiznews*, January 20. Accessed February 23, 2016. <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/557090>. (in Thai)
- Head, Jonathan. 2013. "Thai PM Yingluck Dissolves Parliament and Calls Election." *BBC*, December, 9. Accessed March 13, 2016. <http://www.bbc.com/news/world-asia-25252795>.
- Hewison, Kevin. 2008. "A Book, the King and the 2006 Coup." *Journal of Contemporary Asia* 38(1): 190-211.
- Ivarsson, Soren, and Lotte Isager, eds. 2010. *Saying the Unsayable: Monarchy and Democracy in Thailand*. Hawaii: University of Hawaii Press.
- Ji Giles Ungpakorn. 2009. "Class Struggle between the Coloured T-Shirts in Thailand." *Journal of Asia Pacific Studies* 1(1): 76-100.
- Ji Giles Ungpakorn, and Kengkij Kitirianglarp. 2006. "Kanmueang Khong Phak Prachachon Nai Yuk Phanthamit Prachachon Phuea Prachathippatai Lae Wikrit Lai Thaksin." [People Sector Politics in the Age of the PAD and the Anti-Thaksin Crisis]. In *Khabuankan Khlueanwai Thang Sangkhom Nai Thai*. [Social Movements in Thailand], edited by Ji Giles Ungpakorn, 295-330. Bangkok: Labour Democracy. (in Thai)
- "Kanlueaktang Yang Mai Chop Ya Phoeng Nap Sop Chang Lom Chapta Aphinihan Sanratthathammanun." [The Election Is Not Finished, Don't Count the Number of Fallen Elephants, Keep Eyes on Miracle of Constitutional Court]. 2014. *Matichon Weekly*, 34(1747): 9. (in Thai)
- Kasian Tejapira. 2006. "Toppling Thaksin." *New Left Review* 39: 5-37.
- Kasit, Piromya. 2012. "Thailand's Rocky Path towards a Full-Fledged Democracy." In *Bangkok, May 2010: Perspectives on a Divided Thailand*, edited by Michael J. Montesano, Pavin Chachavalpongpun and Aekapol Chongvilaivan, 161-170. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

- “Ko Po Po So Chi Muanchon 22 Thanwakhom Ruam 6 Lan To Khao Ma Kan Blaeklit 14 Kaennam.” [PDRC Claimed 6 Million Demonstrators on 22 December and Denied the News that Its 14 Leaders Were Blacklisted by the US]. 2013. *Manager Daily*, December 23. Accessed February 21, 2016. <http://www.senate.go.th/w3c/senate/pictures/comm/massmedia/2556/dec/24/manager.pdf>. (in Thai).
- “Ko Po Po So Yala Taekkho! Baeng Klum Yaengching Muanchon Tae Mi Udomkan Diaokan ‘Lai Pu-Lom Rabop Thaksin’.” [PDRC Broke Up! Divided in Fight for Mass Support but Still Have Objective in Common to ‘Get Rid of Yingluck – Overthrow Thaksin Regime’]. 2013. *Manager Online*, December 22. Accessed February 21, 2016. <http://www.manager.co.th/South/ViewNews.aspx?NewsID=9560000156950>. (in Thai)
- “Ko Po Tho Yan Paklak ‘Saphan Phan Fa’ Yok Radap Khon Rabop ‘Thaksin’.” [Anti-Thaksin People’s Army Insists on Staying at Phan Fa Bridge, Cranks up Elimination of Thaksin System]. 2013. *Thairat Online*, November 6. Accessed July 13, 2017. <https://www.thairath.co.th/content/380905>. (in Thai)
- “Krasae Nap Thoilang Khong ‘Mop’ Saraphat ‘Klum’ Roem Chak 11 Phruetsachikayon.” [Count Down to ‘Mob’ of Various ‘Groups’ from 11 November]. 2013. *Matichon Weekly*, 34(1735): 8. (in Thai)
- McCargo, Duncan. 2005. “Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand.” *The Pacific Review* 18(4): 499-519. doi: 10.1080/09512740500338937.
- , 2009. “Thai Politics as Reality TV.” *The Journal of Asian Studies* 68(1): 7-19. doi: 10.1017/S0021911809000072.
- Montesano, Michael J. 2009. “Political Contests in the Advent of Bangkok’s 19 September Putsch.” In *Divided over Thaksin: Thailand’s Coup and Problematic Transition*, edited by John Funston, 1-26. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Montesano, Michael J., Pavin Chachavalpongpan, and Aekapol Chongvilaivan, eds. 2012. *Bangkok, May 2010: Perspectives on a Divided Thailand*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Morell, David, and Chai-anan Samudavanija. 1981. *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution*. Cambridge, MASS: Oelgeschlager, Gunn & Hain.

- “Multi-Colour Group Gather to Support Govt, Troops.” 2010. *Bangkok Post*, April 16. Accessed 22 April 2016. <http://www.bangkokpost.com/archive/multi-colour-group-gather-to-support-govt-troops/174886>.
- Nithi Eawsriwong. 2010. “Nithi Eawsriwong: Suea Lueang Pen Khrai Lae Ok Ma Thammai.” [Nithi Eawsriwong: Who Are the Yellow Shirts and Why Did They Start Their Campaign?]. *Prachatai*, July 13. Accessed January 3, 2013. <http://prachatai.com/journal/2010/07/30301>. (in Thai)
- Nithithorn Lamlueo, and Chana Phasuksakul. 2014. *Rongthao Phabai Kap Chai Thueng..Thueng*. [Trainer Shoes and Courageous Hearts]. Bangkok: Baan Phra-Arthit. (in Thai)
- Nostitz, Nick. 2012. *Red vs. Yellow: Volume 1 Thailand's Crisis of Identity*. Bangkok: White Lotus Press.
- “Nuek Cha Ok Pai ‘Khang Thanon’ Ko Ok Muea Phom Mai Ok Pai Duai Ko Da.” [(They) Protest ‘on the Streets’, Whenever They Want. When I Don’t Join, They Condemn Me]. 2013. *Matichon Weekly*, 33(1723): 9. (in Thai)
- “Pai ‘Sat Sapha’ Khae Phit Khanat Ko Ko To Om-Aem Po Tho Mo Chi Krungthep Chong Lueak Patibat.” [‘Parliamentary Animal’ Billboard Only Wrong Size - Election Commission of Thailand (ECT) Hesitant – PAD Accuses Bangkok Metropolitan Administration (BMA) of Double Standard]. 2011. *Manager Online*, June 10. Accessed February 24, 2016. <http://www.manager.co.th/daily/ViewNews.aspx?NewsID=9540000070786>. (in Thai)
- Panitan Pichalai. 2012. “Kan Tosu Thang Kanmueang Khong Klum Phanthamit Prachachon Phuea Prachathippatai Nai Samai Ratthaban Thaksin Shinawatra.” [Strategies for Political Struggles of the People’s Alliance for Democracy during Thaksin’s Government]. PhD diss., Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 2008. “Thaksin’s Populism.” *Journal of Contemporary Asia* 38(1): 62-83.
- “Phanthamit Prachachon Phuea Prachathippatai Thalaeng Yuti Botbat Thang Kanmueang.” [PAD Announced Termination of Their Political Roles]. 2013. *Prachatai*, August 23. Accessed April 2, 2016. <http://www.prachatai.com/journal/2013/08/48371>. (in Thai)

- “Phanthamit Roem Taek! Somsak At Sondhi Saeksaeng Phak.” [PAD Starts to Break Up! Somsak Criticizes Sondhi for Intervening in Parties]. 2011. *MThai*, May 1. Accessed February 24, 2016. <https://news.mthai.com/politics-news/112145.html>. (in Thai)
- Pittaya Wongkul. 2008. *Lak Khit Lae Botrian Yutthasat Prachachon*. [Principles of Thought and Lessons from People Strategy]. Bangkok: Choomsil-Thammada. (in Thai)
- Pongpipat Banchanon. 2013. “Yon Adit Wiwatha Pom ‘Nayok Mattra 7’ Kon ‘Suthep’ Pat Fun Sanoe Mai.” [Retrospective Debate on ‘Article 7 PM’ before ‘Suthep’ Dusts off New Proposal]. *Isranews Agency*, December 4. Accessed July 10, 2017. <https://www.isranews.org/isranews-scoop/item/25640-article7.html>. (in Thai)
- Pye, Oliver, and Wolfram Schaffar. 2008. “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis.” *Journal of Contemporary Asia* 38(1): 38-61.
- Sinpeng, Aim. 2012. “Pitak Siam’s Failure.” *New Mandala*, November 26. Accessed February 22, 2016. <http://asiapacific.anu.edu.au/newmandala/2012/11/26/pitak-siams-failure>.
- “Sinthia Rong Sop Nueaha ‘Top Chot’ Lamoet Sathaban-‘Klum Prachachon Thon Mai Wai’ Nat Chumnum Phrungni.” [‘Sinthia’ Demands Answer about ‘Answering Question’ Programme Violating the Royal Institution – People’s Group Schedules Protest for Tomorrow]. 2013. *Manager*, March 19. Accessed March 17, 2016. <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9560000033571>. (in Thai)
- “Somsak’ Poet Sun Phak Ko Mo Mo Khorat Chuenmuen-Prachachon Nakrop Mue Top Ruam Nueangnaen.” [‘Somsak’ Opens the Party’s Branch. Committee Happy – A Lot of Hand-Clapping People Joined the Event]. 2009. *Manager Daily Online*, August 10. Accessed February 21, 2016. <https://mgronline.com/local/detail/9520000090638>. (in Thai)
- Stent, James. 2012. “Thoughts on Thailand’s Turmoil, 11 June 2010.” In *Bangkok, May 2010: Perspectives on a Divided Thailand*, edited by Michael J. Montesano, Pavin Chachavalponpun and Aekapol Chongvilaivan, 15-41. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- “Suthep Poet Wong Thok Patirup Krachai Amnat Lot Botbat Rat.” [Suthep Starts Debate on Decentralization Reform, Reduce State Role]. 2014. *Thairat Online*, March 14. Accessed July 12, 2017. <https://www.thairath.co.th/content/409907>. (in Thai)

- Thai Thon. 2013. "Ratthaban Yingluck Cha Lang Phit Thaksin Duai Phraratchabanyat Nirathotkam...Cha Tham Phuea Prachachon Rue Phuea Ton-Eng Kan Nae?" [Yingluck Government Whitewashes Thaksin with the Amnesty Bill ... for People or for Themselves?]. *Manager Online*, October 21. Accessed February 22, 2016. <http://www.manager.co.th/daily/ViewNews.aspx?NewsID=9560000131887>. (in Thai)
- Thirayuth Boonmee. 2006. "Thirayut Chi Thaksin Phayayam Lom Thruesadi Song Nakhara Prachathippatai." [Thirayuth Points Thaksin Attempts to Dissolve the Two Tales of Democracy Theory]. *Krungthep Turakij*, 15 January. (in Thai)
- Thongchai Winichakul. 2008. "Toppling Democracy." *Journal of Contemporary Asia* 38(1): 11-37.
- "Thueak Tang Ko Po Po So Phadet Suek 'Rabop Maeo' 1 Thanwakhom Wan Haeng Chai-Yuet Sunratchakan Betset Tangtae Khuen Ni Kon Ruk Khuap Yuet Thamniap So To Cho." [Suthep Tueksuhbhan to Finish Off 'Thaksin Regime' from Tonight. 1st December, the Day of Victory-Complete Occupation of Government Offices Center before Moving to Occupy Government House and Police Headquarters]. 2013. *Manager Daily*, November 29. (in Thai)
- "Truat Thaeo Mop Lom Ratthaban Siang Nokwit Chak Po Cho Po Kanmueang Tae 'Chutdueat'." [Check Strength of Anti-government Mob. Sound of Whistles from Democrat Party. Politics Reaches 'Boiling Point']. 2013. *Matichon Weekly*, 34(1732): 10. (in Thai)
- Ukrist Pathmanand. 2008. "A Different Coup d'État?" *Journal of Contemporary Asia* 38(1): 124-142.
- "Yon Chom 'Nangfa' Nai Mu Mop Sisan Chat Dao Krungthep." [Look At 'Angels' in the Mob – Colour in the '(Bangkok) Shut Down' Protest]. 2014. *Manager Online*, January 15. Accessed July 8, 2017. <http://www.manager.co.th/daily/viewnews.aspx?NewsID=9570000005514>. (in Thai)
- "Yutthasat 'Phadet Suek' 'Thep Thueak' Khum 'Thanon' ' Mark' Khum 'Sapha' 2 Kha 'Po Cho Po' Te Tat Kha Ratthaban 'Pu'." [Strategy to 'Win the War'. Suthep Controls Streets, Abhisit Controls Parliament. 2 Legs of Democrat Party Kick Yingluck Government Asunder]. 2013. *Matichon Weekly*, 34(1734): 11. (in Thai)

Political Engagement in Thailand: Democratization through Participatory Budgeting**

Ratthasirin Wangkanond*

Abstract

This qualitative research has three objectives; 1) to study participation of local administrative organizations in the budgeting process 2) to analyze the role of participatory budgeting in democratization 3) to propose an appropriate approach to implementing participatory budgeting in Thailand. The study was done on three local administrative organizations. The research revealed that even though local administrative organizations in Thailand have tried to promote participation in administration, but deliberation in budgetary decision making process has not conformed to the principles of participatory budgeting practiced in many model countries. However, participatory budgeting in local administrative offices in Thailand, if practiced, stands to bring satisfactory democratic outcomes. To promote Participatory Budgeting in Thailand, positive attitudes and good cooperation among stakeholders, as well as proper legal mechanisms are needed.

Keywords: *democratization, participatory budgeting, participatory democracy*

*Assistant Professor, Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University, Huamark, Bangkok, Bangkok 10240.
Email: ratthasirin@gmail.com

**This research was supported by Department of Social Sciences, Mahidol University.

Received January 11, 2018; Revised March 30,2018; Accepted May 28, 2018

การมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศไทย: การทำให้เป็นประชาธิปไตยด้วยการงบประมาณ แบบมีส่วนร่วม**

รัฐศิรินทร์ ว่างานนท์*

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์สามประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย 2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมต่อการทำให้เป็นประชาธิปไตย 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมของการนำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในประเทศไทยด้วยการศึกษาจากกรณีศึกษา 3 แห่ง ผลการศึกษาพบว่า แม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารงานแล้วก็ตาม แต่กระบวนการจัดทำงบประมาณยังไม่เป็นไปตามหลักการของงบประมาณแบบมีส่วนร่วมตามที่ได้ดำเนินการในประเทศต้นแบบหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือไม่ได้ใช้กระบวนการปรึกษาหารือในการตัดสินใจกำหนดงบประมาณ อย่างไรก็ตามการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมมีโอกาสนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่พึงปรารถนาซึ่งสอดคล้องกับหลักการทำให้เป็นประชาธิปไตย และเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ปรับทัศนคติของผู้เกี่ยวข้อง ตลอดจนการพัฒนากลไกทางกฎหมายที่เหมาะสม

คำสำคัญ: การทำให้เป็นประชาธิปไตย, การงบประมาณแบบมีส่วนร่วม, ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง หัวหมาก บางกะปิ กรุงเทพฯ 10240 อีเมล ratthasirin@gmail.com

** งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ได้รับบทความ 11 มกราคม 2561; แก้ไขปรับปรุง 30 มีนาคม 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 28 พฤษภาคม 2561

บทนำ

การเมืองไทยในระบอบที่ผ่านมามีความเข้มแข็งไป ด้วยปัญหาทั้งที่มีสาเหตุมาจากความไม่เชื่อมั่นในระบบ และผู้แทนทางการเมือง รวมทั้งปัญหาอันเกิดจากค่านิยมทางการเมือง ซึ่งแม้ว่าตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมาจะมีความพยายามปรับวิธีที่โครงสร้างของสถาบันหลักก็ไม่สามารถสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง หน่วยงานภาครัฐจึงมีความพยายามทำให้ประชาธิปไตยของไทยเป็นประชาธิปไตยที่มีความยั่งยืนโดยมุ่งเน้นที่การสร้างพลเมืองและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ด้วยความเชื่อว่าการพัฒนาประชาธิปไตยโดยมุ่งเน้นที่พลเมืองจะเป็นการแก้วิกฤตการณ์ทางการเมืองที่ยั่งยืน เนื่องจากการแก้จากฐานรากของปัญหาซึ่งจะทำให้พลเมืองไม่ถูกครอบงำทางความคิดจากนักการเมืองหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งนี้อุปสรรคสำคัญประการหนึ่ง คือการขาดความตระหนักถึงความสำคัญของพลเมืองอันเกิดจากวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยที่ไม่สนับสนุนการมีส่วนร่วมทางการเมือง คือความคุ้นเคยกับการยอมรับในอำนาจนิยม ซึ่งผูกพันกับการยอมรับในบทบาทและอำนาจของข้าราชการ หมายความว่าประชาชนยอมรับว่าตนเองไม่มีอำนาจหรือความสามารถทางการเมืองแต่อย่างใด (Suchit Bunbongkarn 1988, 45-78) นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งเป็นระยะ ๆ นั้นมีผลสำคัญต่อระบอบการเมืองทั้งสามรูปแบบคือ ระบอบเผด็จการ ระบอบประชาธิปไตย และระบอบกึ่งประชาธิปไตย ทำให้ระบอบการเมืองแต่ละประเภทต้องประสบกับความชะงักงันไม่ต่อเนื่อง ดังนั้นสถาบันทางการเมือง อุดมการณ์ ความเชื่อ ทักษะ และพฤติกรรมทางการเมืองที่เป็นอุปสรรคของระบอบแต่ละระบอบ จึงไม่อาจหยั่งรากลึกลงในสังคมไทยได้

จนกล่าวได้ว่าไม่มีระบอบใดที่บรรลุถึงความเป็นสถาบัน (institutionalized) ได้ (Chai-anan Samudavanija 1987) ดังนั้นจำเป็นต้องเพิ่มอำนาจให้แก่ประชาชนกระจายอำนาจ และเสริมสร้างการมีส่วนร่วม (Chai-anan Samudavanija 2001, 194) เพราะในภาวะการณ์ปัจจุบันแม้แต่ทหารเองก็ตระหนักดีว่าการรัฐประหารไม่ใช่ทางออกของปัญหาการเมืองไทย หากแต่จะต้องพัฒนาการเมืองให้ประชาชนได้มีบทบาทหลัก (Suchit Bunbongkarn 2012, 249) เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

ด้วยคุณลักษณะของประชาธิปไตยประกอบด้วยคุณภาพของการมีส่วนร่วม การใช้อำนาจตามกฎหมาย ความเป็นตัวแทน การตรวจสอบความรับผิดชอบ โปร่งใส การตอบสนองต่อประชาชน และความสมานฉันท์ (Beetham 1999, as cited in Tomquist 2005, 201) และแม้ว่าการเมืองไทยยังไม่สามารถบรรลุตามคุณลักษณะดังกล่าวได้ ในปัจจุบันประชาชนชาวไทยได้ให้ความสำคัญต่อการพิจารณานโยบายที่พรรคการเมืองนำเสนอในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้ง แต่ประชาชนก็ยังคงไม่ได้รับรู้ถึงบทบาทของนักการเมืองในการพิจารณารายจ่ายสาธารณะ รวมทั้งขาดความตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างหน้าที่พลเมืองในการชำระภาษีกับบริการสาธารณะที่ได้รับ ดังนั้นการใช้จ่ายเงินงบประมาณจึงไม่ได้ถูกติดตามและตรวจสอบจากประชาชน นำมาซึ่งปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันของนักการเมือง ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของประเทศกำลังพัฒนา สอดคล้องกับที่ Huntington กล่าวว่า อนาคตของประชาธิปไตยในประเทศที่กำลังพัฒนามีน้อยมาก (Huntington 1984, 193-218) ซึ่งสาเหตุหนึ่งก็เพราะประชาชนขาดความตระหนักถึงบทบาทในฐานะของเจ้าของอำนาจ นักการเมืองซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนจึงใช้อำนาจไปโดยพลการ

ขาดการควบคุม ตรวจสอบจากเจ้าของอำนาจ ใน รายงานหลักที่ปรากฏใน World Development Report ของปี 1997 โดยเฉพาะในบทที่ 7 ของรายงาน ฉบับดังกล่าวได้ใช้ชื่อว่า “การนำรัฐกลับมาใกล้ชิด ประชาชน” (Bringing the State Close to People) โดยกล่าวถึงข้อจำกัดของประชาธิปไตยแบบเลือกตั้ง (electoral democracy) และเสนอให้ใช้กลไกการมีส่วนร่วม เพื่อให้ก้าวข้ามข้อจำกัดของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน เนื่องจากสังคมส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็น ประชาธิปไตยหรือไม่ก็ตาม พลเมืองได้มองหาผู้แทน ที่สามารถดูแลผลประโยชน์ทั้งในฐานะของผู้เสียภาษี ผู้รับบริการสาธารณะ และในฐานะของสมาชิกองค์กร ภาคประชาสังคม และอาสาสมัครต่าง ๆ ซึ่งมีแนวโน้ม จะเพิ่มมากขึ้น (Harriss, Stokke and Tornquist 2005, 8)

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศไทยได้ดำเนินการโดยหน่วยงานต่าง ๆ ทั้ง องค์การภาครัฐ องค์การภาคประชาสังคม สถาบัน การศึกษา และกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่มีเป้าหมายให้การดำเนินนโยบาย และบริการสาธารณะต่าง ๆ เป็นไปโดยสอดคล้อง กับความต้องการและประโยชน์สูงสุดของประชาชน ทั้งนี้การส่งเสริมการมีส่วนร่วมอาจมีได้หลายรูปแบบ ทั้งการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน ท้องถิ่น หรือระดับ ชาติ ทั้งในกระบวนการจัดทำแผนชุมชน แผนพัฒนา ท้องถิ่น รวมถึงการเสนอข้อเรียกร้องไปยังหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้การบริหารราชการแผ่นดินของไทย ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อให้สอดคล้อง กับหลักการบริหารบ้านเมืองที่ดี ตามพระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมือง ที่ดี พ.ศ. 2546 หมวด 2 การบริหารราชการเพื่อให้เกิด ประโยชน์สุขของประชาชน มาตรา 8 ซึ่งได้บัญญัติว่า

ในการบริหารราชการเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ส่วนราชการจะต้องดำเนินการโดยถือว่าประชาชน เป็นศูนย์กลางที่จะได้รับการบริการจากรัฐ และจะต้อง มีแนวทางการบริหารราชการ ทั้งนี้ ในอนุมาตรา 3 ได้ บัญญัติไว้ก่อนเริ่มดำเนินการ ส่วนราชการต้องจัด ให้มีการศึกษาวิเคราะห์ผลดีและผลเสียให้ครบถ้วน ทุกด้าน กำหนดขั้นตอนการดำเนินงานที่โปร่งใส มีกลไก ตรวจสอบการดำเนินการในแต่ละขั้นตอน ในกรณีที่ ภารกิจใดจะมีผลกระทบต่อประชาชน ส่วนราชการ จะต้องดำเนินการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน หรือชี้แจงทำความเข้าใจเพื่อให้ประชาชนได้ตระหนัก ถึงประโยชน์ที่ส่วนรวมจะได้รับจากภารกิจนั้น ส่งผล ให้ในปัจจุบันการตัดสินใจดำเนินการต่าง ๆ ของ หน่วยงานภาครัฐจำเป็นต้องรับฟังความคิดเห็นจาก ประชาชน นอกจากนี้ยังเป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87 พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของทางราชการ พ.ศ. 2540 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟัง ความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 พระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบ บูรณาการ พ.ศ. 2553 (Tippawan Lorsuwannarat 2013)

เช่นเดียวกับแผนการกระจายอำนาจให้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2551 ได้ กำหนดเป้าหมายการจัดเก็บภาษีและรายได้อื่นของ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นให้เป็นไปตามกฎหมาย รายได้ท้องถิ่น เพื่อให้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมี รายได้คิดเป็นสัดส่วนต่อรายได้สุทธิของรัฐบาลไม่น้อย กว่าร้อยละยี่สิบห้า และโดยมีจุดหมายที่จะให้้องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้นคิดเป็นสัดส่วน ต่อรายได้สุทธิของรัฐบาลในอัตราไม่น้อยกว่าร้อยละ สามสิบห้า การกระจายอำนาจทางการคลังแก่องค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นจะทำให้ท้องถิ่นมีอิสระในการกำหนดนโยบายและมีฐานะงบประมาณเพิ่มขึ้นในการดำเนินแผนงาน โครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่นเพื่อสนองตอบต่อข้อเรียกร้องและความต้องการของประชาชน ทั้งนี้หากประชาชนสามารถมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกระบวนการงบประมาณนั้น นอกจากจะทำให้การดำเนินงานของท้องถิ่นสามารถตอบสนองต่อประชาชนได้แล้วยังทำให้ในขั้นของการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติสามารถดำเนินการได้ง่ายเพราะได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมในระยะแรกได้เริ่มต้นขึ้นที่ Porto Alegre ประเทศบราซิล ในปี พ.ศ. 2532-2540 และตามมาที่ Montevideo ในอุรุกวัย จนต่อมามีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกว่า 30 แห่งที่นำการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมไปใช้ระยะที่สองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540-2543 ซึ่งเรียกว่าเป็นระยะการขยายตัวของงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของบราซิล ซึ่งมีการนำการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกว่า 140 แห่ง ระยะที่สามคือหลังปี พ.ศ. 2543 ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งในลาตินอเมริกาและยุโรปซึ่งได้แรงบันดาลใจจาก Porto Alegre ได้รับเอากองบประมาณแบบมีส่วนร่วมไปดำเนินการ และในระยะที่สี่คือหลังจากปี พ.ศ. 2550 ได้เกิดเครือข่ายการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมขึ้นทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เช่น ในบราซิล โคลัมเบีย อาร์เจนตินา สเปน และเยอรมัน เป็นต้น (Dias 2014, 21) โดยการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมได้เริ่มต้นขึ้นภายหลังจากการปกครองแบบเผด็จการทหารที่ยาวนานถึง 20 ปีในบราซิลได้สิ้นสุดลง โดยถือเป็นการเปลี่ยนภาพลักษณ์ในการบริหารประเทศไปสู่การมีประสิทธิภาพ มีการกระจายทรัพยากร และโปร่งใส (Gilman 2016, 2) Amy

Franklin, Alfred Ho and Carol Ebdon (as cited in Willoughby 2014) ได้อธิบายว่าการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณถือเป็นการมีส่วนร่วมที่จะทำให้การตัดสินใจต่าง ๆ เป็นไปโดยคำนึงถึงประโยชน์ของสาธารณะเป็นหลัก เนื่องจากแผนงาน โครงการต่าง ๆ ของรัฐล้วนแต่ต้องได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อดำเนินการ งบประมาณแบบมีส่วนร่วมได้เริ่มต้นจากประเทศในแถบลาตินอเมริกา และประสบความสำเร็จในประเทศในอินเดีย รวมไปถึงประเทศพัฒนาแล้วอย่างสหรัฐอเมริกา โดยรูปแบบการจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้พลเมืองและชุมชนเข้าร่วมกับภาครัฐในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นและพัฒนาประเทศ นอกจากนี้การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการตัดสินใจระยะยาวซึ่งพลเมืองสามารถเข้ามามีส่วนร่วมต่อรองกับทั้งพลเมืองด้วยกันเองและกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการประชุมที่จัดขึ้นเพื่อพิจารณาจัดสรรงบประมาณสำหรับโครงการภาครัฐและบริการทางสังคมต่าง ๆ ประชาชนจะได้รับการสนับสนุนให้เข้าร่วมการประชุมและมีส่วนในการถกเถียงเกี่ยวกับงบประมาณที่ถูกจัดสรรให้กับนโยบาย การลงมติรับนโยบาย และการเลือกตั้งผู้แทนของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เมื่อนโยบายได้รับเลือก รัฐบาลจะนำนโยบายดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติภายใต้การสอดส่องของประชาชนที่เข้าเป็นคณะกรรมการ ทั้งนี้แผนงานงบประมาณแบบมีส่วนร่วมมักจะให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยคนจนจะได้รับการจัดสรรทรัพยากรในสัดส่วนที่มากกว่าคนชั้นกลางและคนชั้นสูง โดยในปี พ.ศ. 2554 กว่าหนึ่งร้อยเทศบาลในบราซิลได้รับเอากองบประมาณแบบมีส่วนร่วมไปดำเนินการและได้ปรับกฎระเบียบต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการในท้องถิ่น (Wampler 2008) โดย

การส่งเสริมให้พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจงบประมาณได้ใช้การสำรวจ (surveys) การจำลองสถานการณ์ (budget simulations) คณะกรรมการงบประมาณภาคประชาชน (citizen budget committees) การประชุมกลุ่มย่อย (focus groups) การประชุมพิเศษเกี่ยวกับงบประมาณ (special budget meetings) การประชุมละแวกบ้าน (neighborhood district meetings) และปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับพลเมือง (direct citizen interaction) จากการศึกษา 261 เมืองในตะวันตกตอนกลางของสหรัฐอเมริกา รูปแบบที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐนิยมใช้เพื่อจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของพลเมืองคือการทำประชาพิจารณ์ (public hearing) จัดประชุมงบประมาณพิเศษ (special budget meetings) และการพบปะกับประชาชน อย่างไรก็ตามวิธีการเหล่านี้เป็นวิธีการที่ใช้เพื่อให้ภาครัฐมีปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากยิ่งขึ้น แต่เป็นผลประโยชน์ในระดับจุลภาค (micro-level) หรือระดับปัจเจกบุคคล ไม่ใช่ระดับชุมชนที่กว้างออกไป (community-wide) (Willoughby 2014, 281-282)

องค์ประกอบที่สำคัญของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วม คือ (Serageldin et al. 2005, 9)

1. การอภิปรายแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับงบประมาณตามกระบวนการงบประมาณแบบมีส่วนร่วม
2. การส่งเสริมความเข้าใจที่มีต่อการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมโดยเงื่อนไขสำคัญของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมคือการจัดการประชุมร่วมกันหรือสมัชชาประชาชน (popular assembly) และมีเวทีของผู้แทน (forum of delegates) เนื่องจากงบประมาณจะช่วยสร้างความมั่นใจว่าจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมทางตรงจากประชาชนด้วยการลงคะแนนเลือกในที่ประชุมเพื่อลงคะแนนเลือกกองทุนตามความเร่งด่วน รวมทั้งเลือกผู้แทนเข้าสู่เวที และคณะกรรมการงบประมาณแบบ

มีส่วนร่วม การออกแบบโครงสร้างของงบประมาณแบบมีส่วนร่วมก็เพื่อสร้างความมั่นใจว่าการจัดสรรงบประมาณจะเป็นไปโดยโปร่งใสและบรรลुวัตถุประสงค์ด้วยการลงคะแนนแบบเปิดเผย รวมทั้งกำหนดเงื่อนไขในทุกๆ ขั้นตอนของการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ จากการศึกษาของ Folscher (2007, 172) ซึ่งได้พบว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณ คือ 1) ช่วยให้การตัดสินใจในนโยบายชัดเจนขึ้น (improved policy decisiveness) 2) มีการตรวจสอบได้ที่ดีขึ้น (improved accountability) 3) เพิ่มคุณภาพของประชาธิปไตยด้วยการมีส่วนร่วมทางตรงและการมีส่วนร่วมที่มีขอบข่ายกว้างขึ้น (better quality democracy through direct and broader participation) 4) สร้างความเชื่อมั่นในการปกครอง (improved trust in government) หลักการที่สำคัญของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่ Porto Alegre ประเทศบราซิล และประเทศต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จในการนำงบประมาณดังกล่าวไปใช้ได้ยี่สิบคือ การสร้างพื้นที่ให้เกิดเวทีถกเถียงอภิปราย โดยที่ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจกำหนดทางเลือกของการใช้จ่ายงบประมาณ จากประสบการณ์ 4 ปีของ Wampler ในประเทศบราซิล และกว่า 20 ปีที่เขาได้ศึกษาเรื่องของงบประมาณแบบมีส่วนร่วม Wampler ได้สรุปว่า หลักการที่สำคัญของงบประมาณแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การรับฟังเสียงของประชาชน (voice) การออกเสียงของประชาชน (vote) ความเป็นธรรมทางสังคม (social justice) และการกำกับดูแลโดยประชาชน (oversight) (Wampler 2012,1)

นอกจากการงบประมาณแบบมีส่วนร่วม จะเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว การงบประมาณแบบ

มีส่วนร่วมยังถือเป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย ดังที่ Santos (2007 as cited in Stortone 2010, 99) อธิบายว่าการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมสามารถทำให้ประชาธิปไตยเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น (democratizing democracy) ด้วยการจัดลำดับความสำคัญได้ถูกทิศทาง (inverting priorities) ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น (improving economics) เกิดการจัดสรรทรัพยากรใหม่ (redistribution) พัฒนาสังคม (social development) รวมไปถึงการลดการทุจริตคอร์รัปชันและระบบอุปถัมภ์ (reducing corruption and clientelism) ด้วยการบริหารงานภาครัฐแบบเปิดและโปร่งใส อย่างไรก็ตามการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อหน้าต่างแห่งโอกาสเปิดคือนักการเมืองและนักเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคม (Wampler 2012, 1) เช่นเดียวกับ Worldbank ที่เชื่อว่าการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ประเทศกำลังพัฒนาควบคุมกับปัญหาการขาดประสิทธิภาพระบบอุปถัมภ์และการทุจริตคอร์รัปชัน (Shah 2007 and Goldfrank 2012 as cited in Gilman 2016, 3) ซึ่งจากประสบการณ์ของบราซิลพบว่าการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมได้ทำให้เกิดธรรมาภิบาลในการบริหาร เสริมอำนาจให้แก่ประชาชนรวมทั้งยังได้พัฒนาคุณภาพของประชาธิปไตย (Touchton and Wampler 2014 as cited in Gilman, 2016)

จากปัญหาประชาธิปไตยของไทยซึ่งมีสาเหตุประการสำคัญอยู่ที่การเมืองในระบบอุปถัมภ์ขาดการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริงและได้นำมาสู่ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันและขาดธรรมาภิบาลในการบริหารงานท้องถิ่น ดังนั้นหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมใน

กระบวนการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมจะทำให้ประชาชนเข้าใจถึงบทบาทของภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและงบประมาณรายจ่ายของส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดียิ่งขึ้น นอกจากนี้หากประชาชนได้มีส่วนร่วมตัดสินใจในการกำหนดงบประมาณรายจ่ายจะทำให้การใช้จ่ายงบประมาณสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเกิดประโยชน์สุขกับประชาชนอย่างแท้จริง และในประการสำคัญคือทำให้ประชาชนตระหนักถึงบทบาทในฐานะพลเมืองผู้มีสิทธิและหน้าที่ในระบอบประชาธิปไตย อันจะเป็นแนวทางสำคัญแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพในระยะยาว

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย (2) เพื่อศึกษาบทบาทของงบประมาณแบบมีส่วนร่วมต่อการทำให้เป็นประชาธิปไตย (3) เพื่อนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมของการนำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในประเทศไทย โดยศึกษาจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในสามระดับ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ เทศบาลนครยะลา และเทศบาลตำบลเกาะคา ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสามแห่งมีลักษณะร่วมกันคือเป็นพื้นที่ซึ่งมีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระดับสูง โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญเป็นพื้นที่ที่ภาคประชาสังคมมีความเข้มแข็ง จนนำมาสู่การจัดทำธรรมนูญประชาชนคนอำนาจเจริญ เทศบาลตำบลเกาะคา และเทศบาลนครยะลา เป็นเทศบาลซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารงานของท้องถิ่นในลักษณะต่างๆ โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสองแห่งนี้ได้รับรางวัลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรางวัล

ด้านธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วม

โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวคิดซึ่งมีที่มาจากการทำงานงบประมาณแบบมีส่วนร่วมซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ (Serageldin et al. 2005, 9) 1. การอภิปรายแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับงบประมาณตามกระบวนการงบประมาณแบบมีส่วนร่วม 2. การส่งเสริมความเข้าใจที่มีต่อการทำงานงบประมาณแบบมีส่วนร่วม โดยเงื่อนไขสำคัญของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมคือการจัดการประชุมร่วมกันหรือสมัชชาประชาชน (popular assembly) และมีเวทีของผู้แทน (forum of delegates) และจาก Santos (2007 as cited in Stortone 2010, 99) คือการทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น (democratizing democracy) ด้วยการจัดลำดับความสำคัญได้ถูกทิศทาง ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น เกิดการจัดสรรทรัพยากรใหม่ พัฒนาสังคม รวมไปถึงการลดการทุจริตคอร์รัปชันและระบบอุปถัมภ์ และการทำให้เป็นประชาธิปไตย (democratization) ซึ่งได้แก่ 1) มีความกว้างขวางขึ้น (breadth) คือขยายขอบข่ายให้มีความครอบคลุมทางการเมือง (political inclusion) 2) ก่อให้เกิดความเสมอภาคมากขึ้น (equality) 3) พลเมืองได้รับความคุ้มครองมากขึ้น (protection) 4) มีการปรึกษาหารือมากขึ้น (consultation) (Tilly 2007, 14-15)

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บข้อมูลจากประชากรหลายกลุ่มและใช้หลายวิธี (triangulation method) โดยมีวิธีการในการศึกษาดังนี้คือ ศึกษาจากเอกสาร รายงานการประชุม กฎหมาย ระเบียบ นโยบาย และแผนงานที่เกี่ยวข้อง

ของส่วนราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ศึกษาเบื้องต้นเพื่อคัดเลือกพื้นที่ที่มีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูง 3 แห่งซึ่งมีลักษณะต่างกัน คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก โดยต้องเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีส่วนเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณ มีธรรมาภิบาลทางการบริหาร หรือมีประสิทธิภาพในการใช้จ่ายงบประมาณ ซึ่งทำให้ได้พื้นที่ในการศึกษาวิจัย จำนวน 3 พื้นที่ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ เทศบาลเมืองยะลา จังหวัดยะลา เทศบาลตำบลเกาะคา จังหวัดลำปาง ศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำงานงบประมาณแบบมีส่วนร่วม พื้นที่ละ 3 คน รวม 9 คน และสนทนากลุ่มย่อยกับผู้นำชุมชน และกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ดังกล่าว จำนวนพื้นที่ละ 6 คน รวม 18 คน รวมทั้งสิ้น 27 คน และผู้ทรงคุณวุฒิในส่วนกลางจำนวน 3 คน จากนักวิชาการด้านการงบประมาณ และการเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured interview) ประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่ม และแบบสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ได้รับการตรวจสอบความเที่ยงตรงจากผู้ทรงคุณวุฒิ และผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคณะสาขาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ผลการศึกษา

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสาม

แห่งซึ่งแต่ละแห่งมีการเปิดให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งในรูปแบบและลักษณะที่แตกต่างกันออกไปได้นำมาซึ่งผลการวิจัย ดังนี้

องค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ

ในการจัดทำงบประมาณรายจ่ายนั้น องค์การบริหารส่วนจังหวัดฯ ใช้โครงการที่บรรจุอยู่ในแผนมาจัดทำงบประมาณรายจ่าย โดยกระบวนการจัดทำมีคณะกรรมการพิจารณางบประมาณซึ่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญแต่งตั้งทำหน้าที่พิจารณา เสร็จแล้วจึงจัดทำรูปเล่มและจะนำเสนอร่างงบประมาณเพื่อให้สภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิจารณา เมื่อสภาฯ พิจารณาเห็นชอบแล้วนำไปสู่การพิจารณาสามวาระ ประกอบด้วย การรับหลักการ แปรบัญญัติ เห็นชอบ แล้วจึงเสนอผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่ออนุมัติ จากนั้นจึงนำไปสู่การประกาศข้อบัญญัติงบประมาณ

การมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ

สำหรับในส่วนของกรมีส่วนร่วมนั้น องค์การบริหารส่วนจังหวัดฯ ใช้การทำประชาคมตามที่กำหนดในระเบียบ ซึ่งมีข้อกำหนดจำนวนผู้เข้าร่วมว่าต้องไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60 หากประชาชนที่เข้าร่วมมีจำนวนไม่ถึงเกณฑ์ที่กำหนดถือว่าไม่ผ่าน อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาจำนวนประชาชนที่เข้าร่วมเวทีประชาคมของจังหวัดอำนาจเจริญมีจำนวนถึงหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์

ทั้งนี้ ในการทำประชาคมประชาชนจะสามารถมีส่วนร่วมได้ในกระบวนการ ดังนี้

- 1) อภิปราย ยกมือ สรุปปัญหาความต้องการทำเป็นรายการ แยกประเด็นตามยุทธศาสตร์การพัฒนาคณาภาพชีวิตและเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) ร่วมตอบแบบสอบถามในประเด็นปัญหาและความต้องการ

นอกจากนี้หลังเสร็จสิ้นกระบวนการ คณะกรรมการภาคประชาชนจะมีส่วนร่วม ก่อนที่จะมีการประกาศใช้แผนฯ ต่อไป

จากการศึกษาพบว่าองค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญประสบปัญหาในการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนในการร่วมจัดทำแผนและเสนอความต้องการเพื่อบรรจุในงบประมาณรายจ่ายประจำปีขององค์การบริหารส่วนจังหวัด คือ แม้ว่าจะมีความพยายามบรรจุข้อเสนอดังๆ ที่มีจากเวทีประชาคมไว้ในแผน แต่ในความเป็นจริงแล้ว องค์การบริหารส่วนจังหวัดไม่สามารถจัดสรรงบประมาณเพื่อแก้ปัญหาให้ได้ตามข้อเสนอทั้งหมด เนื่องจากงบประมาณทั้งหมดในการจัดทำแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญในปีที่ผ่านมาอยู่ประมาณ 150 ล้านบาท ซึ่งเป็นงบประมาณเพื่อการแก้ปัญหาและการพัฒนาทุกด้าน ทั้งการศึกษา การส่งเสริมอาชีพ การควบคุมและแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นปัญหาที่มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับประชาชน นอกจากนี้ผู้บริหารขององค์การบริหารส่วนจังหวัดฯ ยังเชื่อว่าการตัดสินใจกำหนดงบประมาณรายจ่ายเป็นบทบาทของผู้บริหารท้องถิ่น ไม่ใช่บทบาทของประชาชน แม้ว่าภาคประชาชนในพื้นที่จะมีความเข้มแข็งทางการเมืองก็ตาม จึงทำให้การบริหารงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเป็นไปได้ข้อจำกัด การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนจึงอยู่ในมิติอื่นที่ไม่ใช่มิติของงบประมาณรายจ่าย

เทศบาลนครยะลา จังหวัดยะลา

การจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีของเทศบาลนครยะลาได้จัดทำสอดคล้องกับแผนพัฒนาสามปีเทศบาลนครยะลา (พ.ศ. 2559-2561) ซึ่งมีทั้งหมด 6 ยุทธศาสตร์ และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11

เทศบาลนครยะลาได้รับฟังความคิดเห็นจากประชาชนโดยเปิดพื้นที่ให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการประชุมประจำเดือนของเทศบาลฯ ซึ่งเป็นเวทีที่เปิดให้ประชาชนสามารถร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการบริหารงานของเทศบาลฯ ได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ยังจัดให้มีเวทีเฉพาะสำหรับกลุ่มสตรี และเวทีกลุ่มเด็กและเยาวชน เนื่องจากคนสองกลุ่มนี้มักไม่มีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นในการประชุมประจำเดือนเพราะไม่ได้เป็นตัวแทนเข้าร่วมในการประชุม เนื่องจากผู้เข้าร่วมในการประชุมมักจะเป็นผู้นำชุมชนหรือแม้แต่ในการทำประชาคมผู้ที่เข้าร่วมในเวทีอย่างสม่ำเสมอก็มักจะเป็นหัวหน้าครอบครัว

สำหรับในการจัดทำแผนพัฒนาสามปีของเทศบาลนครยะลาได้มีการกำหนดขั้นตอนในการจัดทำแผนพัฒนาดังกล่าว คือ (Yala Province. Yala City Municipality 2015, 2)

1) คณะกรรมการพัฒนาเทศบาลร่วมกับประชาคมเมืองกำหนดประเด็นหลักการพัฒนาให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา รวมทั้งสอดคล้องกับปัญหา ความต้องการของประชาชนและชุมชน โดยให้นำข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ และข้อมูลในแผนชุมชนมาพิจารณาประกอบการจัดทำแผนพัฒนาสามปี

2) คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาเทศบาลรวบรวมประเด็นหลักการพัฒนา ปัญหา ความต้องการ และนำข้อมูลมาจัดทำร่างแผนพัฒนาสามปี แล้วเสนอต่อคณะกรรมการพัฒนาเทศบาลฯ

3) คณะกรรมการพัฒนาเทศบาลพิจารณา ร่างแผนพัฒนาสามปีเพื่อเสนอต่อนายกเทศมนตรี

4) นายกเทศมนตรีพิจารณาอนุมัติร่างแผนพัฒนาสามปีและประกาศใช้แผนพัฒนาสามปี

การมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณของเทศบาลนครยะลา

จากการศึกษาพบว่าเทศบาลนครยะลาไม่ได้จัดทำงบประมาณที่มีลักษณะของงบประมาณแบบมีส่วนร่วม แต่เทศบาลฯ ก็ได้เปิดพื้นที่ให้ประชาชนร่วมเสนอความต้องการและความคิดเห็นต่อเทศบาลฯ จากนั้นเทศบาลฯ ซึ่งเป็นฝ่ายบริหารจึงจะเป็นผู้ตัดสินใจดำเนินการกำหนดงบประมาณ อย่างไรก็ตามเทศบาลฯ ยังคงจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนอย่างต่อเนื่องด้วยการจัดเวทีประชาคมและมีการสำรวจความพึงพอใจจากประชาชนเพื่อนำความคิดเห็นดังกล่าวมาสังเคราะห์เพื่อกำหนดทิศทางการตั้งงบประมาณในแต่ละปี สำหรับในส่วนของการประชุมชุมชนนั้น เนื่องจากเทศบาลฯ อยู่ในพื้นที่เปราะบางมีลักษณะของสังคมพหุวัฒนธรรม คือประชากรประกอบด้วยทั้งประชาชนที่มีเชื้อสายจีนและเชื้อสายมลายู นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังมีปัญหาความรุนแรงในพื้นที่ เทศบาลฯ จึงได้กระจายอำนาจให้แก่ชุมชนเพื่อประเด็นทางความมั่นคงและสร้างความยุติธรรม เสมอภาค และสร้างโอกาสให้เกิดขึ้นแก่คนทุกกลุ่ม รวมทั้งจะต้องทำให้ประชาชนและชุมชนกลายเป็นพันธมิตรกับเทศบาลฯ

นอกจากการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน เพื่อนำไปจัดสรรงบประมาณสำหรับการดำเนินแผนงาน/โครงการต่าง ๆ แล้ว เทศบาลนครยะลา ยังเปิดพื้นที่เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้อีกทางหนึ่งโดยได้จัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่งให้แก่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงการกำหนดแนวทางพัฒนาต่าง ๆ โดยการตัดสินใจของคนในชุมชนเองซึ่งเป็นกระบวนการจัดการตนเองของชุมชน อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณของเทศบาลฯ ทำให้สามารถจัดสรรให้แก่ชุมชนต่างๆ เพื่อใช้ดำเนินกิจกรรมได้เพียงชุมชนละ 50,000 บาท ซึ่งไม่อาจเพียงพอต่อการจัดทำโครงการขนาดใหญ่ แต่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรมหรือสร้างการมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่ได้ การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการงบประมาณแม้ว่าจะไม่ได้มีส่วนร่วมในระดับของการตัดสินใจก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมดังกล่าวก็ได้เปิดโอกาสให้คนที่มีความหลากหลายในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่นอย่างเสมอภาค ทั้งในการเสนอความต้องการ และการเสนอขอรับเงินสนับสนุนจากเทศบาลในการดำเนินโครงการ

เทศบาลตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

จากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารเทศบาลและการประชุมกลุ่มย่อยประชาชนพบว่าประชาชนชาวเทศบาลตำบลเกาะคาสามารถมีส่วนร่วมในการจัดทำงบประมาณของเทศบาลตำบลเกาะคาได้ 2 รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำงบประมาณ และการมีส่วนร่วมด้วยการขอรับการจัดสรรงบประมาณผ่านการเขียนข้อเสนอโครงการเสนอต่อเทศบาล

เวทีที่เป็นพื้นที่สำหรับการเสนอความต้องการของชาวบ้านเกาะคา ประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ

1) เวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนของชาวเกาะคา หรือเรียกว่า ‘ช่วงผลงา’ เป็นเวทีที่เปรียบเสมือนลานแห่งปัญญาของผู้คนในตำบลเกาะคา ซึ่งเป็นพื้นที่ให้เกิดการระดมความคิดเห็นร่วมกัน ทั้งในรูปแบบที่จัดขึ้นโดยชุมชนร่วมกันจัดทำเอง นักวิจัยมาร่วมจัด เป็นเวทีเล็กๆ ที่มีผู้เข้าร่วมไม่มาก ในเวทีนี้เทศบาลจะเพียงสังเกตการณ์การพูดคุยเท่านั้นแต่ไม่ได้เข้าไปมีบทบาท เวทีช่วงผลงาจะถูกจัดขึ้นเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชุมชน ทั้งประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือปัญหาทางสังคม แต่ส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต โดยสามารถจัดได้บ่อยตามต้องการ

2) เวทีประชาคมที่จัดขึ้นโดยเทศบาล โดยจัดขึ้นปีละสองครั้ง รูปแบบการจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนและนำมาซึ่งการตัดสินใจเลือก โครงการนี้มีขึ้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2549 ซึ่งโครงการที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานอันดับแรกของหมู่บ้านจะถูกบรรจุในเทศบัญญัติทั้งหมด เทศบาลจะประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าร่วมในเวทีประชาคมด้วยการใช้เสียงตามสาย

การมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณของเทศบาลตำบลเกาะคา

ในการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนร่วมคิดและตัดสินใจกำหนดงบประมาณนั้น ระยะเวลาเทศบาลตำบลเกาะคาประสบกับปัญหาเนื่องจากชาวเกาะคา ยังไม่เคยชินกับการแสดงออกและเสนอความต้องการ เพราะยังขาดความมั่นใจว่าเสียงของตนจะได้รับการรับฟังจากฝ่ายการเมือง แต่เมื่อเห็นว่าข้อเสนอของตนเองไม่สูญหายและได้รับการนำไปปฏิบัติ จึงทำให้ชาวเกาะคาตระหนักถึงสิทธิของตนเองมากขึ้น

โดยภายหลังจากการรับฟังความคิดเห็นและความต้องการจากประชาชน เทศบาลฯ ได้บรรจุแผนงานหรือโครงการที่ได้รับการลงคะแนนเลือกในอันดับที่หนึ่งและอันดับที่สองเพื่อนำไปบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเทศบาลฯ ซึ่งประโยชน์ที่ได้จากการร่วมตัดสินใจกำหนดงบประมาณดังกล่าว คือ

1) การตัดสินใจกำหนดงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการหรือแผนงานต่าง ๆ เป็นไปโดยโปร่งใส เพราะได้ผ่านกระบวนการที่ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และตัดสินใจ

2) การตัดสินใจสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนเพราะมาจากการลงคะแนนเลือกโดยประชาชนที่เข้าร่วมเอง

3) เป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะเวทีการตัดสินใจร่วมกันทำให้ประชาชนได้มีโอกาสพบปะและแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็น ทั้งระหว่างพลเมืองด้วยกันและระหว่างพลเมืองกับผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4) ทำให้เกิดความรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมและการเป็นเจ้าของชุมชนและโครงการหรือแผนงานที่จะดำเนินการตามงบประมาณที่ได้รับจัดสรร (sense of belonging และ sense of ownership) เนื่องจากเป็นการตัดสินใจของประชาชนและชุมชนเอง

5) เป็นเวทีสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งองค์กรภาคประชาสังคม

จากที่รายได้ของเทศบาลตำบลเกาะคามีอยู่อย่างจำกัด โดยมีรายได้หลักจากการจัดเก็บภาษีเองจากภาษีต่าง ๆ ได้แก่ ภาษีโรงเรือน ภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีป้าย ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ รวมทั้งภาษีจัดสรรจาก

รัฐบาล เช่น ภาษีมูลค่าเพิ่ม และภาษีล้อเลื่อนนั้น โดยที่การแสวงหารายได้เพิ่มของเทศบาลอาจทำได้ลำบากเพราะติดขัดกับระเบียบและกฎหมายทางกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติฯ ได้มีการกำหนดอัตราภาษีและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ไว้ เทศบาลจึงอาจดำเนินการได้ในลักษณะของการปรับปรุงแผนที่ภาษีเพื่อเพิ่มรายได้ นอกจากนี้เทศบาลตำบลเกาะคามีแนวทางในการแสวงหารายได้เพิ่มเติมด้วยการเสนอรับรางวัลเทศบาลดีเด่นจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีการจัดประกวดหรือแข่งขัน เพื่อนำเงินรางวัลดังกล่าวซึ่งเป็นเงินนอกงบประมาณมาพิจารณาดำเนินการโครงการเร่งด่วนและสนองตอบต่อข้อเสนอที่มาจากที่ประชุมประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการงบประมาณของเทศบาลตำบลเกาะคามีจึงเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นเพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้บทบาทหน้าที่และยังเป็นการเสริมสร้างจิตสำนึกของการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยเป็นพื้นที่ที่คนทุกเพศ ทุกวัย ไม่ว่าจะมีความรู้ความสามารถและฐานะทางสังคมอย่างไรสามารถเข้าร่วมได้อย่างเสมอภาค

นอกจากการศึกษาถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ผลจากการศึกษาพบว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งไม่ได้ให้ความสำคัญต่ออำนาจในการร่วมตัดสินใจในงบประมาณของประชาชน คือความไม่มั่นใจในศักยภาพของประชาชนว่าจะมีความรู้ความเข้าใจเพียงพอ รวมทั้งขาดความเชื่อมั่นว่าประชาชนจะสามารถตัดสินใจได้โดยอิสระปราศจากการครอบงำ นอกจากนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งที่ได้มีการนำข้อเสนอจากประชาชนไปบรรจุในแผนงบประมาณก็ประสบปัญหา เนื่องจากถูกตรวจสอบจาก

หน่วยงานที่มีอำนาจอาจเป็นการใช้งบประมาณเพื่อหาเสียงทำให้ต้องถูกตรวจสอบและเรียกเงินคืน ในขณะที่เดียวกันเหตุผลที่ประชาชนส่วนหนึ่งที่ไม่เข้าร่วมในเวทีต่าง ๆ ซึ่งจัดโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็เนื่องจากขาดความเชื่อมั่นว่าท้องถิ่นจะนำข้อเสนอจากประชาชนไปบรรจุในแผนงบประมาณ ขณะที่เทศบาลตำบลเกาะคาซึ่งเป็นเทศบาลที่มีการนำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมไปใช้นั้น ประชาชนที่เข้าร่วมต่างให้เหตุผลว่าเข้าร่วมเนื่องจากเห็นว่าที่ผ่านมาเทศบาลได้รับเอาข้อเสนอจากประชาชนไปบรรจุในแผนงบประมาณจริง ซึ่งไม่เพียงแต่การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำงบประมาณเท่านั้น แต่ประชาชนยังสามารถมีส่วนร่วมกำกับติดตามในขั้นตอนของการนำไปสู่การปฏิบัติอีกด้วยซึ่งเป็นการควบคุมให้การดำเนินการสอดคล้องกับแผนและป้องกันปัญหาการทุจริต สำหรับข้อดีอีกประการหนึ่งที่เกิดจากการได้เข้าร่วมในเวทีอภิปรายถกเถียงกันระหว่างสมาชิกในชุมชนนั้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน และทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่างสมาชิกโดยภาคประชาสังคมได้มีบทบาทสำคัญต่อการเสนอโครงการเพื่อให้ท้องถิ่นพิจารณา ขณะที่ภาคธุรกิจยังไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างชัดเจน

อภิปรายผลการวิจัย

จากแนวคิดการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่เริ่มต้นในบราซิล การงบประมาณแบบมีส่วนร่วม (Wampler 2008) คือ กระบวนการตัดสินใจระยะยาวที่พลเมืองสามารถเข้ามามีส่วนร่วมต่อรองกับทั้งพลเมืองด้วยกันเองและต่อรองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อพิจารณาจัดสรรงบประมาณสำหรับโครงการภาครัฐและบริการทางสังคมต่าง ๆ โดยเมื่อมีการลงมติและงบประมาณได้ถูกจัดสรรให้กับนโยบายแล้วจะมีการ

เลือกตั้งผู้แทนของชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมติดตามการใช้จ่ายงบประมาณดังกล่าว ทั้งนี้แผนงานงบประมาณแบบมีส่วนร่วมมักจะให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม โดยคนจนจะได้รับการจัดสรรทรัพยากรในสัดส่วนที่มากกว่าคนชั้นกลางและคนชั้นสูง โดยในปี พ.ศ. 2554 กวาร์ฮอยเทศบาลในบราซิลได้รับเองบประมาณแบบมีส่วนร่วมไปดำเนินการและได้ปรับกระเปาะต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการในท้องถิ่นซึ่งจากการศึกษาพบว่ารูปแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทยมีลักษณะที่แตกต่างจากงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของบราซิล โดยงบประมาณแบบมีส่วนร่วมดังที่เกิดขึ้นในบราซิลเกิดประโยชน์ ดังนี้ (Shah 2007, 8)

- การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเพิ่มโอกาสในการมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามยังมีประเด็นคุณภาพของการมีส่วนร่วมว่าเพียงพอต่อการสร้างความมั่นใจว่าจะสามารถทำให้เกิดความยั่งยืนที่ประชาชนสนใจมีส่วนร่วมและครอบคลุมเพียงพอหรือไม่

- การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมจะทำลายกำแพงระหว่างพลเมืองกับภาครัฐ พัฒนาความเข้าใจและการสื่อสารร่วมกัน

- การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรภาคประชาสังคมในท้องถิ่นซึ่งมีส่วนเพิ่มคุณภาพให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระยะยาว อย่างไรก็ตามองค์กรซึ่งเข้าถึงการตัดสินใจและเป็นหุ้นส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะกลายเป็นเครือข่ายการทำงานให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมมีส่วนทำให้โครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะมีความสอดคล้องต่อชุมชน

- การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมสามารถส่งผลต่อรายได้ที่เพิ่มขึ้นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ในขณะที่การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของไทยไม่ได้เกิดขึ้นในการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งเนื่องจากไม่ได้มีกฎหมายที่กำหนดรูปแบบให้ในการปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องดำเนินการงบประมาณแบบมีส่วนร่วม มีเพียงระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548 เท่านั้น ที่กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องจัดทำแผนโดยสร้างการมีส่วนร่วมจากการทำประชาคม ในการจัดทำเวทีประชาคมท้องถิ่นก็ไม่ได้มีข้อกำหนดของจำนวนผู้เข้าร่วมที่ชัดเจน มีเพียงดำเนินการให้เป็นไปตามตัวชี้วัดที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนด ผู้เข้าร่วมในเวทีประชาคมเพื่อจัดทำแผนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มของผู้ที่สนใจและกระตือรือร้นเท่านั้นทำให้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างจำกัด

อย่างไรก็ตามจากที่ได้ศึกษากระบวนการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมในประเทศไทยพบว่า มีลักษณะที่แตกต่างจากงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในบราซิลและอีกหลายประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการงบประมาณของไทยยังเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้แค่ในบางพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จากการศึกษาในสามพื้นที่คือ เทศบาลตำบลเกาะคา เทศบาลนครยะลา และองค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ พบว่ามีเพียงเทศบาลตำบลเกาะคาเท่านั้นที่ให้อำนาจการตัดสินใจในงบประมาณแก่ประชาชน ในขณะที่เทศบาลนครยะลาเปิดพื้นที่รับฟังปัญหาและความต้องการจากประชาชนด้วยการจัดเทศบาลสัญจรไปยังชุมชนต่าง ๆ

เพื่อรับฟังปัญหาจากประชาชนในช่วงเวลาหลังเลิกงานทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมสูง แต่ไม่ได้ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดงบประมาณ อย่างไรก็ตามประชาชนทุกกลุ่มได้มีส่วนร่วมในอีกลักษณะคือการเสนอโครงการเพื่อขอรับงบประมาณจัดสรรไปดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในขณะที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญดำเนินการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมเพียงเท่าที่ระเบียบกระทรวงมหาดไทยกำหนด แต่ไม่ได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในงบประมาณ

จากที่ได้นำเสนอดังกล่าวจะเห็นได้ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นภาคบังคับคือการจัดทำเวทีประชาคมเพื่อรับฟังความต้องการจากประชาชน ซึ่งในทางปฏิบัติท้องถิ่นอาจไม่ได้นำความต้องการและข้อเสนอต่าง ๆ จากเวทีประชาคมมาบรรจุไว้ในแผนงบประมาณ ในขณะที่การมีส่วนร่วมที่มีลักษณะสอดคล้องกับหลักการของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่ใช้กันในประเทศต่าง ๆ คือจะต้องทำให้เกิดพื้นที่ถกเถียงอภิปรายกันระหว่างประชาชน หรือเรียกว่าเป็นพื้นที่ปรึกษาหารือ (deliberation) ซึ่งจากการศึกษาพบว่ามีเพียงเทศบาลตำบลเกาะคาเท่านั้นที่มีการดำเนินการที่สอดคล้อง ขณะที่อำนาจในการตัดสินใจกำหนดงบประมาณในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยมักอยู่ที่ผู้บริหารท้องถิ่นมิใช่ประชาชน ขณะที่เทศบาลตำบลเกาะคาที่ให้อำนาจในการลงมติโดยประชาชนภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดว่าโครงการที่ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดสองอันดับแรกเท่านั้นที่จะได้รับการบรรจุเข้าสู่แผนงบประมาณของเทศบาล

สภาพปัญหาการไม่เป็นประชาธิปไตยของไทย อันมีที่มาจากวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่เอื้อต่อ

การเสริมสร้างประชาธิปไตย รวมทั้งปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันของนักการเมืองซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นของประชาชนต่อระบบการเมืองไทยซึ่งสอดคล้องกับสภาพปัญหาตามที่ Shah ได้อธิบาย นอกจากนี้การกระทำรัฐประหารได้ทำให้ประชาธิปไตยต้องหยุดชะงัก สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย การเสริมสร้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการสร้างบรรยากาศที่ทำให้ประชาชนตระหนักถึงบทบาทตนเองในฐานะพลเมืองที่จะมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อทั้งชุมชนและสังคม ซึ่งงบประมาณแบบมีส่วนร่วมสามารถเป็นกลไกสำคัญเพื่อปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแก่สมาชิกของสังคมให้เป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม รวมทั้งสามารถใช้สิทธิในฐานะพลเมืองเข้าร่วมในกระบวนการบริหารงานของท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการงบประมาณ

อย่างไรก็ตามเพื่อส่งเสริมให้การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเกิดขึ้นในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ นั้น ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า จำเป็นต้องขจัดอุปสรรคต่าง ๆ และเร่งดำเนินการต่าง ๆ ดังนี้

1) การสร้างความไว้วางใจ

ดังตัวอย่างของกรณีศึกษาในประเทศไทย ซึ่งพบว่าที่ผ่านมาประชาชนกับรัฐยังขาดความเชื่อถือไว้วางใจระหว่างกัน คือรัฐขาดความเชื่อมั่นในตัวประชาชนและชุมชนว่าจะมีความรู้ความเข้าใจและมีศักยภาพเพียงพอที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ ในขณะที่ประชาชนเองก็มองว่ารัฐใช้อำนาจตัดสินใจกำหนดนโยบาย/แผนงาน/โครงการต่างๆ แต่เพียงผู้เดียว

2) การมีส่วนร่วมกับภาคส่วนต่างๆ

งบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแม้ว่าจะถูกตัดสินใจโดยองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่น แต่การดำเนินการอื่นๆ ในพื้นที่จำเป็นต้องมีการประสานงานเพื่อบูรณาการร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค นอกจากนี้องค์การภาคประชาสังคมและองค์กรนอกภาครัฐอื่นๆ ยังมีบทบาทร่วมกันกับภาครัฐเพื่อดำเนินการแก้ไขประเด็นปัญหาในพื้นที่

3) พัฒนาระบบการคลังของท้องถิ่น

ด้วยข้อติดขัดของกฎหมายและระเบียบต่างๆ ทำให้การตัดสินใจกำหนดงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นไปอย่างจำกัดภายในกรอบของกฎหมาย ที่ผ่านมามององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งได้ประสบปัญหาจากการตัดสินใจใช้งบประมาณโดยไม่สอดคล้องกับระเบียบการเบิกจ่ายทำให้ต้องมีการขอใช้เงินคืนแก่ทางราชการ ส่งผลให้ต่อมามององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ต้องเพิ่มความระมัดระวังในการเบิกจ่าย รวมทั้งยังทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่กล้าใช้จ่ายเงินตามที่ประชาชนเรียกร้อง เนื่องจากอาจเข้าข่ายการใช้งบประมาณเพื่อซื้อเสียงล่วงหน้า

4) พัฒนาศักยภาพของประชาชน

ในการเพิ่มอำนาจให้ประชาชนจำเป็นต้องเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทั้งการให้ความรู้ความเข้าใจในบทบาท อำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการงบประมาณและกระบวนการนโยบาย รวมทั้งพัฒนาให้ประชาชนมีความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมซึ่งเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5) สร้างอำนาจให้ประชาชน

ที่ผ่านมาประชาชนมักประเมินศักยภาพของตนเองต่ำเกินไป จึงขาดความเชื่อมั่นว่าตนเองหรือชุมชนจะสามารถมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจขององค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่น การสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชนจึงเป็นการเพิ่มคุณค่าและนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ผลลัพธ์ของงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่ส่งผลกระทบต่อประชาธิปไตย

จากการศึกษางบประมาณแบบมีส่วนร่วมของไทยทั้งด้วยการศึกษาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักการของงบประมาณแบบมีส่วนร่วม และจากการสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมได้ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงปรารถนาต่อการทำให้เป็นประชาธิปไตย รวมทั้งส่งผลกระทบต่อพัฒนาการบริหารงานภาครัฐหลายประการ ได้แก่ 1. การพัฒนาจิตสำนึกพลเมือง 2. สร้างความร่วมมือระหว่างสมาชิกในสังคม 3. การนำเสนอและตัดสินใจในนโยบายเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน 4. ทำให้เกิดความเสมอภาคในการได้รับบริการสาธารณะ 5. ลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน

ดั่งที่ ลิขิต ธีระเวคิน ได้วิเคราะห์ไว้ว่าการปฏิรูปการเมืองและการพัฒนาระบบประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต้องอาศัยตัวแปรหลัก 3 ตัว ได้แก่ (Likhit Dhiravegin 2003, 11-12)

1) สภาพสังคมและเศรษฐกิจต้องเอื้ออำนวย เช่น มีชนชั้นกลางที่มีรายได้อยู่ในระดับปานกลางเป็นจำนวนมาก คนมีการศึกษา สังคมมีสื่อสารมวลชน มีสภาพของชุมชนเมือง ประชาชนโดยทั่วไปมีความตื่นตัวทางการเมือง รู้จักสิทธิ มีระเบียบ มีวินัย รู้จักการทำหน้าที่

2) การปฏิรูปโครงสร้างและกระบวนการ ได้แก่ การมีการจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ทั้งฉบับ มีการส่งเสริมการตั้งพรรคการเมือง การจัดตั้งคณะกรรมการเลือกตั้งและองค์กรควบคุมต่าง ๆ รวมถึงกระบวนการเข้าสู่ตำแหน่งอำนาจ

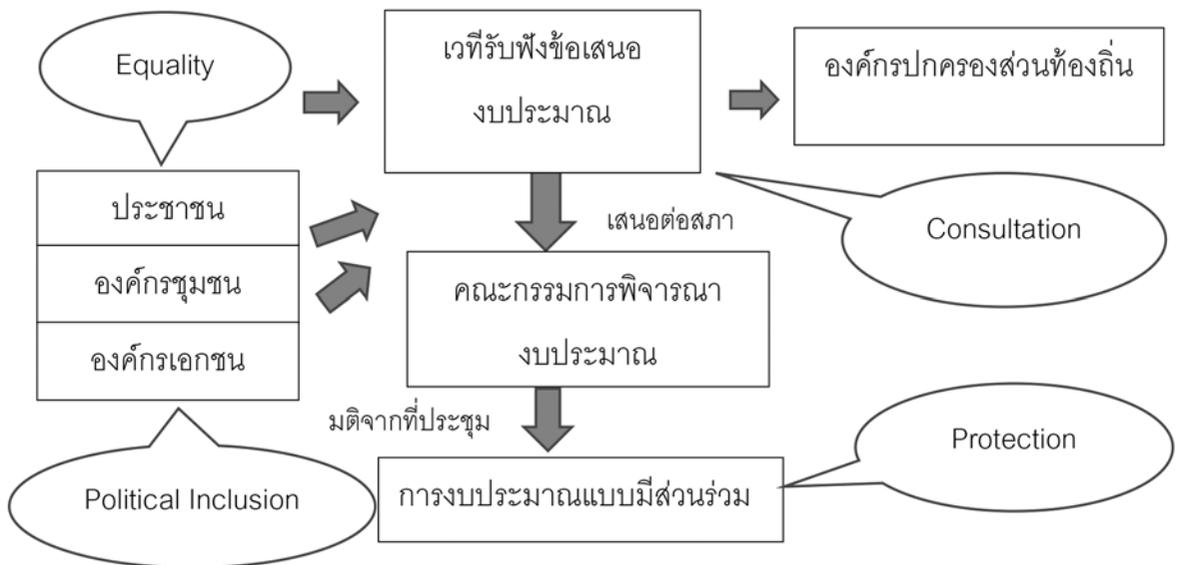
3) วัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย อันส่งผลถึงพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนและกลุ่มผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ในขณะที่คนที่มีบทบาททางการเมืองในสังคมไทยปัจจุบันเป็นชนชั้นกลาง ซึ่งวัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มผู้ปกครองจึงทำให้วัฒนธรรมคนชั้นกลางไทยสืบเนื่องกับวัฒนธรรมของผู้ปกครอง นอกจากนี้ชนชั้นกลางจำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้ปกครองมาเป็นเวลานานจึงไม่ได้พัฒนาวัฒนธรรมที่เป็นอิสระของตนเอง ประชาธิปไตยอาจถูกชนชั้นกลางใช้เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกัน แต่พันธะของคนชั้นกลางไทยต่อประชาธิปไตยนั้นเบาบางเพราะขาดโลกทัศน์ที่จะเป็นฐานให้แก่อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ เช่น ความเชื่อในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ความเชื่อในเสรีภาพส่วนบุคคล ความเชื่อในระบบการปกครองด้วยกฎหมาย ความเชื่อในสิทธิความเสมอภาคของชนกลุ่มน้อยและผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ (Nithi Eawsriwong 1993)

ซึ่งที่ผ่านมาผู้นำไทยไม่ได้ใช้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเพื่อการพัฒนา แต่ใช้การมีส่วนร่วมนี้เพื่อสร้างความชอบธรรม (Suchit Bunbongkarn 1994, 271) การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมจึงมีส่วนสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและ

สร้างความตระหนักถึงสิทธิหน้าที่ในฐานะของพลเมือง ผ่านปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามแม้ว่าประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของไทยจะไม่ได้เป็นไปตามต้นแบบของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของบราซิลแต่ก็สอดคล้องกับหลักการของ Democratization ซึ่งหมายถึง 1) มีความกว้างขวางขึ้น (breadth) คือ ขยายขอบข่ายให้มีความครอบคลุมทางการเมือง (political inclusion) ซึ่งการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมจะต้องทำให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่มี

ฐานะยากจนและคนชายขอบซึ่งในอดีตถูกละเลย 2) ก่อให้เกิดความเสมอภาคมากขึ้น (equality) คือ ก่อให้เกิดความเสมอภาคในสิทธิหน้าที่ของพลเมือง 3) พลเมืองได้รับความคุ้มครองมากขึ้น (protection) คือ แผนงาน/โครงการต่าง ๆ ของภาครัฐจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นแก่ประชาชนโดยที่รัฐไม่ใช้อำนาจโดยพลการ 4) มีการปรึกษาหารือมากขึ้น (consultation) คือ มีกลไกปรึกษาหารือเพื่อให้ทุกฝ่ายรวมอภิปรายและตัดสินใจร่วมกันในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น (Tilly 2007, 14-15) ดังแผนภาพที่แสดงต่อไปนี้

การจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมกับการทำให้เป็นประชาธิปไตย
ที่มา: จากการพัฒนาของผู้วิจัย

เมื่อการดำเนินการของงบประมาณแบบมีส่วนร่วมดำเนินถึงสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมตัดสินใจกำหนดงบประมาณที่ท้องถิ่นจะจัดสรรไปดำเนินการในแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ จึงทำให้เสียงของประชาชนได้รับฟัง และยังมีพื้นที่ให้ประชาชนได้ร่วมอภิปรายถกแถลง เกิดเวทีปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างรัฐหรือท้องถิ่นกับประชาชน นอกจากนี้

ประชาชนที่เป็นคนชายขอบหรือผู้ยากไร้ก็จะมีช่องทางในการสื่อสารกับท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทในการจัดบริการสาธารณะให้กับประชาชนในพื้นที่ ทำให้ประชาชนมีอิสระจากการพึ่งพิงนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่มีมาช้านาน รวมทั้งประชาชนยังได้สื่อสารกับสมาชิกในชุมชนเดียวกัน ซึ่งในที่สุดทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เคย

มองประชาชนเป็นผู้รับบริการจะเกิดทัศนคติใหม่ที่จะเห็นประชาชนมีความเท่าเทียมกัน เห็นและตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชน ในขณะที่ประชาชนก็จะเข้าใจรัฐและเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย นอกจากนี้การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของไทยยังเป็นไปตามที่ Santos (2007 as cited in Stortone 2010, 99) อธิบายคือ 1) การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมทำให้เป็นประชาธิปไตยด้วยการจัดลำดับความสัมพันธ์ได้ถูกต้องทิศทาง ซึ่งในที่นี้คือความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับประชาชน โดยการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมได้เปลี่ยนความสัมพันธ์จากบนลงล่าง (top-down) มาเป็นล่างขึ้นบน (bottom-up) 2) ทำให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรใหม่ ซึ่งเป็นไปตามข้อเสนอและงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรตามโครงการที่ประชาชนเสนอมา 3) ช่วยพัฒนาสังคม เนื่องจากช่วยทำให้คนชายขอบสามารถมีสิทธิมีเสียงเสนอความต้องการอันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม 4) การลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันและระบบอุปถัมภ์ เพราะการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมต้องผ่านการพิจารณาอย่างโปร่งใสและประชาชนยังเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ทำให้การทุจริตหรือการเอื้อประโยชน์ต่อกันเป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตามงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของไทยอาจยังไม่ได้ทำให้เศรษฐกิจในพื้นที่ดีขึ้นอย่างชัดเจน เนื่องจากงบประมาณแบบมีส่วนร่วมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของงบประมาณทั้งหมดที่ท้องถิ่นจัดสรร แต่โครงการที่ประชาชนเสนอก็มีส่วนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนากลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น

ซึ่งจากที่ได้ศึกษามาพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการงบประมาณนั้นสามารถ

แบ่งออกได้เป็น 1) การมีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการงบประมาณ 2) การมีส่วนร่วมตัดสินใจกำหนดแผนการใช้จ่ายงบประมาณและ 3) การมีส่วนร่วมดำเนินการ ติดตาม ตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณตามแผนที่กำหนด และการมีส่วนร่วมประเมินผล การดำเนินการตามแผนที่กำหนด

แม้ว่าในกระบวนการจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของไทยจะมีการเปิดเวทีในลักษณะที่คล้ายคลึงกับสมัชชาประชาชนเพื่อให้ประชาชนได้ร่วมเสนอความต้องการ และมีการลงมติเลือกโครงการ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมแล้วก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามเพื่อความสมบูรณ์ของการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมจำเป็นต้องเพิ่มกระบวนการที่สำคัญคือการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่พิจารณางบประมาณในขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งกระบวนการนี้จะเป็นที่ให้เกิดการปรึกษาหารืออย่างแท้จริงระหว่างผู้แทนจากทุกฝ่าย โดยจำเป็นต้องมีผู้แทนจากภาคประชาชนเป็นองค์ประกอบหนึ่งของกรรมการซึ่งจะเป็นการเพิ่มอำนาจและบทบาทของประชาชนในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย

เนื่องด้วยบริบทที่แตกต่างกันขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งในประเทศไทยทำให้การกำหนดรูปแบบของงบประมาณแบบมีส่วนร่วมโดยหน่วยงานส่วนกลางอาจไม่ให้ผลลัพธ์เช่นเดียวกันในแต่ละพื้นที่ อย่างไรก็ตามเมื่อการงบประมาณแบบมีส่วนร่วมสามารถนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการ

ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งยังสามารถสร้างความตระหนักถึงภาวะในการเสียภาษีให้เกิดขึ้นแก่พลเมือง และสร้างการมีส่วนร่วมในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดให้มีการจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมขึ้น ซึ่งในการดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมให้กับประชาชนในพื้นที่ด้วยการให้ความรู้ความเข้าใจกับประชาชนในขณะเดียวกันก็ต้องปลูกฝังทัศนคติด้านการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับข้าราชการและเจ้าหน้าที่ภาครัฐในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินการตามรูปแบบงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของประเทศต้นแบบด้วยการให้อำนาจกับประชาชนในการตัดสินใจ กำหนดงบประมาณ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการงบประมาณของท้องถิ่น ในขณะเดียวกันการจัดสรรงบประมาณเพื่อให้ประชาชนเสนอโครงการขอรับการจัดสรรงบประมาณไปดำเนินการเองก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง แต่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายจะต้องให้ความรู้และมีการควบคุมการใช้จ่ายงบประมาณที่เหมาะสม

บทบาทของหน่วยงานส่วนกลาง

- กำหนดกลไกทางกฎหมายด้วยการออกระเบียบที่มีผลบังคับให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- แก่ไขระเบียบการใช้จ่ายเพื่อให้มีความยืดหยุ่นสำหรับการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบริบทต่างกัน และทำให้การใช้จ่ายงบประมาณสามารถตอบสนองต่อประเด็นปัญหาต่างๆ ได้ทันทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเสนอที่มาจากกระบวนการงบประมาณแบบมีส่วนร่วม

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- ปรับทัศนคติของบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดทำงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- ส่งเสริมกลไกการปรึกษาหารือกันในชุมชน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่การรวบรวมประเด็นปัญหาและข้อเสนอในกระบวนการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- ตั้งคณะทำงานร่วมระหว่างภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ และเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อร่วมกันพิจารณางบประมาณแบบมีส่วนร่วม
- กำหนดช่องทางที่เหมาะสมสำหรับการเสนอความต้องการของประชาชน และให้ประชาชนเป็นผู้ร่วมตัดสินใจในงบประมาณ

องค์กรภาคประชาสังคม

- สนับสนุนให้เกิดการรวมตัวของประชาชนโดยจัดเวทีเพื่ออภิปรายประเด็นปัญหาต่างๆ ในพื้นที่เพื่อขยายการมีส่วนร่วมให้ครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่มและประเด็นปัญหามากยิ่งขึ้น
- ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจต่ออำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการใช้จ่ายเงินงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มตามศักยภาพ

ประชาชนและภาคธุรกิจ

- สนใจต่อปัญหาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่เพื่อมีบทบาทในการตัดสินใจและแก้ปัญหาพร้อมกับภาครัฐ เนื่องจากภาคเอกชนอาจมีมุมมองต่อประเด็นปัญหาที่แตกต่างออกไปจากภาครัฐ

- เชื่อมมั่นในศักยภาพและอำนาจของประชาชนและภาคเอกชนที่จะร่วมเปลี่ยนแปลงชุมชนและสังคม

ทั้งนี้งบประมาณแบบมีส่วนร่วมจะสามารถเป็นกลไกเพื่อนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่ไม่หันหลังกลับได้นั้น จำเป็นต้องสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมประชาธิปไตยควบคู่ไปกับการใช้งบประมาณแบบมีส่วนร่วม โดยผู้นำทั้งผู้นำทางการเมืองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนในระดับพื้นที่ล้วนมีบทบาทสำคัญที่จะทำให้งบประมาณแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อตอบสนองและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนและชุมชนได้อย่างยั่งยืน โดยท้องถิ่นจะต้องมีศักยภาพที่จะบริหารการจัดเก็บรายได้

ด้วยตนเองแทนที่จะรอพึ่งพิงงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรจากส่วนกลาง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบการจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมในประเทศต่างๆ เพื่อนำประสบการณ์ทั้งความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคต่างๆ มาวิเคราะห์เป็นบทเรียนเพื่อพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในการนำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในประเทศไทย

2. ควรศึกษาการจัดทำงบประมาณที่คำนึงถึงมิติหญิงชาย (gender responsive budgeting) ในประเทศไทย เพื่อให้งบประมาณที่จัดสรรสามารถตอบสนองต่อทั้งชายและหญิง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่บริบทของพื้นที่ทำให้สตรียังคงมีข้อจำกัดในการเข้าถึงการมีส่วนร่วมในงบประมาณ รวมทั้งเพื่อให้ได้รับความคุ้มครองเพิ่มมากขึ้น

References

- Chai-anan Samudavanija. 1987. *Panha Khong Kanphatthana Thang Kanmueang Thai*. [Problems of Political Development in Thailand]. Bangkok: Chulalongkorn Univeristy Press. (in Thai)
- Chai-anan Samudavanija. 2001. "Thailand: A Stable Semi - Democracy." In *Thailand: State-Building, Democracy and Globalization*, edited by Chai-anan Samudavanija, 189-196. Bangkok: Institute for Public Policy Studies.
- Dias, Nelson. 2014. "25 Years of Participatory Budget in the World: A New Social and Political Movement?" In *Hope for Democracy: 25 Years of Participatory Budgeting Worldwide*, edited by Nelson Dias, 21-27. Sao Bras de Alportel: In Loco Association.
- Folscher, Alra. 2007. "Participatory Budgeting in Asia." In *Participatory Budgeting*, edited by Anwar Shah, 157-188. Washington DC: The World Bank.

- Gilman, Hollie R. 2016. *Engaging Citizens: Participatory Budgeting and the Inclusive Governance Movement within the United States*. Ash Center for Democratic Governance and Innovation, Harvard Kennedy School.
- Harriss, John, Kristian Stokke, and Olle Tornquist. 2005. "Introduction: The New Local Politics of Democratisation." In *Politicising Democracy: The New Local Politics of Democratisation*, edited by John Harriss, Kristian Stokke and Olle Tornquist, 201-225. New York: Palgrave Macmillan.
- Huntington, Samuel Phillips. 1984. "Will More Countries Become Democratic." *Political Science Quarterly* 99(2): 193-218.
- Likhit Dhiravegin. 2003. "Ratthathammanun- Kanpatirup Kanmueang Lae Kanborihan." [Constitutions: Political and Administrative Reforms]. *King Prajadhipok's Insitute Journal* 1(1): 1-29. (in Thai)
- Nithi Eawsriwong. 1993. "Watthanatham Khong Khon Chan Klang Khong Thai." [The Cultures of Middle Class Thai]. In *The Middle Class on Thai Democratic Stream*, edited by Pasuk Phongpaichit, 60-65. Bangkok: 179 Press. (in Thai)
- Serageldin, Mona, John Driscoll, Liz Melendez San Miguel, Luis Valenzuela, and Consuelo Bravo. 2005. *Assessment of Participatory Budgeting in Brazil*. Cambridge, MA: Center for Urban Development Studies, Graduate School of Design, Harvard University.
- Shah, Anwar. 2007. "Overview." In *Participatory Budgeting*, edited by Anwar Shah, 1-20. Washington DC: The World Bank.
- Stortone, Stefano. 2010. "Participatory Budgeting: Heading Towards a Civil Democracy". In *A Panacea for All Seasons?: Civil Society and Governance in Europe (European Civil Society)*, edited by M. Freise, M. Pyykkönen and E. Vaidelyte, 99-121. Baden-Baden: Nomos.
- Suchit Bunbongkarn. 1988. *Kan Mi Suanruam Thang Kanmueang Khong Thai*. [Political Participation in Thailand]. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (in Thai)
- 1994. *Kanphatthana Thang Kanmueang Khong Thai: Patisamphan Rawang Thahan Sathaban Thang Kanmueang Lae Kan Mi Suanruam Thang Kanmueang Khong Prachachon*. [Thai Political Development: Interactions between the Military, Political Institutions and Popular Political Participation]. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (in Thai)

- . 2012. "Authoritarianism, Democracy and the Monarchy". In *Monarchy and Constitutional Rule in Democratizing Thailand*, edited by Suchit Bunbongkarn, 203-249. Bangkok: Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University.
- Tilly, Charles. 2007. *Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tippawan Lorsuwannarat. 2013. "Ngoppraman Baep Mi Suanruam: Botrian Chak Tangprathet Lae Khwamthathai Samrap Prathet Thai." [Participatory Budgeting: Lessons Learned from Foreign Countries and Challenges for Thailand]. *Journal of Public and Private Management* 20(1): 9-39.
- Tornquist, Olle. 2005. "The Political Deficit of Substantial Democratisation". In *Politicising Democracy: The New Local Politics of Democratisation*, edited by John Harriss, Kristian Stokke and Olle Tornquist, 201-225. New York: Palgrave Macmillan.
- Wampler, Brian. 2008. "Participatory Budgeting in Brazil: Contestation, Cooperation, and Accountability." *The City University of New York* 41(1): 63-81.
- Wampler, Brian. 2010. "Participatory Budgeting: Core Principles and Key Impacts." *Journal of Public Deliberation* 8(2): 1-13.
- Willoughby, Katherine G. 2014. *Public Budgeting in Context*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Yala Province. Yala City Municipality. Division of Technical Services and Planning. 2015. "*Phaen Phatthana Sam Pi Thetsaban Nakhon Yala*." [Three-Year Development Plan (B.E.2559-2561) Yala City Municipality]. Yala Province: The Municipality. (in Thai)

The Thai Style Democratic Regime (2006-2017) in Thai Bureaucratic Polity after the Thaksin Shinawatra Period**

Adinant Prompanjai*

Abstract

Since the 2006 coup against the Thaksin Shinawatra government, Thai political structure has been transformed into a stronger bureaucratic polity. Over the subsequent decade (2006-2017), the Thai state remained unsuccessful in solving problems in the areas of the economy, political legitimacy, security and democratization.

Using historical institutionalism, supplemented by a state-society approach and structuralism, as analytical framework, this study examines the power structure underlying the Thai-style democracy of the Thai bureaucratic polity. The Thai-style democracy involved the establishment of authoritarianism both in the constitutions and in social values inculcation, so as to manage problematic political conflicts. However, such a regime has to contend with pressures both internal and external to the state for democratization. Its response was to introduce the new mechanism of independent agencies to check and balance the political institutions. The military held the reins of government and a network of lawyers was engaged in adjusting the social structure. The military government uses the government bureaucracy to set and implement policies that still continue to promote values associated with patrimonial royalist clientelism and strengthen the Thai bureaucratic polity. Therefore, even if the Thai state should allow elections to be held and elected government to be installed, the Thai-style democracy, long entrenched, would continue to hinder the development of democracy and to drag the Thai state back toward the cycle of coups and authoritarian government.

Keywords: *Thai bureaucratic polity, Thaksin Shinawatra, Thai-style democratic regime, coups, independent agencies*

*Independent scholar, 943 Phahonyothin Rd., Samsaennai, Phayathai, Bangkok 10400. Email: aprompanjai@gmail.com

**Received October 18, 2017; Revised January 4, 2018; Accepted March 20, 2018

ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ (2549-2560) ในรัฐราชการไทยหลังสมัยทักษิณ ชินวัตร**

อดิพนธ์ พรหมพันธุ์ใจ*

บทคัดย่อ

การปรับโครงสร้างทางการเมืองของประเทศไทยให้เป็นรัฐราชการที่เข้มแข็งขึ้นเกิดภายหลังการยึดอำนาจรัฐบาลนายกรัฐมนตรืทักษิณ ชินวัตร ใน พ.ศ. 2549 ทำให้ตลอดระยะเวลาที่ผ่าน (พ.ศ. 2549-2560) ประเทศไทยยังคงไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ความชอบธรรมในการใช้อำนาจ ความมั่นคง และการพัฒนาประชาธิปไตย บทความนี้นำเสนอโครงสร้างอำนาจที่เกิดจากระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ของรัฐราชการไทย ด้วยการอธิบายเปรียบเทียบพัฒนาการเชิงสถาบัน โดยใช้มุมมองจากแนวคิดสถาบันนิยมใหม่เชิงประวัติศาสตร์เป็นหลัก เสริมด้วยแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคม และแนวคิดโครงสร้างนิยม จากการศึกษาพบว่าระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เป็นการสถาปนาเผด็จการอำนาจนิยมทั้งในรัฐธรรมนูญและค่านิยมของสังคมเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง แต่ระบอบดังกล่าวต้องทนต่อแรงกดดันทั้งภายในและภายนอกที่บังคับให้แสดงกระบวนการประชาธิปไตย จึงสร้างองค์หรืออิสระให้เป็นเครื่องมือใหม่ในการตรวจสอบและคานอำนาจสถาบันทางการเมือง โดยมีกองทัพเป็นผู้บริหารประเทศและเครือข่ายนักกฎหมายปรับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งรัฐบาลทหารได้ใช้กลไกระบบราชการกำหนดและนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ และยังคงผลิตค่านิยมแบบศักดินาราชาอุปถัมภ์ครอบทับสังคมไทย เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่อำนาจราชการไทย แม้ว่าประเทศไทยจะมีการเลือกตั้งและได้รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งก็ตาม แต่ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ที่ฝังลึกในสังคมนานานจะคอยขัดขวางการพัฒนาประชาธิปไตยและดึงให้ประเทศไทยให้กลับไปสู่วงจรรัฐประหารและระบอบเผด็จการอำนาจนิยมอีกครั้ง

คำสำคัญ: รัฐราชการไทย, ทักษิณ ชินวัตร, ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ, รัฐประหาร, องค์หรืออิสระ

*นักวิชาการอิสระ 943 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400 อีเมล aprompanjai@gmail.com

**ได้รับบทความ 18 ตุลาคม 2560; แก้ไขปรับปรุง 4 มกราคม 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 20 มีนาคม 2561

บทนำ

บทความนี้เป็นการศึกษารัฐธรรมนูญไทยที่ต่อเนื่องจากการศึกษาระบบประชาธิปไตยครั้งใบในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์¹ ซึ่งการศึกษารัฐธรรมนูญไทยหลังสมัยนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2549-2560 ในครั้งนี้รัฐไทยได้ผ่านการรัฐประหารมาอีกสองครั้งในช่วงเวลาแปดปี แม้ว่าระหว่งนั้นจะมีการเลือกตั้งแต่รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งก็ต้องเผชิญกับความขัดแย้งทางการเมืองจนมีความยากลำบากในการบริหารประเทศและโดนรัฐประหารใน พ.ศ. 2557 ทำให้เกิดข้อถกเถียงในสังคมไทยว่า “รัฐธรรมนูญไทยจะปรับตัวเชิงโครงสร้างอย่างไรภายหลังรัฐประหาร และรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของรัฐไทยควรเป็นแบบใดถึงจะมีความมั่นคงและไม่เกิดรัฐประหารซ้ำอีก”

สภาพของรัฐไทยเป็นรัฐราชการที่ประสานกำลังกัน (synergy) ระหว่างทหารกับข้าราชการพลเรือนภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยทหารมีกำลังและอาวุธ ส่วนข้าราชการพลเรือนมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการรัฐตามกระบวนการรัฐชาติสมัยใหม่ (political modernization) และมีกระบวนการประชาธิปไตยช่วยสร้างภาพลักษณ์ว่าเป็นรัฐประชาธิปไตย ซึ่งผลกระทบจากการทำให้ประเทศมีความเป็นสมัยใหม่ (modernization) เพื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่

ที่มีความเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) ทำให้รัฐต้องขยายบทบาทหน้าที่ของระบบราชการ ในขณะที่สถาบันทางการเมืองได้รับการพัฒนาและมีความมั่นคงน้อยกว่าระบบราชการ อีกทั้งการปกครองที่สืบทอดระบอบราชาธิปไตยมีค่านิยมและสถาบันตามประเพณีเดิมรองรับอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Riggs 1966, 148-176)

ในมุมมองของ Riggs รัฐราชการมีปัญหาความชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) ทำให้ขาดทั้งความชอบธรรมตามประเพณีราชาธิปไตยและหลักประชาธิปไตยที่เป็นสากล² ซึ่งรัฐราชการไทยในอดีตได้พยายามแก้ไขโดยใช้ลัทธิรัฐนิยม-ชาตินิยมทหารผสมกับลัทธิเชื้อผู้นำชาติพันธุ์ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และการขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียวในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น มาชดเชยทดแทน แต่ก็ประสบปัญหาพ่ายแพ้ทางการเมืองและนโยบายจากกรณีทุจริตคอร์รัปชันและใช้อำนาจในทางมิชอบ อีกทั้งการอยู่ภายใต้กระแสชาตินิยมที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง รัฐราชการจึงเลี้ยงไม่ได้ที่ด้านหนึ่งจะหันไปจัดแสดงรูปแบบประชาธิปไตยที่พอจะกำกับควบคุมและชี้นำได้ เช่น การลงประชามติ การเลือกตั้ง ฯลฯ เพื่อให้ต่างชาติรับรองและให้ความช่วยเหลือ อีกด้านหนึ่งก็เพื่อรักษาเชิดชูสถาบันตามประเพณีเดิมไว้เพื่อดึงการยอมรับสนับสนุนของคนในชาติ รัฐราชการจึงต้องเผชิญแรงกดดันให้สร้างประชาธิปไตยที่แท้จริง (Kasian Tejapira 2014, 49)

¹อ่านเพิ่มเติมใน อุดินันท์ พรหมพันธุ์ใจ, 2558, “การเมืองไทยในสมัยพลเอกเปรม: การบริหารจัดการทางการเมือง (2523-31)”, วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก สาขารัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

²ตามหลักประชาธิปไตยสากลต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อยสี่ประการ คือ (1) เสรีภาพของปัจเจกบุคคล (individual liberty) (2) หลักนิติธรรม (rule of law) (3) ความเสมอภาคทางการเมือง (political equality) และ (4) ผู้นำรัฐบาลต้องมาจากการเลือกตั้งที่บริสุทธิ์และยุติธรรม (free and fair elections)

รัฐราชการไทยปรับเปลี่ยนอีกครั้งในสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ให้มีลักษณะเป็นรัฐราชการไทยแบบเปิด (open bureaucratic polity) มีโครงสร้างอำนาจใหม่ที่เรียกว่า “ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ” (semi-democratic regime) ที่ไม่ใช่การประนีประนอมอำนาจ แต่ดึงเอากลุ่มพลังอำนาจที่ยอมรับอำนาจเผด็จการเข้าสู่กระบวนการทางนโยบาย และยอมให้มีกระบวนการทางประชาธิปไตยที่อำนาจไม่ได้กระจายออกจากศูนย์กลาง อีกทั้งใช้กลไกของระบบราชการเป็นเครื่องมือในการกำหนดนโยบาย และขับเคลื่อนรัฐ กลายเป็นรัฐราชการไทยที่มีความเข้มแข็งในช่วงทศวรรษ 1980 (Adinant Prompanjai 2015, 77)

แต่ภาพรัฐราชการไทยดูเหมือนเสื่อมความเข้มแข็งลง เมื่อพรรคไทยรักไทย และ พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาเป็นรัฐบาล ด้วยการนำเสนอนโยบายที่ประชาชนชื่นชอบเพราะใส่ใจชนชั้นล่างที่ถูกละเลยมานาน อีกทั้งการดำเนินการแก้ปัญหาเศรษฐกิจมีแนวโน้มไปในทางที่ดีหลังผ่านวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 มาได้สี่ปี ประชาชนส่วนใหญ่จึงพึงพอใจต่อการบริหารงานโดยนโยบายที่มาจากนักการเมืองทำให้นักวิชาการหลายคนถึงกับกล่าวว่ารัฐไทยคงจะไม่มีรัฐประหารอีกแล้ว แต่รัฐประหารก็เกิดขึ้นอีกใน พ.ศ. 2549 และรัฐไทยก็ได้หวนคืนสู่การเป็นรัฐราชการเต็มรูปแบบอีกครั้งโดยที่ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ในเชิงสถาบันค่อย ๆ ก่อร่างสร้างรูปและมีพัฒนาการเชิงโครงสร้างขึ้นมาตามลำดับ

การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 ได้เพิ่มบทบาทหน้าที่และกำหนดให้องค์กรอิสระตรวจสอบนักการเมืองอย่างเข้มข้นขึ้น โดยคณะกรรมการการเลือกตั้งตรวจสอบกระบวนการเข้าสู่อำนาจจาก

การเลือกตั้ง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน (คตง.) ตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจของรัฐและงบประมาณ และผู้ตรวจการแผ่นดินทำหน้าที่ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐ นับว่าเป็นการใช้อำนาจระบบราชการที่ไม่ได้ยึดโยงกับประชาชนเข้ามาควบคุมและตรวจสอบนักการเมืองหรือพรรคการเมืองเพื่อเพิ่มรูปแบบของรัฐราชการให้มีอำนาจมากขึ้น

ตลอดระยะเวลาที่สิบปีหลังจากการรัฐประหารรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีนายทักษิณ ชินวัตร สังคมไทยเต็มไปด้วยความแตกแยกทางการเมือง แนวคิดของสังคมไทยฝั่งหนึ่งมองว่าประชาธิปไตยควรจะเป็นแบบสากล แต่อีกฟากฝั่งหนึ่งกลับมองว่าควรจะเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งภายในสังคมที่หลายฝ่ายต่างเรียกร้องความปรองดอง หากแต่ความขัดแย้งยังคงมีอย่างต่อเนื่องและร้ายลึกมากกว่าเมื่อเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 ดังปรากฏการณ์แสดงความคิดเห็นอย่างรุนแรงระหว่างผู้เห็นต่างทางการเมืองทั้งในสังคมเสมือนจริงบนโลกออนไลน์และสังคมที่ใช้ชีวิตจริงร่วมกัน

แม้ว่าก่อนหน้านั้นสถาบันหลักทางการเมืองทั้งรัฐบาล รัฐสภา และตุลาการพยายามแก้ปัญหาตามแนวทางประชาธิปไตยในช่วงที่มีรัฐบาลมาจากการเลือกตั้งแต่ไม่เป็นผลเพราะมีพลังอำนาจจากองค์กรอิสระและหน่วยราชการเข้ามาบีบบทบาททางการเมืองอย่างมาก สุดท้ายเมื่อความขัดแย้งลุกลามจนส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมในวงกว้างกองทัพจึงตัดสินใจทำรัฐประหารโดยกลุ่มคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์

ทางการเมืองในช่วงเวลานั้น ซึ่งรัฐบาลภายใต้อำนาจการปกครองของไทยของ คสช. ได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่และประกาศใช้ใน พ.ศ. 2560 โดยอัญเชิญแนวคิดทฤษฎีตามโครงการในพระราชดำริและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มาเป็นแนวทางบริหารประเทศ มีการจัดตั้งสภาและคณะกรรมการชุดต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาเชิงนโยบายและความขัดแย้งในสังคม ทำให้รัฐไทยหวนกลับไปเป็นรัฐราชการที่เข้มข้นอีกครั้ง และระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ ก็สถาปนาอย่างเต็มรูปแบบในรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

ข้อถกเถียงสำคัญในสังคมไทยตลอดระยะเวลาที่สิบปี คือ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับสังคมไทยควรมีรูปแบบหรือโครงสร้างเป็นแบบใด นักวิชาการ³ หลายท่านเสนอและอธิบายแนวคิด “ประชาธิปไตยแบบไทย” ว่าเป็นการปกครองที่เป็นกรอบคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของกลุ่มอนุรักษ์นิยม (ฝ่ายขวาในสังคมไทย) มีรูปแบบเฉพาะเหมาะสมกับวัฒนธรรมประเพณีของชาติไทยและสอดคล้องกับสถานการณ์ มีลักษณะเป็นกระบวนการที่แม้ว่าอาจจะไม่เป็นประชาธิปไตยในแบบสากลแต่ก็อาจเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ในอนาคตได้

ส่วน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2017) มองว่าแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทยนั้นผูกโยงกับค่านิยมและแนวคิดเรื่องชาติ ซึ่งการให้ความหมายคำว่า “ชาติ” ในสังคมไทยนั้นกลายเป็นความเป็นไทย ทำให้แต่ละคนมีไม่เท่ากัน สอดคล้องกับ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (Attachak Sattayanurak 2014, 9-10) ที่เสนอว่า “ประชาธิปไตยคนไทยไม่เท่ากัน” แต่ทั้งสองแนวคิดนี้เป็นการทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคม และชี้ให้เห็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมในอดีตที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมไทย ซึ่งการเสนอแนวคิดข้างต้นก็ยังไม่เห็นรูปแบบหรือโครงสร้างอำนาจอย่างเป็นทางการของระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ ที่ชัดเจน

อีกทั้ง พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีที่มาจากการรัฐประหารเสนอแนวคิดระบอบการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศไทยเรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” อันเป็นโจทย์ที่ทำทลายและสร้างข้อถกเถียงในสังคมไทยถึงตัวแบบหรือโครงสร้างของระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ที่ว่านั้นจะมีคุณค่าแบบสากลที่ได้รับการยอมรับและสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยได้มากน้อยเพียงใด

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ใช้การวิเคราะห์⁴ และอธิบาย

³เฉลิมเกียรติ ผิวฉวน คุยรายละเอียดใน <https://www.bbc.com/thai/thailand-43137043>, นิธิ เอียวศรีวงศ์ คุยรายละเอียดใน https://www.matichon.co.th/politics/news_584555, สุรพศ ทวีศักดิ์ คุยรายละเอียดใน <https://prachatai.com/journal/2013/10/49219>, จรรยา ยิ้มประเสริฐ คุยรายละเอียดใน <http://hirvikatu10.net/timeupthailand/?cat=14>, นรพัชร์ เสางทอง คุยรายละเอียดใน <https://tcithaijo.org/index.php/AJPU/article/view/54589> และชำนาญ จันทร์เรือง คุยรายละเอียดใน <https://prachatai.com/journal/2015/09/61665> เป็นต้น

⁴วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและบทสัมภาษณ์โดยมีแหล่งที่มา ดังนี้ เอกสารชั้นต้น ได้แก่ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 รัฐธรรมนูญชั่วคราว พ.ศ. 2557 และรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 รวมทั้งเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ หนังสือแปล บทความวิทยานิพนธ์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เอกสารประกอบการบรรยาย ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยแบบไทยๆ

ในเชิงเปรียบเทียบพัฒนาการเชิงสถาบันของประชาธิปไตยแบบไทยๆ ในแง่โครงสร้างผ่านมิติทางประวัติศาสตร์ด้วยมุมมองจากแนวคิดสถาบันนิยมใหม่เชิงประวัติศาสตร์ (historical institutionalism) เป็นหลัก และเสริมด้วยแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคม (state-society relations) และแนวคิดโครงสร้างนิยม (structuralism) ที่นำมาใช้เป็นฐานของวิธีการศึกษาบทบาทของประเทศไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ โดยทำการศึกษาว่าโครงสร้างเชิงสถาบันของระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ หลังสมัยทักษิณเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใดและมีพัฒนาการอย่างไร ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ ส่งผลเชิงโครงสร้างและกลุ่มอำนาจทางการเมืองหลังสมัยทักษิณอย่างไร สภาพการดำรงอยู่ การปรับตัวของโครงสร้างเชิงสถาบัน และการจัดสรรอำนาจภายในสังคมของตัวแสดงทางการเมืองภายใต้ประชาธิปไตยแบบไทยๆ เป็นอย่างไร และส่งผลอย่างไรต่อการสร้างความเข้มแข็งให้รัฐราชการไทย

แนวทางเดิมของสถาบันนิยมเชิงประวัติศาสตร์ใช้แนวทางการอธิบายในระดับโครงสร้างโดยให้ความสำคัญกับบริบทแวดล้อมและการทำงานของสถาบัน (Katnelson 1997, 81) ซึ่งยุทธศาสตร์ของแต่ละรัฐมีสถาบันเป็นปัจจัยที่สร้างความแตกต่างของระดับความสำเร็จในการพัฒนา (North 1990, 3) โดยสถาบันกำหนดเงื่อนไขและกฎกติกาในสังคมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของตัวแสดงและปัจเจกบุคคลให้มีรูปแบบที่แตกต่างกัน กลไกทางสถาบันจึงเป็นการกำหนดระดับความสำเร็จของรัฐในการดำเนินนโยบาย ซึ่งสถาบันถูกนิยามเป็นกระบวนการ กิจกรรม จารีต และแนวปฏิบัติทั้งที่เป็น

ทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งฝังรากอยู่ในโครงสร้างองค์กรทางการเมืองหรือโครงสร้างเศรษฐกิจการเมือง (Hall and Taylor 1996, 6) อีกทั้งการใช้แนวทางการศึกษาทางประวัติศาสตร์ในเชิงประจักษ์ที่มีต่อบริบทของสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในเชิงเปรียบเทียบ สนใจโครงสร้างเชิงสถาบันที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อโครงสร้างถูกนำไปใช้ทำให้การศึกษบทบาทของสถาบันในการกำหนดกฎกติกาสู่สังคมช่วยให้คำอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองในเชิงโครงสร้าง⁵ โดยสถาบันถูกสร้างขึ้นเพื่อรับมือกับปัญหาที่รัฐเผชิญอยู่ ศักยภาพของสถาบันแปรผันตามแรงกดดันทางการเมืองและสถาบันถูกผลักดันตามโครงสร้างทางการเมืองที่ชนชั้นนำทำให้เกิดขึ้น (Doner 2009, 4-5) ทำให้บทบาทของรัฐเป็นผลที่เกิดจากการทำงานของสถาบันภายใต้การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

การศึกษาในเชิงสถาบันนิยมใหม่ (new institutionalism approach) มีสมมติฐานว่า คนเราแม้จะมีอิสระในการตัดสินใจทางการเมืองและในเรื่องอื่นๆ ตามแต่กฎเกณฑ์และกระบวนการที่สถาบันซึ่งเราสังกัดอยู่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้วางกรอบกติกาไว้ สถาบันน่าจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจและพฤติกรรมอื่นๆ ของบุคคล (Sathithorn Thananithichot 2007, 2) ซึ่งการพัฒนาทางการเมืองเป็นการสร้างความ เป็นสถาบัน (institutionalization) ให้ระบบ ทำให้ระบบการเมืองสามารถแก้ไขปัญหาความวุ่นวายที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงต้องสร้างความ เป็นสถาบันให้ระบบและสถาบันทางการเมือง เพื่อให้สถาบันเหล่านั้นสามารถตอบสนองความต้องการและขยายตัวไปสู่การมีส่วน

⁵ดูรายละเอียดแนวการศึกษาใน Sven Steinmo. "What Is Historical Institutionalism?" 2008. pp. 154-169.

ร่วมของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Suchit Bunbongkam 1999, 17-18)

การทำความเข้าใจกระบวนการเชิงสถาบันนั้นเป็นกระบวนการทางการเมืองที่มีความเป็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันในระบบเศรษฐกิจการเมืองที่ก้าวไกลแล้ว (Institutional Change in Advanced Political Economies) (Streeck and Thelen 2014) ซึ่งสถาบันส่งผลกระทบต่อสังคม เพราะสถาบันประกอบไปด้วยสถาบันที่เป็นทางการ ได้แก่ รัฐธรรมนูญ กฎหมาย มติคณะรัฐมนตรี คำสั่ง ประกาศจากรัฐบาล และสถาบันที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี วัฒนธรรม และแนวปฏิบัติ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปหรือจะเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลันที่ เพราะขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นผลลัพธ์มาจากการเปลี่ยนแปลงกฎกติกา เงื่อนไข ข้อบังคับที่ไม่เป็นทางการที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคม เช่น วัฒนธรรม ธรรมเนียม และข้อตกลงด้านความประพฤติ (code of conduct) รวมทั้งประเภทและประสิทธิภาพของการบังคับใช้ด้วยทำให้การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันเป็นนโยบายที่ต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพราะมีมิติที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาในอดีต และการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และอนาคตนั้นจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ (North 1990, 3-6)

แนวคิดสถาบันนิยมใหม่เชิงประวัติศาสตร์ให้ความสำคัญไปที่ความเป็นมาของสถาบันหลักในสังคมหรือรัฐที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจและการเมือง โดยมีมุมมองและมิติทางประวัติศาสตร์มากกว่าทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เพียงอย่างเดียว ซึ่ง

จะช่วยอธิบายความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่เกิดจากการวางเงื่อนไขสถาบันที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ กับบทบาททางการเมืองของตัวแสดงเพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในเชิงสถาบันและเส้นทางการเปลี่ยนแปลงของระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ โดยนำเอาแนวคิดความสัมพันธ์รัฐกับสังคมเข้ามาใช้อธิบายบทบาทและพลวัตของรัฐในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง และพัฒนาการโครงสร้างในเชิงสถาบันของรัฐไทยที่สร้างสมดุลทางอำนาจระหว่างอำนาจรัฐและอำนาจทางการเมือง ซึ่งในที่นี้กำหนดให้ความเข้มแข็งของรัฐคือความสามารถในการวางแผน กำหนดนโยบายและขับเคลื่อนนโยบายได้โดยรัฐ ส่วนวิธีการศึกษาแบบโครงสร้างนิยมที่จะช่วยอธิบายความหมายของการกระทำ ปรากฏการณ์ และเหตุการณ์ที่มีโครงสร้างเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับตัวแสดง

โครงสร้างรัฐไทยในเชิงสถาบันมีการศึกษาทั้งสถาบันแบบที่เป็นทางการตามรัฐธรรมนูญที่พยายามจะจัดตำแหน่งแห่งที่ให้กับกลุ่มอำนาจทางการเมือง ในขณะที่สถาบันทางการเมืองมีความอ่อนแอเพราะไม่ได้มีประชาชนเป็นรากฐานให้การสนับสนุนอย่างแท้จริง (Suchit Bunbongkam 1999, 149-160) และสถาบันแบบไม่เป็นทางการตามวัฒนธรรมทางการเมืองของรัฐไทยที่ยึดโยงอยู่กับระบบราชการ วาทกรรมคนดี กรอบแนวคิดแบบจารีตนิยมที่อ้างอิงความชอบธรรม ความยุติธรรม การรักษาเสถียรภาพทางการเมืองโดยสถาบันพระมหากษัตริย์ (Attachak Sattayanurak 2014, 44-45) และความสัมพันธ์ในสังคมแบบระบบอุปถัมภ์ที่กลายเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมทุนนิยมอภิสิทธิ์”

(Rangsan Thanapornpan 1993, 14-15) ที่ยอมรับ และเห็นว่าอำนาจเป็นสิ่งดี ซึ่งอำนาจในสังคมไทยนั้น ต้องมาพร้อมกับความคุณธรรม คุณธรรมและอำนาจจึงเป็น ของคู่กัน (Thongchai Vinijakul 2014, 46)

บทความนี้จึงขอนำเสนอผลการศึกษา โครงสร้างและกลไกของรัฐบาลราชการไทยในสมัยหลัง ทักษิณที่ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ที่มีการ พัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันให้อำนาจอธิปไตยถูก แบ่งออกเป็นห้าส่วน ได้แก่ อำนาจบริหาร (รัฐบาล) อำนาจนิติบัญญัติ (รัฐสภา) อำนาจตุลาการ (ศาล) อำนาจองค์กรอิสระ และหน่วยงานราชการ (กองทัพ มีอำนาจมากที่สุด) ส่งผลกระทบต่อตัวแสดงทางการเมือง ห้ากลุ่ม ได้แก่ กองทัพ เทคโนโลยี (สาย กกฎหมาย) ข้าราชการพลเรือน นักการเมือง และ นักธุรกิจชนชั้นกลาง โดยพิจารณาจากความขัดแย้ง และความร่วมมือ ผลประโยชน์ของตัวแสดงทางการเมือง และพัฒนาการเชิงสถาบันภายใต้เงื่อนไขของ ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ที่ใช้กลไกของระบบ ราชการดำเนินนโยบาย กำกับ ควบคุม และตรวจสอบ การเมือง ที่มีกระบวนการในระบอบประชาธิปไตย เป็นพิธีกรรมที่สร้างความชอบธรรมและความเข้มแข็ง ให้แก่อำนาจระบบราชการ ซึ่งภายใต้โครงสร้าง ดังกล่าวนี้จะมีการบริหารโดยรัฐบาล และสภา รัฐบาลเมื่อสิ้นสุด คสช. จะมีแนวทางในอนาคต ต่อไปอย่างไร

จึงอาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลราชการไทยกลับมาฟื้น ตัวและมีความเข้มแข็งอีกครั้งหลังการรัฐประหาร รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร และเกิดข้อถกเถียงถึงระบอบ ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ว่าควรจะมีหน้าตาแบบใด ซึ่งบทความนี้เลือกที่จะอธิบายโครงสร้างรัฐบาล ราชการไทยเชิงสถาบันในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

และการปรับบทบาทของตัวแสดงทางการเมืองใน โครงสร้างอำนาจใหม่จะส่งผลอย่างไรต่อการพัฒนา ประชาธิปไตย โดยสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับที่มา เงื่อนไข โครงสร้างอำนาจ ผลกระทบต่อตัวแสดงทาง การเมือง และปัญหาที่เกิดจากระบอบประชาธิปไตย แบบไทย ๆ

การปรับตัวของรัฐบาลราชการไทยเมื่อ เผชิญกับภาวะวิกฤต

เมื่อรัฐไทยเผชิญกับวิกฤตการณ์จะปรับตัว เชิงโครงสร้างเพื่อแก้ไขปัญหาและสถาปนาอำนาจ ทางการเมืองในระบอบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ดังปรากฏระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบในสมัยพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ และระบอบประชาธิปไตยแบบ ไทย ๆ ในสมัยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งทุกครั้ง ที่มีการปรับตัวเชิงโครงสร้างจะเกิดภายหลังการ รัฐประหาร มีนายกรัฐมนตรีเป็นนายทหาร และมีการ ใช้รัฐธรรมนูญใหม่เพื่อปรับโครงสร้างอำนาจ ทางการเมือง

วิกฤตการณ์ของรัฐบาลราชการไทยเกิดขึ้นเมื่อ รัฐไทยประสบความยากลำบากในการแก้ไขปัญหา ทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วยวิถีทางในระบอบ ประชาธิปไตย อีกทั้งเกิดความแตกแยกและขัดแย้ง ของข้าราชการอันเนื่องมาจากการถูกครอบงำหรือ ทำลายจากพลังอำนาจนอกระบบราชการ เช่น ขบวนการนักศึกษา นักการเมือง หรือประชาชน จน ส่งผลกระทบต่อรัฐที่ไม่อาจขับเคลื่อนด้วยระบบราชการ อีกต่อไป รัฐไทยก็จะเคลื่อนเข้าสู่วงจรการรัฐประหาร (coup cycle)

การศึกษาวงจรรัฐประหาร (coup cycle) ในช่วง 30 ปี (นับจากสมัยจอมพลสฤษดิ์จนถึงช่วงแรกของรัฐบาลพลเอกเปรม) พบว่าเมื่อเกิดการรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลประชาธิปไตยจะเกิดรัฐธรรมนูญใหม่ที่มีความเข้มงวด บรรดาพรรคการเมืองต่าง ๆ ยอมรับเพื่อให้มีการเลือกตั้งที่ควบคุมอย่างระมัดระวัง ส่วนการจัดตั้งรัฐบาลมาจากสมาชิกรัฐสภาที่ส่วนใหญ่มาจากการเลือกตั้งแต่ได้รับการสนับสนุนจากทหาร เมื่อเกิดความไม่พอใจภายในกลุ่มที่มาจากเลือกตั้งและต่างอ้างสิทธิที่พึงมีจนเกิดความแตกแยก กลุ่มนายทหารก็จะมีการวางแผนและชักใยทางการเมือง

โดยผู้นำทหารจะส่งสัญญาณเตือนว่าสถานการณ์ไม่อาจควบคุมได้และนำไปสู่การรัฐประหาร (Girling 1981, 38-39)

การรัฐประหารจึงกลายเป็นกระบวนการปรับโครงสร้างใหม่ให้รัฐไทยเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าทางการเมือง โดยสถาปนาอำนาจรัฐราชการที่มอบหมายให้ข้าราชการมีหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบายและมีกองทัพบริหารประเทศ ส่วนนักวิชาการและนักกฎหมายที่ยอมรับอำนาจเผด็จการร่วมกันกำหนดโครงสร้างทางการเมืองด้วยรัฐธรรมนูญใหม่เพื่อสถาปนาอำนาจระบบราชการให้เข้มแข็งกว่าเดิม

ตารางเปรียบเทียบการปรับตัวของรัฐไทยในภาวะวิกฤต

ยุคสมัย	จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทศวรรษที่ 1960	พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทศวรรษที่ 1980	พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา พ.ศ. 2557 - 2560
ระบบ	รัฐราชการไทยแบบปิด (ระบอบเผด็จการทหาร)	รัฐราชการไทยแบบเปิด (ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ)	รัฐราชการไทยแบบกึ่งเปิด (ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ)
รัฐธรรมนูญ	ธรรมนูญการปกครอง ราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 (มาตรา 17 ให้อำนาจสูงสุดแก่ นายกรัฐมนตรีในการกระทำการ ใด ๆ ได้ก่อนแจ้งรัฐสภาทราบ)	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย พ.ศ. 2521 (นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมา จากสภาผู้แทนราษฎรและ ประธานวุฒิสภาเป็นประธาน รัฐสภา)	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 และ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 (นายกรัฐมนตรีไม่ จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้ง และยังคงมาตรา 44 เป็นคำสั่งที่ ผู้ปฏิบัติตามคำสั่งไม่ต้องรับผิดชอบ ทางกฎหมาย)
การแบ่งอำนาจ อธิปไตย	นิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ	นิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ	นิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ, องค์กรอิสระ, หน่วยงานราชการ
ค่านิยมที่ผลิต โดยรัฐ	ไม่มีการผลิตค่านิยม	ค่านิยม 5 ประการ	ค่านิยม 12 ประการ

ยุคสมัย	จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทศวรรษที่ 1960	พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทศวรรษที่ 1980	พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา พ.ศ. 2557 - 2560
ค่านิยมของ สังคมไทย	ยึดมั่นตัวบุคคล ยอมรับอำนาจ เผด็จการ และระบบรัฐบาลโดย ข้าราชการ	ยึดมั่นตัวบุคคล มีสถาบันพระ มหากษัตริย์เป็นสถาบันที่มี อำนาจสูงสุด และยอมรับใน ระบอบประชาธิปไตยครั้งเิบ	ยึดมั่นในตัวบุคคล เชื่อมั่นว่า ทหารสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ ยอมรับในอำนาจเผด็จการ และระบบรัฐบาลโดยข้าราชการ
การแบ่งสรร อำนาจทางการเมือง	อำนาจทั้งหมดอยู่ที่นายกรัฐมนตรี	นิติบัญญัติ (วุฒิสภามาจากการ แต่งตั้ง) บริหาร และตุลาการ	นิติบัญญัติ (วุฒิสภามาจากการ เลือกกันเองของบุคคลซึ่งมีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ อาชีพ ลักษณะ หรือประโยชน์ร่วม กัน หรือทำงาน หรือเคยทำงาน ด้านต่าง ๆ ที่หลากหลายของ สังคม) บริหาร ตุลาการ องค์กร อิสระ และหน่วยงานราชการ
ตัวแสดง ทางการเมือง	ข้าราชการ (ทหาร และพลเรือน)	ทหาร เทคโนโลยี นักรูทิจ และ นักการเมือง	ทหาร เทคโนโลยี องค์กรอิสระ นักรูทิจ นักการเมือง และนักวิชา การ
กระบวนการเชิง นโยบาย	ระบบราชการเป็นผู้กำหนดและ ดำเนินนโยบาย	ระบบราชการยังคงเป็นผู้กำหนด และดำเนินนโยบาย แต่เปิด โอกาสให้แก่ นักรูทิจเข้ามามีส่วน ร่วม แต่อยู่ภายใต้การควบคุม ตรวจสอบ และดำเนินนโยบาย โดยกลไกระบบราชการ	ทหาร เทคโนโลยี (สาย กฎหมาย) ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และ นักรูทิจ เข้า ร่วมกำหนดโครงสร้างและ นโยบาย รวมทั้งการปฏิรูปรัฐไทย ในด้านต่าง ๆ
เงื่อนไขที่ทำให้ รัฐไทยเข้าสู่ ภาวะวิกฤต	การแย่งชิงอำนาจภายในของ ระบบราชการ	วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ วิกฤตการณ์ทางด้านความมั่นคง	วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งทางการเมือง

⁶เทคโนโลยีในสมัยพลเอกเปรมโดดเด่นในกลุ่มของนักวิชาการที่มีความรู้สายเศรษฐศาสตร์และผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ เช่น นายเสนาะ อุนากุล นายไตรรงค์ สุวรรณคีรี (เคยเป็นนักวิชาการที่เข้ามารับตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์) ใน พ.ศ. 2523) ก่อนที่จะได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ใน พ.ศ. 2529) นายวีรพงษ์ รามางกูร เป็นต้น

⁷เทคโนโลยีในสมัยพลเอกประยุทธ์โดดเด่นในกลุ่มของนักวิชาการสายนิติศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย เช่น นายมีชัย ฤชุพันธุ์ นายวิษณุ เครืองาม นายบวรศักดิ์ อุวรรณโณ เป็นต้น

ยุคสมัย	จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทศวรรษที่ 1960	พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทศวรรษที่ 1980	พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา พ.ศ. 2557 - 2560
การปรับตัวของ รัฐไทยในภาวะ วิกฤต	ควบคุมอำนาจเบ็ดเสร็จแบบ เผด็จการ กระบวนการเชิงนโยบาย ถูกกำหนดโดยระบบราชการ เท่านั้น	ใช้ระบอบประชาธิปไตยครั้งโบที่ เปิดโอกาสให้มีกระบวนการทาง ประชาธิปไตย แต่กระบวนการ เชิงนโยบายยังคงเป็นการกำหนด จากระบบราชการ	ควบคุมอำนาจเบ็ดเสร็จแบบ เผด็จการ แต่มีการวางแผนและ แนวทางที่จะนำพาประเทศไปสู่ ประชาธิปไตย แต่มีเงื่อนไขที่แม้ จะได้รัฐบาลจากการเลือกตั้งแต่ กระบวนการเชิงนโยบายยังคง กำหนดโดยระบบราชการจาก แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี

ตารางข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อศึกษาเปรียบเทียบการปรับตัวของรัฐไทยในช่วงวิกฤตเพื่อปรับโครงสร้างอำนาจทางการเมืองจะเห็นได้ว่าระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เป็นการสร้างรัฐราชการไทยในระบบกึ่งเปิดที่เปิดโอกาสให้ตัวแสดงอื่นนอกกระบวนราชการเข้าสู่ระบบราชการได้แต่ต้องยอมรับแนวคิดแบบอนุรักษนิยม (เผด็จการอำนาจนิยม) โดยมีค่านิยมที่ยึดมั่นในตัวบุคคล มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่มีอำนาจสูงสุด และยอมรับว่ากระบวนการตามระบอบประชาธิปไตยสามารถเลือกมาใช้เฉพาะบางกระบวนการได้ เช่น การจัดการเลือกตั้ง แต่สมาชิกวุฒิสภายังคงมาจากการแต่งตั้ง และนายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้งก็ได้และมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจทำให้โครงสร้างสังคมไทยยังคงไม่เปลี่ยนแปลง มีโครงสร้างชั้นบนเป็นชนชั้นนำ กลุ่มทุนขนาดใหญ่ และผู้นำเหล่าทัพเป็นผู้ชี้นำสังคม ส่วนโครงสร้างชั้นกลางมีนักการเมือง นักธุรกิจ เทคโนโลยีการสหายกฎหมายและข้าราชการเป็นผู้รักษาคุณภาพแห่งอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ส่วนนักวิชาการ ปัญญาชนและประชาชนทั่วไปเป็นโครงสร้างชั้นล่างที่รองรับนโยบายและถูกดึงเข้าร่วมกับตัวแสดงในโครงสร้าง

ชั้นกลางเมื่อสมดุลงานอำนาจในโครงสร้างชั้นกลางเปลี่ยนแปลงไป จนกลายเป็นวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองก่อนที่จะนำไปสู่การรัฐประหารที่เปิดโอกาสให้เครือข่ายระบบราชการกลับมาทำงานอย่างเต็มรูปแบบในการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ให้คลี่คลาย แต่การแก้ปัญหาหน้านั้นเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งปัญหาต่างๆ ยังคงยังอยู่และพร้อมจะหมุนกลับมาเป็นวงจรวิกฤตของสังคมไทยต่อไป อีกทั้งยังมีข้อสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มตัวแสดงที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองเพิ่มเติมขึ้นมาในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ นั่นคือ องค์กรอิสระ ซึ่งผู้ที่เข้ามามีบทบาทในองค์กรอิสระมักจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านกฎหมายและมีสายสัมพันธ์กับสถาบันตุลาการ กลุ่มเทคโนโลยีและนักวิชาการสหายกฎหมายมหาชน

โครงสร้างอำนาจของรัฐราชการไทย หลังสมัยทักษิณ

รัฐราชการไทยในยุคหลังทักษิณเป็นรัฐไทยที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ที่อำนาจการกำหนดนโยบายมาจากกระบวนราชการ โดย

สังคมไทยอยู่ภายใต้แนวคิดอนุรักษนิยม บริหารงาน โดยกองทัพและเครือข่ายสถาบันพระมหากษัตริย์ ในระบบอุปถัมภ์ ใช้อำนาจความรู้ที่ผลิตโดยสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นกรอบแนวคิดในการบริหารประเทศ มีระบบราชการคอยขับเคลื่อนรัฐ มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าผสมกับการมีส่วนร่วม มีค่านิยมของระบอบในการส่งเสริมคนดีให้ได้ปกครองบ้านเมือง และมีวัฒนธรรมความเป็นไทยแบบศักดินาราชาอุปถัมภ์ที่ทำให้ข้าราชการมีบทบาทและอำนาจมาก

ส่วนการพัฒนาเชิงสถาบันของสถาบันการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐไทยนั้นไม่ประสบความสำเร็จในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาในยามวิกฤตเพราะสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองไม่ได้เกิดขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างแท้จริง จึงทำให้การแก้ปัญหาต่าง ๆ ของรัฐไทยในเชิงสถาบันเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่มีระบบราชการเป็นผู้จัดการอยู่เบื้องหลัง อีกทั้งรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 ได้เพิ่มอำนาจและบทบาททางการเมืองขององค์กรอิสระด้วย

การศึกษาระบอบประชาธิปไตยแบบไทยในช่วง พ.ศ. 2501-2519 ในลักษณะมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและได้รับการยอมรับว่าดำรงอยู่ในฐานะอันสูงสุดของชาติ มีแนวความคิดว่าผู้นำของรัฐไทยควรเป็นทหารหรือผู้นำกองทัพเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะดูแลปกครองประเทศ มีจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อดำรงสถานะความมั่นคงแห่งชาติ โดยเบื้องหลังผู้นำมีการใช้ระบบอุปถัมภ์เป็นลักษณะประการสำคัญ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการอ้างเหตุผลของการเป็นผู้นำตามแบบวัฒนธรรมประเพณีไทย และมีสาระและเป้าหมายที่สนองความต้องการของประชาชน โดยมีรูปแบบที่เป็นสากล เช่น มีรัฐธรรมนูญ พรรคการเมือง

การเลือกตั้ง ระบบรัฐสภา เป็นต้น (Sumalee Panyura 2017)

สภาพระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ในช่วงหลัง พ.ศ. 2549 มีลักษณะสังคมยอมรับแนวคิดอนุรักษนิยมที่เน้นความอาวุโส คนดี ความเป็นผู้มีประสบการณ์ สังคมยังไม่เชื่อในความเท่าเทียมกันของคนและความเป็นสากลที่รัฐไทยต้องยอมรับและปรับตัวตาม ยังคงมีระบบราชการเป็นศูนย์กลางอำนาจที่มีอำนาจเหนือกว่าสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองใด ๆ มีกฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดการกับผู้ที่เห็นต่างทางการเมือง และสถาบันพระมหากษัตริย์ได้รับการยอมรับว่าดำรงอยู่ในฐานะอันสูงสุดของชาติ

ส่วนโครงสร้างอำนาจของระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ นั้น เมื่อวิเคราะห์จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 3 ที่บัญญัติไว้ว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม" ซึ่งจากบทบัญญัติข้างต้น จะเห็นว่าทำให้อำนาจอธิปไตยถูกแบ่งออกเป็นห้าส่วน ได้แก่ อำนาจบริหาร (รัฐบาล) อำนาจนิติบัญญัติ (รัฐสภา) อำนาจตุลาการ (ศาล) อำนาจองค์กรอิสระ และหน่วยงานราชการ ซึ่งจะเห็นได้ว่าผู้ที่ใช้อำนาจไม่ได้ยึดโยงกับประชาชนเลย โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาลเผด็จการที่ไม่มีการเลือกตั้ง หรือแม้แต่จะมีการเลือกตั้งในอนาคตก็จะได้เห็นได้ว่าสัดส่วนของบุคคลที่มาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เพื่อใช้อำนาจอธิปไตยยึดโยงกับ

ระบบราชการมากกว่าที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชน

แม้ว่าจะประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 แล้วก็ตาม แต่การใช้อำนาจโดยกลไกระบบราชการ ยังคงอยู่ตามลักษณะประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ดังที่ นายวิชณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี ให้สัมภาษณ์ว่า “ต่อไปนี้ต้องระมัดระวังการบังคับใช้กฎหมายมากขึ้น แม้กระทั่งมาตรา 44 ที่ยังมีอยู่ ก็สามารถออกเพิ่มเติมได้ เพียงแต่ถ้าเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ กรม.คสช. พ้นไป อำนาจตามมาตรา 44 ก็หมดไป แต่ผลที่เกิดจากการสั่งไว้แล้วจะยังคงอยู่ ถ้าไม่มีการยกเลิกไปก่อนก็เป็นหน้าที่รัฐบาลใหม่มาจัดการ ถ้าเห็นว่าควรเลิกก็ต้องออกพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) มายกเลิก หรือจะออก พ.ร.บ. ยกเลิกทีเดียวหลายฉบับก็ได้ แต่รัฐบาลนี้จะไม่ออก พ.ร.บ. ยกเลิก ให้รอรัฐบาลใหม่ไปเลย เพราะรัฐบาลนี้สามารถออกคำสั่ง คสช. ยกเลิกคำสั่งเดิมได้ และมีหลายฉบับที่ต้องยกเลิก แต่ยังไม่ทราบจำนวน” ส่วนนายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (กรธ.) ให้สัมภาษณ์การใช้มาตรา 44 ของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่เคยมีอยู่เดิมตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวจะยังคงสามารถใช้ได้เพราะไม่ได้มีอะไรผิดแปลกไปจากเดิม หรือเป็นการยกเว้นการใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่บางมาตรา “ในรัฐธรรมนูญก็เขียนว่าเป็นการกระทำที่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญอยู่แล้ว แต่ถ้าอะไรที่มันไปไกลเกินกว่ารัฐธรรมนูญก็ต้องกลับมาดู แต่เข้าใจว่าคงไม่มีเพราะที่ผ่านมาก็ระมัดระวังกันอยู่แล้ว” (“Mattra 44 Yang...” 2017) ตั้งแต่ประกาศรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 จนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2560 หัวหน้า คสช. ได้ประกาศใช้มาตรา 44 ออกไปแล้วรวม 140 คำสั่ง ซึ่งเนื้อหา

ของคำสั่งครอบคลุมการจัดการทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงคำสั่งนี้จะเป็นเรื่องที่ทำได้ยากสำหรับรัฐบาลไทย เพราะจะกระทบต่ออำนาจของระบบราชการที่โดนลดทอนลง

นอกจากนั้นการออกแบบโครงสร้างที่มาสนับสนุนอำนาจของระบบราชการผ่านสมาชิกวุฒิสภาจำนวน 250 เสียงและยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีที่ คสช. วางเอาไว้จะเป็นตัวกำหนดให้นโยบายใดๆ จากพรรคการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้งแทบจะไม่มีโอกาสนำมาใช้เป็นนโยบายหลักของประเทศได้เลย ระบบราชการจะเข้มแข็งอย่างมาก โดยเฉพาะกองทัพ ตุลาการ และองค์กรอิสระ จะกลายเป็นเครื่องมือที่คอยควบคุมรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งและสถาบันทางการเมืองให้อ่อนแอกว่าระบบราชการทั้งปวง

หากเปรียบเทียบโครงสร้างระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ กับระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบแล้วจะเห็นได้ว่า ในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบมีเทคโนโลยี (สายเศรษฐกิจ) เข้ามามีบทบาทเชิงนโยบายและไม่มีอำนาจจากมาตรา 44 แต่ในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ มีทั้งมาตรา 44 ที่ยังคงสภาพบังคับอยู่ เทคโนโลยีที่เข้ามากลายเป็นสายกฎหมาย และองค์กรอิสระที่มีบทบาทในเชิงโครงสร้างเข้ามาแบ่งปันการใช้อำนาจ อธิปไตย และมีบทบาทอย่างมากภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 แสดงความไม่เห็นด้วยและมีหนังสือท้วงติงต่อนโยบายที่พรรคการเมืองเสนอต่อประชาชนและ กกต. ที่แสดงความเห็นให้เลื่อนการเลือกตั้งและไม่สามารถจัดการเลือกตั้งให้เกิดขึ้นได้ใน พ.ศ. 2556 อีกทั้งยังจะครอบงำสังคมไทยไปอีก 20 ปี ด้วยยุทธศาสตร์ชาติ และเงื่อนไขบังคับจากรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 และกฎหมายที่ออกมาก่อนมีการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2561 (ตามแผนงาน (road map) ที่ คสช. ประกาศไว้)

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่า แม้กระบวนการและโครงสร้างที่เป็นทางการ ประชาธิปไตยแบบไทยๆ อาจจะถูกเหมือนให้สิทธิ และเสรีภาพเชิงนโยบายแก่ประชาชน แต่ภายใต้ การบริหารราชการของรัฐบาลทหารพบว่าการโต้แย้ง โครงการและนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลแทบจะเป็นไป ไม่ได้เลย หากเป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งก็ต้อง เจอกระบวนการตรวจสอบเชิงนโยบายอย่างเข้มข้น จากศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ ส่วนโครงสร้าง อำนาจแบบไม่เป็นทางการที่ปรากฏในรูปของค่านิยม ในสังคมยังคงเป็นโครงสร้างอำนาจเดิมแบบอนุรักษ นิยมที่ฝังรากลึก

จึงเห็นได้ว่าโครงสร้างอำนาจทางสังคมยังคง เหมือนเดิม ประชาชนยังคงรอรับความช่วยเหลือแบบ ไพร่ฟ้า พรวรรคการเมืองล้วนไม่เข้มแข็ง ผู้ที่คัดค้าน หรือมีความเห็นต่างจากแนวทางของรัฐบาลทหาร ถูกจับกุมดำเนินคดี และปรับทัศนคติ จึงทำให้ปัญหา หลายประการ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความยากจน การฉ้อราษฎร์บังหลวง ความมั่นคง ความขัดแย้งทาง การเมือง ไม่อาจจะแก้ไขให้ลุล่วงในช่วงเวลาสามปี ของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ทั้งที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ เต็ดขาด ซึ่งภายใต้โครงสร้างอำนาจดังกล่าวได้ส่งผล กระทบต่อตัวแสดงทางการเมืองต่างๆ ดังนี้

กองทัพ ในช่วงรัฐประหารก่อนจัดการเลือกตั้ง จะมีอำนาจสูงสุดจากการยึดอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ ควบคุมการบริหารประเทศในส่วนต่างๆ กระจาย นายทหารไปบริหารราชการแผ่นดินในกระทรวงและ รัฐวิสาหกิจที่สำคัญและใช้กฎหมายจัดการผู้เห็นต่าง ทางการเมืองด้วยการจับกุมดำเนินคดีและปรับ ทัศนคติ สถานภาพดังกล่าวนี้ก็จะยังคงอยู่แม้ภายหลัง การเลือกตั้งที่แม้ว่าจะไม่มีตำแหน่งใด ๆ ทางการเมือง

แล้ว แต่ยังคงเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่มีผลต่อ ความมั่นคงของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง

เทคโนโลยีสารสนเทศ เข้ามามีบทบาท ทางการเมืองอย่างมากในช่วงสิบปีที่ผ่านมา โดยมี การใช้อำนาจทางการเมืองอยู่ภายใต้การควบคุม ขององค์กรอิสระที่ยึดโยงอยู่กับสถาบันตุลาการ หรือ เป็นการใช้อำนาจทางการเมืองของสถาบันตุลาการ เพื่อควบคุมระบบการเมืองให้มีทิศทางที่เป็นไปตาม ความปรารถนาของฝ่ายเผด็จการอำนาจนิยม โดยทำ หน้าที่วางกรอบกติกาให้สังคมไทยผ่านรัฐธรรมนูญ และกฎหมายที่ปรับปรุงใหม่หลายฉบับ อีกทั้งยังคอย แก่ต่างและอธิบายเหตุผลในเชิงกฎหมายเพื่อให้ รัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ มีความ ชอบธรรม

นักการเมือง ในช่วงที่เป็นระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ พรวรรคการเมืองและนักการเมือง จะไม่มีบทบาทอย่างแท้จริงเพราะถูกควบคุมด้วย รัฐธรรมนูญ หากนักการเมืองมีอำนาจมากกว่าหน่วย งานราชการก็จะถูกจัดการโดยองค์กรอิสระหรือมี รัฐประหาร หลังจากนั้นนักการเมืองจะถูกสั่งห้ามและ ควบคุมไม่ให้แสดงความคิดเห็นหรือบทบาททางการเมือง หากฝ่าฝืนก็จะถูกดำเนินคดีหรือเรียกไปปรับทัศนคติ

นักธุรกิจ ที่มาจากกลุ่มทุนขนาดใหญ่และ ยอมรับเผด็จการอำนาจนิยมจะมีโอกาสเข้าร่วมกำหนด นโยบาย เช่น โครงการประชารัฐ คณะกรรมการ ยุทธศาสตร์ชาติ เป็นต้น

ข้าราชการ ยังคงเป็นผู้ผลิตโครงการและนำ นโยบายไปสู่การปฏิบัติภายใต้โครงสร้างอำนาจแบบ คัดดินาราชูปัตม์ภ เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลและทรงพลัง อำนาจมากที่สุดในระบอบประชาธิปไตยแบบไทยๆ

สภาพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ กับการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า

ตลอดเวลากว่าสิบปีหลังจากการรัฐประหารรัฐบาลนายกรัฐมนตรีกษัตริย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและเงื่อนไขให้เป็นไปในแนวทางระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ไม่ว่าจะรัฐบาลทหารหรือรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งต่างพยายามแก้ปัญหาโดยใช้กลไกของกฎหมายที่มีอยู่เป็นหลัก หากเกิดปัญหาหรือข้อขัดขัดในทางกฎหมายใด ๆ ก็จะใช้อำนาจพิเศษ เช่น มาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญชั่วคราว พ.ศ. 2557 เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแต่ปัญหาต่าง ๆ ยังคงไม่อาจคลี่คลายไปในทางที่ดีได้และยังสร้างปัญหาชุดใหม่จากการใช้อำนาจพิเศษดังกล่าวด้วย

การแก้ปัญหาเศรษฐกิจและความยากจน

ยังคงไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะไม่มั่นใจในความมั่นคงทางการเมืองและการกลับมาของวงจรรัฐประหารดังจะเห็นได้จากนักลงทุนต่างชาติและนักลงทุนไทยทยอยย้ายฐานการผลิตแม้ว่ารัฐบาลจะมีโครงการส่งเสริมการลงทุนก็ตาม อีกทั้งราคาสินค้าเกษตรตกต่ำและการอุดหนุนสินค้าเกษตรก็ยังไม่ได้ผลดีพอมีความไม่เท่าเทียมกันของโอกาสเศรษฐกิจทางสังคมและระบบอุปถัมภ์ทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนมีมากขึ้น ส่วนการดำเนินนโยบายภาครัฐมุ่งไปที่กลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ยึดโยงกับผู้มีอำนาจทางการเมืองกลายเป็นทุนนิยมผูกขาด และการลงทุนภาครัฐในโครงการขนาดใหญ่ก็ยังคงไม่เห็นผลการกระตุ้นเศรษฐกิจในระยะสั้น ปรากฏคนจนที่ลงทะเบียนเพื่อรับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐใน พ.ศ. 2560 มีจำนวนมากกว่า 14 ล้านราย ซึ่งมีทั้งผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับ

สูง (ปริญญาโท และปริญญาเอก) ส่วนสถาบันทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้

การแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยนโยบาย Thailand 4.0 ผู้ที่ได้ประโยชน์คือกลุ่มทุนที่มีความพร้อมทางด้านเทคโนโลยี ส่วนธุรกิจ start-up ก็ไม่สามารถพัฒนาได้เพราะติดขัดด้วยข้อกฎหมาย และยุทธศาสตร์ประชารัฐที่หวังว่าจะเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนประเทศไทยเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย เกิดความสามัคคี และสร้างการพัฒนาประเทศให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง มั่งคั่งอย่างยั่งยืนนั้น กลายเป็นโครงสร้างใหม่ในการสร้างความร่วมมือในเชิงนโยบายระหว่างภาครัฐกับเอกชนอย่างเป็นทางการ เป็นการจำกัดความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐและเอกชนที่เปิดโอกาสให้กลุ่มพลังอำนาจนอกระบบราชการเข้าสู่กระบวนการทางนโยบายแต่แนวทางต่าง ๆ ขึ้นมาจากหน่วยงานภาครัฐและส่วนราชการ โดยผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ เช่น กลุ่มในเครือเจริญโภคภัณฑ์ (ตระกูลเจียรวนนท์) กลุ่มไทยเบฟเวอเรจ (ตระกูลสิริวัฒนภักดี) และกลุ่มทุนธนาคาร (ตระกูลโสภณพานิช ตระกูลลำข้า) เป็นต้น จึงเป็นระบบอุปถัมภ์ใหม่ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสมัยพลเอกประยุทธ์ โดยมีกลุ่มธุรกิจที่ยอมรับในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เข้าไปเสริมความเข้มแข็งให้ระบบราชการด้วยเครือข่ายภาครัฐเอกชนที่ใหญ่ขึ้น

การแก้ปัญหาความชอบธรรม ของรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหาร คือ ต้องพยายามนำไปสู่กระบวนการประชาธิปไตยทำให้ต้องกำหนดแนวทางที่จะไปสู่ประชาธิปไตย (road map) เอาไว้ แต่ก็มีการวางเงื่อนไขที่พอจะกำกับ ควบคุม และชี้้นำได้ผ่านรัฐธรรมนูญ รวมทั้งสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการประชาธิปไตยทุกรูปแบบเพื่อให้ต่างชาติยอมรับและให้

ความช่วยเหลือ อีกทั้งยังเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อให้เกิดการยอมรับสนับสนุนของคนในชาติ เพราะ โครงสร้างอำนาจเดิมแบบอนุรักษนิยมฝังราก ทำให้ สถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสถาบันแบบ ระบบราชการที่ไม่มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลง ไปตามสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นใน สังคมระหว่างความคิดต่างสองกลุ่ม โดยกลุ่มแรกมอง ว่าโครงสร้างเชิงสถาบันควรมีความเป็นพลวัตสามารถ ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมทาง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และต้องยึดโยง อยู่กับประชาชน กับกลุ่มที่มองว่าสถาบันไม่ควร เปลี่ยนแปลงและยังคงอยู่ในรูปแบบรัฐราชการแบบ ดั้งเดิมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เกิดเป็น ปัญหาคือความชอบธรรมขึ้นและกลายเป็นความขัดแย้ง ทางความคิดในสังคมระหว่างแนวคิดโครงสร้างที่เป็น ทางการ (ยึดถือตามรัฐธรรมนูญ) กับโครงสร้างแบบ ไม่เป็นทางการ (ยึดถือตามความเชื่อและค่านิยม) ใน สังคมไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นชัดในช่วงความขัดแย้ง ทางการเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2548-2560

การสร้างความปลอดภัยเพื่อรักษาอำนาจ ของชนชั้นนำในการปกครองรัฐราชการไทยผ่าน โครงสร้างที่เป็นทางการในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 และ ฉบับ พ.ศ. 2560 เพื่อสร้างอำนาจเชิง อุปถัมภ์ให้รัฐราชการ อีกทั้งมีศาลและองค์กรอิสระ จัดการกับนโยบายต่างๆ ที่เสนอโดยนักการเมือง โดย ใช้เงื่อนไขการปราบปรามทุจริตและคอร์รัปชันใน การตรวจสอบควบคุมด้วยกฎหมาย ปปช. ที่มีอัตรา โทษสูง (จำคุก 20 ปีถึงประหารชีวิต) ทำให้การเสนอ นโยบายใด ๆ ต่อไปในอนาคต นอกจากต้องเป็นไป ตามยุทธศาสตร์ชาติที่วางเอาไว้แล้ว ยังต้องทำให้ หน่วยงานราชการ องค์กรอิสระ และตุลาการมีความ

เห็นสนับสนุน ซึ่งทั้งสามอำนาจหลักยึดโยงอยู่กับ ระบบราชการมากกว่าประชาชน

ส่วนการดำเนินการด้านการบริหารยังคงใช้ อุดมการณ์กษัตริย์นิยมโดยส่งผ่านทางนโยบายด้าน การพัฒนาทำให้เกิดค่านิยม “ประชาชนอยู่ร่มเย็น ได้ด้วยพระบารมีปกเกล้าฯ” และส่งเสริมให้สถาบัน พระมหากษัตริย์ยังคงมีบทบาทโดดเด่นในทุกด้าน และเป็นที่ยึดพิงสำหรับประชาชนยามเกิดวิกฤต โดย อัญเชิญแนวทางพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตรมาเป็นแนวทางในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งเผยแพร่เป็นองค์ ความรู้เพื่อใช้ในการแก้ไขและพัฒนาเศรษฐกิจของ ประเทศแก่ประชาชนทุกกลุ่ม แต่ยังไม่มีการสร้าง สถาบันทางการเมืองและเศรษฐกิจตามหลักการ ประชาธิปไตยที่เป็นสากลอย่างจริงจัง ซึ่งโครงสร้าง ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมยังคงเป็น ในลักษณะเผด็จการอำนาจนิยมที่กลุ่มอนุรักษนิยม มีอิทธิพลในการควบคุมการเคลื่อนไหวของพลัง ประชาธิปไตยในสังคมไทย

แม้ว่ารัฐบาลทหารหลังการรัฐประหารต่าง พยายามสร้างความชอบธรรมในการบริหารประเทศ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ อาทิ คณะกรรมการ ปราบปราม คณะกรรมการปฏิรูป คณะกรรมการ ยุทธศาสตร์ชาติ เป็นต้น และสร้างค่านิยมที่ทำให้ รัฐบาลทหารเป็นผู้ระงับทุกข์เข็ญของแผ่นดิน มุ่ง ทำงานเพื่อสนองโครงการตามพระราชดำริที่มุ่งให้ พลสกนิกรมีความร่มเย็นภายใต้พระบารมี ความชอบ ธรรมทางการเมืองจึงไม่ได้จากการมีประชาชน สนับสนุนผ่านกระบวนการเลือกตั้ง แต่ผู้ปกครองและ ชนชั้นนำในสังคมได้สร้างความชอบธรรมผ่านการยึด

อำนาจและค่านิยมในสังคม ซึ่งความชอบธรรมที่ให้อำนาจทางการเมืองแก่ชนชั้นนำภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ นั้นไม่ใช่ความชอบธรรมที่นำไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย ดังที่ นายอานันท์ ปันยารชุน ยืนยันว่าประเทศไทยไม่เคยมีประชาธิปไตยมาโดยตลอด แต่คนไทยหลอกตัวเองว่ามี (“Muea ‘Phinyo’ Tham...” 2013) จึงเห็นได้ว่าการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของประเทศไทยยังคงวนเวียนผ่านการปกครองที่มีชนชั้นนำเป็นผู้กำหนดและใช้วงจรรัฐประหารครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อแก้ปัญหาความชอบธรรมในการเข้าสู่อำนาจ

การแก้ปัญหาความมั่นคง ประเทศไทยยังคงมีความแตกแยกในสังคมระหว่างกลุ่มอนุรักษนิยมที่ยึดมั่นในระบอบรัฐราชการกับกลุ่มประชาธิปไตยหัวก้าวหน้าที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและการเมืองอย่างแท้จริง โดยที่ค่านิยมของสังคมไทยยังยึดมั่นอยู่กับระบบราชการและสถาบันพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังมีความพยายามสร้างความเป็นไทยให้แก่สังคมไทย โดยกำหนดเอกลักษณ์และค่านิยมความเป็นไทย 12 ประการตามนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.)

การใช้ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ หลังการทำรัฐประหารดูเหมือนจะทำให้ความขัดแย้งในสังคมคลี่คลายไปในทางที่ดี เพราะมีอำนาจเผด็จการทหารควบคุมผู้เห็นต่างทางการเมือง และนำเอาแนวคิดราชาชาตินิยมมาใช้เพื่อค้ำจุนรัฐบาลทหาร แต่ไม่มีการพัฒนาเชิงสถาบันให้แก่สถาบันทางการเมืองและเศรษฐกิจ เมื่อเข้าสู่กระบวนการประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้ง ความขัดแย้งในสังคมที่ถูกกดหรือบดบังไว้ด้วยอำนาจทหารก็จะปรากฏขึ้นเพราะค่านิยมไทยของสังคมที่ยังยึดมั่นกับระบบราชการ สถาบันพระ-

มหากษัตริย์ และกองทัพเป็นผู้แก้ปัญหารัฐธรรมนูญไทยในยามวิกฤต ดังที่ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ ได้กล่าวในการเข้าเยี่ยมอวยพรปีใหม่ในวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2557 ว่า “...ทหาร กองทัพ เมื่อถึงคราวที่จำเป็นต้องออกมาทำหน้าที่ดูแลชาติบ้านเมือง” (“‘Prayut’ Nam Khor...” 2014) โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2548 ที่มีกลุ่มการเมืองทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความขัดแย้งในสังคม และเรียกร้องให้กองทัพรัฐประหารใน พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2560 จึงเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาสิบปีสังคมไทยปราศจากความปรองดองและความขัดแย้งมีแนวโน้มที่จะฝังลึกมากขึ้น อีกทั้งยังมอมภาระหน้าที่ในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมไว้ที่ทหารและกองทัพ

ส่วนสถานการณ์ในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีสภาพปัญหาสาละบีบซ้อนและละเอียดอ่อน เพราะมีประเด็นด้านการเมือง เชื้อชาติ และศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งตลอดระยะเวลาสิบปีสถานการณ์มีแต่รุนแรงและมีความถี่เพิ่มมากขึ้น โดยเป้าหมายมุ่งไปที่ประชาชนผู้บริสุทธิ์มากกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ แม้ว่ารัฐราชการไทยจะมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการบริหารของรัฐบาลทหารแต่ความขัดแย้งยังคงอยู่และส่งผลต่อความไม่สงบในพื้นที่จนถึงในปัจจุบัน

ความไม่ยั่งยืนในกระบวนการสร้างประชาธิปไตยของประเทศไทย ปัญหาหลักที่ทำให้รัฐไทยไม่สามารถเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยได้สำเร็จ เพราะเมื่อเกิดภาวะวิกฤตขึ้น สังคมไทยไม่ได้ยอมรับระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นระบอบที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง แต่ยอมรับระบอบที่การประสานกันระหว่างหลายฝ่ายโดยมีคนกลางที่

ไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้ง และดึงเอาระบบราชการลงมาทำงานเต็มรูปแบบ อีกทั้งยังสร้างเครือข่ายนักกฎหมายให้เข้ามาวางโครงสร้างและกฎกติกาที่เปิดทางนักการเมืองไม่ให้นำเสนอนโยบายหรือนำนโยบายที่เสนอต่อประชาชนมาดำเนินการต่อได้ กำหนดเป็นยุทธศาสตร์ชาติหรือข้อผูกมัดที่ต้องดำเนินการต่อไปในอนาคต

ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ นี้จะช่วยสร้างเสถียรภาพทางการเมืองให้ผู้นำที่ขึ้นมาอยู่ในอำนาจ เพราะมีตัวช่วยทางการเมืองที่เชื่อมโยงกับระบบราชการและทรงอำนาจมาก ได้แก่ วุฒิสภาองค์กรอิสระ และศาล รวมทั้งหน่วยราชการเพื่อทำให้สังคมอยู่ในความสงบเรียบร้อย ไม่มีกลุ่มการเมืองใดๆ ออกมาเรียกร้องทางการเมือง และปลูกฝังให้สังคมไทยไม่เชื่อมั่นในคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย (commitment to democracy) แบบสากล และยอมรับว่าระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เป็นเพียงหนทางเดียวในการแก้ไขปัญหาของสังคมไทยได้เท่านั้น

การสร้าง ความมั่นคงให้แก่ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เกิดจากการสร้างการรับรู้ร่วมกันของสังคมไทยว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้อำนวยเสถียรภาพและความมั่นคงแก่ชาติไทย เพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจคนไทยทั้งชาติ มีการเกาะกลุ่มกันของเครือข่ายชนชั้นสูงระหว่างกลุ่มข้าราชการระดับสูงและกลุ่มทุนขนาดใหญ่ทางเศรษฐกิจที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการปฏิรูป และคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ มีการตอกย้ำและเน้นความสำคัญผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการมีเสถียรภาพทางการเมือง อีกทั้งยังมีการประสานเชิงแบ่งสันอำนาจระหว่างกลุ่มพลังอำนาจต่าง ๆ ทางการเมืองโดยมี

รัฐธรรมนูญเป็นตัวกำหนดโครงสร้างที่เป็นทางการ และมีค่านิยมเผด็จการอำนาจนิยมเป็นโครงสร้างแบบไม่เป็นทางการ

ภายใต้โครงสร้างอำนาจทางการเมืองที่มีอำนาจระบบราชการเป็นอำนาจควบคุมสูงสุด รัฐบาลทหารได้ดำเนินนโยบายที่มีการยึดโยงรัฐบาลกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากการแสดงให้เห็นว่าเป็นรัฐบาลที่ทำงานสืบสานพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และสร้างค่านิยมให้สังคมไทยสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณของสถาบันพระมหากษัตริย์ ว่าทรงมีพระมหากษัตริย์คุณเพราะทำให้เกิดเสถียรภาพทางการเมือง ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจพระราชทานแนวคิดและความช่วยเหลือเพื่อความสงบสุขและความมั่นคงทั้งในเมืองและชนบท อีกทั้งยังมีการขยายเครือข่ายของชนชั้นนำควบคู่ไปกับการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มทุนที่ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจในระบบราชการผ่านคณะกรรมการชุดต่าง ๆ โดยใช้กลไกระบบราชการมีอำนาจสูงสุดในการกำกับและขับเคลื่อนนโยบาย ตามองค์ความรู้และแนวคิดเชิงนโยบายจากศาสตร์พระราชา เพื่อให้นโยบายต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามยุทธศาสตร์ชาติที่กำหนดไว้ 20 ปี

การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของประเทศไทย มักจะมีการสะดุดหยุดลงอยู่เสมอ หากมีการยื้ออั้นกระบวนการจากประชาชนที่นำเสนอความต้องการ และต้องการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายส่งกลับขึ้นไปสู่ชนชั้นนำผู้มีอำนาจ แม้ว่าโครงสร้างที่เป็นทางการตามรัฐธรรมนูญจะช่วยเปิดโอกาสให้แก่กลุ่มพลังอำนาจนอกระบบราชการเข้าสู่กระบวนการเชิงนโยบายแล้วก็ตาม แต่ปัญหาสำคัญค่านิยมของสังคม

ไทยยังคงอยู่ติดอยู่กับโครงสร้างอำนาจแบบอนุรักษนิยม ดังจะเห็นได้จากการเรียกร้องให้ข้าราชการ (ทหารและพลเรือน) เข้ามาช่วยแก้ปัญหาและนำพาให้รัฐผ่านวิกฤตไปได้โดยไม่ได้หวังที่จะใช้กระบวนการทางประชาธิปไตยแต่อย่างใด

ความไม่ยั่งยืนในกระบวนการสร้างประชาธิปไตยของไทยมีสาเหตุมาจากกลุ่มพลังอำนาจเก่าที่ยังยึดโยงอยู่กับระบบราชการและระบบอุปถัมภ์จากเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์มีอิทธิพลในการควบคุมพลังอำนาจฝ่ายประชาธิปไตยผ่านค่านิยมและได้ก่อร่างสร้างค่านิยมศรัทธาทรงศนะแบบอำนาจนิยมที่สืบเนื่องต่อกันมา จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ยอมรับได้ในการเมืองไทยตลอดมา และฝังรากลึกกลายเป็นโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการในสังคมไทยอย่างยาวนาน ทำให้ระบบรัฐราชการไทยยังผูกขาดอำนาจนิยมอยู่ที่ชนชั้นนำมีการชี้นำสังคมเชิงนโยบาย ทำให้ประชาชน สถาบันทางการเมืองและเศรษฐกิจสยบยอมต่ออำนาจระบบราชการ เพื่อแลกกับเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองชั่วคราว ทำให้กระบวนการสร้างประชาธิปไตยของรัฐไทยไม่ยั่งยืน เพราะค่านิยมเผด็จการอำนาจนิยมได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมมานานร่วมหกสิบปี

อีกทั้งการที่มีค่านิยมแบบนี้จะไม่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยของสังคมไทย ทำให้การเลือกตั้งและการจัดตั้งรัฐบาลที่มาจากกาเลือกตั้งเกิดขึ้นได้ เพราะชนชั้นนายอมให้เกิดขึ้น เพื่อให้ต่างชาติยอมรับและผ่อนคลายกระแสทางสังคมที่ไม่ต้องการให้ทหารแทรกแซงทางการเมือง แต่เปิดช่องในรัฐธรรมนูญว่า นายกรัฐมนตรีไม่ต้องมาจากการเลือกตั้ง ทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยไม่สำเร็จและยั่งยืน เพราะมีประชาธิปไตยเพียงแต่กระบวนการเท่านั้น ส่วนผู้มี

อำนาจทางการเมืองมีเครื่องมือควบคุมสถาบันทางการเมือง คือ องค์กรอิสระและหน่วยงานราชการ ทำให้สถาบันทางการเมืองและนักการเมืองไม่สามารถนำนโยบายที่เสนอต่อประชาชนมาจัดทำเป็นนโยบายได้สะดวกนัก หากต้องการทำตามนโยบายเหล่านั้น ต้องทำให้ระบบราชการและชนชั้นนำเห็นชอบหรือเห็นประโยชน์ที่จะได้รับด้วย

โครงสร้างการเมืองไทยจึงอยู่ภายใต้ค่านิยมแบบไพร่ฟ้าผสมการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวแสดงทางการเมืองนี้จึงประกอบไปด้วยสองกลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่มีความเข้าใจถึงบทบาทและมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมทางการเมือง และกลุ่มที่ยอมรับในอำนาจทางการเมืองของอภิสิทธิ์ชน ซึ่งผลของค่านิยมทางการเมืองแบบนี้จะขึ้นอยู่กับ การต่อสู้แข่งขันทางการเมืองระหว่างสองกลุ่ม ทำให้เกิดการสลับการขึ้นครองอำนาจระหว่างรัฐบาลอำนาจนิยมกับรัฐบาลประชาธิปไตย อันส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงในโครงสร้างทางการเมือง และหากกลุ่มที่ยอมรับอำนาจนิยมมีความเข้มแข็งมากกว่าก็จะนำมาพาไปสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ซึ่งมีระบบราชการเป็นกลไกในการควบคุมอำนาจในทางการเมืองที่สำคัญ ทำให้กลุ่มอนุรักษนิยมที่ยอมรับอำนาจนิยมจำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบบราชการเพื่อให้ระบบราชการสามารถควบคุมและครอบงำกลุ่มการเมืองที่ต้องการมีส่วนร่วมเอาไว้ให้ได้

การพัฒนาประชาธิปไตยของรัฐไทยที่ไม่อาจบรรลุผลสำเร็จไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนได้ เพราะเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในด้านเศรษฐกิจหรือการเมืองจะไม่ยอมใช้กระบวนการตามระบอบประชาธิปไตยแบบสากลเพื่อแก้ไขปัญหา และจะมีคนบางกลุ่มในสังคมที่เรียกร้องให้ระบบราชการหรือบุคคลผู้มีบารมี

รวมทั้งการขอพึ่งพระบารมีจากสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ลงมาแก้ไขปัญหาและยึดอำนาจคืนจากรัฐบาลประชาธิปไตย โดยกลุ่มดังกล่าวพร้อมที่จะยอมรับอำนาจเผด็จการและยอมให้เกิดระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เพื่อใช้แก้ไข้ปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ก็ยังคงเปิดโอกาสให้แก่ตัวแสดงอื่นนอกกระบวนราชการเข้าร่วมในการแก้ไข้ปัญหาาร่วมกัน แต่ตัวแสดงที่จะเข้าร่วมเหล่านั้นต้องยอมรับในอำนาจเผด็จการ เมื่อการแก้ไข้ปัญหาเฉพาะหน้าเสร็จสิ้นก็จะมีรูปแบบประชาธิปไตยแต่โครงสร้างอำนาจยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของกองทัพและตุลาการ ส่วนค่านิยมในสังคมไทยก็สอดคล้องกันเป็นเผด็จการอำนาจนิยม ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ยังคงเป็นตัวจุดรั้งให้สังคมไทยไม่เปลี่ยนแปลงดังที่เห็นได้จากตลอดระยะเวลาว่าสิบปีหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 การบริหารประเทศดำเนินการโดยระบบราชการ เมื่อมีรัฐบาลเลือกตั้งก็มักเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองเรียกร้องให้กองทัพนำเอาระบบราชการลงมาแก้ไข้ปัญหาอย่างเต็มรูปแบบ

บทสรุป

ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ คือ การปรับตัวของรัฐไทยหลังภาวะวิกฤตทางการเมืองโดยจัดสรรอำนาจอธิปไตยออกเป็นห้าส่วน ได้แก่ อำนาจบริหาร (รัฐบาล) อำนาจนิติบัญญัติ (รัฐสภา) อำนาจตุลาการ (ศาล) อำนาจองค์กรอิสระ และหน่วยงานราชการ (กองทัพมีอำนาจมากที่สุด) โดยมีพัฒนาการเชิงสถาบันภายใต้กลไกของระบบราชการที่ดำเนินนโยบาย กำกับ ควบคุม และตรวจสอบทางการเมือง มีกระบวนการในระบอบประชาธิปไตยเป็นพิธีกรรมที่สร้างความชอบธรรมและความเข้มแข็งให้แก่อำนาจรบราชการ ซึ่งระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ นี้

ไม่อาจแก้ไข้ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความชอบธรรมทางการเมือง ความมั่นคง และการพัฒนาประชาธิปไตยของรัฐไทยได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เป็นการใช้กลไกอำนาจระบบราชการเป็นหลัก ภายใต้ค่านิยมแบบเผด็จการอำนาจนิยมโดยใช้โครงสร้างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 และต่อยอดด้วยรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2560 ส่วนแนวนโยบายเพื่อแก้ไข้ปัญหาทางเศรษฐกิจและความมั่นคงกำหนดโครงสร้างที่ทำให้เกิดอำนาจครอบงำ (dominant power) รวมทั้งการใช้แนวคิดราชาชาตินิยมที่สร้างค่านิยมเพื่อให้เกิดอำนาจนำ (hegemonic power) ซึ่งระบอบนี้มีการพัฒนาเชิงสถาบันของตัวเองเอง ทำให้สถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองที่อยู่ภายใต้ระบอบนี้มีการพัฒนาเชิงสถาบันที่ส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับรัฐบาลไทยจากการขยายขอบเขตอำนาจของระบบราชการเข้าไปครอบงำสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งสร้างอำนาจนำผ่านวิถีปฏิบัติและค่านิยมแบบเผด็จการอำนาจนิยมให้แก่สังคมไทย

วิกฤตการณ์ของรัฐราชการไทยเกิดขึ้นเมื่อรัฐไทยประสบความยากลำบากในการแก้ไข้ปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วยวิถีทางในระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งเกิดความแตกแยกและขัดแย้งของข้าราชการอันเนื่องมาจากการถูกครอบงำหรือทำลายจากพลังอำนาจนอกระบบราชการ เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม นักการเมือง หรือประชาชน จนส่งผลกระทบต่อรัฐไม่อาจขับเคลื่อนด้วยระบบราชการอีกต่อไป รัฐไทยก็จะเคลื่อนเข้าสู่วงจรการรัฐประหารโดยมีชนชั้นนำและกลุ่มทุนขนาดใหญ่เป็นผู้กำหนดแนวคิด ค่านิยม และสร้างสมดุลแห่งอำนาจการเมืองให้แก่โครงสร้างส่วนอื่น ๆ มีหน่วยงาน

ราชการเป็นผู้จัดทำและขับเคลื่อนนโยบายภายใต้สมดุลงานระหว่างกันของตัวแสดง อันได้แก่ ทหาร เทคโนโลยี (สายกฎหมาย) ข้าราชการ นักการเมือง และนักธุรกิจ โดยประชาชนที่ยอมรับอำนาจเผด็จการ สนับสนุนและเป็นเครื่องมือเชิงมวลชนให้ตัวแสดงทางการเมืองเพื่อปรับสมดุลงานของโครงสร้างภายใน

อีกทั้งวิถีปฏิบัติและค่านิยมของสังคมไทย ไม่ได้เชื่อถือในคุณค่าแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ทำให้ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ผังรากลึกในสังคมไทย และเป็นเครื่องมือสำคัญของชนชั้นนำที่ชื่นชอบทัศนคติแบบเผด็จการอำนาจนิยมนำกลับมาใช้เพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ของรัฐไทยทุกครั้ง โดยอ้างอิงกับอำนาจของเครือข่ายที่เชื่อมโยงสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อให้ระบบราชการที่ครอบงำและมีอำนาจนำในสังคมไทยสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ โดยมอบหมายภารกิจด้านความมั่นคงและการพัฒนาให้แก่ทหาร ส่วนการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมมอบหมายให้เทคโนโลยีและกลุ่มทุน ส่วนอำนาจการบริหาร กำหนด และตรวจสอบนโยบายอยู่ในการควบคุมขององค์กรอิสระและหน่วยงานราชการ

ผลการศึกษานี้ได้ตอบคำถามว่า รัฐราชการไทยจะปรับตัวเชิงโครงสร้างเป็นเผด็จการอำนาจนิยมภายหลังรัฐประหารโดยที่โครงสร้างเชิงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของกลุ่มอำนาจเดิม (กลุ่มเผด็จการอำนาจนิยม) ยังสามารถรักษาสถานะของกลุ่มในการเข้ามาแทรกแซงกระบวนการประชาธิปไตยได้ทุกเมื่อ เมื่อโอกาสอำนวย โดยสร้างความเข้มแข็งให้ระบบราชการและเครือข่ายอำนาจอนุรักษ์นิยม เปิดโอกาสให้ชนชั้นนำ กลุ่มทุน และกองทัพสามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมืองอย่างชอบธรรมและมีอำนาจ

บริหารจัดการอย่างเต็มที่ผ่านสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองภายใต้ความขัดแย้งและความร่วมมือของตัวแสดงที่ต่างได้รับผลประโยชน์เชิงสถาบัน ส่วนรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของรัฐไทยควรส่งเสริมสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองให้มีความเข้มแข็งมากกว่าระบบราชการโดยต้องส่งเสริมความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่พลเมืองมีส่วนร่วมในการปกครอง รวมทั้งมีส่วนในการเลือกและกำหนดนโยบายหรือยุทธศาสตร์ของชาติอย่างแท้จริงเพื่อถ่วงดุลและคานอำนาจเครือข่ายระบบราชการ

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ยังมีข้อจำกัดบางประการ เพราะแนวคิดสถาบันนิยมใหม่เชิงประวัติศาสตร์วิเคราะห์โครงสร้างระหว่างรัฐและสังคมผ่านบทบาทของตัวแสดงในกระบวนการทางประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายบทบาทและการดำรงอยู่ของสถาบันเท่านั้น และการนำเอาแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคมและแนวคิดโครงสร้างนิยมมาเสริมช่วยทำให้มองระบบในฐานะโครงสร้างที่กำหนดบทบาทของตัวแสดงต่าง ๆ แต่ยังไม่ได้อธิบายการทำงานโครงสร้างในเชิงสถาบันของระบบราชการไทย อีกทั้งเป็นช่วงเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ เท่านั้น จึงทำให้ยังไม่เห็นโครงสร้างของระบอบนี้ว่าทำงานอย่างไรในรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งและวงจรรัฐประหารจะวนกลับมาอีกหรือไม่ อย่างไร

แม้สังคมไทยจะยอมรับระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ว่าใช้แก้ปัญหาทางการเมืองและแก้ไขวิกฤตการณ์เฉพาะหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทั้งรัฐธรรมนูญและค่านิยมที่ยึดโยงอยู่กับระบบอุปถัมภ์ก็ยังยึดติดกับระบบราชการ กองทัพ และสถาบันพระมหากษัตริย์ กลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ทำให้

การพัฒนาประชาธิปไตยของรัฐไทยไม่ก้าวหน้า เพราะสร้างความอ่อนแอให้สถาบันทางเศรษฐกิจและการเมือง ปัญหาดังกล่าวนี้อาจจะปะทุขึ้นในอนาคต หากวันใดระบบราชการ สถาบันทหาร หรือสถาบันพระมหากษัตริย์อ่อนแอลงและไม่สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทางการเมืองและวิกฤตการณ์ของรัฐไทยอย่างได้ผล สังคมไทยจึงควรส่งเสริมให้สถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองให้มีความเชื่อมโยงและมีฐานการสนับสนุนที่มาจากประชาชนอย่างแท้จริง เพื่อที่

จะทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนที่แท้จริง และมีศักยภาพเพียงพอในการปรับตัวให้เท่าทันสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมโลก ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา คอยลดทอนและคานอำนาจระบบราชการ และไม่ปล่อยให้ค่านิยมแบบอนุรักษนิยมของสังคมไทยคอยอุดหนุนการพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยจึงจะทำให้รัฐไทยก้าวไปสู่การเป็นประชาธิปไตยตามหลักสากลที่มั่นคงและยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

References

- Adinant Prompanjai. 2015. "Rat Ratchakan Thai Nai Samai Phon-Ek Prem Tinsulanonda: Panha Rabop Prachathippatai Khrueng Bai (2523-2531)." [The Thai Bureaucratic Polity during the General Prem Tinsulanonda Period: Problems of a Semi-Democratic Regime (1980 –1988)]. *Journal of Social Sciences* 45(2): 75-104. (in Thai)
- Attachak Sattayanurak. 2014. *Prachathippatai Khon Thai Mai Thao Kan*. [Unequal in Thai Democracy]. Bangkok: Matichon. (in Thai)
- Doner, Richard F. 2009. *The Politics of Uneven Development: Thailand's Economic Growth in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Girling, John L.S. 1981. *The Bureaucratic Polity in Modernizing Societies: Similarities, Differences, and Prospects in the ASEAN Region*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Hall, Peter A., and Rosemary C. R. Taylor. 1996. "Political Science and the Three New Institutionalisms." *Political Studies* 44(5): 936-957.
- Kasian Tejapira. 2014. "Rat Ratchakan Thai Nai Saita Fred Riggs." [Bureaucratic Polity in Fred Riggs's View]. *Matichon Weekly*, September 26 – October 2, 49. (in Thai)
- Katznelson, Ira. 1997. "Strong Theory, Complex History: Structure and Configuration in Comparative Politics Revisited." In *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, edited by Mark Irving Lichbach and Alan S. Zuckerman. Cambridge: Cambridge University Press.

- “Mattra 44 Yang Bangkhap Chai Ro Rattaban Mai Yokloek.” [Section 44 Still in Effect. Wait for the New Government Cancel]. 2017. *Bangkokbiznews*, April 8. Accessed August 29, 2017. <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/749259>. (in Thai)
- “Muea ‘Phinyo’ Tham ‘Anand’ Khun Henduai Kap Rat Prahan Khrang Ni Khae Nai?” [When Phinyo Traisuriyathamma Asked Anand Panyarachun “How Much Do You Agree With the Coup?"]. 2013. *Matichon Online*. Accessed August 11, 2017. <http://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1408035092>. (in Thai)
- Nithi Eawsriwong. 2017. “Naeokhit Prachathippatai Khong Anuraksaniyom Thai (1).” [Thai Conservative Groups’ Concept of Democracy]. *Matichon Online*. Accessed August 29, 2017. <https://www.matichon.co.th/news/584555>. (in Thai)
- . 2015. “Thima Thang Sangkhom Khong Suea Lueang Salim – Nokwit (2).” [Source of Yellow Shirts, Salim and Whistle (2)]. *Matichon Online*. Accessed June 2, 2017. http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1432536657. (in Thai)
- North, Douglass C. 1990. *Institution, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- “‘Prayut’ Nam Khor Ror Mor Khao Uaiphon Pimai ‘Pa Prem’.” [‘Prayut’ Brought His Cabinet to Wish ‘Prem’ a Happy New Year]. 2014. *Thairath Online*, December 29. Accessed August 29, 2017. <https://www.thairath.co.th/content/471839>. (in Thai)
- Rangsan Thanapornpan. 1993. *Anitchalaksana Khong Kanmueang: Thai Setthasat Wikhro Wa Duai Kanmueang*. [Permanent Appearance of Thai Politics: Economic Analysis of Politics]. Bangkok: Phuchatkan. (in Thai)
- Riggs, Fred. 1966. *Thailand the Modernization of a Bureaucratic Polity*. Honolulu: East-West Center Press.
- Sathithorn Thananithichot. 2007. “Pharuetikam Niyom Lae Sathaban Niyom Nai Kanmueang Rueang Kanlueaktang Khong Thai.” [Behaviorism and Institutionalism in the Politics of Thai Elections]. *Journal of King Prajadhipok’s Institute* 5(3): 1-25. (in Thai)
- Steinmo, Sven. 2008. “What Is Historical Institutionalism?” In *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, edited by Donatella Della Porta and Michael Keating. Cambridge: Cambridge University Press.

- Streeck, Wolfgang, and Kathleen Thelen. 2005. "Introduction: Institutional Change in Advanced Political Economies." In *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies*, edited by Wolfgang Streeck and Kathleen Thelen, 1-39. Oxford: Oxford University Press. Accessed September 9, 2014. http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/19498/ssoar-2005-streeck_et_al-introduction_institutional_change_in_advanced.pdf?sequence=1.
- Suchit Bunbongkarn. 1999. *Kan Phatthana Thang Kanmueang Khong Thai: Patisamphan Rawang Thahan Sathaban Thang Kanmueang Lae Kan Mi Suanruam Thang Kanmueang Khong Prachachon*. [Thai Political Development: Interactions between Soldiers, Political Institutions and Popular Participation]. 4th ed. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (in Thai)
- Sumalee Panyura. [n.d.]. *Rabop Prachathippatai Baep Thai (2501-2519)*. [Thai-Style Democracy (1958-1976)]. Nonthaburi: King Prajadhipok's Institute. Accessed August 29, 2017. <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ระบอบประชาธิปไตยแบบไทย>. (in Thai)
- Surachat Bamrungsuk. 2015. *SenaThipatai: Ratthaprahan Kap Kanmueang Thai*. [Praetorianism Coups and Thai Politics]. Bangkok: Matichon. (in Thai)
- Thongchai Vinijakul. 2014. "Riakwa 'Pracha Thip' Thai." In *Pracha Thip' Thai: Sarakhadi Doi Pen-Ek Ratanaruang Lae Pasakorn Pramunwongse*. [Call It "Prachatipa 'Thai'": A Documentary by Pen-Ek Ratanaruang and Pasakorn Pramunwongse], edited by Chanan Yodhong, 30-47. 3rd ed. Bangkok: Matichon. (in Thai)

The Enactment of Thailand's Inheritance Tax Law 2015: A Policy Process Analysis**

Pisanu Sangiampongsa*

Abstract

For decades, the inheritance tax issue had never materialized into law in Thailand. It was only soon after the 2014 military coup by the National Council for Peace and Order that Prayut Chan-o-cha Government initiated the Inheritance Tax Bill. It became law approximately one year later. This present research study used Kingdon's (2003) Multiple Streams Model, and the related literature, along with empirical information from legislative documents and interviews with decision-makers to explain theoretically and empirically the revitalization of the effort under the Prayut Government. Kingdon's Multiple Streams framework posits that confluence of three factors or Streams determines the prominence of an issue. The present study found that, for the Problem Stream, socio-economic inequality reduction, the stated reason for the Bill, had long been in existence and remained substantively unchanged from the past. The Political Stream was found more significant in pushing the Bill into effect, because the institutional structure was favorable in the policy making process (Blankenau 2001; Ramesh 2000). In addition, the symbolic nature of the Bill in the Policy Stream deliberations made the Bill acceptable to both those with large amounts of inheritance and the policy makers, leading to its enactment. However, there was an intra-elite struggle in the policy making process (Crone 1993). The limited political capacity resulted in the symbolic nature of this new tax, compromising the Bill's objectives of socio-economic inequality reduction and the promotion of development.

Keywords: *inheritance tax, Multiple Streams Model, issue definitions, political institutions, policy ideas, Thailand*

*Associate Professor, Department of Government, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok 10330.
Email: pisanu.sangiampongsa@gmail.com

**Received May 9, 2018; Accepted July 14, 2018

พระราชบัญญัติภาษีการรับมรดก พ.ศ. 2558: บทวิเคราะห์กระบวนการนโยบาย**

พิษณุ เสงี่ยมพงษ์*

บทคัดย่อ

เป็นเวลาหลายทศวรรษที่ประเด็นภาษีการรับมรดกไม่ได้ผ่านออกมาเป็นกฎหมายจนกระทั่งในช่วงของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา คณะรักษาความสงบแห่งชาติและรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ริเริ่มร่างพระราชบัญญัติภาษีการรับมรดกไม่นานหลังจากรัฐประหารปี 2557 และก็ได้รับการตราเป็นพระราชบัญญัติภาษีการรับมรดกประมาณ 1 ปีภายหลังการริเริ่มนั้น งานวิจัยนี้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดหลายกระแสของ Kingdon (2003) และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ประกอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์จากเอกสารของกระบวนการนิติบัญญัติ และการสัมภาษณ์ผู้มีบทบาทกำหนดนโยบายนี้ เพื่ออธิบายเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการออกพระราชบัญญัติภาษีการรับมรดก กรอบแนวคิดหลายกระแสนี้กล่าวว่ามีสามปัจจัยสำคัญหรือสามกระแสสำคัญที่อธิบายการที่ประเด็นได้รับความสนใจและความสำคัญจนกลายเป็นกฎหมายได้สำหรับกระแสปัญหานั้น ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งอยู่ในหลักการและเหตุผลของร่างพระราชบัญญัตินี้มีมานานแล้วและก็ได้เปลี่ยนแปลงไปมากจากเดิม ดังนั้นกระแสด้านการเมืองจึงน่าจะเป็นปัจจัยอธิบายความสามารถผลักดันร่างพระราชบัญญัตินี้ได้มากกว่า เพราะโครงสร้างของสถาบันทางการเมืองในช่วงรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์เอื้อต่อนโยบายนี้ (Blankenau 2001; Ramesh 2000) สำหรับกระแสด้านนโยบายด้วยสาระของนโยบายที่เป็นเชิงสัญลักษณ์ทำให้ร่างพระราชบัญญัติเป็นที่ยอมรับได้ทั้งสำหรับผู้รัวยมรดกและผู้ตัดสินใจเชิงนโยบายด้วย อย่างไรก็ตามก็ยังมี การต่อสู้กันทางความคิดระหว่างชนชั้นนำในกระบวนการกำหนดนโยบายนี้ (Crone 1993) โดยข้อจำกัดในความสามารถทางการเมืองนำไปสู่ความเป็นนโยบายเชิงสัญลักษณ์ในท้ายที่สุด และจึงไม่บรรลุจุดประสงค์ของภาษีการรับมรดกที่ต้องการให้ลดความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคมและส่งเสริมการพัฒนา

คำสำคัญ: ภาษีการรับมรดก, ตัวแบบหลายกระแส, การนิยามประเด็น, สถาบันทางการเมือง, สาระของนโยบาย, ประเทศไทย

*รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10330 อีเมล pisanu.sangiampong@gmail.com

**ได้รับบทความ 9 พฤษภาคม 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 14 กรกฎาคม 2561

I. Background and Research

Objectives

On May 22, 2015, the Inheritance Tax Bill was passed into law by the Thai National Legislative Assembly (NLA). It was first introduced as part of the Prayut Chan-o-cha Government's national reform intention. Having received an approval by the Cabinet, it was sent to the NLA meeting on December 18, 2014, along with the related draft Amendment to the Revenue Code. In the first reading, there was a floor debate, followed by the vote of acceptance for further consideration of both. Then, a Committee to scrutinize the Bill and the draft Amendment to the Revenue Code was set up consisting of 25 members ("Sor Nor Chor Rab Lak Kan ..." 2014). The Committee scrutinized the Bill and the draft Amended Revenue Code for six months and presented its final resolution to the NLA for the third reading. More discussion ensued before the final vote. The Bill and the draft Amended Revenue Code were passed into law on May 22, 2015 ("Sor Nor Chor Hen Chob ..." 2015).

The Inheritance Tax Bill was expected to expand the tax base. The related draft Amendment to the Revenue Code was simultaneously proposed to prevent tax avoidance by transferring assets before death.

They were proposed during a non-democratic government, where they passed through the legislative process speedily, around less than one year after their initiation. The rationale attached to the Bill was to moderate the social and economic inequalities and, therefore, promote social justice by relocating revenue accrued to poor sections of society ("Prayut Government's Policy Statement ..." 2014).

The passage of the Bill is of interest to the present research. In 1933, the Thai parliament passed a similar Law; but it was abolished ten years later (Kamnoon Sidhisamarn 2011). That law was assessed to be unpopular among the wealthy who were liable to be taxed. Ever since then, any similar tax proposals never came into effect until the Prayut Administration. For instance, a similar proposal was successfully pushed into the parliament during the Abhisit Vejjajiva Administration; however, parliament was dissolved before the Bill could make any substantive move forward ("Jab Ta Pasee Moradok..." 2009). On the contrary, the Inheritance Tax Bill seemed to have made an expedient move during Prayut Government, a non-democratic one. This study's objective is to explain theoretically and empirically the revitalization of the Bill by focusing on the agenda setting, policy formulation, and decision making stages of the policy process.

II. The Research Framework

The framework for this research is constructed from the public policy literature. Mainly, Kingdon's (2003) Multiple Stream Model is applied as the base of the research framework. Other related literature was then amalgamated to augment the explanation of the policy making.

According to Kingdon (2003), the materialization of a public policy is described through the confluence of three factors – three Streams in Kingdon's (2003) terminology – comprising the Problem, the Politics, and the Policy. When these three factors or Streams converge, an opportunity expands, a policy window opens up, allowing an issue to grow in significance with a high probability to become a public policy afterwards. In the Problem Stream, problems compete to catch the attention of the public and policy makers. Kingdon (2003, 90-95) discusses such concepts as focusing on events and crises, indicators of a problem, and personal experiences of policy makers on an issue. Cobb and Coughlin (1998) and Gerston (2010) complement Kingdon's (2003) discussion, describing problem incidence and severity, as well as prevalence and intensity of a problem. The Political Stream refers to political conditions,

such as the ideological distribution in the decision making institutions, as well as the public mood on an issue (Kingdon 2003, 145-164). Blankenau (2001) and Ramesh (2000) support Kingdon's (2003) discussion by their studies on the nature of the institutional structure, which impacts the characteristics and content of public policies. The Policy Stream reflects a policy's content and ideas, characteristics of a policy, policy entrepreneurs advocating a policy, the technical considerations within policy making, and the survival or non-survival of ideas, as well as the mutation of ideas in a policy (Kingdon 2003, 116-144). Cobb and Coughlin (1998), Jeon and Haider-Markel (2001), and Crone (1993) accent Kingdon's (2003) analysis by delineating factors that help lead to some specific characteristics and content of a policy, as well as to the passage of a public policy. These factors are issue definitions, affordability, value and technical acceptability, the political will, the political capacity, and the intra-elite struggle. The present research uses Kingdon's (2003) analysis of the Multiple Streams Model, along with some associated literature, as the framework for its analysis of the enactment of the Inheritance Tax Bill, 2015. Table 1 summarizes the research framework.

Table 1: The research framework

Kingdon's (2003) multiple streams	Factors / Variables from Kingdon's (2003) Multiple Streams Model	Factors / Variables from related literature
Problem	Indicators. Focusing events and crises / disasters. Personal experiences of policy makers on an issue.	<u>Cobb & Coughlin (1998)</u> : Problem incidence and severity. <u>Gerston (2010)</u> : Scope and intensity of a problem.
Political	Ideology. Public mood. Organized political forces. Change of administrations. Favorable political environment	<u>Ramesh (2000) & Blankenau (2001)</u> : Political Structure.
Policy	Policy ideas and content. Characteristics of a policy. Policy entrepreneurs. Policy technicalities. Survival and non-survival of ideas. Mutation of ideas.	<u>Jeon & Haider-Markel (2001)</u> : Issue definitions. <u>Cobb & Coughlin (1998)</u> : Acceptable solutions, such as affordability, adaptability, value acceptability, and technical acceptability. <u>Crone (1993)</u> : Political will, political capacity, and intra-elite struggle

III. The Research Methodology

The present research responds to the objective of explaining the successful passage of the Inheritance Tax Bill during a non-democratic government. Particular concepts discussed in the Multiple Streams Model and those in the related literature provide the theoretical framework for the collection of empirical evidence regarding the Inheritance Tax Bill, relevant to the analysis. The empirical information is mostly solicited from the parliamentary documents. The most important documents are Reports of NLA Meetings on

December 18, 2014 and May 22, 2015, held on the issues of the draft Inheritance Tax Bill and the draft Amendments to the Revenue Code. Also significant are Detailed Records of 17 sessions of the Scrutiny Committee meetings. There are also the Summary Reports the Committee presented to the NLA. The theoretical framework also occasioned direct in-depth interviews of some members of the NLA and Committee, an Advisor to the Committee, as well as a parliamentary officer directly serving the Committee. The empirical information gathered from the interviews and the parliamentary

documents is analyzed in accordance with the specific concepts listed in the research framework.

IV. The Non-democratic Government and the Public Policy Process

On May 22, 2014, the military started governing Thailand after years of supposedly democratic governments. The Coup was argued as necessary to deal with the political crisis arising from the political standoff between the Pheu Thai, that was pro-Thaksin Shinawatra, and the movement called the People's Democratic Reform Committee (Suchit Bunbongkarn 2015, 36). The NCPO set up the Prayut Government. Neither are by any means democratic. The policy process of the inheritance tax issue commenced as early as a few days after the NCPO came into being, according to an interview with a parliamentary officer directly serving the Parliamentary Committee to scrutinize the Bill. At the NLA first reading, the Inheritance Tax Bill received 160 votes in favor, with 16 votes against and 10 abstentions. For the draft Amendments to the Revenue Code, there were 172 votes of approval, 8 votes against, and 7 abstentions.¹ After the second and third readings of the two drafts, there were 145 votes in agreement with the Bill's passage, 5 votes in

disagreement, and 10 abstentions. For the draft Amended Revenue Code, 147 NLA members voted for its passage, with no votes of disagreement and 5 abstentions.² Both the Inheritance Tax Bill and the draft Amended Revenue Code became laws and were announced in the Government Gazette on August 5, 2015. The whole policy process starting from the issue's initiation by the NCPO until its promulgation was exactly one year, a very short time.

V. The Core Analysis of the Problem Stream

Indicators of Problems and the Personal Experiences of Policy Makers

A problem comes to the attention of policy makers because some more or less systematic indicators direct them to it. Its indicators may not necessarily be straightforward; interpretations are usually involved. Sommai Phasee, the Minister of Finance, definitely accepted the problem into his care and was responsible for introducing the Inheritance Tax Bill and the draft Amendments to the Revenue Code to the NLA. He spoke in favor of them to the NLA's assembly on December 18, 2014. In his view, Thailand's tax revenue is too

¹Information from the Detailed NLA Meeting Report on December 18, 2014.

²Information from the Detailed NLA Meeting Report on May 22, 2015.

low, as it constitutes only 18 percent of the GDP, as compared to that of developed countries, whose numbers range from 30 to 40 percent. If such an amount of revenue could come into the coffers, it could be put into good use.

The personal experiences of key policy makers constitute a crucial factor determining how they perceive a problem. “Sometimes, subjects become prominent agenda items mostly because important policy makers have personal experiences that bring the subject to their attention” (Kingdon 2003, 96). In the NLA meeting on December 18, 2014, Sommai drew on his experience as a student of taxation. He called NLA members’ attention by referring to his Master’s Degree thesis on the association between tax and GDP. Being a Cabinet Member, Sommai spoke in the same vein as the Prayut Government, favoring the inheritance tax proposition.

The Long Existing Inequality Problem and the Previous Tax Law of 1933

The rationale for the proposition of the Inheritance Tax Bill were economic growth, development, and reduction of social and economic disparity. In particular, the disparity problem has been associated with the concentration of wealth at the top of the income pyramid (Pasuk Phongpaichit and Baker 2016,

13). All these problems had been around for decades, in response to which a similar Tax Law was proposed in 1933. Unfortunately, that previous Law was rescinded less than one decade thereafter, mainly because of the discontent among the economic and wealthy elites, whose interest was directly affected (Kamnoon Sidhisamarn 2011). Even though the 1933 Law was repealed in 1941, the issue of the inheritance tax was occasionally re-addressed among the public, the bureaucracy, and politicians. The issue re-emerged in the first Social and Economic Development Plan of 1961-1966, yet without any substantive progress (“Pasee Moradok...” 2015). As usual, the issue had been debated within the context of the economic and social disparity, as well as the state’s revenue expansion (“Jab Ta Pasee Moradok...” 2009). Thus, the problem providing the context for the inheritance tax issue seems to never have changed, in spite of the repeal of the 1933 Law in 1941. The problem of social and economic disparity and the need for more revenue had remained long after the termination of the previous 1933 Law. The Abhisit Vejjajiva Government expressed an interest in revitalizing it; and the issue was debated then in the context of the social and economic disparity and justice. However, the issue dissipated, since that Government stayed in power only for a short time (“Mark Lui Pasee...” 2009).

Focusing Events, Crises, Problem Incidence, and Severity

Like Sommai, most NLA and Scrutiny committee's members also wanted to pass the Bill. This is reflected in the earmarking proposal in the Bill's discussion. A motion was placed on Article 6, requesting a specification that the tax revenue be expended particularly for the purpose of inequality diminution or raising the life quality of life of the poor, although this budget expenditure must not be in the form of populist-styled handouts.³ One NLA member testified in the fifth Committee Meeting on January 26, 2015, requesting a clear statement in the Bill, as to how the tax revenue would be used to tackle the inequality problem. By the same token, interviews for this present research with a few NLA members revealed that they recognized the inequality problem.

Despite the recognition, no focusing events in the past few decades regarding the inequality problem could be identified. Problems usually need a little push to be interpreted as significant and perhaps controversial. That push is sometimes provided by a focusing event like a crisis or a disaster, calling on the attention of the public. Perhaps related to focusing events and

crises is Cobb and Coughlin's (1998, 415-417) discussion of problem incidence and severity. The former refers to how prevalent a problem is, while the latter constitutes the seriousness of its impact on affected individuals. These are in line with Gerston's (2010, 22-26) reference to the scope and intensity of a problem, constituting triggering mechanisms or catalysts for a public policy. The scope of a problem attributes to the number of people being affected; and the intensity is suggested by the level of concern within the public regarding the problem (Gerston 2010, 22-26).

The GINI Index helps in gauging the social and economic disparity problem. In the World Bank's records, Thailand's GINI Index was 39.26 in 2012, when it was ranked at 73. For a comparative picture, South Africa possessed the highest inequality level, with the GINI Index of 63.40 in 2011; and Ukraine received the lowest inequality ranking, whose GINI Index of 2005 was 16.64 in 2015.⁴ In the longitudinal assessment, Thailand's inequality problem had been more severe in the past. Its GINI Indices of 1981 and 2013 are 45.2 and 37.8, respectively.⁵ Such statistics shows Thailand's inequality problem to be in a slightly decreasing trend.

³Information from the Summary Report of the Committee to the NLA.

⁴Information from <https://www.indexmundi.com/facts/indicators/SI.POV.GINI/rankings>.

⁵Information from <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2013&locations=TH&start=1981&view=chart>.

About the extant inequality, it is argued in this research that no peak of the problem had been in sight in the form of focusing events. The identification of something missing, implicit, or unclear refers to the Negative Case Method in the analysis of empirical evidence (Neuman 2011, 529). With approximately the same level of inequality or perhaps even its somewhat decreasing tendency, as indicated by the GINI Indices, this research argues that the Problem Stream only set a stage, awaiting the other two Streams to take more assertive actions in propelling the inheritance tax issue into effect.

VI. The Core Analysis of the Political Stream

The Change of Administrations and the Favorable Political Environment: The Political Structure

The yielding political condition for the inheritance tax issue is the advent of the military Government. Being proposed shortly after the Coup, the Inheritance Tax Bill was included in the reform of the tax system, as well as the plans to tackle the inequality problem and to raise the level of economic development (“Perd Nuaha Kam Talaeng ...” 2014). It is not uncommon for a military regime to announce a reform early on in

its taking control of the country (Brooker 2014, 143). In this case, the declaration was made probably in order to garner some legitimacy for the non-democratic condition. Prayut possibly expected to benefit from the proposal in the form of support among the majority of Thais, since they are believed to benefit from its becoming law. The ulterior motive of the Prayut Government is probably to solicit some political support, especially from the non-wealthy general public (“Sor Nor Chor Leng...” 2015).⁶

Ramesh (2000) and Blankenau (2001) discuss the political structure that could either assist in making a bill become a reality or stall its passage. According to Ramesh (2000, 541-543), through democratization and political competition, a higher level of social welfare is offered in both Indonesia and Thailand in order for political parties to garner political support through social welfare policy. Blankenau (2001, 39-40) attributes an adoption of a universal health care insurance in Canada to its political structure of a parliamentary system, contrary to the United States, where there are more obstructing veto points within the federal, presidential system.

Kingdon (2003, 153) discusses a favorable political environment accompanying a change of administrations. The arrival of the Prayut Government led to a new institutional

⁶Also from the opinion of a parliamentary officer serving the Committee, through an interview.

structure. By seizing political power through the 2014 Coup, the NCPO installed a full-blown non-democratic regime. Holding absolute power, the NCPO, with General Prayut as its head, as well as Prime Minister, selected and appointed all members of the NLA to serve as the formalized law-making apparatus. Primarily, it was only natural that the NLA proposed and selected Prayut as the Prime Minister. From this institutional structure, both the Cabinet, exercising the executive power, and the NLA, being responsible for legislation, originated from the same source – the NCPO. Hence, as the Inheritance Tax Bill was proposed by the Prayut Government to the NLA, it would be nearly impossible for the latter to overturn it (“Sor Nor Chor Leng...” 2015).⁷ In a remark of a Scrutiny Committee’s member, through an interview, it would be inappropriate for the NLA to turn down the Bill, since it was Government policy. To state succinctly, the proposal of the Inheritance Tax Bill to the NLA was, in fact, an order from the Prayut Government and the NCPO.

There is also a difference in the legislative process during the Prayut Government from previous democratic ones. This could have

led to the success in passing the Inheritance Tax Bill. The existence of only one chamber with one set of committees in the NLA in contrast to the previous situation of there being two chambers with corresponding two sets of committees. Also, the only one chamber of the NLA has 220 members, as compared to a total of 630 from both the House and Senate in the parliamentary structure under the previous 2007 Constitution. While there are always oppositional parties for democratic governments, they are not present for the Prayut Government, where all NLA members were selected and approved by the NCPO and General Prayut (“Pandin Kong Thai...” 2014).⁸ Therefore, in terms of the amount of time expended in the deliberation of each bill, it is rather fair to anticipate a faster legislative process during the Prayut Government than during previous democratic governments.⁹ With approximately three times fewer law makers during the non-democratic regime than during the past democratic regimes, usually with two sets of committees, generally less time should be required for discussion on each bill. This probably could explain why less time was required between the Bill’s initiation and its enactment.

⁷Also from the opinion of an NLA member, through an interview.

⁸Also according to the 2007 Thai Constitution.

⁹This is concurred by a parliamentary officer, serving the Committee, through an interview.

The National Mood over the Inheritance Tax Bill's Passage

The national mood constitutes how the general public feels regarding an issue or policy (Kingdon 2003, 146-149). It, in fact, stands for public opinion. In recent decades, a consensus definition of public opinion has emerged, which is simply the sum or aggregation of private opinions on specific issues. These issues are usually concerned with governmental and policy matters, rather than private matters (Clawson and Oxley 2017, 15). For the inheritance tax issue, public opinion refers to the preferences of individuals about it, tallied such that each person's opinion counts equally. Today, the most common method for assessing and tallying public opinion is through a survey of a sample of the population (Clawson and Oxley 2017, 29).

Policy makers usually attend to the national mood. "People in and around government sense a political mood. They are comfortable discussing its content, and believe that they know when the mood shifts. The idea goes by different names – the national mood, the climate in the country, changes in public opinion, etc. But common to all these labels is the notion that a rather large number of people in the country are thinking along certain common lines ..." (Kingdon 2003, 146-149). For the

Inheritance Tax Bill, since the majority of Thais are not from the wealthy state, they probably face no tax liability, while, through the Bill's rationale, possibly stand to benefit from the additional tax revenue and the wider tax base. The NCPO and the Government perhaps feel that the majority should favor the Bill; hence, they proposed it only days after the Coup.¹⁰

Policy makers generally cannot neglect the national mood, since it relates somewhat to the legitimacy of policy decisions. Albeit a non-democratic Government, the Prayut Government still needs some degree of legitimacy to survive. Thus, during the policy process of the inheritance tax issue, it perhaps assessed and re-assessed the national mood. In Sommai's remark to the media while the Bill was in the process of being deliberated upon, the Government's position on the issue changed somewhat. Perhaps it felt some degree of public discontent. It then became less adamant on the issue, as compared to the during initiation stage of the Bill. In fact, there was a supposition among the NLA members that due to the detected opposition, Prayut actually would like to refrain from getting the Bill to move forward altogether. However, since it had already been incorporated into the Government's policy, with a formal declaration to the NLA, dismantling the Bill while it was half-way through the procedure

¹⁰An opinion of a parliamentary officer serving the Committee, through an interview.

of the NLA might have been rather inappropriate (“Sor Nor Chor Leng...” 2015). Instead, in Sommai’s words, Prayut specifically instructed him to be rather less vocal on the Bill, possibly in order to dampen the public discontent (“Sommai Phasee Perd Jai ...” 2015, 11). In one example regarding the significance of the national mood, it has been argued that the political crisis faced by the previous Yingluck Shinawatra Government owed perhaps in large part to its failure to gauge public opinion while proposing the controversial Amnesty Bill, which ultimately led to the plight of the Pheu Thai Party (McCargo 2015, 308; Farelly 2014, 309).

Contradictory Public Opinions: Subtleties in the National Mood

Through the policy process, some media’s reports reported that the wealthy people accepted the Bill, while others revealed dissenting voices (“Joe Luek Rang...” 2014). There was also a critique that the 1933 Tax Law was repealed because of dissent among the wealthy (Kamnoon Sidhisamarn 2011). The discussion in the NLA and Committee showed different shades of opinion. Certain Committee members discussed possible negative effects of the Bill, especially on foreign investments. There could be a relocation of investment funds away

from Thailand to places without such a tax.¹¹ Some NLA members were concerned with the impact on small and medium enterprises (SMEs), some of which would face the new tax liability. Hence, the Tax possibly discouraged the growth and development of SMEs, mostly belonging to the Thai middle strata. The Thai economy would, in turn, be affected.¹² On the other hand, members of the NLA and the Committee, who were concerned about social and economic disparity in Thailand, were bound to favor the Bill, with its rationale to tackle such a problem. Sommai, speaking as the voice of the Government, is argued to be one of this latter group of NLA and Committee members, as indicated, for instance, in the Detailed Committee Meeting Report on January 12, 2015.

The opinion of people from the wealthy is significant, since they could be negatively affected by the Tax. Only those inheriting a certain level of wealth would be responsible for paying the Tax upon its promulgation. Perplexingly, a portion of media reports disclosed positive comments on the Bill among these people. For Banthoon Lamsam, President of Kasikorn Bank, it would be appropriate for any state to enact inheritance tax law with the goal of upholding social justice, as well as of reducing social and economic disparity. Also, Boonkiet

¹¹This is discussed, for example, in the ninth Committee Meeting on February 23, 2015.

¹²As suggested by some NLA members in the NLA meeting on December 18, 2014.

Chokwattana, the Executive Managing Director and Board member of ICC International and Board member of ICC International Public Company Limited, thought that the ten percent inheritance tax rate was acceptable and viewed tax payment as a duty (“Hi So Trakoon Dang...” 2014). In some reports, M.R. Pridiyathorn Devakula, the then Deputy Prime Minister in charge of economy’s affairs, stated that wealthy people in large corporations were willing to pay the tax, upon the Bill’s enactment (“Perd Rang Por Ror Bor...” 2014; “Mom Oui Kui Kab...” 2014). The wealthy’s opinion should carry much weight; some scholars object to and argue against defining public opinion as a “one person, one vote” aggregation. Public opinion was a function of a structured society, differentiated into a network of different groups and individuals, whose opinions carried different weights and influence, depending on their positions in society (Clawson and Oxley 2017, 15).

Organized Political Forces in the Inheritance Tax Issue

Also in the Political Stream is the role of organized political forces in determining the direction of public policy. In democracies, organized political forces are alternately designated as interest articulation (Kingdon 2003, 150-153). In the interviews for the present research, there was no substantive evidence of

such organized interests with an open attempt to push the Inheritance Tax Bill in any particular direction. In media reports, there had been no evidence of any open forms of organized interests in sight, either. Such non-action of any group ought to have some implications within the Negative Case Method – the analysis of some things or events that were missing (Neuman 2011, 529-530).

The Inheritance Tax Bill was proposed by a non-democratic Government. There have been ample incidents of attempts on the part of the NCPO and Prayut Government to tame the oppositional forces in general. Critics of the military regime have been summoned to go through attitude adjustment sessions designed to compromise oppositions deemed to be uncooperative with the NCPO and Government (“Kor Sor Chor Jang...” 2015). Nonetheless, no clear effort had been made to silence the public or to totally prohibit any political movement with regards to any specific policy issue. On the contrary, there existed some evidence of openness to suggestions on particular policy matters. For instance, on the 35th nation-wide meeting of the Thai Chamber of Commerce on November 18, 2017, there was cooperation between the private and public sectors in propelling the economy. The President of the Thai Chamber of Commerce stated that the resolutions from the meeting were to be compiled and presented to Somkid Jatusripitak,

the Deputy Prime Minister, in the hope that they would be incorporated into the implementation of the 12th National Social and Economic Development Plan as well as Prayut Government's Thailand 4.0 Policy. One main recommendation from the Thai Chamber of Commerce to the Government would be for Thailand to excel in food technology. It also advised continued focus on tourism and service industry, especially community-based tourism and medical tourism ("Hor Ka Chong..." 2017, 1, 8 and 12).

This research, therefore, argues that the lack of any identifiable organized interests, especially of the wealthy being affected by the Tax, was because no need to take any action was felt. There were comments in the media that wealthy people were equipped with means to legally evade tax payment.¹³ This was also discussed such as in the NLA meeting on December 18, 2014. It was argued then that skilled and experienced legal or financial advisors could be hired possibly to help the wealthy avoid the Inheritance Tax via maneuvering around the Tax Law. In that meeting, an NLA member also talked about such an ability of the wealthy to legally evade the tax payment. Also, the NLA and its Committee members were themselves from the wealthy strata, perhaps having constant contact with

those of the same strata outside the NLA. It was unlikely that the finalized version of the Law would be directly contrary to the interests of the wealthy. As such, no movement through any organized interests would be necessary.

VII. The Core Analysis of the Policy Stream

The Policy Entrepreneurs

Policy entrepreneurs are people who are keen on a particular policy or issue. To quote Kingdon, "we have spoken of advocates for proposals or for the prominence of an idea. Let us label these advocates policy entrepreneurs ... They could be in or out of government, elected or appointed positions, interest groups, or research organizations. But their defining characteristic ... is their willingness to invest their resources ... in the hope of a future return" (Kingdon 2003, 122-123).

For the inheritance tax issue, this research argues that Sommai Phasee, the Minister of Finance, constitutes a policy entrepreneur. In the NLA meeting on December 18, 2014, he admitted having received an order from Prayut to introduce the Bill to the NLA. This perhaps makes Prayut another policy entrepreneur in the background. But Sommai

¹³For example, "Sor Nor Chor Leng Prab Attra ..." 2015.

had been the most active one throughout the policy process. Having declared himself as a student of taxation with his Master's Degree thesis on the association between tax and GDP, he was very keen and adamant about the issue. According to Kingdon (2003, 123), policy entrepreneurs sense a problem; and they advocate solutions to solve it, as it is usually in their interest to do so. In Sommai's opinion, the existing tax revenue comprising 16 percent of Thailand GDP was insufficient for the general task of propelling growth and development, unlike elsewhere in Asia, such as South Korea and Malaysia, whose revenues as a percentage of their GDP were higher.¹⁴ Being impressed with the NCPO's policies was a reason for him to accept a position in the Prayut Government ("Sommai Phasee' Perd Jai ..." 2015, 11). In the Committee scrutinizing the Inheritance Tax Bill and the Amendment to the Revenue Code, he accepted the position of its Chairperson. He ostensibly stated his willingness to take that position, reasoning that he had had much experience with the Ministry of Finance for some time. While he was a Deputy Minister of Finance eight years ago, he managed to push a few controversial bills through legislature. Even though one Committee member stated to the opposite that, as the then Minister of Finance,

the position of Advisory Chairperson of the Committee would be more appropriate for him, Sommai maintained his assertiveness in taking the role of the Committee's Chairperson. Finally, the Committee formally appointed him as the Chairperson.¹⁵

Pridiyathorn, the then Deputy Prime Minister in charge of economic affairs, would constitute another policy entrepreneur. Like Sommai, he believed in expanding the tax base and, therefore, was committed to pushing the Inheritance Tax Bill to the ultimate goal of its enactment ("Perd Rang Por Ror Bor ..." 2014). One media report stated that Pridiyathorn outlined the plans for Prayut to push the Bill ("Sor Nor Chor Leng..." 2015). Similar to Sommai, Pridiyathorn was considered an unpopular Cabinet member due to his intention and commitment to reform the tax system, as well as to expand the tax base. With the intention to collect more taxes, such as through this Bill, both Sommai and Pridiyathorn were considered threats to the Prayut Government ("Loon Kor Ror Mor..." 2015). As compared to Sommai, however, Pridiyathorn's role as a policy entrepreneur was mostly in the background, although he was reported in the media to have definitely been pushing for the Inheritance Tax Bill.

¹⁴Sommai's statement in the NLA meeting on December 18, 2014.

¹⁵Information from the Detailed Committee Meeting Report on December 22, 2014.

The role of policy entrepreneurs revolves around the public. One way to involve the public in a particular issue is to educate it, while getting people to talk about or face the issue (Kingdon 2003, 128-129). Sato (2002) describes various roles of a policy entrepreneur in the termination of Leprosy Isolation Policy in Japan. Given the complexity and difficulty in a policy termination, Otani, the policy entrepreneur raised public awareness that the leprosy isolation is no longer needed, due to the development of new, effective drugs. By holding a series of symposia, Otani raised public awareness on the current situation of the medical technology, which could lead to more acceptance of policy termination.

Pridiyathorn engaged in the task of talking with and listening to people from the wealthy strata, particularly those in large corporations, in order to gauge their receptions of the issue and the Bill (“Mom Oui Kui Laew ...” 2014; “Mom Oui Kui Kab...” 2014). Such people would be most negatively affected by the Bill, once enacted. Their acceptance of the Bill could, therefore, be vital to the task of advocating it. Sommai’s role as the main policy entrepreneur was mostly directing and expediting the Committee’s deliberation of the Inheritance Tax Bill. In the seventh Committee Meeting on February 9, 2015, Sommai instructed the Spokesperson of the Committee to reveal plausible tax rates being discussed by the Committee. This way, the feedback regarding

the tax rates could be heard from the public. This is also termed “floating trial balloons” by Kingdon (2003, 129) or trying out some particular ideas in order to see how the public reacts to them.

The Policy Content and Policy Ideas

Policy content and ideas constitute an integral part of any public policy. They are usually proposed, evaluated, belittled, upheld, and praised by the decision makers (Kingdon 2003, 125). With no specification in the first draft of the Bill as to how the new tax revenue would be directed toward the fulfillment of policy goals, the earmark specification was proposed by both the NLA and Committee members such as in the thirteenth Committee Meeting on March 30, 2015. However, it was explained in the eighth and ninth Committee Meetings on February 16 and 23, 2015, respectively, that the earmark designation was not in accordance with the principles of taxation. The plausible negative impacts of the tax were also intensely debated. Primarily, the aversion of foreign investments was discussed on numerous occasions, for example, in the fourth and fifth Committee Meetings on January 19 and 26, 2015, respectively. The negative impacts on SMEs would also contradict the investment policies aimed to promote the functioning of SMEs as workhorses in the Thai economy, as discussed, for instance, in the fifth Committee Meeting on

January 26, 2015 as well as in an interview with an NLA member.

The negative impacts of the new tax policy related to the issue of social justice, the ability to pay the tax, as well as tax exemptions. These issues were frequently and extensively discussed. In the twelfth Committee Meeting on March 23, 2015, an exemption was proposed for the transfer of a family business upon an owner's death, especially if it constituted an SME. The tax exemption was also intensely discussed in the case of an inherited property used as a residence or in such form as an old or historical building that had been with a family for some time. The general idea for these exemptions is that such properties would not directly generate any income for people inheriting them. Imposing the inheritance tax on these properties could be considered unjust. However, in the opinion of the Director-General of the Revenue Department, the first 50 million baht of inheritance was already free of any tax liability, as was included in the first draft of the Inheritance Tax Bill. This amount of tax-free inheritance would already be considered as a general exemption, hence, taking care of the justice issue. This opinion was accepted as the final resolution of the Committee.¹⁶

The Symbolism of the Inheritance Tax Bill

The symbolic nature of the Bill was perhaps the most significant policy content and characteristic, as this issue recurred in almost all NLA and Committee meetings. Besides its re-emergence in the discussions, the final decision on the Tax Bill augmented its level of symbolism even further. At the same time, this issue probably constituted the most controversial one among all the issues under discussion. The controversy stemmed from the proposal of some NLA and Committee members to inflate the first 50 million baht of tax-free inheritance to 100 million baht.¹⁷ Naturally, the inflated number in Article 12 would much decrease the tax burden upon the wealthy with a large amount of inheritance.

Two other factors contributed to a further increase in the symbolic nature of the Tax. One was the tax rate, as specified in Article 16. The first draft of the Bill indicated the rate as 10 percent. In the Committee's deliberations, the rate issue reappeared in much of the discussion. Some Committee members preferred to have it reduced to 5 percent, so that the middle strata would not be much affected. The discussion on the decrease in the rate underscored the

¹⁶Information from the twelfth and thirteenth Committee Meetings on March 23 and 30, 2015, respectively.

¹⁷Discussion in, for example, the third Committee Meeting on January 12, 2015.

symbolism of the Bill. The Committee's final resolution was to slice the tax rate to 5 percent for direct descendants receiving an inheritance, while the inheritance going to non-direct descendants would face the originally proposed rate of 10 percent.¹⁸ Also, the first draft Amendment to the Revenue Code allowed a yearly tax-free transfer of assets or properties as a gift of 10 million baht. Such tax-free transfer is permitted prior to death mostly for the purpose of health care and education expenses. The final draft of the Bill coming out of the Committee stage doubled the allowable, yearly tax-free transfer of properties to an unlimited number of direct descendants from 10 million baht to 20 million baht. The transfer without tax liability was maintained at 10 million baht for non-direct descendants ("Kor Ror Mor..." 2016, 6).¹⁹

The Political Will, the Political Capacity, and Intra-elite Struggle

The fact that the NCPO and the Prayut Government proposed the Inheritance Tax Bill rather early may perhaps be explained with reference to their political will. Crone (1993, 55, 58 and 59) explicates an initiation or change of social welfare policies in Southeast Asia via the elites' political will. One of its sources would be

an intention to coopt challenges, while another is possibly the attempt to maintain or smoothen a regime's activities. The ulterior motive behind the Inheritance Tax Bill, to coopt the lower-income sectors of the society, which would mostly benefit from the Bill, probably led to political will. ("Sor Nor Chor Leng..." 2015.

In Crone's (1993, 58) analysis, the political will could be compromised by limited political capacity. A narrowly-based regime usually results in a state's incapacity to initiate a reformist change of policy. For such a narrowly-based regime, socioeconomic elites are coherent and united in their interests; hence, it is difficult for political leaders to challenge the interests of these elites, such as by increasing tax for the purpose of social welfare enhancement. On the contrary, a relatively broad based regime, where the elites and their interests are more fragmented, a progressive policy change is more probable.

With the presence of political will and capacity, there is an intra-elite struggle around a policy issue. For the inheritance tax issue, with the NCPO and the Prayut Government's political will in proposing the Bill, there could exist an intra-elite struggle with respect to its level of symbolism, as reflected in the deliberations on

¹⁸Information from the sixth and seventh Committee Meetings on February 2 and 9, 2015, respectively.

¹⁹Information also from the 13th Committee Meeting on March 30, 2015.

the tax-free amount of inheritance, the tax rate, and the allowable amount of tax-free transfer of assets prior to death. The final decision both the Committee and NLA arrived at contained a rather high degree of symbolism when the Bill turned into Law. This perhaps was in particular the result of intra-elite struggle. Primarily, a large amount of inheritance – 100 million baht – is free of tax liability, along with a lowered tax rate for direct descendants, and a much higher level of allowable transfer of assets without tax prior to death. In Crone's (1993, 59) discussion, there is an intra-elite struggle in the welfare policy between strategic elites, who are equipped with the political will and the political vision of regime maintenance while pushing for a progressive change in the welfare policy, and tactical elites, possessing mainly short term desires and caring less for changes in the social welfare. In the inheritance tax issue, the high extent of symbolic nature of the finalized Law suggests that it was consequential upon the intra-elite struggle through the lengthy discussions of, for instance, the plausible tax-free amount of inheritance. As of July 2017, two years after the enactment of the Bill, zero Inheritance Tax had been collected ("Por Ror Bor Pasee..." 2017).²⁰ This, in fact, goes in an opposite direction to the inheritance

tax' intention of inequality diminution and development promotion.

Nevertheless, during the intra-elite struggle, some attempt was made to maintain the original level of symbolism in the first draft of the Bill. In the thirteenth Committee Meeting on March 30, 2015, Committee's members who were nominated by the Prayut Government placed a reservation on Article 12 to maintain the original 50 million baht of tax-free amount of inheritance in order to honor the Government's intention. In the twelfth Committee Meeting on March 23, 2015, Sommai, as the policy entrepreneur from the Cabinet, spoke in agreement with the 50 million baht figure as he would like to see a somewhat beautiful symbolism in the Inheritance Tax Bill. However, in the NLA's consideration of this issue, there was a swift withdrawal of the reservation on Article 12. According to an interview with a parliamentary officer serving the Committee, the Chairperson of the NLA held a private discussion with a single Committee member who was most adamant in placing the reservation. That discussion was perhaps responsible for such simplistic removal of the reservation from Article 12.

²⁰Comment also from an interview with a parliamentary officer serving the Committee.

The Acceptability of the Inheritance Tax Bill

Ironically, the symbolism of the Inheritance Tax Bill contributed to its acceptability among policy makers and socioeconomic elites. This was possibly the main reason for its passage. In the Policy Stream, one significant criterion for the survival of an issue is the value acceptability among policy makers (Kingdon 2003, 132). Similarly, in Cobb and Coughlin's (1998, 418-419) analysis, solutions to problems need to be acceptable in value, in order for them to gain prominence. The wealthy people, as revealed in some media reports ("Hi So Trakoon Dang..." 2014), were probably assured that the Bill, once enacted, would not contradict with their values and interests. They were perhaps part of the intra-elite struggle during the policy making process, albeit being outside of the NLA and Committee. Their interests and values were probably coherent with those of policy makers in the narrowly-based regime like Thailand (Crone 1993, 55-58).

The recurring discussion of the symbolic nature of the Bill is argued to play a large role in propelling the Bill to the enactment with the finalized characteristic of symbolism. Such repeated discussion of symbolism throughout the policy making process represents the issue definition given to the inheritance tax issue.

How an issue is defined usually leads to its related policy alternatives and proposals (Schattschneider 1960, 66). In Jeon and Haider-Markel's (2001, 216) discussion, the new issue definition given in the United States Congressional debate helped deliver the Americans with the Disabilities Act (ADA) of 1990. The disability issue in the U.S. had changed from the medical and economic definitions to the new sociopolitical definition of minority and civil rights. With the ADA of 1990, the social environment must be adapted to the need and aspiration of disabled citizens. By the same token, perhaps the issue definition of symbolism in the Inheritance Tax Bill was responsible for its symbolic nature upon its passage. Unfortunately, the symbolism of the Bill contradicted with and undermined the intended social and economic disparity reduction as well as development promotion that was the policy objectives. This is a reflection of the human fallibilities, even among policy makers, as discussed by Lindblom and Woodhouse (1993, 16-17).

The affordability and adaptability within policy solutions also represent other essential aspects of an issue's acceptability (Cobb and Coughlin 1998, 423-424). For affordability, policy implementation should not be costly; for the adaptability, its implementation should not require excessive effort on the part of the

bureaucracy responsible for the policy implementation. For the Inheritance Tax Bill, this research argues that Prasong, the Director-General and Secretary to the NLA Committee, did not constitute a policy entrepreneur, albeit being directly related to tax collection. He did not strongly advocate for the Inheritance Tax Bill in any way, but limited his role to providing the technical information on taxation within the Committee's deliberation on the Bill. He was, then, resourceful in lifting some complexity and perhaps also some controversy out of the Bill. For instance, he recommended that the tax liability be removed from troublesome assets, such as jewelry and antique objects, in need of possibly complicated value assessment by the Revenue Department.²¹ The similar Tax Law of 1933 was repealed within only one decade of its existence, partially because the tax liability was placed on both the estate of a deceased person, as well as on people receiving a specified amount of inheritance. Not only was this a double taxation, which could be seen as unfairness, but it also contributed to a rather high workload for the bureaucracy responsible for tax collection at that time.²² Stating in the second Committee Meeting on January 5, 2015, Prasong and the Revenue Department corrected the issue of double taxation immediately at the

policy initiation stage, while preparing the first draft of the Inheritance Tax Bill. Some burden of the new Tax was lifted out of both the tax liability and the bureaucracy implementing it, hence, making the new Tax Bill more technically acceptable.

VIII. Conclusion

This research mainly uses Kingdon's (2003, 165-166) discussion of the policy window – the confluence of the Problem, the Political, and the Policy Streams along with the related literature – in explaining the successful passage of the Inheritance Tax Bill in 2015. Considering the details of each specific Stream, this present research argues that the Problem Stream somewhat provided stage setting for the inheritance tax issue, since the social and economic disparity problem has been present for a long time without much change. But in the Political Stream, the new political structure and environment significantly changed from those under regular democratic politics. They provided a favorable situation for the progress of the inheritance tax issue. With the political context in the Political Stream, there was a pushing and pulling of policy ideas through the mutation and recombination of policy details toward

²¹Information from Committee's the fifth and seventh Meetings on January 26 and February 9, 2015, respectively.

²²According to an interview with an Advisor to the Committee.

finalization (Kingdon 2003, 124-126). In the end, with the nature of the extant socioeconomic elites in Thailand's narrowly-based regime (Crone 1993, 58), the policy – the Inheritance Tax Law – can perhaps presently be nothing much more than a symbolism, in spite of its successful passage and formalization. There probably is a significant difference in the political situation or the nature of the Political Stream between the past democratic politics and the

subsequent non-democratic politics. However, the narrowly-based regime had existed even at the passage of the similar Law in 1933, which was probably why it was rescinded only approximately ten years after its enactment (Kamnoon Sidhisamarn 2011). Possibly, then, inheritance tax laws, notwithstanding their passages in democratic or non-democratic governments, would always be symbolic, as it is at present.

References

- Blankenau, Joe. 2001. "The Fate of National Health Insurance in Canada and the United States: A Multiple Streams Explanation." *Policy Studies Journal* 29(1): 38-55.
- Brooker, Paul. 2014. *Non-Democratic Regimes*. 3rd ed. New York: Palgrave Macmillan.
- Clawson, Rosalee A., and Zoe M. Oxley. 2017. *Public Opinion: Democratic Ideas, Democratic Practice*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Cobb, Roger W., and Joseph F. Coughlin. 1998. "Are Elderly Drivers a Road Hazard? Problem Definition and Political Impact." *Journal of Aging Studies* 12(4): 411-427.
- Crone, Donald K. 1993. "States, Elites, and Social Welfare in Southeast Asia." *World Development* 21(1): 55-66.
- Farely, Nicholas. 2014. "Thailand in 2013: Haunted by the History of a Perilous Tomorrow." In *Southeast Asian Affairs 2014*, edited by Daljit Singh, 305-318. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Gerston, Larry N. 2010. *Public Policy Making: Process and Principles*. 3rd ed. New York: M.E. Sharpe.

- “Hi So Trakoon Dang Kanrap Pasee Moradok Katika Tong Chad Wan Taitae Sapsin.” [Celebrities Agree with the Inheritance Tax, Want Clear Implementation Procedures; But Fear Relocation of Wealth and Assets]. 2014. *Prachachat*, September 23. Accessed May 7, 2018. http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1411393403. (in Thai)
- “Hor Ka Chong 3 Naew Kratoon Setakij Jor Yuen Pok Kaw.” [Thai Chamber of Commerce Proposes 3 Means to Stimulate Economy, Preparing White Paper to Hand to Government]. 2017. *Matichon*, November 19, 1, 8 and 12. (in Thai)
- “Jab Ta Pasee Moradok Bon Satanakan Siang Rattaban Abhisit.” [Focusing on the Inheritance Tax under the Risky Political Condition of the Abhisit Government]. 2009. *Manager Online*, February 1. Accessed May 7, 2018. <https://mgronline.com/business/detail/9520000011769>. (in Thai)
- Jeon, Yongjoo, and Donald P. Haider-Markel. 2001. “Tracing Issue Definition and Policy Change: An Analysis of Disability Issue Images and Policy Response.” *Policy Studies Journal* 29(2): 215-231.
- “Joe Luek Rang Por Ror Bor Pasee Moradok Keb 5-10% Loon Kor Ror Mor Klod 11 Por Yor Nee Dun Chai Pee Na Kongkwan Jak Jai Rattaban Big Tu 1.” [Details on the Inheritance Tax Bill, 5-10 Percent Rate; Expected to Be Approved by Government this November 11; Next Year’s Present from the Prayut Government 1]. 2014. *Prachachat*, November. Accessed May 7, 2018. http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1415601174. (in Thai)
- Kamnoon Sidhisamarn. 2011. “Pasee Moradok Nayobai Tee Took Pak Mai Pood Teung.” [The Inheritance Tax: An Policy Unspoken of by All Parties]. *Manager*, June 12, 2011. Accessed May 7, 2018. <http://www.manager.co.th/daily/ViewNews.aspx?NewsID=9540000071618>. (in Thai)
- Kingdon, John W. 2003. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2nd ed. New York: Longman.
- “Kor Ror Mor Fai Kiew Oan Moradok Mai Jamdkad Jamnuan.” [Government Gives Green Lights to Inheritance Assets Transfer to Unlimited Numbers of Direct Descendants]. 2016. *Matichon*, June 28, 6. (in Thai)
- “Kor Sor Chor Jang 4 Kor Ha Cheun Klum Kon Prab Tassanakati.” [The NCPO Gives 4 Reasons for Calling on People for Attitude Adjustment]. 2015. *Bangkokbiznews*, September 15. Accessed May 7, 2018. <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/665557>. (in Thai)

- Lindblom, Charles E., and Edward J. Woodhouse. 1993. *The Policy-Making Process*. 3rd ed. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- “Loon Kor Ror Mor Prayut 2 Prakong Satanakarn?” [Wishing the Prayut Government Well in Propping Up the Situation]. 2015. *Komchadluek*, July 26. Accessed May 7, 2018. <http://www.komchadluek.net/news/politic/210442>. (in Thai)
- “Mark Lui Pasee Teedin-Moradok.” [Abhisit Pushes for the Land Tax and Inheritance Taxes]. 2009. *MThai*, January 26. Accessed May 7, 2018. <http://news.mthai.com/hot-news/politics-news/3158.html>. (in Thai)
- McCargo, Duncan. 2015. “Thailand in 2014: The Trouble with Magic Swords.” In *Southeast Asian Affairs 2015*, edited by Daljit Singh, 337-358. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- “Mom Oui Kui Kab Jao Sua Lai Rai Pasee Moradok Ngai Kwa Pasee Teedin Yeu Lei.” [Pridiyathorn Talked to Many People in Big Businesses: The Inheritance Tax Is Much Easier Than the Land and Buildings Tax]. 2014. *TNEWS*, September 18. Accessed May 7, 2018. <http://tnews.teenee.com/politic/112983.html>. (in Thai)
- “Mom Oui Kui Laew Jao Sua Yom Jai Pasee Moradok Ngod Wen Keb Hak Koo Somros Tai.” [Pridiyathorn Talked to People in Big Business: They Are Willing to Pay the Inheritance Tax; Exempted in Case of the Spouse’s Passing Away]. 2014. *Matichon*, September 18. Accessed May 7, 2018. http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1410994840. (in Thai)
- Neuman, W. Lawrence. 2011. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. 7th ed. Boston: Pearson.
- “Pandin Kong Thai Panha Kong Kon Thai (10): Ruang Tee Kiew Kong Kab Kor Sor Chor Lae Rattaban: Ton (10.1) Teema Kong Amnaj.” [Thailand and the Problems of the Thais: About the NCPO and the Government: Sources of Power]. 2014. *Manager Online*, October 27. Accessed May 7, 2018. <https://mgronline.com/daily/detail/9570000123514>. (in Thai)
- “Pasee Moradok: 51 Pee Tee Ror Koi.” [The Inheritance Tax: 51 Years of Waiting]. May 26, 2015. Accessed May 7, 2018. <http://www.thairath.co.th/content/500923>. (in Thai)

- Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 2016. "Introduction: Inequality and Oligarchy." In *Unequal Thailand: Aspects of Income, Wealth, and Power*, edited by Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, 1-31. Singapore: NUS Press.
- "Perd Nuaha Kam Talaeng Nayobai KhoRoMo 'Tu 1' 11 Dan." [Revealing the 11 Groups of Policy Declaration to the Parliament]. 2014. *Manager*, September 11. Accessed May 7, 2018. <http://www.manager.co.th/Home/ViewNews.aspx?NewsID=9570000104141>. (in Thai)
- "Perd Rang Por Ror Bor Pasee Moradok: Kor Sor Chor Song Mai Tor Rattaban Big Tu Dun Sud Lim .. Mee Pon Pee 2558." [Publicizing the Inheritance Tax Bill: From the NCPO to Prayut Government, Pushing with a Full Effort; Should Be Effective by 2015]. 2018. *Prachachat*, September 22, 2014. Accessed May 7, 2018. https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1411357713. (in Thai)
- "Por Ror Bor Pasee Moradok Kab Kwam Uppayos Tee Kep Mai Dai Sak Baht." [The Inheritance Tax: The Shame in Zero Baht Collection]. 2017. *AREA*, June 20. Accessed May 7, 2018. http://www.area.co.th/thai/area_announce/area_press.php?strquey=press_announcement1986.htm. (in Thai)
- "Prayut Government's Policy Statement Targets 11 Areas for Reform." 2014. *Pattaya Mail*, September 11. Accessed May 7, 2018. <http://www.pattayamail.com/thailandnews/prayuth-governments-policy-statement-targets-11-areas-for-reform-41179>.
- Ramesh, M. 2000. "The State and Social Security in Indonesia and Thailand." *Journal of Contemporary Asia* 30(4): 534-546.
- Sato, Hajime. 2002. "Abolition of Leprosy Isolation Policy in Japan: Policy Termination through Leadership." *Policy Studies Journal* 30(1): 29-46.
- Schattschneider, E. 1960. *The Semisovereign People*. New York: Hartcourt Brace.
- "Sommai Phasee Perd Jai Lang Pon Ror Mor Wor Klang." [Sommai Phasee Revealed Some of His Thoughts after Being Ousted from the Cabinet]. 2015. *Matichon*, August 24, 11. (in Thai)

- “Sor Nor Chor Hen Chob Por Ror Bor Pasee Moradok Kae Wong Nguen Sia Pasee Pen 100 Lan Kuen Pai.” [The NLA Approved the Inheritance Tax Bill, with a Change in Taxable Inheritance to over 100 Million]. 2015. *Manager*, May 22. Accessed May 7, 2018. <http://www.manager.co.th/Home/ViewNews.aspx?NewsID=9580000058384>. (in Thai)
- “Sor Nor Chor Leng Prub Attra Kep Pasee Moradok Mai Mi Aow Soot Rattaban–Klua Kon Jon Doud Ron.” [The NLA Tries to Make Adjustments to the Inheritance Tax Rate: Turning Down the Government’s Proposition, for Fear of the Plight of the Poor]. 2015. *Manager*, January 2. Accessed May 7, 2018. <http://www.manager.co.th/Home/ViewNews.aspx?NewsID=9580000000229>. (in Thai)
- “Sor Nor Chor Rab Lak Kan Rang Por Ror Bor Pasee Moradok.” [The NLA Voted to Accept the Inheritance Tax Bill for Further Consideration]. 2014. *Prachatai*, December 18. Accessed May 7, 2018. <http://www.prachatai.com/journal/2014/12/57064>. (in Thai)
- Suchit Bunbongkarn. 2015. “What Went Wrong with the Thai Democracy.” In *Southeast Asian Affairs 2014*, edited by Daljit Singh, 359-368. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Casino Capitalism at Thailand's Borders: Theoretical Propositions in Political Economy and Policy Options***

Chaiyon Praditsil*
Jirayoot Seemung**

Abstract

The article analyzes casinos business at Thailand's borders as a form of casino capitalism. Cultural political economy theory is integrated with David Harvey's concept of Accumulation by Dispossession to describe the cultural context. Pierre Bourdieu's Theory of Practice is then used to consider the roles played by actors in casinos. Ulrich Beck's concept of Risk Society is then employed to illustrate the context of the locality under study. In addition, policy recommendations are offered. There are derived from the results of documentary research and in-depth interviews carried out in the field. The findings are that the mechanism and the process of capital accumulation in the research area can be categorized as Primitive Accumulation of Capital in a Neo-Liberal Globalization context. Most of the capital accumulation is by non-economic means. Furthermore, Appropriation of surplus in casino business is made possible by 2 factors: 1) the operators' acumen in conducting the business and 2) differential probabilities of gambling risk as between the operators or hosts and their customers. The implication is therefore that the policy proposal to legalize casinos in Thailand should be re-considered since policy itself would tend to compound social problems. Should such a policy become reality, measures should be in places to make for responsible gambling and to educated the public to be critically conscious of the nature of the risks involved in gambling, especially in casinos.

Keywords: *casino capitalism, Thai border casinos, gambling, political economy, policy options*

*Corresponding author: Assoc.Prof.Dr Chaiyon Praditsil, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, 41 M.5 Tambol Tachang, Muang District, Chanthaburi Province 22000. Email: Chaiyon49@gmail.com

**Jirayoot Seemung, Lecturer in Faculty of Political Science and Law, Burapha University, Tambon Sansuk, Muang District, Chonburi 20131. Email: Jirayoot@buu.ac.th

***Received March 28, 2018; Revised May 8, 2018; Accepted June 5, 2018

ทฤษฎีนิยามคาสีในชายแดนไทย: บททดลองเสนอ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองและทางเลือก นโยบายสาธารณะ***

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์*
จิรายุทธ์ สีม่วง**

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงการดำเนินธุรกิจบ่อนคาสีในชายแดนไทยที่อยู่ในรูปแบบทฤษฎีนิยามคาสีใน ซึ่งสามารถอธิบายจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรม โดยบูรณาการระหว่างแนวคิดการสะสมทุน โดยการแย่งยึดกรรมสิทธิ์ของเดวิด ฮาร์วี มาใช้ในปริบทของวัฒนธรรม ทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติการของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ มาพิจารณาบทบาทของผู้กระทำกรต่าง ๆ และแนวคิดสังคมเสี่ยงภัยของอูลริค เบค มาพิจารณา บริบทเชิงสนามพื้นที่ นอกจากนี้บทความยังนำเสนอทางเลือกนโยบายสาธารณะจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การเมืองเชิงวัฒนธรรมด้วย การวิเคราะห์ดังกล่าวมาจากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์ เจาะลึกในภาคสนาม พบว่ากลไกและกระบวนการสะสมทุนของคาสีในชายแดนนั้นเป็นกระบวนการสะสมทุน เบื้องต้นในสถานการณ์ของโลกาภิวัตน์แนวเสรีนิยมใหม่ โดยเป็นการสะสมจากกลไกนอกเหนือจากเศรษฐกิจ เป็นหลัก ส่วนกระบวนการช่วงชิงส่วนเกินในธุรกิจคาสีในนั้นเป็นผลมาจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ ความสามารถในการขับเคลื่อนในเวทีการพนันและโอกาสที่จะเกิดความเสียหายในการเล่นการพนัน วิเคราะห์สรุปได้ว่า ข้อเสนอให้เปิดบ่อนคาสีในได้อย่างถูกกฎหมายในสังคมไทยเป็น “การเพิ่มปัญหามากขึ้น” สำหรับสังคมไทยใน ปัจจุบัน หากในอนาคตมีการเปิดบ่อนคาสีในจะต้องมีการสร้างเงื่อนไขให้เกิดระบบการพนันแบบรับผิดชอบและ ให้การศึกษาแก่พลเมืองให้รู้เท่าทันการพนันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคาสีใน

คำสำคัญ: ทฤษฎีนิยามคาสีใน, คาสีในชายแดนไทย, การพนัน, เศรษฐศาสตร์การเมือง, ทางเลือกทางนโยบาย

*ผู้รับผิดชอบหลัก: รองศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี 41 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี รหัสไปรษณีย์ 22000 อีเมล Chaiyon49@gmail.com.

**อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา 169 ถนนลงหาดบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี รหัสไปรษณีย์ 20131 อีเมล Jirayoot@buu.ac.th

***ได้รับบทความ 28 มีนาคม 2561; แก้ไขปรับปรุง 8 พฤษภาคม 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 5 มิถุนายน 2561

บทนำ

การก่อรูปของธุรกิจการพนันตั้งแต่ 50 ปีที่ผ่านมาถึงปัจจุบันได้ขยายตัวจนกลายเป็นธุรกิจไร้พรมแดนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ความใกล้ชิดระหว่างโลกาภิวัตน์กับกลไกตลาดเสรีไร้พรมแดนส่งผลให้กลุ่มทุนต่างๆ ในธุรกิจการพนันขยายตัวอย่างมากจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นทุนนิยมการพนัน ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์แนวโน้มการขยายตัวของธุรกิจการพนันทั่วโลกและในแถบเอเชียและแปซิฟิกที่มีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง รูปแบบของธุรกิจพนันสมัยใหม่ที่จัดอย่างเป็นทางการและเป็นระบบที่สุดก็คือบ่อนคาสิโนอันเป็นบ่อนการพนันที่มีรูปแบบการเล่นหลายประเภทและเปิดบริการอย่างถูกกฎหมายตลอด 24 ชั่วโมง (Nualnoi Treerat 2016, 26-39)

การพนันถือว่าเป็นสิ่งผิดกฎหมายในประเทศไทย ดังนั้นการเล่นการพนันในประเทศไทยจึงอยู่ในรูปแบบที่ไม่ถูกต้องทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นบ่อนงานศพ บ่อนตามประเพณี บ่อนบ้าน รวมไปถึงบ่อนเถื่อน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ในกรุงเทพฯ ปรากฏว่ามีการลักลอบดำเนินการและลงทุนทำบ่อนเถื่อนขนาดใหญ่อย่างน้อย 8 แห่งด้วยกัน คือ บ่อนเตาปูน บ่อนประตูน้ำ บ่อนโชคชัยสี่ บ่อนบางนา บ่อนเสียด้อ บ่อนตีพจนาน์นาใหญ่ บ่อนเจ็จ้อ และบ่อนฮ็อตโต้ (Rattaphong Sonsuphap 2012, 43, 49) นักพนันที่เข้าไปเสี่ยงโชคในบ่อนผิดกฎหมายล้วนเสี่ยงต่อการถูกจับ ดังนั้นภายหลังจากที่ประเทศเพื่อนบ้านเปิดบ่อนคาสิโนถูกกฎหมาย ผู้เล่นบางส่วนจึงหันไปเล่นการพนันตามแนวชายแดนของประเทศไทย นโยบายการเปิดบ่อน

คาสิโนของประเทศเพื่อนบ้านทำให้ธุรกิจคาสิโนในพื้นที่ชายแดนขยายตัวไปรอบประเทศไทย ในปัจจุบันพบว่ามีย่านคาสิโนอย่างน้อย 30 แห่ง ดังนี้

ภาคใต้ตามแนวชายแดนไทย-มาเลเซีย พบบ่อนคาสิโนบริเวณรอยต่อรัฐเกดะห์และปะลิสใกล้พื้นที่อำเภอสะเดาและอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา รวมทั้งพบบ่อนคาสิโนในรัฐเกดะห์ส่วนที่ติดกับอำเภอสุโขทัย-ลก จังหวัดนราธิวาสและอำเภอเบตง จังหวัดยะลา รวมถึงในประเทศมาเลเซียก็มีบ่อนคาสิโนเกนต์ิง โอร์แลนด์และประเทศสิงคโปร์ ก็ปรากฏบ่อนคาสิโนในพื้นที่มาเรินา เบย์และเกาะเซ็นโตซ่า

ส่วนในภาคเหนือติดชายแดนไทย-พม่า ผังชายแดนตรงข้ามจังหวัดเชียงราย พบบ่อนคาสิโนใกล้พื้นที่ดังต่อไปนี้ 1) อำเภอแม่สาย ได้แก่ บ่อนคาสิโนโรงแรมอัลลัวร์ รีสอร์ท บ่อนคาสิโนโรงแรมเรจจิน่า แอนด์ กอล์ฟคลับ และบ่อนคาสิโนโรงแรมวู้เก๊าซัน ในจังหวัดท่าขี้เหล็ก 2) อำเภอเชียงแสน ได้แก่ บ่อนคาสิโนโรงแรมโกลเด้น ไทรอแองเกิล แอนด์ พาราไดซ์ รีสอร์ท ในเขตจังหวัดท่าขี้เหล็ก บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ บ่อนคาสิโนคิงส์โรมัน ตัดแม่น้ำโขง สามเหลี่ยมทองคำ เมืองต้นผึ้ง แขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว และ 3) อำเภอเชียงของ ได้แก่ บ่อนคาสิโนโรงแรมนาคราช ปรีนเซส เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว ติดสะพานข้ามแม่น้ำโขงไทย-สปป.ลาว แห่งที่ 4

สำหรับภาคตะวันตกติดชายแดนไทย-พม่ายังพบว่ามีบ่อนเมียวดี ริเวอร์ไซด์ รีสอร์ท ผังตรงข้ามอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และผังตรงข้ามจังหวัดระนอง พบบ่อนอันตามันคลับ บนเกาะสน นอกจากนี้

¹คำว่า 'บ่อน' ในที่นี้ หมายถึง สถานที่ชุมนุมในการเล่นการพนันตามรากศัพท์ (Ratchabandityasapha 2011) ดังนั้นผู้เขียนจึงขอใช้คำว่า 'บ่อนคาสิโน' ในภาษาไทยมาจากการแปลคำว่า 'casino'

ชายแดนฝั่งตรงข้ามด่านเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี พบบ่อนคาสิโนเปิดให้บริการอยู่ที่เมืองพญาตองงู 2 แห่ง โดยรูปแบบการเข้าไปเล่นการพนันมีทั้งแบบที่ถูกกฎหมาย และการลักลอบเข้าเมือง

นอกจากนี้ตามแนวชายแดนไทย-สปป.ลาว ฝั่งชายแดนตรงข้ามจังหวัดเลย ในพื้นที่เมืองทูละคม แขวงเวียงจันทน์ พบบ่อนคาสิโนในโครงการแดนสวรรค์ น้ำมึร์รีสอร์ท และฝั่งตรงข้ามจังหวัดมุกดาหาร ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโน แขวงสะพานนะเขต พบคาสิโนสะพาน เวกัส

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ ฝั่งชายแดนไทย-กัมพูชา บริเวณจุดผ่านแดนถาวรช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ พบบ่อนคาสิโนรอยัล ฮิลล์ และโอเอสเม็ต รีสอร์ท ในพื้นที่อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย ซึ่งทั้งสองบ่อนนี้เป็นบ่อนที่มีคนไทยนิยมเข้าไปเสี่ยงโชคมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบบ่อนคาสิโนแห่งใหม่ล่าสุดที่เพิ่งก่อสร้างแล้วเสร็จใกล้ชายแดนไทย-กัมพูชา ห่างจากจุดผ่านแดนถาวรช่องสง่างำ อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ประมาณ 500 เมตร คาสิโนแห่งใหม่นี้สร้างโดยกลุ่มทุนจากประเทศจีน มูลค่าลงทุนประมาณ 1,000 ล้านบาท และมีกลุ่มลูกค้าหลักคือคนไทย (ThaiPublica 2015, August 18)

สำหรับกรณีพื้นที่ภาคตะวันออกชายแดนไทย-กัมพูชา เนื่องจากพื้นที่ชายแดนส่วนนี้มีความยาวถึง 434 กิโลเมตร (ชายแดนไทย – กัมพูชา มีระยะทางสุทธิ 798 กิโลเมตร) กินพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ ตราด จันทบุรี และสระแก้ว ทำให้พบบ่อนคาสิโนหลายแห่งกระจายในพื้นที่ชายแดนทั้ง 3 จังหวัด ดังนี้

ด้านจังหวัดตราด พบบ่อนคาสิโนเกาะกง อินเตอร์เนชั่นแนลหรือบ่อนเกาะกง อยู่ห่างจาก

ชายแดนไทยด้านบ้านหาดเล็ก อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด เพียง 800 เมตร

ในกรณีจังหวัดจันทบุรีมีการเปิดบ่อนคาสิโนชายแดน 2 จุด ได้แก่ 1) บริเวณจุดผ่านแดนถาวรช่องผักกาด มีบ่อนคาสิโนจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ บ่อนซีซาร์ อินเตอร์เนชั่นแนล บ่อนไพลิน บ่อนมงกุฎเพชร บ่อนดรีมเวิร์ล บ่อนเค อาร์ วิคตอเรีย คาสิโน และ 2) บริเวณตลาดการค้าบ้านแหลม อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี มีบ่อนคาสิโนจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ บ่อนดราโก้คลับ บ่อนเจ้าพระยาคลับ บ่อนริโอ คาสิโน (Nop Anon, personal communication, May 1, 2017)

ส่วนในจังหวัดสระแก้ว มีบ่อนคาสิโนเปิดให้บริการตามแนวชายแดนระหว่างอำเภออรัญประเทศ (ตลาดโรงเกลือ) และบ้านปอยเปต อำเภอโอโฉง จังหวัดบันเตียเมียนเจย ห่างจากด่านตรวจคนเข้าเมืองคลองลึกประมาณ 100 เมตร จำนวน 12 แห่ง ได้แก่ บ่อนฮอลิเดย์ ปอยเปต คาสิโน บ่อนฮอลิเดย์ พาเลส คาสิโน แอนด์ รีสอร์ท บ่อนแกรนด์ ไดมอนด์ ซิตี้ แอนด์ คาสิโน บ่อนปอยเปต คาสิโน รีสอร์ท บ่อนทรอปิกานา บ่อนโกลเด้น คราวน์ คาสิโน ปอยเปต บ่อนปรินเซส คราวน์ คาสิโน บ่อนเกินตั้ง คราวน์ คาสิโน บ่อนคราวน์ คาสิโน ดรีมเวิร์ลด์ บ่อนคราวน์ เกินตั้งสกาย บ่อนสตาร์ เวกัส รีสอร์ท แอนด์ คาสิโน และบ่อนสตาร์ พาราไดซ์ คาสิโน (Jirayoot Seemung 2017, abstract)

จากสถานการณ์การเพิ่มจำนวนของบ่อนคาสิโนชายแดนรอบประเทศไทยดังกล่าว บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ในการดำเนินธุรกิจบ่อนคาสิโนชายแดนนั้นมีลักษณะเป็นทุนนิยมคาสิโนที่สามารถอธิบายได้จากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิง

วัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย สาธารณะจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิง วัฒนธรรมด้วย

ในการนำเสนอเนื้อหาบทความจะประกอบ ไปด้วยเนื้อหา 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง บทวิพากษ์งาน ศึกษาคาสีโนชายแดนและทฤษฎีการพนันที่ใช้ศึกษา ดั้งเดิม ส่วนที่สอง เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรม ในการวิเคราะห์ทุนนิยมคาสีโนชายแดนไทย และส่วน สุดท้าย ได้แก่ ข้อเสนอในเชิงนโยบายของคาสีโนถูก กฎหมาย

บทวิพากษ์งานศึกษาเกี่ยวกับบ่อน คาสีโนชายแดนและทฤษฎีการพนัน

ในปัจจุบันมีงานศึกษาสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับ คาสีโนชายแดนที่ควรได้รับการวิพากษ์เพื่อต่อยอด ทางทฤษฎี ดังนี้

งานของ Rattaphong Sonsuphap (2012) เรื่อง “บ่อนการพนันตามแนวชายแดน: ผลกระทบ และแนวทางในการจัดการ” งานชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสถานการณ์และแนวโน้มธุรกิจการพนัน ของโลกรวมถึงประเทศไทยในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังศึกษาสถานการณ์บ่อนการพนันตามแนวชายแดน

ไทยกับประเทศเพื่อนบ้านและการจัดการของภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ เป็นการศึกษานเชิงคุณภาพซึ่งเป็นการวิจัยเชิง เอกสาร (documentary research) ดังนั้นจึงเป็น หลักฐานทุติยภูมิเป็นหลักทำให้ขาดข้อมูลระดับพื้นที่ ที่มาจากการวิจัยในภาคสนาม (field research)

Pinkaew Laungaramsri (2017) ศึกษาเรื่อง “ทุนนิยมคาสีโน: เขตเศรษฐกิจพิเศษจีนกับการสร้าง ชายแดนเสรีนิยมใหม่ในลาว โดยใช้กรณีศึกษาพื้นที่ เมืองต้นผึ้ง แขวงบ่อแก้ว ประเทศลาว ชายแดน ระหว่างประเทศลาวกับประเทศจีน” งานศึกษาชิ้นนี้ มีจุดเด่นอยู่ที่เป็นการอธิบายโดยใช้แนวคิดเชิงทฤษฎี ที่นำเข้าทฤษฎีมาจากตะวันตกอย่างเป็นระบบ แต่มี จุดอ่อนอยู่ที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลในเชิงลึกทำให้ เกิดการใช้ทฤษฎีแทนที่ข้อมูลเชิงลึกควบคู่กับการมองเห็นเพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกของบ่อนคาสีโน ดังนั้นการศึกษาจึงละเอียดประเด็นสำคัญหลายประเด็น เช่น กลไกและกระบวนการสะสมทุน ผู้กระทำการ ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ทุน และระบบเศรษฐกิจใต้ดิน (underground economy) อาทิ การฟอกเงิน ซึ่งถือเป็นกระบวนการหนึ่งของการสะสมทุนคาสีโน ชายแดนโดยทั่วไป ดังจะเห็นได้จากข่าวของบ่อนคิงส์ โรมัน² เป็นต้น (Spring News 2018a; Spring News 2018b; Voice TV 2018)

²กระทรวงการคลังของสหรัฐอเมริกาได้ออกแถลงการณ์เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2561 ว่า บริษัท คิงส์โรมัน อินเตอร์เนชั่นแนล อินเวสต์เมนต์ ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ สปป.ลาว เป็นแหล่งฟอกเงินจากการค้ายาเสพติด และถูกขึ้นบัญชีดำเครือข่ายองค์กรอาชญากรรม ข้ามชาติ ส่งผลให้กระทรวงการคลังของสหรัฐฯ มีคำสั่งว่าบาตรกิจการที่เกี่ยวข้องกับนายเจ้าเหว่ย สำนักงานควบคุมทรัพย์สินในต่างแดน (OFAC) ซึ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงการคลังของสหรัฐฯ เป็นผู้ตรวจสอบและรวบรวมข้อมูลกิจการข้ามชาติของเจ้าเหว่ย (Zhao Wei TCO) พบว่าเครือข่ายดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับการค้ายาเสพติด เช่น เฮโรอีน ยาบ้า รวมถึงการค้าประเวณีโสเภณีเด็ก โดยร่วมมือกับ กองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ว้าในเมียนมาร์ ทั้งยังเป็นขบวนการที่ลำเลียงยาเสพติดและสินค้าผิดกฎหมายต่าง ๆ ข้ามพรมแดนระหว่างจีน ลาว ไทย ไปยังประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค

Pornsak Phongphaew et al. (2002) ศึกษา บ่อนการพนันตามแนวชายแดนของไทย ผลกระทบ และปัญหา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการณ์ทั่วไปและสภาพยิ่งลักษณ์ของการพนันในประเทศไทย รวมถึงศึกษาแนวทางแก้ไขจากความเห็นของกลุ่มตัวอย่างทั้งภายในประเทศและแนวชายแดนในประเทศเพื่อนบ้าน ทำวิจัยเชิงเสนอทางเลือกนโยบายการแก้ไขปัญหาคาสิโนอีกด้วย งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาในเชิงสำรวจ (survey research) ที่มุ่งสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพนันตามแนวชายแดน และเสนอแนะเชิงนโยบาย (policy implications) เป็นหลัก ดังนั้นจึงไม่ได้มีเป้าหมายในการพัฒนาทฤษฎีในการวิเคราะห์สถานการณ์คาสิโนชายแดนแต่อย่างใด

Sungsidh Piriyarangsarn (2003) ได้สำรวจ ทฤษฎีการพนันที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ สรุปได้ 5 ทฤษฎีหลัก แต่เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์การพนันชายแดนพบว่า ทฤษฎีดังกล่าวไม่สามารถอธิบาย คาสิโนได้อย่างมีพลังนัก ดังนี้ (Chaiyon Praditsil et al. 2014, 163 -165)

1. ทฤษฎีการพนันแนวอนุรักษนิยม มองว่าการพนันเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคม แต่จาก ผลการศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า ปัญหาสังคมที่เกิด จากการเล่นการพนันในบ่อนคาสิโนชายแดนนั้น เกิด จากปัจจัยหลายประการ (multifactor) มิใช่แค่เฉพาะ ปัจจัยจากการเล่นพนันเท่านั้น

2. ทฤษฎีการพนันแนวหน้าที่นิยม ให้บทบาท สำคัญทางสังคมว่าการพนันเป็นกิจกรรมยามว่างหรือ มีบทบาทในการสร้างความบันเทิงในสังคมเป็นหลัก แต่จากปรากฏการณ์ในพื้นที่บ่อนคาสิโนชายแดนภาค ตะวันออกพบว่า ทุกชนชั้นมิได้มองการพนันเป็นเพียง กิจกรรมเพื่อความบันเทิงเป็นหลัก แต่เน้นว่าเป็นเรื่อง

ของความเสี่ยงในการลงทุนในเชิงธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็น เจ้าของบ่อน เจ้ามือ หรือ นักเล่นพนัน กล่าวคือ เจ้าของบ่อนหรือเจ้ามือจะต้องจัดตั้งระบบการบริหาร ความเสี่ยง ส่วนผู้เล่นการพนันระดับวีไอพีจะมีรูปแบบ การพนันตามวิถีของชนชั้นนำ เช่น การมีห้องส่วนตัว ในการเล่นพนัน ในขณะที่ชนชั้นที่เป็นประชาชนทั่วไป จะเข้าไปเล่นในระบบและกระบวนการของผู้เล่น รายย่อย เช่น การเล่นในห้องรวมที่ใช้เงินสดเป็นหลัก ซึ่งเรียกว่า “สนามทราย” เป็นต้น ลักษณะเป็นธุรกิจ ของการพนันของบ่อนคาสิโนชายแดนจะพบว่าเป็น ธุรกิจที่ทั้งที่เป็นระบบปกติ (normal economy) และเป็นธุรกิจใต้ดิน (underground economy) ในการ เป็นธุรกิจที่เป็นระบบปกติ บ่อนคาสิโนจะให้ความสำคัญต่อผู้เล่นรายใหญ่ ส่วนบทบาทที่สำคัญของการ เป็นธุรกิจใต้ดินคือ การเป็นแหล่งฟอกเงินจากธุรกิจ ผิดกฎหมายอื่นๆ

3. ทฤษฎีการพนันแนวการบริหารสังคม เชื่อว่าการพนันเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้าง เศรษฐกิจและสังคม แต่เมื่อพิจารณาเชิงโครงสร้าง ชนชั้นนั้นจะพบว่า ทุกชนชั้นเล่นการพนันบ่อนคาสิโน ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชั้นนำในฐานะเป็นผู้เล่น ระดับวีไอพี หรือชาวบ้านในฐานะผู้เล่นรายย่อย นอกจากนี้ยังพบว่า ไม่ว่าจะเศรษฐกิจจะดีหรือตกต่ำ ประชาชนก็ยังคงนิยมเล่นการพนันเสมอ

4. ทฤษฎีการพนันแนวทางเลือกสาธารณะ มองว่าการพนันเป็นกิจกรรมที่ผ่านการวิเคราะห์ในเชิง ได้เสียอย่างสมเหตุสมผล (cost-benefit analysis) แต่ทฤษฎีดังกล่าวยังมีจุดอ่อนเนื่องจากมองการพนัน เฉพาะมิติทางเศรษฐกิจ จากปรากฏการณ์การพนัน คาสิโนชายแดนยังต้องพิจารณาการพนันในมิติทาง การเมืองและวัฒนธรรมด้วย กล่าวคือ การลงทุนและ การบริหาร การพนันตามแนวชายแดนนั้นล้วนอยู่ใน

บริบทของความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจที่เป็นทางการของรัฐและอำนาจอิทธิพลที่ไม่เป็นทางการ รวมถึงว่าการพิจารณาการเล่นพนันในมิติวัฒนธรรมของผู้เล่นที่เป็นคนไทยเสียส่วนใหญ่

5. ทฤษฎีการพนันแนวอาชญาวิทยาและประวัติศาสตร์กฎหมาย เป็นการอธิบายการพนันจากมุมมองทางการเมืองและนิติศาสตร์ ทฤษฎีดังกล่าวนี้เป็นทฤษฎีหนึ่งที่ละเลยมิติการพนันในฐานะที่เป็นธุรกิจของนักลงทุนและนักเล่นการพนัน นอกจากนี้ยังมีการให้ความสำคัญกับการเมืองและกฎหมายในรูปแบบที่เป็นทางการซึ่งเป็นแนวการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์บ่อนคาสิโนในไทย-กัมพูชาที่ในปัจจุบันมีการดำเนินการในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการต่าง ๆ ด้วย เช่น การจัดรถข้ามพรมแดนอย่างไม่เป็นทางการ การปล่อยให้มีการเข้า-ออกพรมแดนเพื่อไปเล่นการพนันบ่อนคาสิโนหลังเวลาเปิด-ปิดด่าน หรือที่เรียกว่า “ช่องรูลู” การแสวงหาค่าเช่าของนักการเมืองและข้าราชการในพื้นที่ เป็นต้น

ท้ายสุดยังพบอีกว่า ในปัจจุบันยังพบการนำทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่ (the postmodern) มาใช้ในการวิเคราะห์การพนันและคาสิโน อาทิ งานศึกษาของ Rattaphong Sonsuphap and Itsaree Phaksipaeng (2016) ที่ใช้ทฤษฎีการบริโภคสัญลักษณ์ (consumption of signs) ของฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) มาใช้ในการวิเคราะห์การเล่นการพนัน การวิเคราะห์ดังกล่าวมีความเชื่อว่า การพนันได้พัฒนาก้าวหน้าในรูปแบบลาสเวกัส (Lasveguslization) จนผู้เล่นมุ่งบริโภคความบันเทิงมากกว่าการได้เสียจากการพนันเพียงอย่างเดียว แต่การใช้ทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่ยังมีจุดอ่อนอยู่ที่ว่าการพนันตามแนวชายแดนไทยนั้นในปัจจุบันยังไม่พัฒนาถึงขั้นการเล่นพนันเป็นการบริโภค

ความบันเทิงครบวงจร (entertainment complex) ตามแบบลาสเวกัส

เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรมของทุนนิยมคาสิโนชายแดนไทย

เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรมในที่นี้หมายถึง แนวทางการวิเคราะห์ที่ต้องการชี้ให้เห็นว่าการดำเนินงานของคาสิโนชายแดนเป็นธุรกิจที่มุ่งสะสมทุนทางเศรษฐกิจจากวิถีทางวัฒนธรรมของการเล่นพนัน ในการวิเคราะห์ดังกล่าวบทความนี้จะใช้การบูรณาการระหว่างแนวคิดการสะสมทุน โดยการแย่งยึดกรรมสิทธิ์ (accumulation by dispossession) ของเดวิด ฮาร์วี (David Harvey) มาใช้ในปริบทของทางวัฒนธรรม ทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติ (theory of practice) ของปีแยร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) มาพิจารณาบทบาทของผู้กระทำต่าง ๆ และแนวคิดสังคมเสี่ยงภัย (Risk Society) ของอุลริค เบค (Ulrich Beck) มาใช้ในการวิเคราะห์สนามแห่งความเสี่ยงของบ่อนคาสิโน

การลงทุนและกระบวนการของบ่อนคาสิโนชายแดนเป็นกระบวนการสะสมทุนในปริบทของทางวัฒนธรรม เนื่องจากการเล่นพนันในบ่อนคาสิโนเป็นการสานต่อวิถีความนิยมเล่นพนันที่มีดั้งเดิมอยู่แล้วในสังคมไทยให้กลายมาเป็นสินค้าในเชิงธุรกิจ (commodification) กล่าวคือการเล่นพนันในอดีตนั้นเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะการเล่นครั้งคราวตามประเพณีหรือเล่นตามบ่อนบ้าน แต่ต่อมาเมื่อมีการเปิดบ่อนคาสิโนตามชายแดน ผู้เล่นดังกล่าวก็ได้ย้ายมาเล่นในบ่อนคาสิโนเพื่อจะเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการตลอด 24 ชั่วโมงและปลอดจากการถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่

นอกจากนี้เรายังพบอีกว่า พฤติกรรมผู้เล่นพนันในบ่อนคาสิโนก็ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของธุรกิจเป็นหลักก็คือการเล่นเพื่อแสวงหากำไรหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแทบทั้งสิ้น ทุนนิยมคาสิโนในที่นี้มีความตรงตามดังตัวอักษร ดังนั้นจึงไม่ได้มีความหมายในแง่ที่เป็นการเก็งกำไรทางการเงินที่พูดเป็นอุปมาอุปมัย (metaphor) ว่า casino capitalism (Strange 1986)

การสะสมทุนของบ่อนคาสิโนในรอบชายแดนเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ภายใต้อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ที่เน้นการสร้างตลาดการพนันชายแดนขึ้นมาหลังจากที่รัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณได้ดำเนินนโยบายเปลี่ยนสนาามรบเป็นสนาามการค้า ดังจะเห็นได้จากกรณีตัวอย่างบ่อนคาสิโนชายแดนไทยกัมพูชาพบว่า หลังจากการเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์และนโยบายเปลี่ยนสนาามรบเป็นสนาามการค้า รัฐบาลกัมพูชาได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับคาสิโนชายแดนในรูปแบบกฎหมายการลงทุน (the law on investment) ในปี พ.ศ. 2537 และแก้ไขเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2546 กฎหมายดังกล่าวถูกกำหนดมาเพื่อรองรับการลงทุนจากต่างประเทศรวมถึงการตั้งบ่อนคาสิโนโดยให้ความคุ้มครองและเพิ่มแรงจูงใจนักลงทุนต่างชาติในการลงทุนอันจะเป็นการสร้างงานที่ก่อให้เกิดรายได้กับประชาชนและเร่งรัดการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนี้บ่อนคาสิโนในนาคาเวิลด์ (Naga World)³ ที่รัฐบาลกัมพูชาออกใบอนุญาตฉบับแรกไปแล้ว รัฐบาลกัมพูชาก็ไม่อนุญาตให้มีบ่อนคาสิโนในรอบรัศมี 200 กิโลเมตร รอบกรุงพนมเปญอีก (Pornsak Phongphaew et al. 2002,149; Will and Titthara 2012) นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2539 รัฐบาลกัมพูชายังได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปราบปรามการพนัน

(Royal Decree of the Kingdom of Cambodia 1996) ห้ามดำเนินกิจการการพนันทุกประเภทที่ราชอาณาจักรเว้นแต่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลและอนุญาตให้เฉพาะชาวต่างชาติเล่นการพนันในบ่อนคาสิโนเท่านั้น จากนั้นนโยบายดึงดูดการลงทุนดังกล่าวของประเทศกัมพูชาส่งผลให้เงินจากกลุ่มทุนข้ามชาติทุนกัมพูชาและทุนไทยไหลเข้าสู่ธุรกิจคาสิโนชายแดนเป็นอย่างมาก กลุ่มทุนข้ามชาติ เช่น กลุ่มทุนมาเลเซีย กลุ่มทุนออสเตรเลีย กลุ่มทุนอเมริกา กลุ่มทุนจีน กลุ่มทุนเกาหลี เป็นต้น หรือในกรณีของกลุ่มนายทุนต่างชาติ เช่น นายก๊ก อาน มหาเศรษฐีในธุรกิจคาสิโนกลุ่มคราวน์ (Crown Casino) รวมทั้งกลุ่มนายทุนไทยทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น (Jirayoot Seemung 2017, 75-141) ดังนั้นภายใต้การออกใบอนุญาตจากรัฐบาลกัมพูชา จนถึงปี พ.ศ. 2557 จะพบว่า รัฐบาลกัมพูชาได้ออกใบอนุญาตแล้วจำนวน 56 คาสิโนทั่วประเทศ ใบอนุญาตเครื่องสล็อต 7,660 เครื่อง และโต๊ะพนัน 2,568 ตัว ทำให้การพนันของประเทศกัมพูชากลายเป็นอุตสาหกรรมที่มีความคึกคักที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อพิจารณาจากจำนวนบ่อนคาสิโนทั่วประเทศกัมพูชา (Morton 2014; L.H. 2014)

กลไกและกระบวนการสะสมทุนคาสิโนชายแดนไทย

การวิเคราะห์กลไกและกระบวนการสะสมทุนชายแดนโดยใช้แนวคิดการสะสมทุนด้วยการแย่งยึดกรรมสิทธิ์ของเดวิด ฮาร์วี (Harvey 2003) นั้นถือว่าเป็นกระบวนการสะสมทุนเบื้องต้นเป็นผลมาจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกในช่วงโลกาภิวัตน์ของ

³บ่อนคาสิโนในนาคาเวิลด์ เป็นบ่อนคาสิโนบนเรือล่องในโดนเลสาบ ในเมืองพนมเปญ

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ การสะสมทุนเบื้องต้นแตกต่างจากการสะสมทุนแบบทุนนิยม (capitalist accumulation of capital) เนื่องจากเป็นการสะสมทุนผ่านกลไกนอกเหนือจากเศรษฐกิจเป็นหลัก (non-economic means) โดยเฉพาะการปิดล้อมเพื่อยึดครองทรัพย์สินสาธารณะ (enclosure of the commons) นอกจากนี้กลไกขับเคลื่อนการสะสมทุนในทัศนะของฮาร์วีจะเป็นกลไกบังคับด้วยความรุนแรงและสภาวะยินยอมพร้อมใจควบคู่กันไป ซึ่งแตกต่างจากกลไกสะสมทุนเบื้องต้นในสมัยของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ที่เน้นปิดล้อมที่ดินทำกิน (enclosure of the land) และเน้นการใช้การบังคับด้วยความรุนแรง เราสามารถทำความเข้าใจการสะสมทุนเบื้องต้นของทุนนิยมคาสีโนชายแดนไทยได้ โดยอาศัยแนวคิดการสะสมทุนด้วยการแย่งยึดกรรมสิทธิ์ที่ดิน (Chaiyon Praditsil et al. 2014, 133-140; Jirayoot Seemung 2017, 75-141)

1. การส่งเสริมการตลาดบ่อนคาสีโนจะส่งเสริมการตลาดด้วยการจัดพาหนะเดินทางแก่นักพนัน โดยรถตู้สำหรับผู้โดยสารย่อยและรถทัวร์สำหรับผู้โดยสารระดับวีไอพี การจับรางวัลชิงโชค เช่น การส่งคู่มือชิงโชค การสมัครสมาชิกเพื่อรับสิทธิพิเศษ การสร้างจุดขาย เช่น การให้บริการอาหารฟรีตลอด 24 ชั่วโมง การสร้างระบบการเล่นการพนันที่ยุติธรรม (fair) ต่อผู้เล่นและการบริหารงานบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ของผู้เล่น เช่น ถ้าผู้เล่นเป็นคนไทยทางบ่อนจะต้องเน้นการบริการด้วยอัธยาศัยที่ดีเป็นพิเศษ เป็นต้น

2. การทำงานชุมชนสัมพันธ์เพื่อเป็นการลดความขัดแย้งที่จะเกิดกับชุมชน บ่อนคาสีโนส่วนมากมักมีฝ่ายชุมชนสัมพันธ์โดยเฉพาะบ่อนคาสีโนที่บริหารโดยนายทุนไทย ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินธุรกิจคาสีโนในพื้นที่เป็นไปอย่างราบรื่นทางบ่อนจะจัดกิจกรรมชุมชน

สัมพันธ์เพื่อลดการต่อต้านจากชุมชนในพื้นที่ที่บ่อนคาสีโน เช่น การจัดงานทอดกฐินประจำปี การรับซื้อสินค้าจากชุมชน เป็นต้น

3. การประสานงานกับฝ่ายมั่นคงทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านโดยการเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าเช่า (rent) เพื่อให้เจ้าหน้าที่ยึดหยุ่นเวลาเปิด-ปิดด่าน การอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับหนังสือเดินทาง การลดความเข้มงวดในการตรวจค้น ตลอดจนถึงการปล่อยให้เงินข้ามประเทศได้ง่ายขึ้น

4. รูปแบบการเล่นการพนันในบ่อนคาสีโนชายแดนไทยโดยทั่วไปเราสามารถแบ่งประเภทของรูปแบบการพนันในบ่อนคาสีโนออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

4.1 การพนันในรูปแบบดั้งเดิม เป็นการพนันทั่วไปที่ใช้เล่นตามงานประเพณี หรือ การเล่นตามบ้าน เช่น ไพ่ ไฮโล หวย น้ำเต้าปูปลา เป็นต้น การเล่นรูปแบบดั้งเดิมดังกล่าวนี้นำมาใช้ในบ่อนคาสีโนยุคแรกๆ

4.2 การพนันในรูปแบบสมัยใหม่ เป็นการเล่นการพนันในพื้นที่ที่ได้รับการอนุญาตให้เล่นการพนันได้ เช่น การใช้เครื่องเล่นต่างๆ ที่ทันสมัยเพื่อเป็นการจูงใจนักเล่นพนันและเพื่อให้เกิดความหลากหลายในการเล่นการพนัน การพนันรูปแบบสมัยใหม่มีทั้งคาสีโนที่เป็นระบบเครื่อง (machine) เช่น สล็อตแมชชีน ตู้เกมต่างๆ และ การพนันในรูปแบบเกม (gaming) เช่น บาคาร่า รูเล็ต ไพ่สูงต่ำ กำถั่ว เป็นต้น

4.3 การพนันรูปแบบออนไลน์ ภายใต้บริบทการพัฒนาเทคโนโลยีในปัจจุบัน บ่อนการพนันชายแดนได้มีการปรับตัวเพื่อขยายฐานผู้เล่นหน้าใหม่เข้าสู่ธุรกิจการพนัน การพนันได้ยกระดับจากการเล่นพนันในพื้นที่รูปธรรมไปสู่การเล่นพนันในพื้นที่เชิง

นามธรรมในรูปแบบของการเล่นพนันออนไลน์ผ่าน อินเทอร์เน็ต ส่งผลให้นักพนันที่ต้องการเล่นพนัน สามารถแทงพนันได้โดยผ่านช่องทางเว็บไซต์ของบ่อน คาสสิโนที่ให้บริการ

5. การจัดการความเสี่ยง บ่อนคาสสิโนจะจัด กลไกเพื่อลดความเสี่ยงที่จะขาดทุนเชิงธุรกิจโดยใช้ ฐานของความรู้ 3 ศาสตร์ ดังนี้

5.1 ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่น บ่อน คาสสิโนจะใช้การควบคุมด้วยการตั้งโปรแกรม คอมพิวเตอร์เพื่อกำหนดกำไรที่แน่นอน เพื่อวิเคราะห์ พฤติกรรมของผู้เล่น เพื่อหาจุดอ่อนของผู้อื่น เป็นต้น

5.2 ความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์ โดยทางบ่อนจะติดตั้งกล้องวงจรปิดเพื่อวิเคราะห์ พฤติกรรมของผู้เล่นและหาเทคนิคในการเอาชนะ ผู้เล่น เช่น หากสังเกตพบว่าคาสสิโนเป็นฝ่ายเสียก็จะ เปลี่ยนตัวคนแจกไพ่ การบริการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพื่อให้ให้นักพนันเกิดความมีแรงจูงใจตติซึ่งนำไปสู่การ ตัดสินใจผิดพลาดได้ง่าย โดยเฉพาะการเล่นการพนัน ในช่วงกลางคืนซึ่งผู้เล่นจะมีอาการง่วง เพลีย ซึ่ง ทางบ่อนจะมีโอกาสเป็นฝ่ายได้มากกว่า เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ทำให้บ่อนคาสสิโนขายแดนทั้งหมด จึงเปิดบริการแบบ 24 ชั่วโมง

5.3 ความรู้ทางไสยศาสตร์ โดยมีการใช้ ความรู้ในทางไสยศาสตร์ใน 3 รูปแบบ ด้วยกัน คือ การใช้ซินแสหรือหมอดู พบว่าบางแห่งมีการจ้างซินแส หรือหมอดูมาประจำบ่อนเพื่อคอยตรวจสอบดวงชะตา ของพนักงานที่แจกไพ่และทำการตรวจดูลักษณะ โหงวเฮ้ง ดวงชะตาของนักพนันบางคนเพื่อจัดวาง พนักงานแจกไพ่ได้อย่างถูกต้อง รูปแบบที่สองเป็นการ ตรวจดูบุคลิก ลักษณะ ดวงชะตา ของพนักงานแจกไพ่ ซึ่งพนักงานทุกคนจะต้องเปิดเผยข้อมูลอย่างละเอียด เพื่อให้ซินแสหรือหมอดูคำนวณปีชงและตรวจสอบ

โหงวเฮ้งก่อนที่จะเข้ามาทำงาน และการไหว้บูชาสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ภายในบ่อนคาสสิโนเพื่อดลบันดาลตามสิ่งที่ ตนต้องการหรือให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วย

6. การบริหารงานเพื่อสนับสนุนกิจกรรม ภายในคาสสิโนจะประกอบด้วยฝ่ายต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่

6.1 ฝ่ายธุรกิจรับจํานํา ฝ่ายธุรกิจรับจํานํา จะมีหลายรูปแบบมีทั้งลักษณะนักลงทุนบ่อนคาสสิโน ดำเนินการเองและการให้เครือข่ายของนักลงทุนเข้ามา เข้าดำเนินการหรือการจ้างเอกชนภายนอกเข้ามา ดำเนินการภายใต้สัญญา ซึ่งพบว่าผู้ใช้บริการจํานํา ส่วนใหญ่จะเป็นนักพนันในสนามทราย เช่น การจํานํา ไทโรศัพท์มือถือ เป็นต้น

6.2 ฝ่ายการจัดการเรื่องอาหารและ เครื่องดื่ม อาหารและเครื่องดื่มที่จัดเลี้ยงภายในบ่อน คาสสิโนมีระบบการบริหารหลากหลายรูปแบบ ผู้ที่ ดำเนินการส่วนใหญ่มักเป็นเจ้าของบ่อน เครือข่าย เจ้าของบ่อนหรือบริษัทเอกชนภายนอก โดยวัตถุประสงค์ที่ ใช้ในการผลิตอาหารจะหาซื้อจากตลาดฝั่งประเทศไทย

6.3 ฝ่ายดูแลการขายบริการทางเพศ การบริการทางเพศในบ่อนส่วนใหญ่จะเป็นการให้ บริการในกลุ่มลูกค้าวีไอพีโดยจะต้องมีการส่งจอง ล่วงหน้าเพื่อให้ทางบ่อนจัดหามาให้ตามความต้องการ ของลูกค้า ซึ่งหญิงสาวที่ให้บริการมาจากหลากหลาย สัญชาติ

6.4 ฝ่ายจัดหาที่พัก การให้บริการจัดหา ที่พักรวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกควบคู่กับบ่อนทุก แห่งโดยนักเล่นพนันทุกคนสามารถเข้าไปใช้บริการได้ หากปฏิบัติตามกติกาต่าง ๆ ของบ่อน เช่น มีการแลก ชิปตามเกณฑ์ที่บ่อนคาสสิโนกำหนดไว้ก็สามารถเข้าพัก ได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เป็นต้น โดยระบบการบริหาร ที่พักรวมถึงเจ้าของบ่อนจะดำเนินการเองซึ่ง

ส่วนมากจะมีการจ้างงานพนักงานคนไทยเนื่องจากสามารถทำได้ดีกว่า

6.5 ฝ่ายบริการสินเชื่อ เป็นการให้บริการปล่อยสินเชื่อโดยเฉพาะกับนักพนันระดับวีไอพี การขอเครดิตจะดำเนินการผ่านพนักงานดูแลลูกค้า สำหรับกระบวนการติดตามหนี้จะมีกำหนดเวลาและขั้นตอนที่แตกต่างกันในแต่ละบ่อนคาสิโน แต่อย่างไรก็ดีทุกบ่อนคาสิโนจำเป็นต้องจัดตั้งกลไกความรุนแรงเชิงอิทธิพลเป็นฐานในการบริการสินเชื่อ ยกตัวอย่างเช่น บ่อนคาสิโนแห่งหนึ่งในพื้นที่ชายแดน ผู้บริหารจะให้เวลา 7 วันหลังจากขอเครดิตไปจะมีการติดตามทวงหนี้ จากนั้นจะมีกำหนดเวลาในการชดใช้หนี้ เช่น 1-3 เดือน สำหรับลูกค้าที่ไม่มีเงินจ่ายจะต้องถูกยึดทรัพย์สินเท่าที่จะทำได้ และเพื่อติดตามหนี้ออนคาสิโนบางแห่งจะมีมาตรการบริหารหนี้ที่เรียกว่า “อู๋มขัง รีด” เป็นต้น

7. กลไกการทำธุรกิจใต้ดิน นอกจากบ่อนคาสิโนจะมีการบริหารจัดการโดยใช้ผู้เชี่ยวชาญและการจัดการความเสี่ยงแล้ว ชนชั้นนำในฐานะผู้ลงทุนในธุรกิจบ่อนคาสิโน ยังแสวงหาการสะสมทุนจากกระบวนการฟอกเงินในบ่อนคาสิโน ดังคำสัมภาษณ์ของนักธุรกิจที่เข้าไปลงทุนในบ่อนคาสิโนชายแดนที่ชี้ให้เห็นถึงขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้ (Chaiyon Praditsil et al. 2014, 123-125; Pornsak Phongphaew et al. 2002, 230-238)

7.1 ในกระบวนการฟอกเงินจะต้องเป็นที่รู้จักระหว่างคนที่นำเงินมาฟอกกับเจ้าของบ่อนคาสิโนที่สนับสนุนการฟอกเงิน โดยจะมีการพูดคุยตกลงระหว่างผู้ฟอกเงิน เช่น นักการเมือง นักธุรกิจที่ประกอบธุรกิจผิดกฎหมายกับเจ้าของบ่อนคาสิโนโดยส่วนใหญ่แล้วเจ้าของบ่อนจะได้เงินตอบแทน 10% จากเงินที่นำมาฟอกทั้งหมด

7.2 ผู้ฟอกเงินจะนำเงินเข้าบ่อนโดยใช้รถบริการที่ทางบ่อนคาสิโนจัดไว้ให้บริการบริเวณชายแดนฝั่งประเทศไทยเพื่อเข้ามาฝั่งประเทศกัมพูชาที่ตั้งของบ่อนคาสิโน วิธีการนี้ทำให้ผู้ฟอกเงินสามารถขนเงินเข้า-ออกประเทศได้อย่างสะดวกในฐานะนักเล่นการพนันระดับวีไอพีของบ่อน โดยไม่ต้องผ่านพิธีการศุลกากรและพิธีการตรวจคนเข้าเมือง

7.3 หลังจากที่ได้มีการตกลงกันระหว่างผู้ฟอกเงินกับเจ้าของบ่อนคาสิโนเป็นที่เรียบร้อยแล้วทางเจ้าของบ่อนคาสิโนจะจัดเตรียมสำรับไพ่เฉพาะสำหรับผู้นำเงินมาฟอกเพื่อให้เป็นฝ่ายชนะในการเล่นการพนัน จากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการเล่นการพนันตามปกติ

7.4 ในระหว่างการเล่นการพนันของผู้ที่นำเงินมาฟอก บ่อนคาสิโนจะบันทึกภาพไว้เป็นหลักฐานเพื่ออ้างอิงถึงแหล่งที่มาของเงินว่าผู้นำเงินมาฟอกเป็นผู้ “เล่นได้” โดยในระหว่างการเล่นบ่อนคาสิโนจะแก๊งแพ้งบางขณะบ้างเป็นครั้งคราวเพื่อความสมจริง

7.5 หลังจากที่ถูกผู้ฟอกเงินเป็นฝ่ายได้หรือชนะจากการเล่นการพนัน บ่อนคาสิโนจะออกหลักฐานใบเสร็จให้กับผู้นำเงินมาฟอกเพื่อเป็นเอกสารยืนยันถึงแหล่งที่มาของเงิน

7.6 หลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการฟอกเงินผู้ฟอกเงินจะนำเงินที่ฟอกได้กลับประเทศไทยโดยถือว่าเป็นเงินที่ถูกกฎหมายทันที กระบวนการฟอกเงินจึงถือได้ว่าเป็นกลไกที่แอบแฝง (latent function) เบื้องหลังการดำเนินธุรกิจบ่อนคาสิโน เนื่องจากเป็นกลไกที่ให้ประโยชน์กับกลุ่มนักการเมืองหรือนักธุรกิจผิดกฎหมาย ดังจะเห็นได้จากประสิทธิภาพในการฟอกเงินที่ใช้เวลารวดเร็วในการแปลงเงินผิดกฎหมายให้เป็นเงินถูกกฎหมาย

การช่วงชิงผลประโยชน์ในธุรกิจคาสิโน ชายแดน

การช่วงชิงผลประโยชน์ในธุรกิจคาสิโนชายแดนเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวของผู้กระทำการ (actor) ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับบ่อนคาสิโนชายแดนไทย ผู้กระทำการที่สำคัญประกอบไปด้วยตัวแสดง 3 ฝ่ายหลัก ได้แก่ เจ้าของบ่อนคาสิโน เจ้ามือ และนักพนัน ดังนี้ (Chaiyon Praditsil et al. 2014, 121 - 123; Jirayoot Seemung 2017, 75-141)

เจ้าของบ่อนคาสิโน เจ้าของบ่อนในฐานะผู้ลงทุนมีบทบาทในการบริหารงานบ่อนคาสิโนรวมถึงการบริหารบุคคล การบริหารงานประกอบไปด้วยบุคลากร 3 ประเภทหลัก คือ ผู้จัดการบ่อน คนแจกไพ่ (dealer) และพนักงานดูแลลูกค้า (junket) ซึ่งแต่ละฝ่ายมีหน้าที่ดังนี้

1. ผู้จัดการบ่อนถือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมาก เนื่องจากเป็นผู้ที่ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยโดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมไม่ให้มีการโกง รวมถึงอำนวยความสะดวก ประสานงานภายในบ่อนคาสิโน บ่อนคาสิโนที่ได้มาตรฐานจะมีการจัดระบบผู้จัดการออกเป็นหลายระดับเพื่อช่วยในการบริหาร

2. คนแจกไพ่เป็นผู้ที่ทำหน้าที่แจกไพ่ให้กับนักเล่นพนัน คาสิโนจะให้ความสำคัญอย่างมากโดยจะเริ่มเตรียมคนตั้งแต่การคัดเลือกคนโดยคำนึงถึงคุณสมบัติ ได้แก่ มีบุคลิกดี มีไหวพริบในการทำงาน ซึ่งต้องมีการทดสอบความถนัดเกี่ยวกับตัวเลข หลังจากคัดเลือกแล้วทางคาสิโนจะมีกระบวนการในการฝึกอบรมวิธีการแจกไพ่อย่างเข้มข้นเป็นเวลา 6 เดือนโดยครูฝึกอบรมมืออาชีพ ภายหลังจากฝึกอบรมแล้วจะมีที่เลี้ยงยี่นประทับตลอดเวลาในช่วงระยะแรกของการ

ทำงานจนทางบ่อนคาสิโนมั่นใจจึงปล่อยให้คนแจกไพ่นำเงินงานได้ด้วยตัวเอง

3. พนักงานดูแลลูกค้าจะเป็นกลุ่มที่ดูแลนักเล่นพนันในหลากหลายรูปแบบ เช่น เชียร์นักพนัน ดูแลอำนวยความสะดวกให้กับนักเล่นพนัน เป็นต้น หากเป็นการดูแลลูกค้าวีไอพี รายได้ส่วนหนึ่งของพนักงานดูแลลูกค้าก็จะมาจากค่าคอมมิชชั่นในการแลกชิพ

เจ้ามือ เจ้ามือมี 2 ลักษณะ ได้แก่ เจ้ามือที่เป็นนักธุรกิจที่มาจากภายนอกและเจ้าของบ่อนคาสิโน บางแห่งก็เป็นเจ้ามือเองด้วย ในกรณีของเจ้ามือที่มาจากภายนอก เจ้ามือจะมีบทบาทในการจัดการดูแลภายในบริเวณพื้นที่ที่ตัวเองเช่าด้วยตัวเอง โดยต้องแยกออกจากเจ้าของบ่อนคาสิโนเพื่อบริหารความเสี่ยงที่จะเสียพนันรวมถึงการถูกโกง เจ้ามือจะบริหารจัดการตั้งแต่เริ่มการจัดหาพนักงานเพื่อให้แน่ใจว่าไว้ใจได้ ดังนั้นเจ้ามือจึงต้องเป็นผู้คัดเลือกพนักงานด้วยตนเอง ใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีติดตั้งกล้องวงจรปิดในพื้นที่โต๊ะเช่าของตนเองเพื่อในกรณีที่ปัญหาจะสามารถเปิดกล้องวงจรปิดของตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยกล้องวงจรปิดจากส่วนกลางของบ่อนคาสิโน รวมถึงยังมีการบริหารความเสี่ยงโดยใช้ความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์เข้ามาช่วยในการบริหารความเสี่ยงอีกด้วยเพราะนอกจากเจ้ามือจะต้องจ่ายค่าเช่าแล้ว เจ้ามือยังต้องจ่ายค่าจ้างพนักงานแจกไพ่หรือดูแลโต๊ะของตน หากขาดทุนมากอาจส่งผลให้รายรับไม่พอกับรายจ่ายได้ นอกจากนี้เจ้ามือยังมีบทบาทในการนำเข้าการเล่นการพนันรูปแบบต่างๆ อีกด้วย

นักเล่นพนัน บ่อนคาสิโนชายแดนรอบประเทศจะมีทั้งนักพนันในพื้นที่และนักพนันที่มาจากต่างพื้นที่หรือต่างประเทศ อย่างไรก็ตามเราจำเป็นต้อง

แยกนักท่องเที่ยวและนักพนันออกจากกันอย่างชัดเจน เนื่องจากพฤติกรรมของนักพนันนั้นมุ่งมาเล่นพนันเป็นหลักและไม่ได้เดินทางไปเที่ยวส่วนอื่นนอกจากบ่อนคาสิโน ส่วนนักท่องเที่ยวคือผู้ที่เดินทางไปท่องเที่ยวและมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เข้าไปใช้บริการบ่อนคาสิโน นักพนันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท โดยพิจารณาจากจำนวนเงินที่ใช้เล่นเป็นเกณฑ์ ได้แก่ (Chaiyon Praditsil et al. 2014, 122; Jirayoot Seemung 2017, 112-137)

1. กลุ่มนักเล่นรายใหญ่หรือกลุ่มวีไอพีคือกลุ่มที่ผู้เล่นที่ลงทุนเล่นในแต่ละครั้งจำนวนมากกว่า 10,000 บาท ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของแต่ละบ่อนคาสิโน โดยทั่วไปจะเป็นนักพนันจากกรุงเทพฯ และปริมณฑล หรือภายในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับบ่อนคาสิโน ชายแดน นักเล่นกลุ่มนี้จะมีพื้นที่เล่นเฉพาะในบ่อนคาสิโนที่แยกออกจากพื้นที่เล่นของกลุ่มนักพนันรายย่อยและจะได้รับการดูแลอย่างดีจากบ่อนคาสิโนตามความต้องการของผู้เล่น

2. กลุ่มนักเล่นรายย่อย คือ นักพนันที่เข้ามาเล่นในบ่อนคาสิโนด้วยเงินจำนวนน้อยซึ่งถือเป็นผู้ใช้บริการหลักของคาสิโน หรือเรียกว่า “สนามทราย” นักพนันโดยส่วนมากจะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน มีอายุตั้งแต่ 35-70 ปี และนักพนันอาชีพบางรายยังมีการหารายได้เสริมจากการซื้อหรือราคาถูกหรือบู่หรือปลดภาษีเพื่อกลับไปจำหน่ายในพื้นที่ตนเอง

นอกจากนี้ นักพนันรายย่อยยังหมายรวมถึงลูกค้าคาสิโนออนไลน์ของบ่อนคาสิโนชายแดนซึ่งในปัจจุบันค่อนข้างมีพลวัตอย่างมาก บริการคาสิโนออนไลน์จะเปิดตลอด 24 ชั่วโมงโดยผู้เล่นสามารถเล่นการพนันผ่านเว็บไซต์และโทรศัพท์มือถือซึ่งนักเล่นกลุ่มนี้จะมีตั้งแต่วัยรุ่นไปจนถึงวัยทำงาน

การเดินทางของนักเล่นพนันจะมีรูปแบบการเดินทางโดยทั่วไป 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ การเดินทางมาด้วยตัวเองและเดินทางมากับยานพาหนะของบ่อนคาสิโน ในส่วนของการบริการของบ่อนคาสิโนนั้นจะมีรูปแบบที่เรียกว่า “เครือข่ายทัวร์พนัน” เครือข่ายนักพนันเป็นเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการที่เชื่อมระหว่างบ่อนการพนันกับนักเล่นพนันผ่านคนที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการบริการรถรับส่งคนซึ่งถือเป็นหัวใจของการส่งเสริมการตลาดคาสิโนบริเวณชายแดน โดยมีรูปแบบสำคัญ 2 รูปแบบในปัจจุบัน คือ

1. การอำนวยความสะดวกโดยรถตู้ การอำนวยความสะดวกในลักษณะนี้มุ่งอำนวยความสะดวกให้แก่นักพนันรายย่อยโดยจัดรถตู้ให้นักพนันเดินทางไปโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายหรือเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย นักพนันจะต้องเสียค่าธรรมเนียมเดินทางถึงบ่อนคาสิโนจึงนำบัตรรถตู้โดยสารไปแลกเปลี่ยนเพื่อนำไปเล่นการพนัน

2. การอำนวยความสะดวกด้วยรถทัวร์โดยสาร รูปแบบนี้เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่นักพนันคล้ายกับระบบรถตู้จากเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล หากเป็นกลุ่มผู้เล่นรายใหญ่จะได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากบ่อนคาสิโน โดยการแลกชิพขึ้นต่ำอยู่ที่ 10,000 บาท ซึ่งการมาเล่นแต่ละครั้งก็จะใช้เวลาหลายวันโดยเฉพาะหากตรงกับวันหยุดยาวในกรณีของนักพนันรายย่อยจะเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อยในการไปเล่นพนันที่บ่อนคาสิโนเป็นค่าโดยสารรถทัวร์

กระบวนการช่วงชิงส่วนเกินในธุรกิจคาสิโนเป็นผลมาจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ ความสามารถในการขับเคลื่อนในเวทีการพนันและโอกาสที่จะเกิดความเสียหายในการเล่นการพนัน

ความสามารถในการขับเคลื่อนในเวทีการพนันเพื่อช่วงชิงผลประโยชน์จากบ่อนคาสิโนในที่นี่จะนำทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของปีแอร์ บูดีเยอร์ (Bourdieu 1977) มาใช้ในการวิเคราะห์ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ความสามารถในการขับเคลื่อนในเวทีการพนันมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยหลัก 3 ปัจจัย ได้แก่

1. ปัจจัยแรก คือ ฮาบิทัส (Habitus) ในระดับชนชั้นของสังคม บูดีเยอร์ได้ชี้ให้เห็นว่า ฮาบิทัสของแต่ละชนชั้นไม่ใช่ธรรมชาติของคนในแต่ละชนชั้น หากแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคม (socialization) คุณค่า (values) หรือโลกทัศน์ (worldviews) โดยล้วนเป็นผลมาจากเงื่อนไขในการดำรงชีวิตที่หลอมรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย ทำให้รู้สึกเหมือนเป็นธรรมชาติ ในกรณีของนักพนันนั้นจะมีนิสัยชอบเล่นการพนันอันเป็นผลมาจากการขัดเกลาทางสังคมและเงื่อนไขการใช้ชีวิตทำให้มองว่าการพนันว่าเป็นเส้นทางในการหาเงินแบบเร่งรัด ได้เงินมากและเป็นเส้นทางที่นำไปสู่การเลื่อนสถานะทางสังคมส่งผลให้กลุ่มคนที่อยากรวยนั้นคือชนชั้นล่างและชนชั้นกลางเข้ามาเล่นการพนัน ตัวอย่างเช่น นักเล่นพนันชาวไทยมีฮาบิทัสเป็นวิถีทางวัฒนธรรม ดังนั้นเมื่อเปิดบ่อนก็เป็นเพียงเปลี่ยนรูปแบบจากการเล่นพนันในบ่อนบ้านมาเป็นบ่อนชายแดน เป็นต้น

2. ปัจจัยที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับทุนในรูปแบบต่างๆ ได้แก่

2.1 ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) เป็นสิ่งที่นักพนันใช้ในการวางเดิมพันในการเล่นการพนัน และแน่นอนว่าชนชั้นนำที่เป็นเจ้าของบ่อนและเจ้ามือมียอมมีสายป่านยาวกว่านักพนันทั่วไป ดังนั้นในระยะยาวแล้วนักพนันย่อมพบกับความเสี่ยงจากการสูญเสียทุนทางเศรษฐกิจมากกว่ากลุ่มอื่น

2.2 ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) การพนันในบ่อนคาสิโนชายแดนมีลักษณะเหมือนสินค้าที่วางอยู่บนฐานทางความรู้ทางเทคนิค การบริการและวิชาชีพ สินค้าทางวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนรูปไปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น การได้เสียจากการพนัน แต่ทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นความรู้ที่อยู่ในมือของเจ้าของบ่อนและเจ้ามือเป็นหลัก

2.3 ทุนทางสังคม (social capital) เป็นทุนที่มีความสัมพันธ์เครือข่ายสังคมของชนชั้นในพื้นที่ คาสิโนชายแดนโดยใช้ความสัมพันธ์ดังกล่าวในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนเกิน เช่น การแสวงหาผลประโยชน์จากธุรกิจใต้ดิน การแสวงหาผลประโยชน์จากการปันส่วนหุ้นลมของกลุ่มนักลงทุนที่ถือหุ้นลมสำหรับบูดีเยอร์ทุนทางสังคมถูกสร้างโดยอำนาจทางสังคมนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันรวมถึงความใกล้ชิดในสังคม “การคงอยู่ของเครือข่ายความสัมพันธ์” เครือข่ายของเจ้าของบ่อนและเจ้ามือเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งมากกว่านักพนันที่มาในลักษณะปัจเจกชนอย่างเห็นได้ชัด

2.4 นอกจากนี้แล้ว ในพื้นที่บ่อนคาสิโนยังมีการช่วงชิงผลประโยชน์ส่วนเกินผ่านทุนทางเทคโนโลยี (technological capital) อีกด้วย ได้แก่ ในเกมตู้มีการคุมความเสี่ยงในการพนันด้วยระบบคอมพิวเตอร์หรือเกมโต๊ะมีการใช้เทคโนโลยีในการหาทางชนะผู้เล่นพนันโดยการใช้สีชนิดพิเศษที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าแต่สามารถแสดงสัญลักษณ์ผ่านทางกล้องวงจรปิด เป็นต้น

3. ปัจจัยสุดท้าย คือ พื้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมและทางการเมือง (field) เป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พื้นที่ในที่นี่เป็นพื้นที่บ่อนคาสิโนซึ่งมีกิจกรรมการพนันที่มีโอกาสได้เสียผลประโยชน์และผลกระทบที่ตามมา บทความนี้จะประยุกต์สังคมเสี่ยงภัยของ

อูลริค เบค (Beck 1992) มาใช้ในบ่อนคาสิโนชายแดน ในฐานะที่เป็นสังคมที่มีความเสี่ยงภัยมากขึ้นสำหรับมนุษย์ อย่างไรก็ตามโอกาสที่จะเกิดความเสียหายในบ่อนคาสิโนจะมีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ระหว่างเจ้าของบ่อน เจ้ามือและนักเล่นพนัน ขึ้นอยู่กับความสามารถในการควบคุมปัจจัยความเสี่ยง เช่น การควบคุมแรงปรารถนา (desire) ในการเล่นการพนัน เป็นต้น กล่าวโดยสรุปคือ โอกาสที่จะเกิดความเสียหายในการเล่นการพนันจะมีระดับน้อยในกลุ่มของเจ้าของบ่อน เนื่องจากสามารถควบคุมปัจจัยความเสี่ยงได้มากกว่ากลุ่มเจ้ามือหรือกลุ่มนักเล่น ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมกลไกและกระบวนการในการบริหาร รวมถึงการควบคุมพฤติกรรมของเจ้ามือหรือนักพนัน นอกจากนี้ยังกระตุ้นความโลภของนักพนันผ่านการโฆษณา โปรโมชันต่าง ๆ เพื่อให้ให้นักพนันเล่นมาก ๆ นั้นหมายถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ชนชั้นนำมีมากกว่านักพนัน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสามปัจจัยหลักนี้จะนำไปสู่การได้การเสียจากบ่อนคาสิโนชายแดนทั้ง 2 รูปแบบคือ

1. การสูญเสียทรัพย์สินจากการพนัน “เจ็ง” ซึ่งในท้ายที่สุดจะเป็น “ผีข้างบ่อน”

2. ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นตามมาจากการ “เจ็ง” การพนัน เช่น ปัญหาหย่าร้าง การลักขโมย การพัวพันกับการค้ายาเสพติดจนถึงการค้าประเวณี เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การได้เสียและผลกระทบจากการเล่นการพนันในบ่อนคาสิโนซึ่งเป็นการช่วงชิงส่วนเกินในธุรกิจคาสิโนนั้นมีความแตกต่างกันระหว่างเจ้าของบ่อน เจ้ามือและนักเล่นพนันในลักษณะของเกมที่ต้องมีผู้ได้ผู้เสีย ดังนี้ (Tong Anon, personal communication, December 5, 2016)

1. กลุ่มผู้ที่มีแนวโน้มที่จะได้เสมอหรือชนะเสมอจะได้แก่นักลงทุนบ่อนคาสิโน ได้แก่ นักธุรกิจที่ลงทุนในการก่อสร้างอาคารและ (หรือ) ให้เช่าพื้นที่เล่นคาสิโนและโรงแรมที่พัก สำหรับผลประโยชน์ที่กลุ่มนักลงทุนจะได้นั้นจะได้รับการพนันเสมอในการเก็บค่าเช่า (rent seeking) เนื่องจากพวกเขาเป็นผู้อำนวยความสะดวก จัดสถานที่ให้กับเจ้าของโต๊ะหรือเจ้ามือและนักเล่นได้เข้ามาเล่นได้อย่างปลอดภัยรวมทั้งการอำนวยความสะดวกและการบริการต่าง ๆ เช่น การเดินทาง อาหาร ที่พักให้กับนักเล่นพนัน นอกจากนี้กลุ่มนักลงทุนบ่อนคาสิโนยังได้ค่าตอบแทนจากการเก็บค่าเช่าที่ตั้งโต๊ะ ในขณะที่เดียวกันนักลงทุนหรือเจ้าของบ่อนคาสิโนในส่วนใหญ่มักจะเป็นเจ้าของโต๊ะหรือเป็นเจ้ามือด้วย

กลุ่มนักลงทุนที่ถือหุ้นลม กลุ่มนักลงทุนนี้อาศัยการเป็นเจ้าของพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีอิทธิพลทางการเมืองในประเทศก็มพูชาทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติโดยกลุ่มจะได้ผลประโยชน์จากการปันส่วนของหุ้นลม ดังจะเห็นได้จากกรณีของอาเซียน (นามสมมุติ) ผู้ว่าราชการในพื้นที่ปกครองตนเองของเขมรแดงที่ได้รับส่วนแบ่งปันผลจากบ่อนคาสิโนในตัวเลขที่เป็นทางการ อาทิ 20% เป็นต้น

2. กลุ่มผู้ที่มีแนวโน้มได้และเสีย ในการลงทุนธุรกิจบ่อนคาสิโน กลุ่มที่มีโอกาสได้และโอกาสเสีย ได้แก่ เจ้ามือ โดยแบ่งโอกาสได้และเสีย ดังนี้

2.1 โอกาสที่เจ้ามือจะได้อย่างแน่นอน เกิดมาจากการเก็บค่าตั้ง (commission) จึงมีลักษณะของนายทุนกินค่าเช่าที่เรียกว่า “เสือนอนกิน” เช่น ถ้านักเล่นพนันเล่นหรือแทงบาค่าว่า 1 ครั้ง เป็นเงินจำนวน 100 บาท ถ้าแทงถูกจะได้เงินเพียง 95 บาท อีก 5 บาทจะต้องเสียเป็นค่าตั้งให้กับเจ้ามือ

2.2 โอกาสที่เจ้ามือจะเสีย เกิดมาจากการความเสี่ยงในการเล่นพนันของนักพนันในแต่ละครั้ง

ทั้งเกมการพนันที่อาศัยเจ้าหน้าที่ควบคุม เช่น ไพ่ บาคาร่า หรือเกมการพนันที่ใช้ระบบคอมพิวเตอร์ ควบคุม เช่น รูเล็ต สล็อต เป็นการเล่นที่มีความเสี่ยงที่เจ้ามือมีโอกาสเสียได้เช่นเดียวกัน

เจ้ามือจัดอยู่ในกลุ่มของผู้ที่มีโอกาสได้และเสียจากการลงทุนในบ่อนคาสิโน เนื่องจากเจ้ามือที่เป็นเจ้าของบ่อนหรือนักลงทุนบ่อนคาสิโนจะใช้ระบบการบริหารที่เรียกว่า การบริหารความเสี่ยงโดยใช้ความรู้ทั้งทางวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์ รวมถึงการใช้ความรู้ทางไสยศาสตร์เพื่อควบคุมการเสียประโยชน์ของเจ้ามือได้

3. กลุ่มผู้ที่มีแนวโน้มที่จะเสียเสมอ จะพบว่า โดยภาพรวมแล้วนักพนันจะเป็นผู้เสียประโยชน์เสมอ เนื่องจากบ่อนการพนันจะมีกลไกและเทคนิค 2 ประการที่ทำให้นักเล่นการพนันเป็นฝ่ายเสีย คือ

3.1 การพนันในรูปแบบเครื่อง การเล่นเกมแบบนี้เจ้าของเครื่องเล่นสามารถคุมความเสี่ยงในการพนันด้วยระบบคอมพิวเตอร์ เช่น สล็อตแมชชีน ตู้เกมต่างๆ ผู้ประกอบการคาสิโนสามารถตั้งโปรแกรมที่เครื่องเล่นเพื่อกำหนดกำไรที่แน่นอนได้

3.2 การพนันในรูปแบบเกม เจ้ามือจะใช้เทคนิคทางพฤติกรรมศาสตร์เอาชนะนักพนัน เช่น การให้เจ้าหน้าที่ของคาสิโนพักทุกชั่วโมง ในขณะที่นักพนันที่นั่งเล่นทั้งวันย่อมมีความรู้สึกเมื่อยล้า อ่อนเพลีย นักเล่นบางรายเล่นต่อเนื่องกระทั่งไม่ลุกขึ้นไปทำธุระส่วนตัว เช่น รับประทานอาหารหรือไปห้องน้ำ โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางคืนที่นักพนันมีอาการง่วงนอน ด้วยเงื่อนไขที่ว่านี้ ช่วงเวลาหลัง 2 ทุ่ม เป็นต้นไป จึงเป็นช่วงที่เจ้ามือจะมีโอกาสได้กำไรมาก ประกอบกับการจัดบริการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ฟรี ตลอดเวลาทำให้ผู้เล่นอาจพลาดและเสียการพนันได้ง่าย

ยิ่งไปกว่านั้นกรณีบ่อนคาสิโนออนไลน์ ภายใต้บริบททุนนิยมโลกาภิวัตน์จะพบว่าความเสี่ยงดังกล่าวยังเพิ่มขึ้นในลักษณะของการพนันออนไลน์ นับเป็นหนึ่งในรูปแบบการพนันสมัยใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องเล่นในบ่อนคาสิโนหรือพื้นที่เล่นการพนันเชิงรูปธรรมเพียงอย่างเดียว หากแต่การพนันถูกขับเคลื่อนเข้าสู่การเล่นในพื้นที่เสมือนจริงที่ถูกสร้างขึ้นจากการพัฒนาเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสาร ลักษณะดังกล่าวได้ทำลายอุปสรรคทางด้านเวลาและสถานที่ในการเล่นพนันลงโดยเฉพาะภายหลังการพัฒนาเทคโนโลยีบนโทรศัพท์สมาร์ทโฟนและอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงพบว่าเจ้ามือและเจ้าของบ่อนได้พัฒนาธุรกิจคาสิโนของตนให้เข้าถึงผู้เล่นได้ง่ายขึ้นผ่านเว็บไซต์และแอปพลิเคชันบนอุปกรณ์สื่อสาร ส่งผลให้ในปัจจุบันการพนันออนไลน์ได้รับความนิยมแพร่หลายในกลุ่มนักพนันหน้าใหม่ เนื่องจากสามารถเข้าถึงได้ง่ายโดยปราศจากข้อจำกัด อีกทั้งสามารถตรวจสอบสถานะภาพการเล่นจำนวนเงินได้-เสียได้เป็นเวลาจริงโดยสมบูรณ์ในสภาพดังกล่าว ส่งผลให้ผู้ที่ได้เสียในทุนนิยมคาสิโนเปลี่ยนหน้าไปอย่างรวดเร็วทุกวันอันมีสาเหตุมาจากความเร็วของรอบการเล่นและกระแสเงินอิเล็กทรอนิกส์ที่ไหลเวียนอย่างรวดเร็ว (Jirayoot Seemung 2017, 112-137)

ข้อเสนอในเชิงนโยบายของบ่อนคาสิโนถูกกฎหมาย

จากการวิเคราะห์บ่อนคาสิโนชายแดนไทย โดยอาศัยงานเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวัฒนธรรม ผู้เขียนสามารถสรุปได้ว่า ข้อเสนอการเปิดบ่อนคาสิโนถูกกฎหมายในปัจจุบันเป็น “การเพิ่มปัญหามากขึ้น” สำหรับสังคมไทย เนื่องจากปัญหาการเสียพนันที่มี

สาเหตุมาจากการช่วงชิงผลประโยชน์ของการพนันใน คาสีโนซึ่งเป็นเกมที่ต้องมีการแพ้-ชนะ ในขณะเดียวกัน ก็เพิ่มผลกระทบทางสังคมที่ตามมาอย่างหลากหลาย อีกด้วย นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงประเด็นการจัด ระเบียบคาสีโนจะพบว่าสังคมไทยในปัจจุบันยัง เป็น ไปได้ยากอีกด้วย ดังตัวอย่างในประเด็นต่อไปนี้ (Attachai Anon, personal communication, March 17, 2018)

ประเด็นการควบคุมนักพนันโดยจำกัดผู้เข้า ไปเล่นในบ่อนคาสีโนต้องเป็นเฉพาะคนต่างชาติ เท่านั้น เป็นข้อเสนอที่พยายามหากพิจารณาจากกรณี ของบ่อนคาสีโนชายแดนไทย-กัมพูชาในเขตภาค ตะวันออกจะพบว่า เมื่อนักพนันที่เป็นคนไทยลดลง บ่อนคาสีโนกัมพูชาต้องปรับตัวโดยหันมารับลูกค้า ชาวกัมพูชาให้เข้าไปเล่นการพนันแบบไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ข้อถกเถียงในประเด็นว่าการมีบ่อนคาสีโน อย่างถูกกฎหมายในประเทศไทยจะสามารถดึงดูด นักท่องเที่ยวมาเล่นการพนันในประเทศไทยได้จะพบว่า เป็นข้อเสนอที่สวนทางข้อเท็จจริงกันอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากนักท่องเที่ยวกับนักพนันเป็นคนละกลุ่มกัน นักพนันคือคนกลุ่มหลักที่เข้าไปใช้บริการคาสีโน แต่ นักท่องเที่ยวเข้าไปใช้บริการบ่อนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ประเด็นดังกล่าวยิ่งลำบากมากขึ้นเมื่อมีการเล่นใน รูปแบบคาสีโนออนไลน์ซึ่งพบว่า การควบคุมเป็นไปได้ ยากและมีผลกระทบในวงกว้างโดยจะกระทบทุกผู้ทุกวัย

ประเด็นการควบคุมสถานที่ตั้งของบ่อนคาสีโน ซึ่งโดยหลักการแล้วควรอยู่ห่างไกลจากชุมชน เช่น บนเกาะ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันจะพบว่า เป็นการยาก ที่จะหาสถานที่ดังกล่าวได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าเปลี่ยนไป ใช้ระบบการพนันรูปแบบออนไลน์ ปัญหาการควบคุม ก็อย่างยิ่งยากกว่าเดิม (Attachai Anon, personal communication, March 17, 2018)

ประเด็นการควบคุมบทบาทของนักการเมือง และข้าราชการอำมาตย์ในการแทรกแซงธุรกิจคาสีโน อย่างไม่เป็นทางการเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนเกิน หรือเข้าไปชักใย (manipulation) อยู่เบื้องหลังก็ยังเป็น ไปได้ยาก เนื่องจากโครงสร้างอำนาจที่ยังผูกขาดอยู่ที่ ชนชั้นนำเป็นหลัก (Srisuwan Janya, personal communication, March 15, 2018)

สำหรับข้อเสนอการมีคาสีโนเพื่อที่จะช่วย ส่งเสริมรายได้ของประเทศสามารถเป็นทางเลือก นโยบายในอนาคตได้ เมื่อมีการออกแบบกฎหมาย การพนันใหม่โดยที่ยังถือการพนันเป็นสิ่งผิดกฎหมาย แต่อนุญาตให้เปิดโดยต้องมีการสร้างระบบการพนัน แบบรับผิดชอบ (responsible gambling) และการให้การศึกษากับพลเมืองเพื่อรู้เท่าทันการพนัน (critical consciousness) (Naowarat Plainoi 2014) ดังนั้น เงื่อนไขเบื้องต้น (pre-condition) ต่อการ อนุญาตเปิดบ่อนคาสีโนควรมีมาตรการสำคัญดังนี้

1. การพนันนั้นจะต้องปราศจากความ เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมอื่น ๆ เช่น การฟอกเงินจาก บ่อนคาสีโน เป็นต้น
2. การจัดกลไกทางกฎหมายเพื่อคุ้มครอง เด็ก เยาวชนและบุคคลที่ขาดความสามารถในการ ปกป้องตนเองจากผลกระทบของบ่อนคาสีโน เช่น การควบคุมการพนันรูปแบบออนไลน์ เป็นต้น
3. การจัดกลไกให้การศึกษาเพื่อเคลื่อนไหว เผยแพร่และเรียนรู้ข้อมูลเกี่ยวกับบ่อนคาสีโนอย่าง รอบด้าน
4. การจัดทำประชามติในพื้นที่ที่มีการจัดตั้ง บ่อนคาสีโนอย่างโปร่งใสและมีส่วนรวมอย่างแท้จริง

References

- Attachai Anon. 2018. *Chaomue Bon Kan Phanan Haeng Nueng Nai Phuenthi Chaidaeen Phaktawan-Ok Khong Thai*. [A Host of a Casino at the Eastern Border of Thailand]. Personal communication, March 17. (in Thai)
- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*, translated by Mark Ritter. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice*, translated by Richard Nice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chaiyon Praditsil, Nakrob Tianam, Wongtham Sarana, Chuwong Ubalee, and Jutinan Kwunnate. 2014. *Khrueakhai Chonchan Nam Thang Setthakit Kanmueang Lae Phonkrathop Khong Bon Kha Si No Tam Chaidaeen Thai-Kamphucha Nai Khet Changwat Phaktawan-Ok*. [Politico-Economic Elite Networks and Impacts of Thailand–Cambodia Border Casinos in the Eastern Region Provinces]. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation. (in Thai)
- Harvey, David. 2003. *The New Imperialism*. New York: Oxford University.
- Jirayoot Seemung. 2017. *Kan Thopthuan Lae Prap Yutthasat Kan Phatthana Khong Khrongkan Phatthana Phuenthi Chaifang Thale Tawan-Ok Su Kan Pen Prathet Asian Nai Changwat Sa Kaeo : Korani Sueksa Bon Kha Si No Chaidaeen*. [Review and Adjustment of the Strategy of the Eastern Seaboard Development Program toward ASEAN Country Status in Sa Kaeo Province: The Case of Border Casinos]. Bangkok: National Research Council of Thailand (NRCT). (in Thai)
- L.H. 2014. "Casinos in Cambodia: When the Luck Runs Out." *The Economist*. Accessed February 26, 2018. <https://www.economist.com/blogs/banyan/2014/10/casinos-Cambodia>.
- Morton, Eddie. 2014. "Gambling on Change, Business." *The Phnom Penh Post*. Accessed February 26, 2018. www.phnompenhpost.com/business/gambling-change.
- Naowarat Plainoi. 2014. *Rai-Ngan Phon Kan Pramoen Lae Phaenngan Lot Panha Kan Phanan*. [General Evaluation and Plans to Reduce Gambling Problems]. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation. (in Thai)

- Nop Anon. 2017. *Chaokhong Bon Kan Phanang Haeng Nueng Nai Phuenthi Chaidan Phaktawan-Ok*. [A Casino Owner at the Eastern Border of Thailand]. Personal communication. May 1. (in Thai)
- Nualnoi Treerat. 2016. "Talat Kan Phanang Lok: Phanphan Mak Khuen." [World Gambling Market: Increasingly Turbulent All the Time]. In *Kan Phanang Nai Yuk Plian Phan Rai-Ngan Pracham Pi 2559 Sun Sueksa Panha Kan Phanang*. [Gambling in Transition: Annual Report of Center for Gambling Studies], edited by Siriporn Yodkamonsat, 24–39. Bangkok: Duean Tula. (in Thai)
- Pinkaew Laungaramsri. 2017. *Thunniyom Kha Si No: Khet Setthakit Phiset Chin Kap Kan Sang Chaidan Seri Niyom Mai Nai Lao*. [Capitalism of Casino: Special Economic Zone of China and Establishment of Liberalism on Laos's Border]. Chiang Mai: Center of ASEAN Studies, Chiang Mai University. (in Thai)
- Pornsak Phongphaew, Sanit Chornanan, Vichien Tansirikongkhon, Khajornsak Sawekkomet, and Thongchai Torraktrakun. 2002. *Bon Kan Phanang Tam Naeo Chaidan Khong Thai: Phonkrathop Lae Naeothang Kaekhai Panha*. [Casinos on Thailand's Borders: Effects and Problem-Solving Approaches]. Bangkok: The Political Science Association of Kasetsart University. (in Thai)
- Ratchabandityasapha. 2011. *Photchananukrom Chabap Ratchabandittayasathan Pho So 2554*. [Thai Royal Institute's Official Dictionary of the Thai Language, Thailand 2011]. Accessed July 26, 2018. <http://www.royin.go.th/dictionary>. (in Thai)
- Rattaphong Sonsuphap. 2012. *Bon Kan Phanang Tam Naeo Chaidan: Phonkrathop Lae Naeothang Kan Chatkan*. [Casinos on Borders: Effects and Management Plans]. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation. (in Thai)
- Rattaphong Sonsuphap, and Itsaree Phaksipaeng. 2016. Huai Tai Din Nai Miti Khit Rueang Kan Luean Lai Su Thun Choeng Sanyalak. [Underground Lotteries in the Perspective of Symbolic Capitalism's Slippage]. In *Kan Phanang Nai Yuk Plian Phan Rai-Ngan Pracham Pi 2559 Sun Sueksa Panha Kan Phanang*. [Gambling in Transition: Annual Report of Center for Gambling Studies], edited by Siriporn Yodkamonsat, 198–207. Bangkok: Duean Tula. (in Thai)
- Royal Decree of the Kingdom of Cambodia. 1996. *Law on the Suppression of Gambling 1996*. Accessed February 26, 2018. https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/khm_e/WTACCKHM3A3_LEG_42.pdf.

- Spring News. 2018a. "*King's Roman: Anachak Phanam Rim Khong Kham Thi Khunkhoei Khong Nak Siang Chok*. ["King's Roman": The Gambling Empire at Khong River Well-Known to Fortune Seekers]. Accessed February 3, 2018. <http://www.springnews.co.th/th/2018/02/191797>. (in Thai)
- . 2018b, February 3. *Poet Khum Khai Thurakit Anachak King's Roman*. [Unmasking King's Roman's Business Network]. Accessed February 3, 2018. <http://www.springnews.co.th/th/2018/02/192469>. (in Thai)
- Srisuwan Janya. 2018. *Lekhathikan Samakhom Ongkan Phithak Ratthathammanun Thai*. [Secretary-General of the Association to Protect the Thai Constitution]. Personal communication. March 15. (in Thai)
- Strange, Susan. 1986. *Casino Capitalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sungsidh Piriyaangsan. 2003. Rakthan Thang Prawattisat Thruesai Kan Phanam. [Historical Roots of Gambling Theory]. In *Setthakit Kan Phanam Thanglueak Choeng Nayobai*. [Gambling Economy: Policy Choices], edited by Sungsidh Piriyaangsan et al., 1-35. Bangkok: Ruam Duai Chuai Kan. (in Thai)
- ThaiPublica. 2015. "*'Bon Casino' Jak Phueanban Thueng Thai (Ton The 1) Phut Lom Thai Chu Promochan Riak Khaek Laek Ngoen Fri Hong Phak*." [Casinos in Thailand and Neighboring Countries (episode 1)–Surrounding Thailand by Promotions Involving Free Money Exchange and Rooms]. Accessed February 1, 2018. <https://thaipublica.org/2015/08/casino-1>. (in Thai)
- Tong Anon. 2016. *Phuchatkan Bon Kan Phanam Haeng Nueng Nai Phuenthi Chaidaan Phaktawan-Ok Khong Thai*. [A Manager of a Casino at the Eastern Border of Thailand]. Personal communication. December 5. (in Thai)
- Voice TV. 2018. *Poet Phang Thun Kham Chat "Chin-Thai-Lao" Tong Songsai Kiaophan Yaseptit-Khapraweni*. [Disclosure on China–Thailand–Laos Trade: Drugs and Prostitution Suspected]. Accessed February 3, 2018. <https://www.voicetv.co.th/read/Hy1UW4gLM>. (in Thai)
- Will, Rachel, and May Titthara. 2012. "Cambodia's Gambling Law Loosely Enforced." Accessed February 26, 2018. <http://www.phnompenhpost.com/national/cambodias-gambling-law-loosely-enforced>.

Challenging the Discourse of Universality of Gender Mainstreaming of the United States Agency for International Development (USAID)**

Tinnaphop Sinsomboonthong*

Abstract

This article aims to question and challenge the discourse of universality of “gender mainstreaming”, which is a key development practice and policy that the United States Agency for International Development (USAID) instrumentalizes to promote gender equality. By applying “intersectionality” theory, this article aims to indicate that such discourse is not universal due to three reasons: (1) focusing on “gender” alone might not be sufficient to understand gender inequality in each society, as it cannot be fully separated from other social attributes; (2) “gender”, which is a fundamental basis to such discourse, lacks unity; and (3) gender is not a universal attribute. Therefore, intersectionality should be integrated into USAID’s gender mainstreaming in order to transform it into intersectional gender mainstreaming.

Keywords: *gender mainstreaming, universality, gender, intersectionality, USAID*

*Lecturer at Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University, 99 Moo 18 Phaholyothin Rd., Khlong Nueng Sub-district, Khlongluang District, Pathumthani 12120 . Email: tinnaphopsins@hotmail.co.th

**Received September 28, 2017; Revised November 3, 2017; Accepted January 10, 2018

การทำท้าวาทกรรมความเป็นสากลของการ บูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลักของ องค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ**

ดิฉนวนภพจ สิ้นสมบุรณ์ทอง*

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งตั้งคำถามและทำท้าวาทกรรมความเป็นสากลของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” (gender mainstreaming) อันเป็นการปฏิบัติและนโยบายที่สำคัญในการบรรลุความเท่าเทียมทางเพศภาวะขององค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ (USAID) โดยใช้ทฤษฎี “ลัคนาภาวะ” หรือ “สภาวะทับซ้อน” (intersectionality) ในการบ่งชี้ว่า วาทกรรมดังกล่าวมิได้มีความเป็นสากล เนื่องด้วยปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ อันได้แก่ ประการแรก การให้ความสำคัญเพียงแค่ว่า “เพศภาวะ” โดยลำพังอาจไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจและแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมทางเพศภาวะในแต่ละสังคม เพราะเพศภาวะมีอาจแยกขาดจากคุณลักษณะทางสังคมอื่น ๆ ได้ ประการที่สอง คุณลักษณะทางสังคมหรือหน่วยเชิงอัตลักษณ์ทางสังคมที่เรียกว่า “เพศภาวะ” ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของวาทกรรมดังกล่าวไร้ซึ่งเอกภาพ และประการที่สาม “เพศภาวะ” มิใช่คุณลักษณะทางสังคมที่มีความเป็นสากล ฉะนั้น “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” จึงควรเปลี่ยนแปลงแนวทางเดิมไปสู่ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะที่ทับซ้อนเข้าสู่กระแสหลัก” (intersectional gender mainstreaming)

คำสำคัญ: การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก, ความเป็นสากล, เพศภาวะ, ลัคนาภาวะ, องค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ

*อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 99 หมู่ 18 ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง ปทุมธานี 12121 อีเมล tinnaphopsins@hotmail.co.th

**ได้รับบทความ 28 กันยายน 2560; แก้ไขปรับปรุง 3 พฤศจิกายน 2560; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 10 มกราคม 2561

“วิสัยทัศน์การพัฒนาของ USAID คือโลกที่ซึ่งผู้หญิง ผู้ชาย เด็กผู้หญิง และเด็กผู้ชาย ใช้สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม สิทธิทางวัฒนธรรม สิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมืองอย่างเต็มที่และได้รับการหนุนเสริมอย่างเท่าเทียมกันเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตของตน ครอบครัว และชุมชน อีกทั้งยังเป็นโลกที่ผู้หญิง ผู้ชาย เด็กผู้หญิง และเด็กผู้ชายสามารถเข้าถึงการศึกษาและการบริการทางสาธารณสุขที่มีคุณภาพ สามารถสะสมและควบคุมทรัพย์สินและทรัพยากรทางเศรษฐกิจของตนได้ สามารถแปลงเสียงของตนเองได้โดยมีชีวิตที่ปลอดภัยจากการคุกคามทำร้าย การละเมิด การเลือกปฏิบัติ และความรุนแรง” (USAID 2012, 10)

บทนำ

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970s ผู้หญิงและประเด็นความเท่าเทียมทางเพศภาวะ (gender equality)¹ ได้กลายเป็นประเด็นที่สำคัญในแวดวงการพัฒนา ระหว่างประเทศอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความพยายามของนักสตรีนิยมทั้งในแวดวงวิชาการและแวดวงการพัฒนา ระหว่างประเทศที่ผลักดันให้ผู้หญิงมีตัวตนในการพัฒนา (หรือแนวทางที่เรียกว่า “สตรีในการพัฒนา” (Women in Development: WID)) และพัฒนาไปสู่การคำนึงถึงความสำคัญของความเท่าเทียมทางเพศภาวะในการดำเนินงานด้านการพัฒนา (หรือแนวทางที่เรียกว่า “เพศภาวะกับการพัฒนา” (Gender and Development: GAD)) ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970s เป็นต้นมา

ทั้งนี้ องค์การสหประชาชาติได้ริเริ่มทศวรรษสำหรับสตรีขององค์การสหประชาชาติ (United Nations Decade for Women) ในปี 1975-1985 และกำหนดให้การประชุม ณ กรุงเม็กซิโก ซิตี้ ประเทศเม็กซิโก เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน - 2 กรกฎาคม 1975 เป็นการประชุมปีแห่งสตรีสากล (International Women's Year)² ซึ่งถือเป็นหมุดหมายสำคัญลำดับแรกของการนำเอาผู้หญิงเข้ามาอยู่ในการพัฒนา นอกจากนี้องค์การสหประชาชาติยังได้ก่อตั้งกองทุนสหประชาชาติเพื่อการพัฒนาสตรี (United Nations Development Fund for Women: UNIFEM) ในปี 1976 ซึ่งเป็นหน่วยงานสำคัญระดับโลกที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางและศูนย์รวมขององค์ความรู้และปฏิบัติการการพัฒนาชุดใหม่ที่ถือกำเนิดขึ้นเพื่อสนองตอบวาระการพัฒนาดังกล่าวในระดับโลกอีกด้วย

¹ ผู้เขียนเลือกใช้คำแปลของ gender ในภาษาไทยด้วยคำว่าเพศภาวะ แม้ว่าคำดังกล่าวจะมักได้รับการแปลเป็นคำว่า เพศสถานะ และความเท่าเทียมหญิงชายอยู่บ่อยครั้งก็ตาม ทั้งนี้ บุษกร กาศมณี (Bussakorn Kasmanee) เสนอว่า การแปลคำว่า gender เป็น “บทบาทหญิงชาย”, “บทบาททางเพศ”, “ความสัมพันธ์หญิงชาย”, “ความเป็นหญิงความเป็นชาย” สะท้อนให้เห็นว่ายังคงยึดติดอยู่กับสาร์ตเตทางเพศ กำหนดให้ผู้ชายและผู้หญิงแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง (Bussakorn Kasmanee 2011) ในขณะที่ พริศรา แซ่ก้วย (Prisara Saeguay) เสนอว่า “เพศสถานเพศสถานะ” (แปลว่า “ความเป็นไป หรือ ความเป็นอยู่ของเพศ”) และ “เพศสภาพเพศภาวะ” (แปลว่า “เป็นไปตามธรรมชาติ”) ยังคงยึดติดกับสาร์ตเตทางเพศเช่นกัน (Prisara Saeguay 2001, 23) เพราะฉะนั้น คำว่า “เพศภาวะ” (ซึ่งแปลว่า “ความมี ความเป็น ความปรากฏ”) จึงเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดในความเห็นของ พริศรา แซ่ก้วย (Prisara Saeguay 2001, 23) เพราะสะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและพลวัตมากกว่าคำแรก

² หรือที่รู้จักกันในนาม “การประชุมโลกว่าด้วยสตรีครั้งที่ 1” (World Conference on Women)

ภายหลังจากสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ ได้มีมติเห็นชอบอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: CEDAW) การพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะในระดับโลกก็ได้ก้าวมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งในปี 1995 เมื่อมีการจัดเวทีการประชุมโลก ว่าด้วยสตรีครั้งที่ 4 ขึ้น ณ กรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน การพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะจึงรุดหน้าอย่างรวดเร็ว เมื่อผลของการประชุมดังกล่าวนำมาซึ่งปฏิญญาปักกิ่ง (Beijing Declaration) และแผนงานปักกิ่ง (Beijing Platform for Action) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการก่อกำเนิด “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” (gender mainstreaming)³ ด้วยเหตุนี้ เพื่อตอบสนองเป้าหมายในการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ (gender equality) ขององค์การสหประชาชาติ แหล่งทุน รัฐบาล และองค์การระหว่างประเทศมากมาย ต่างแสดงความกระตือรือร้นในการนำเอา “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” เข้าสู่การทำงาน ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

อย่างไรก็ตาม แม้ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ได้รับการส่งเสริมในฐานะ

วาระการพัฒนาระดับโลกมาแล้วกว่าทศวรรษ ทั้งนี้ นักวิชาการจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักสตรีนิยม ได้ตั้งคำถามต่อความล้มเหลวในการนำแนวทางดังกล่าวมาปฏิบัติอย่างเป็นสากล (Staudt 2003; Moser 2005; Perrons 2005; Squires 2005; Standing 2007; Parpart 2009; True and Parisi 2013) ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงมุ่งตั้งคำถามและท้าทายวาทกรรมความเป็นสากลของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” (gender mainstreaming) ซึ่งเป็นวาระการพัฒนาเพื่อความเท่าเทียมทางเพศภาวะในระดับโลก โดยเน้นไปที่ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ขององค์กรเพื่อการพัฒนา ระหว่างประเทศของสหรัฐฯ (USAID) ในฐานะวาทกรรม โดยใช้ทฤษฎี “ลัคนาภาวะ” หรือ “สภาวะทับซ้อน” (intersectionality) ในการบ่งชี้ว่า วาทกรรมดังกล่าวมิได้มีความเป็นสากล เนื่องด้วยปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการอันเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะทางสังคมหรือหน่วยเชิงอัตลักษณ์ทางสังคมที่เรียกว่า “เพศภาวะ” ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของวาทกรรมดังกล่าว เพราะฉะนั้น “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” จึงควรเปลี่ยนแปลงแนวทางเดิมไปสู่ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะที่ทับซ้อนเข้าสู่กระแสหลักในการพัฒนา” (intersectional gender mainstreaming)

³ “gender mainstreaming” ได้รับการแปลเป็นคำศัพท์ในภาษาไทยในหลากหลายรูปแบบ อาทิ “การนำความเสมอภาคหญิงชายเข้าสู่กระแสหลักของการพัฒนา” (Numnual Yapparart 2006), “แนวทางการเสริมสร้างความเสมอภาคหญิงชายให้เป็นกระแสหลักการพัฒนา” (Wuchara Eungthamearnun 2007), “การบูรณาการประเด็นเพศสถานะเข้าสู่ประเด็นกระแสหลัก” (Pakawadee Veerapatpong 2009) ฯลฯ ทั้งนี้ ผู้เขียนได้หยิบยกนิยามของภควดีมาปรับใช้เป็นหลักในบทความนี้ เนื่องด้วยผู้เขียนเห็นว่าคำนิยามดังกล่าวแม้ไม่ได้แปลตรงตัว แต่สามารถอธิบายความหมายและกระบวนการในภาคปฏิบัติของแนวคิดดังกล่าวได้เป็นอย่างดี เนื่องด้วยคำว่า “บูรณาการ” สะท้อนให้เห็นถึงนัยที่สำคัญของ gender mainstreaming ที่มักจะได้รับการบูรณาการเข้าไปในโครงการพัฒนาต่างๆ ที่มักเป็นกลางทางเพศภาวะ (gender-neutral) และเปลี่ยนแปลงโครงการดังกล่าวให้กลายเป็นโครงการที่มีความเปราะบางทางเพศภาวะ (gender-sensitive)

การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่ กระแสหลัก: วาทกรรมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ

คณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (UN Economic and Social Council: ECOSOC) ให้นิยามแนวทางการพัฒนาที่เรียกว่า “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ไว้ในมติข้อสรุปหมายเลข 1997/2 โดยระบุว่า หมายถึง “กระบวนการประเมินความเกี่ยวข้องของผู้หญิงและผู้ชายในปฏิบัติการที่วางแผนไว้ ได้แก่ การออกกฎหมาย นโยบาย และโครงการ ในทุกพื้นที่และทุกระดับ แนวทางดังกล่าวเป็นยุทธศาสตร์ในการทำให้ความเกี่ยวข้องและประสบการณ์ของผู้หญิงและผู้ชายเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการออกแบบ การนำไปปฏิบัติ การติดตาม และการประเมินผลของนโยบาย และโครงการพัฒนาในพื้นที่ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อที่ว่าผู้หญิงและผู้ชายจะได้รับประโยชน์ โดยเท่าเทียมกันและความไม่เท่าเทียมจะไม่ดำรงอยู่ตลอดไป” (UN 2002, 1)

ในการศึกษาทำความเข้าใจการดำเนินงานส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะของตัวแสดงต่าง ๆ ผ่าน “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” มักถูกจำกัดอยู่เพียงกลไกการพัฒนาในระดับรัฐ (Beveridge et al. 2000; Rai 2003; Daly 2005; Kusakabe 2005) ความร่วมมือระหว่างประเทศในสถาบันระหว่างประเทศเพื่อร่วมกันธำรงรักษาบรรทัดฐานระหว่างประเทศ (ดู True and Mintrom 2001; True 2003; Kelly 2005; Silver 2010; Debusscher 2011; Debusscher 2012; Holvoet and Inberg 2012) และวาทกรรมการพัฒนา (Wodak 2005; Lombardo et al. 2009) ทั้งสอง

แนวทางการศึกษาแรกต่างก็มีจุดร่วมเดียวกันคือ การให้ความสำคัญกับรัฐในฐานะตัวแสดงหลัก ในขณะที่แนวทางที่สาม มุ่งศึกษาการใช้อำนาจที่แยบยลกว่าในระดับวาทกรรม ซึ่งสอดคล้องกันกับข้อเสนอแนะแนวทางการศึกษาของจาคี ทู (Jacqui True) ซึ่งนำเสนอว่าแนวทางการศึกษาทำความเข้าใจ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” สามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวทาง ได้แก่ บริทรทัศน์เชิงสถาบัน (institutional perspective) และบริทรทัศน์เชิงวาทกรรม (discursive perspective) (True 2015, 194)

ในขณะที่บริทรทัศน์เชิงสถาบันมุ่งเน้นไปที่ “ความสัมพันธ์ทางการเมืองและเชิงวัตถุ รวมถึงพลวัตเชิงระบบราชการและเชิงองค์การที่มีส่วนในการก่อร่างสร้างการรับเอา ‘การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก’ ไปปฏิบัติในฐานะยุทธศาสตร์เชิงนโยบาย” (True 2015, 194) บริทรทัศน์เชิงวาทกรรมกลับมุ่งเน้นแตกต่างกันออกไป โดยเน้นไปที่ “ภาษาและความหมายของความเท่าเทียมทางเพศภาวะและความแตกต่างทางเพศภาวะที่สะท้อนในบรรทัดฐานที่มีลักษณะเป็นสถาบัน กระบวนการนโยบาย อัตลักษณ์เชิงองค์การ และโครงสร้างเชิงวัตถุ” (True 2015, 194) ทั้งนี้ บทความนี้มุ่งเน้นบริทรทัศน์เชิงวาทกรรมเป็นหลักซึ่งสอดคล้องกันกับบริทรทัศน์แบบที่สองของทู ที่บ่งชี้ว่า สถานะของผู้หญิงและกระบวนการสร้างสถานะดังกล่าวในกระบวนการ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” เป็นสิ่งที่สำคัญมากที่สุด (Cohn 2008, 194 in True 2015, 1999) โดยบทความนี้มุ่งเน้นไปที่วาทกรรมความเป็นสากลของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือมรรควิธีในการบรรลุความเท่าเทียมทางเพศภาวะอันเป็นเป้าหมายที่สำคัญ

ประการหนึ่งของการพัฒนา “ตามกรอบสากล” ทั่วทั้งโลก (Sen 1999; Nussbaum 2000) โดยตัวแสดงระหว่างประเทศต่างๆ อาทิ แหล่งทุน องค์การระหว่างประเทศ รัฐ ฯลฯ แต่ความเป็นสากลของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” (ในฐานะวิธีการ) และความเท่าเทียมทางเพศภาวะ (ในฐานะเป้าหมาย) ต่างก็มีจอรอดพ้นจากการตั้งคำถามและท้าทายไปได้ (Walby 2005, 326; Braidotti 1994)

“การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ในฐานะวาทกรรมการพัฒนา (development discourse) ในที่นี้มีความหมายว่า การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลักเป็นระบบและกระบวนการในการสถาปนาชุดความจริง อำนาจ และความหมายให้แก่การพัฒนาเพื่อความเท่าเทียมทางเพศภาวะ ในรูปแบบของเทคนิค ยุทธศาสตร์ และองค์ความรู้ต่างๆ อันนำมาซึ่งสภาวะอำนาจและระบบความจริงที่ส่งเสริมและธำรงรักษาระบบและกระบวนการสถาปนาความจริง อำนาจ และความหมายนั้นไว้ ทั้งนี้ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Chairat Charoensin-o-larn) เสนอว่า การพัฒนาควรศึกษาทำความเข้าใจในฐานะวาทกรรมเนื่องด้วยเหตุผล 2 ประการที่สำคัญ ได้แก่ ประการแรก ในขณะที่ทฤษฎีการพัฒนาหรือนามธรรมของการพัฒนาเป็นเสมือนภาพสะท้อนโลกภายนอกที่ซึ่งการพัฒนาเกิดขึ้นในความเป็นจริง การวิเคราะห์วาทกรรมจะชี้ให้เห็นไม่เฉพาะเพียงแต่ความเป็นรูปธรรมของการพัฒนา หากแต่ยังรวมไปถึงความเป็นนามธรรมของการ

พัฒนาไปด้วยพร้อมๆ กัน อีกทั้งการวิเคราะห์วาทกรรมจะช่วยทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ ความสอดคล้อง และความขัดแย้งระหว่างความเป็นจริงกับทฤษฎีอีกด้วย และประการที่สอง เนื่องด้วยวาทกรรมเป็นกลไกสำคัญที่ก่อร่างสร้างความคิด ความเชื่อ ความรู้ ความหมาย และจุดยืนของผู้คนหรือสถาบันต่อเรื่องหนึ่งๆ การวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนาจะช่วยทำให้เข้าใจได้ว่าผู้คนหรือสถาบันหนึ่งๆ สมารถานวาทกรรมการพัฒนาแบบใด เพื่อตอบสนองสิ่งใด และแปลงวาทกรรมดังกล่าวให้กลายเป็นปฏิบัติการได้อย่างไร (Chairat Charoen-o-larn 1995, 23)

ฉะนั้น “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” โดยตัวของมันเองจึงทำหน้าที่เป็นหลักการ ยุทธศาสตร์การดำเนินงานด้านการพัฒนา และเทคนิคแห่งอำนาจอันเป็นเครื่องมือสำคัญอันหนึ่งที่ใช้ในการรักษาระบบและกระบวนการสถาปนาความจริง อำนาจ และความหมายแก่แหล่งทุนในการมีอำนาจควบคุมเหนือความประพฤติ (conduct) ของผู้รับทุน โดยการนำเสนอปัญหาชุดหนึ่งๆ และวิธีการชุดหนึ่งๆ ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ภายใต้วาทกรรมผู้เชี่ยวชาญด้านเพศภาวะ (Prügl 2009, 76-79) การดำเนินงานด้าน “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ในลักษณะจากบนลงล่างของ USAID จึงถือเป็นเทคนิคแห่งอำนาจแบบหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นการปกครองชีวิตญาณ (governmentality) (Foucault 1991)⁴ อันเกี่ยวข้องกับ “การควบคุมความประพฤติ” (conduct of conduct)⁵ โดยมีเป้าหมายที่สำคัญใน

⁴ หรือ “การปกครองชีวิตญาณ” (Anan Kanchanapan 2009) หรือ “ศิลปะในการปกครอง” (Supang Chantavanich 2009) หรือ “ชีวิตญาณเพื่อการปกครอง (mentality to govern)” (Rose and Miller 1992)

⁵ เป็นการรวมเอาความหมายในฐานะการกระทำชุดหนึ่งหรือกิจกรรมในการควบคุม (“conduire” ในภาษาฝรั่งเศส) และอีกความหมายที่หมายถึงการควบคุมความประพฤติของตนเอง (“se conduire” ในภาษาฝรั่งเศส) เข้าไว้ด้วยกัน (Foucault 2007, 163)

การ “ประกอบสร้างความเป็นประพจน์โดยการจัดการ ความต้องการ ความปรารถนา ความสนใจ และความเชื่อของตัวแสดงต่าง ๆ” (Dean 2010, 18) ในระดับระหว่างประเทศซึ่งเรียกว่า “การปกครองชีวญาณข้ามชาติ” (transnational governmentality) (Ferguson and Gupta 2002, 989) อันหมายถึง การใช้เทคนิคแห่งอำนาจในการประกอบสร้างและเข้าควบคุมความประพจน์หนึ่ง ๆ ของตัวแสดงจำนวนหนึ่งในเวทีระหว่างประเทศ (ในที่นี้ หมายถึง ผู้รับทุน) ให้เป็นไปตามความปรารถนา ความสนใจ และความเชื่อของตัวแสดงที่มีอำนาจในระดับระหว่างประเทศทั้งที่เป็นรัฐและองค์การระหว่างประเทศ (อาทิ องค์การสหประชาชาติ องค์การระหว่างรัฐบาล และแหล่งทุนต่าง ๆ เป็นต้น)

ทั้งนี้ การปกครองชีวญาณข้ามชาติได้รวมเอาคุณลักษณะพิเศษ 2 ประการเข้าไว้ด้วย ได้แก่ ประการแรก ยุทธศาสตร์ใหม่ที่ใช้ในการวางกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ (อาทิ ความรู้ว่าด้วยการพัฒนา ปฏิบัติการการพัฒนา การวางแผนการพัฒนา การฝึกอบรมการพัฒนา การวัดและประเมินผลการพัฒนา ฯลฯ) ยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้รับการนิยามโดยอาร์ตูโร เอสโคบาร์ (Arturo Escobar) นักมานุษยวิทยา ผู้วางรากฐานให้แก่แนวคิดหลังการพัฒนา (post-development) ซึ่งเป็นสกุลความคิดในทฤษฎีการพัฒนาที่ได้รับอิทธิพลจากสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) (Escobar 2007) ว่า “กระบวนการทำให้การพัฒนาเป็นวิชาชีพ” (professionalization of development) ซึ่งหมายถึง “เทคนิคและปฏิบัติการการวางกฎเกณฑ์และระเบียบชุดหนึ่งที่ทำให้การสร้าง การเผยแพร่ และการทำให้องค์ความรู้หนึ่งเป็นเหตุเป็นผลถูกจัดแจง บริหารจัดการ และควบคุมผ่านชุดเทคนิคและปฏิบัติการนั้น”

(Escobar 1988, 430) และ ประการที่สอง พันธมิตรและองค์การข้ามชาติภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการผลิตซ้ำและธำรงรักษายุทธศาสตร์ใหม่ดังกล่าวมาข้างต้น (ซึ่งได้แก่ องค์การระหว่างประเทศ สมาคมอาสาสมัคร องค์การภาครัฐต่าง ๆ ฯลฯ) การดำรงอยู่ของกลุ่มองค์การเหล่านั้นและการทำหน้าที่ธำรงรักษาอำนาจที่เกิดขึ้นจากความรู้อันเป็นผลมาจากยุทธศาสตร์ใหม่ดังกล่าวมาข้างต้นได้รับการนิยามโดยเอสโคบาร์ว่า “การทำให้การพัฒนามากลายเป็นสถาบัน” (institutionalization of development) ซึ่งกลไกดังกล่าวหมายถึง “การก่อตั้งพื้นที่เชิงสถาบันที่ซึ่งวาทกรรมและเทคนิคถูกผลิต ถูกบันทึก ถูกทำให้มั่นคง ถูกแก้ไข และถูกทำให้ดำเนินการตามหน้าที่... ความรู้ด้านการพัฒนาถูกใช้โดยสถาบันต่าง ๆ ผ่านโครงการ การสัมมนา การประชุมผู้เชี่ยวชาญ การเป็นที่ปรึกษา ฯลฯ” (Escobar 1988, 431) ทั้งสองคุณลักษณะมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการสถาปนาอำนาจอันแยบยลให้แก่แหล่งทุนในนามของการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะอย่างเป็นสากลทั่วทั้งโลก

ทั้งนี้ กรอบที่ผู้เขียนใช้ในการศึกษา “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ในฐานะวาทกรรมคือ การใช้แนวทางการศึกษาของแคโรล ลี บักกี (Carol Lee Bacchi) ที่เรียกว่า “ปัญหาถูกนำเสนอให้เป็นอย่างใด?” (What's the Problem Represented to Be?) หรือที่เรียกสั้น ๆ โดยย่อว่า “แนวทางการศึกษาแบบ WPR” ซึ่งแนวทางดังกล่าวมักใช้กรอบทางความคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากสกุลความคิดหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) ในการมุ่งเน้นไปที่การทำทำความเข้าใจว่านโยบายหรือแนวทางการดำเนินงานหนึ่ง ๆ มิได้เป็นเพียงแค่การตอบสนองปัญหาและเงื่อนไขเพื่อก่อให้เกิด

ความเปลี่ยนแปลง หากแต่นโยบายหรือแนวทางการดำเนินงานหนึ่ง ๆ นั้น แท้ที่จริงแล้ว คือวาทกรรมที่กำกับและประกอบสร้างปัญหาและวิธีแก้ไขปัญหานั้นมาต่างหาก (Bacchi 1999, 2) เจกเช่นเดียวกันกับการศึกษา “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ในบทความนี้ที่มุ่งพิจารณาแนวทางการดำเนินงานวาทกรรมที่กำกับและประกอบสร้างปัญหาหนึ่ง ๆ ขึ้นมา (ซึ่งในที่นี้คือ ความไม่เท่าเทียมทางเพศภาวะที่ดำรงอยู่ทั่วโลก) และในขณะเดียวกันก็นำเสนอทางออกของปัญหาด้วยการนำเสนอตัวของมันเองผ่านการสถาปนาและการนำเทคนิค ยุทธศาสตร์ และองค์ความรู้ต่าง ๆ ไปใช้ในปฏิบัติการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกันกับกระบวนการทำให้การพัฒนาเป็นวิชาชีพ ในขณะเดียวกัน วาทกรรมดังกล่าวก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนด้วยกระบวนการทำให้การพัฒนากลายเป็นสถาบัน โดยปราศจากการตั้งคำถามและท้าทาย ในนามของการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ “อันเป็นสากล” ด้วย “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก”

USAID กับบทบาทด้านการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ (อย่างไรเป็นสากล?)

องค์กรเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐฯ (United States Agency for International Development: USAID) ถือเป็นแหล่งทุนหนึ่งที่แสดงบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาเพื่อสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศภาวะ รวมถึงการยุติความรุนแรงทางเพศภาวะ (gender-based violence) นับ

ตั้งแต่การก่อตั้งในปี 1961 ทั้งนี้ USAID แสดงบทบาทอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมนับตั้งแต่ปี 1973 ภายหลังจากการแก้ไขกฎหมายในพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือต่างประเทศ (Foreign Assistance Act) หรือที่เรียกว่า “การแก้ไขกฎหมายเพิ่มเติมของเพอร์ซี่” (Percy Amendment)⁶ ในปีต่อมา USAID จึงได้ก่อตั้งสำนักงานผู้หญิงในการพัฒนา (Women in Development Office) และเอกสารข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสำนักงานดังกล่าว โดยใช้ชื่อว่า “ผู้หญิงในการพัฒนา” ซึ่งจัดทำขึ้นในปี 1982 (United States Agency for International Development 2012, 4) การก่อตั้งสำนักงานและการจัดทำรายงานดังกล่าวถือเป็นการประกาศเจตนารมณ์และเป้าหมายของสตรีนิยมสายเสรีนิยมที่มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อแวดวงการพัฒนาในระดับโลก ทั้งในเชิงวิชาการและปฏิบัติการในช่วงเวลาดังกล่าว (Razavi and Miller 1995) และในเวลาต่อมา ภายหลังจากการจัดเวทีการประชุมโลกว่าด้วยสตรีครั้งที่ 4 ขึ้น ณ กรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน USAID ได้ดำเนินการสร้างและเผยแพร่แผนปฏิบัติการด้านเพศภาวะ (Gender Plan for Action) ในปี 1996 เพื่อเรียกร้องให้ผู้รับทุน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ที่ได้รับทุนหรือมีความเกี่ยวข้องกับ USAID จำเป็นจะต้องริเริ่มบูรณาการประเด็นเพศภาวะในนโยบาย การบริหารงานบุคคล การจัดซื้อจัดจ้าง รวมทั้งการวัดและประเมินผล (United States Agency for International Development 2012, 4)

ต่อมาในปี 2010 USAID ได้ตอกย้ำบทบาทความเป็นผู้นำด้านการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ โดยจัดให้มีกระบวนการ

⁶ ซึ่งนำโดยวุฒิสมาชิก ชาร์ลส์ เพอร์ซี่ (Charles Percy)

ทบทวนการต่างประเทศและการพัฒนาในรอบ 4 ปี (Quadrennial Diplomacy and Development Review: QDDR) ซึ่งในปีดังกล่าว USAID ได้นำเสนอให้ผู้หญิงเป็นศูนย์กลางของการต่างประเทศและการพัฒนาของรัฐบาลสหรัฐฯ โดยกำหนดให้ผู้หญิงมีความสำคัญในฐานะผู้รับผลประโยชน์ในโครงการด้านการพัฒนาและการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม อีกทั้งผู้หญิงยังเป็นตัวแสดงที่สำคัญในกระบวนการสันติภาพ การปรองดอง การพัฒนา ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการเมืองอีกด้วย (USAID 2012, 1)

นอกจากนี้ ในปี 2010 USAID ได้เผยแพร่เอกสารที่มีชื่อว่า “คู่มือสำหรับการเขียนโครงการ” (Guidelines for Proposals) ซึ่งดำเนินการจัดทำโดยสำนักงานแห่งสหรัฐฯ เพื่อช่วยเหลือต่างประเทศด้านภัยพิบัติภายใต้องค์กรเพื่อการพัฒนา ระหว่างประเทศของสหรัฐฯ (USAID Office of US Foreign Disaster Assistance: USAID/OFDA) (USAID/OFDA 2017, 61) ทั้งนี้เอกสารดังกล่าวได้ระบุนิยามของการบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่ประเด็นกระแสหลักในการพัฒนาอย่างเป็นทางการ โดยระบุว่า การวิเคราะห์เพศภาวะ (gender analysis) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่ประเด็นกระแสหลักในการพัฒนาอย่างเป็นทางการ อันประกอบไปด้วย การออกแบบโครงการ การนำโครงการไปปฏิบัติ รวมทั้งการวัดและประเมินผล จำเป็นจะต้องมีเนื้อหาที่ครอบคลุมสาระสำคัญ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

“(1) คุณลักษณะทั่วไปของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชาย ผู้หญิง เด็กหญิง และเด็กชาย พร้อมทั้งบทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละกลุ่มเพศภาวะในพื้นที่เป้าหมาย ตัวอย่างเช่น การพรรณนาระดับความไม่เท่าเทียมในการจัดสรรทรัพยากรและการควบคุมหรือการปรากฏให้เห็นหรือการไม่ปรากฏให้เห็นของการเลือกปฏิบัติทางเพศภาวะ (2) ความช่วยเหลือด้านภัยพิบัติที่นำเสนอมาหรือ กิจกรรมปลดอาวุธ-เลิกเคลื่อนไหว-กลับคืนสู่สังคม⁷ อาจส่งผลกระทบต่อหรือได้รับผลกระทบจากบทบาทและสถานะที่แตกต่างกันของผู้หญิง ผู้ชาย เด็กชาย และเด็กหญิงในชุมชน พื้นที่การเมือง ที่ทำงาน และครัวเรือนได้อย่างไร (3) ผลลัพธ์ที่คาดหวังจากกิจกรรมอาจส่งผลกระทบต่อผู้หญิง ผู้ชาย เด็กชาย และเด็กหญิงแตกต่างกัน และอาจช่วยลดความไม่เท่าเทียมที่ดำรงอยู่ได้อย่างไร โดยไม่สร้างความไม่เท่าเทียมชุดใหม่ขึ้นมา และ (4) กิจกรรมสามารถจัดขึ้นเพื่อสร้างบรรยากาศที่นำไปสู่การปรับปรุงเพศภาวะกับการเข้าถึงที่เท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐาน การบริการ และทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างไร” (USAID/OFDA 2017, 61)

ทั้งนี้ นโยบายความเท่าเทียมทางเพศภาวะและการเสริมพลังผู้หญิงของ USAID ปี 2012 ระบุว่า “ความเท่าเทียมทางเพศภาวะและการเสริมพลังผู้หญิงได้รับการคำนึงถึงในฐานะวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาอย่างเป็นสากล [เน้นโดยผู้เขียน] ในฐานะรากฐานของความตระหนักในสิทธิมนุษยชน และในฐานะองค์ประกอบที่สำคัญของผลลัพธ์ของการ

⁷กิจกรรมปลดอาวุธ-เลิกเคลื่อนไหว-กลับคืนสู่สังคม หมายถึง “Disarmament, Demobilization and Reintegration Activities” ซึ่งเป็นที่รู้จักในนาม “DDR Activities”

พัฒนาที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน” (USAID 2012, 3) ข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า USAID มองความเท่าเทียมทางเพศภาวะในฐานะเป้าหมายของการพัฒนาผ่านกรอบสากลนิยมซึ่งวางอยู่บนหลักสิทธิมนุษยชนสากล (ดังที่ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) ที่มนุษยทุกคนพึงมี และเป้าหมายดังกล่าวสามารถบรรลุได้ด้วย “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก”

เมื่อพิจารณาบทบาทของ USAID ในการส่งเสริมทางเท่าเทียมทางเพศภาวะผ่านกรอบเศรษฐกิจการเมืองจะพบว่า แผนการดำเนินงานจัดสรรงบประมาณของ USAID นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจบทบาทด้านการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะของ USAID ทั้งนี้ จากข้อมูลขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Cooperation and Development 2016) ในปี 2014 รัฐบาลสหรัฐฯ ได้ใช้จ่ายงบประมาณราว 1,830 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สำหรับกิจกรรมที่มีการระบุว่าความเท่าเทียมทางเพศภาวะเป็นวัตถุประสงค์ขั้นต้นของกิจกรรม ในขณะที่เดียวกันก็ได้ใช้จ่ายงบประมาณราว 3,881 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สำหรับกิจกรรมที่ระบุว่าความเท่าเทียมทางเพศภาวะเป็นวัตถุประสงค์ขั้นรอง

ที่มีความสำคัญ ทั้งนี้ ทุกๆ กิจกรรมที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก USAID ได้รับการตรวจสอบและวัดผลด้วยเครื่องมือที่มีชื่อว่า “เครื่องหมายทางเพศภาวะ” (Gender Marker)⁸ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวัดคุณภาพด้าน “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ทั้งในโครงการพัฒนาและโครงการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม เครื่องมือดังกล่าวได้รับการคิดค้นและพัฒนาโดยคณะกรรมการประจำสหองค์การ (Inter-Agency Standing Committee: IASC) ในปี 2009 และเริ่มใช้อย่างเป็นทางการในปี 2012 (CARE International UK 2013, 3) เพื่อใช้ในการประเมินระดับแนวโน้มที่โครงการดังกล่าวจะช่วยส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะได้และประเมินศักยภาพในการดำเนินงานส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะของผู้รับทุนด้วยเช่นกัน⁹

ด้วยเหตุนี้ แหล่งทุนต่างๆ จึงนิยมใช้เครื่องหมายทางเพศภาวะเป็นเครื่องมือวัดคุณภาพของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” จากการดำเนินโครงการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะของผู้รับทุน ซึ่ง USAID เองก็เป็นอีกหนึ่งแหล่งทุนที่ใช้เครื่องหมายทางเพศภาวะในการประเมินด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนกลับมองว่า การใช้เครื่องหมายทางเพศภาวะของแหล่งทุนต่างๆ อาจมิได้เป็นไปเพื่อการวัดระดับ

⁸ เครื่องหมายทางเพศภาวะ เป็นเครื่องมือใช้ในการวัดและประเมินระดับการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ โดยมีการกำหนดรหัสจาก 0 ถึง 2 อันมีความหมายดังต่อไปนี้ (1) รหัส 2A หมายถึง แนวโน้มที่จะส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะได้เป็นสำคัญ; (2) รหัส 2B หมายถึง เป้าประสงค์ของโครงการคือ การทำให้ความเท่าเทียมทางเพศภาวะมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น; (3) รหัส 1 หมายถึง แนวโน้มที่จะส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะได้อย่างจำกัด; และ (4) รหัส 0 หมายถึง ปราศจากแนวโน้มที่จะส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะเป็นต้น (IASC Secretariat 2010)

⁹ นอกจากนี้ IASC ยังส่งเสริมให้ผู้รับทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม มีการฝึกอบรมความรู้ด้านเพศภาวะผ่านหลักสูตรฝึกอบรมออนไลน์ที่มีชื่อว่า “ความจำเป็นที่แตกต่างและโอกาสที่เท่าเทียม” ของ IASC (Free Online Training - the IASC Different Needs Equal Opportunities) เพื่อที่จะเข้าใจการใช้เครื่องมือทางเพศภาวะอย่างถ่องแท้ก่อนการนำไปใช้ในการติดตามและประเมินผลโครงการ

การส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะเพียงลำพัง หากแต่เครื่องมือดังกล่าว (ในฐานะวิธีการแก้ไข ปัญหาของผู้เชี่ยวชาญที่อาศัยความรู้เฉพาะทาง) ยังถือเป็นเทคนิคแห่งอำนาจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ ทั้งกระบวนการทำให้การพัฒนาเป็นวิชาชีพและ กระบวนการทำให้พัฒนามากลายเป็นสถาบัน เฉกเช่นที่เอสโคบาร์นำเสนอ ฉะนั้นการใช้เครื่องหมาย ทางเพศภาวะจึงมุ่งหมายเปลี่ยนแปลงความประพฤติ (อาทิ รูปแบบการดำเนินงาน การกำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายในการดำเนินงาน) และจัดการความต้องการ ความปรารถนา ความสนใจ และความเชื่อ ของผู้รับทุนที่มีต่อการพัฒนา (เพื่อส่งเสริมความ เท่าเทียมทางเพศภาวะ)

กรอบงบประมาณของ USAID ที่ใช้ในการ ส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะภายหลังจาก การทบทวนการต่างประเทศและการพัฒนาในรอบ 4 ปี (QDDR) ในปี 2010 วางอยู่บนหลักการที่สำคัญ 7 ประการ (ซึ่งปรากฏในกรอบการดำเนินนโยบายของ USAID ปี 2011-2015) ดังนี้ (1) การบูรณาการความ เท่าเทียมทางเพศภาวะและการเสริมพลังผู้หญิงใน การทำงานของ USAID (2) การดำเนินแนวทางการ ทำงานที่เน้นครอบคลุมเพื่อสนับสนุนความเท่าเทียม (3) การเสริมสร้างความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในหลายภาคส่วน (4) การใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมเพื่อลดช่องว่างทางเพศภาวะ และเสริมพลังแก่ผู้หญิงและเด็กผู้หญิง (5) การกล่าว ถึงความท้าทายที่มีลักษณะเฉพาะในพื้นที่วิกฤตและ สภาพแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง (6) การทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดและเป็นชุมชน แห่งการเรียนรู้ และ (7) การเป็นองค์การที่มีความรับผิดชอบ (USAID 2012, 11-14) โดยหลักการทั้ง

7 ประการนี้มีจุดมุ่งหมายในการบรรลุผลลัพธ์ที่สำคัญ 3 ประการ ดังนี้ ประการแรก การลดความแตกต่าง ทางเพศภาวะในการเข้าถึง ควบคุม และได้รับประโยชน์ จากทรัพยากร ความมั่งคั่ง โอกาส และบริการ ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ประการที่สอง การลดความรุนแรงทางเพศภาวะและ การบรรเทาผลกระทบที่อันตรายต่อปัจเจกบุคคลและ ชุมชน เพื่อการมีชีวิตที่มีสุขภาพและมีคุณค่า และ ประการสุดท้าย การเพิ่มขีดความสามารถของผู้หญิง และเด็กผู้หญิงในการตระหนักถึงสิทธิของตน กำหนด ผลลัพธ์ในชีวิตของตน และมีอิทธิพลต่อกระบวนการ ตัดสินใจในครัวเรือน ชุมชน และสังคม (USAID 2012, 10)

อย่างไรก็ตาม แม้แรงจูงใจเชิงวัตถุประสงค์มีความ สำคัญเป็นอันมากต่อการอยู่รอดของผู้รับทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การพัฒนาเอกชน แต่แรงจูงใจเชิง วัตถุประสงค์เพียงลำพังมีอาจเพียงพอต่อการอธิบายแรงจูงใจ ของแหล่งทุนในการสร้างและสั่งสมอำนาจ รวมทั้ง การคิดค้นและพัฒนาเทคนิคการควบคุมต่าง ๆ ใน ความสัมพันธ์ดังกล่าว ทั้งนี้ เพราะแรงจูงใจที่สำคัญ สำหรับแหล่งทุนที่มีความมองข้าม คือแรงจูงใจเชิง อุดมการณ์และแรงจูงใจเชิงวัตถุประสงค์ กล่าวคือ ในขณะที่ แหล่งทุนจำนวนมาก ซึ่งมีสัญชาติเดียวกันกับประเทศ มหาอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองบนเวทีโลก ถูกขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจเชิงวัตถุประสงค์ในการใช้งบประมาณ จำนวนมากไปกับการส่งเสริมและสนับสนุนการ พัฒนาและการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมแก่ ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนา (โดยมาก มักเป็นกลุ่มประเทศในภูมิภาคเอเชียและแอฟริกา) เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และ การเมืองในระดับระหว่างประเทศ ทำให้ประเทศ

มหาอำนาจสามารถใช้ภาพลักษณ์ที่ดีจากการเป็นผู้ส่งเสริมและธำรงรักษาคุณค่าและบรรทัดฐานระหว่างประเทศที่พวกตนได้สถาปนามาตรฐานไว้ใน การอ้างความชอบธรรมทางเศรษฐกิจในการวางเงื่อนไขและข้อตกลงทางการค้า และความชอบธรรมทางการเมืองในการใช้อำนาจทางการทหารภายใต้การควบคุมดูแลของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council: UNSC) เพื่อสนองตอบผลประโยชน์ในบางโอกาส ในขณะเดียวกัน แรงจูงใจเชิงอุดมการณ์ก็ขั้บแน่นให้แหล่งทุนกลุ่มประเทศมหาอำนาจใช้จ่ายงบประมาณเพื่อสถาปนาคุณค่าและบรรทัดฐานระหว่างประเทศ บางประการที่เอื้อต่อการธำรงรักษาสถานะแห่งอำนาจที่เป็นอยู่ (status quo) อีกทั้งผลิตซ้ำและตอกย้ำความชอบธรรมของชาติมหาอำนาจในการกำหนดมาตรฐานการพัฒนาและอารยธรรมของโลก (Spivak 1994; Spivak 1999) ทำให้มาตรฐานเชิงศีลธรรมและจริยธรรมของตะวันตกในสมัยใหม่ อาทิ เพ้าเทียมทางเพศภาวะ กลายเป็นมาตรฐานเชิงศีลธรรมและจริยธรรมของโลกทั้งใบนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 (Towns 2009) โดยแหล่งทุนได้พัฒนาชุดองค์ความรู้ ภาษา ยุทธศาสตร์ ปฏิบัติการ และสถาบันหนึ่ง ๆ ขึ้นมาในฐานะเทคนิคการปกครอง เพื่อธำรงรักษาสถานะแห่งอำนาจและยังคงไว้ซึ่งโครงสร้างอำนาจในความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงในระดับสากลในนามของการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะด้วยมรรควิธีเพียงหนึ่งเดียวตามที่แหล่งทุนได้กำหนดวิธีการและรูปแบบไว้ วาทกรรมความเป็นสากลของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” และความเป็นสากลของความเท่าเทียมทางเพศภาวะในฐานะเป้าหมายของการพัฒนา แท้ที่จริงแล้วคือกระบวนการสถาปนาอำนาจเหนือแก่

ตะวันตก และเป็น “การปกครองชีวญาณข้ามชาติ” ซึ่งสำคัญต่อการสร้างอำนาจและความชอบธรรมให้แก่ USAID

ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะด้วย “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญกับบริบททางประวัติศาสตร์ของความเท่าเทียมทางเพศภาวะของตะวันตกควบคู่ไปกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ แอน-หลุยส์ ซิลฟ์เฟอ์ (Ann-Louise Silfver) ซึ่งศึกษากระบวนการทำงานของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ด้านการศึกษาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวของแหล่งทุนสัญชาติสวีเดน ซิลฟ์เฟอ์เสนอว่า “หากปราศจากการคำนึงและการเชื่อมโยงรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของความเท่าเทียมทางเพศภาวะในบริบทสวีเดน และ ‘การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก’ ในบริบทระหว่างประเทศ ก็อาจเป็นเรื่องยากที่เราจะเข้าใจว่ามนทัศน์ชนิดใดที่เรา กำลังทำงานด้วย วาระทางการเมืองเบื้องหลังของ ‘การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก’ ถูกทำให้เสียบงนยิ่งขึ้นเมื่อหลักการดังกล่าวเดินทางข้ามผ่านเข้าสู่นโยบาย” (Silfver 2010, 492) ดังนั้น วาทกรรมความเป็นสากลที่อยู่เบื้องหลัง “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” และความเป็นสากลของการใช้หน่วยหรือองค์ประกอบพื้นฐานของแนวทางดังกล่าว (กล่าวคือ เพศภาวะ) จึงควรถูกท้าทายเพื่อบ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการอ้างความชอบธรรมในนามความเป็นสากลของเพศภาวะและความเป็นสากลของการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ โดยการนำเอาแนวคิด “ลัคนาภาวะ” หรือ “สภาวะทับซ้อน” (intersectionality) เป็นเครื่องมือและกรอบ

สำคัญในการทำทนายและบ่งชี้ให้เห็นถึงความมีอาจ เป็นสากลได้ของเพศภาวะที่ดำรงอยู่ภายใต้แนวทาง ดังกล่าว

ลัคนาภาวะ (intersectionality) กับ การทำทนายการบูรณาการประเด็น เพศสถานะเข้าสู่กระแสหลักในการ พัฒนา (gender mainstreaming) ของ USAID

“ลัคนาภาวะ” หรือ “สภาวะทับซ้อน” (intersectionality)¹⁰ เป็นแนวคิดทฤษฎีที่นำเสนอโดย คิมเบอร์ลี เรนชอว์ (Crenshaw 1989) จากการศึกษาเรื่องการทำงานแรงงานหญิงผิวดำในสหรัฐฯ แนวคิดดังกล่าวได้รับการพัฒนาต่อโดยตลอด จนทำให้แนวคิดนี้ได้กลายเป็นหัวใจหลักของทฤษฎีสตรีนิยมในกระแสสตรีนิยมคลื่นลูกที่สาม¹¹ ทั้งนี้ ลัคนาภาวะได้รับการพัฒนาต่อโดยอดและมุ่งทำทนาย แนวคิดที่เรียกว่า “การกดขี่สามชั้น” (triple oppression) ซึ่งนำเสนอว่า สตรีผิวดำมักเผชิญกับการกดขี่ใน 3 รูปแบบ อันประกอบไปด้วย การเป็นผู้หญิง การเป็นคนผิวดำ และการเป็นกรรมมาชีพ กล่าวคือ ผู้หญิงผิวดำเผชิญหน้ากับการกดขี่ การทำให้กลายเป็นชายขอบ และการเลือกปฏิบัติจากเพศ (รวมถึงเพศภาวะ เพศวิถี) เชื้อชาติ (รวมถึงชาติพันธุ์ สัญชาติ)

และชนชั้นทางเศรษฐกิจ (รวมทั้งชนชั้นทางสังคมและวัฒนธรรม) (Yuval-Davis 2006, 195)

ในขณะเดียวกัน นีรา ยูวาล-เดวิส (Nira Yuval-Davis) วิพากษ์แนวคิดการกดขี่สามชั้น โดยนำเสนอว่า แท้ที่จริงแล้ว แนวคิดดังกล่าวกำลังประกอบสร้างและอำพรางศาสตร์ความเป็นผู้หญิง ความเป็นคนผิวดำ และความเป็นกรรมมาชีพ อันแยกขาดจากกันขึ้นมา ทั้ง ๆ ที่จริงแล้ว ทั้งเพศวิถี เพศภาวะ เพศวิถี เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ สัญชาติ ชนชั้น ฯลฯ ต่างก็มีพื้นฐานทางภววิทยาที่แตกต่างกัน และการถูกกดขี่จากมิติใดมิติหนึ่ง มิได้แยกขาดจากการถูกกดขี่จากมิติอื่นได้ ดังนั้นสิ่งที่ทำให้สภาวะทับซ้อนแตกต่างไปจากการกดขี่สามชั้นก็คือ การมุ่งรื้อถอนศาสตร์ของความเป็นผู้หญิง ความเป็นคนผิวดำ และความเป็นกรรมมาชีพที่แยกขาดจากกันและบ่งชี้ว่าอันที่จริงแล้ว ทั้งสามศาสตร์ต่างมีผลสืบเนื่องและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกันและกัน ฉะนั้นทฤษฎีสภาวะทับซ้อนจึงมีเป้าหมายที่สำคัญในการคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิง (Davis 2008) สอดคล้องกันกับการประยุกต์ใช้ลัคนาภาวะของ ฟิโลเมนา เอสเสด (Philomena Essed) ในการทำความเข้าใจสิ่งที่เธอเรียกว่า “การเหยียดชาติพันธุ์เชิงเพศภาวะ” (gendered racism) เอสเสดมองว่า เพศภาวะนั้นมีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับชาติพันธุ์ เนื่องด้วยทั้งสองปัจจัยได้ “หยั่งรากลึกลงในประวัติศาสตร์เฉพาะที่กำหนดให้

¹⁰ ผู้เขียนแปลคำดังกล่าวโดยนำคำว่า “lagna” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่า จุดทับซ้อน ทางแยก หรือจุดตัดกันของดวงดาวบนเส้นสุริยวิถี (ecliptic) มาใช้แทนคำว่า intersectionality

¹¹ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีดังกล่าวก็ถูกทำทนายและเป็นที่ถูกเถียงภายในสตรีนิยมคลื่นลูกที่สามด้วยเช่นกันในประเด็นความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิง ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญที่สตรีนิยมหลังโครงสร้างนิยมใช้เป็นองค์สำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการทางความคิด ทั้งนี้ นักสตรีนิยมสำคัญ ๆ ได้แก่ จูดิธ บัตเลอร์ (Judith Butler) เบเวอร์ลี สเกกส์ (Beverly Skeggs) เวนดี้ บราวน์ (Wendy Brown) และ กายาตรี จักรวรรตี สปิวัค (Gayatri Chakravorty Spivak) ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการให้ความชอบธรรมแก่การดำรงอยู่ของทฤษฎีดังกล่าวโดยการต่อยอดทฤษฎีลัคนาภาวะใน “วรรณกรรมที่มีคุณลักษณะทางสังคมที่ทับซ้อนกัน” (intersectional literature) (Carbin and Edenheim 2013, 242)

เกิดการรวมตัวกันระหว่างเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ และเพศ
ภาวะ ทั้งในลักษณะแบ่งแยกและผสมผสานร่วมกัน”
(Essed 2001, 1 in Yuval-Devis 2006, 197)

แม้ว่าปฏิญญาและแผนปฏิบัติการปักกิ่ง
(Beijing Declaration and Platform for Action) ที่
ปรากฏขึ้นในปี 1995 ถือเป็นเอกสารลำดับต้นๆ ใน
ประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนา
ตามแนวคิดลัคนาภาวะโดยระบุในเอกสารความว่า
“...พึงสร้างความเชื่อมั่นว่าผู้หญิงและเด็กหญิง
มากมายที่เผชิญหน้ากับอุปสรรคที่ขัดขวางการเสริม
พลังและการสร้างความก้าวหน้าในหลากหลายมิติ
เนื่องด้วยปัจจัยต่างๆ อาทิ เชื้อชาติ อายุ ภาษา
ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ศาสนา หรือความพิการ หรือ
เนื่องจากการที่พวกเขาเป็นชนพื้นเมืองก็ตาม เพื่อที่
พวกเขาจะได้รับสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน
ที่เท่าเทียมกัน” (Center for Women’s Global
Leadership 2001 in Yuval-Devis 2006, 196) แต่
ผู้เขียนกลับมองว่า ในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เมื่อ USAID ได้นำหลักการ “การบูรณาการประเด็น
เพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” สากลจากการประชุมและ
เอกสารสำคัญในปี 1995 มาพัฒนาเป็นแนวทางของ
ตนเอง กลับมองข้ามมิติทางสังคมที่หลากหลายและ
ให้ความสนใจเพียงแค่มิติทางเพศภาวะซึ่งมักปรากฏ
ในลักษณะตัวเลขเชิงสถิติที่แบ่งแยกจำนวนตาม
เพศสรีระเท่านั้น (Van Eerdewijk 2014, 351; see
Nowatzki and Grant 2011)

ทั้งนี้ การใช้ทฤษฎีลัคนาภาวะมาเป็นกรอบ
ทำความเข้าใจและท้าทาย “การบูรณาการประเด็น
เพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” นำมาซึ่งประเด็นที่สำคัญ
3 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ความมีอาจแยกขาดจากกันของ
เพศภาวะกับคุณลักษณะทางสังคมอื่นๆ อาทิ ชนชั้น
เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ฯลฯ ดังข้อเสนอของยูวาล-เดวิส
และเอสเสดดังที่กล่าวไปข้างต้น ตัวอย่างสำคัญที่
สะท้อนให้เห็นถึงความมีอาจแยกขาดจากกันของเพศ
ภาวะกับคุณลักษณะทางสังคมอื่นๆ เช่น การดำเนิน
งานของภาคประชาสังคมในประเทศรวันดา ภายใต้
กลุ่มที่มีชื่อว่า “โปร-ฟามส์/ทเวเซ ฮัมเว” (Pro-
Femmes/Twese Hamwe)¹² (เรียกสั้น ๆ ว่าโปร-
ฟามส์) ซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรสตรีที่ก่อตั้งขึ้นในปี 1992
และมีบทบาทที่สำคัญในการให้ความช่วยเหลือและ
ฟื้นฟูสังคมรวันดาในรูปแบบต่างๆ อาทิ “ความ
ช่วยเหลือฉุกเฉินในรูปแบบสิ่งของ การให้คำปรึกษา
เยียวยาบาดแผล (trauma counselling) การฝึกอบรม
ทักษะอาชีพ ความช่วยเหลือด้านกฎหมาย และความ
สนับสนุนที่เกี่ยวกับกิจกรรมสร้างรายได้” (USAID/
Rwanda 2002, 20) ภายหลังจากเหตุการณ์ฆ่าล้าง
เผ่าพันธุ์

กลุ่มโปร-ฟามส์มีลักษณะเป็นการรวมกลุ่ม
กันขององค์กรชุมชนจำนวนมาก¹³ และในท่ามกลาง
หลายกลุ่มองค์กรที่อยู่ภายใต้สังกัดของโปร-ฟามส์
ซึ่งทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้หญิงในรวันดาใน

¹² คำว่า “โปร-ฟามส์” ในภาษาฝรั่งเศสแปลว่า “เพื่อผู้หญิง/ สนับสนุนผู้หญิง” ส่วนคำว่า “ทเวเซ ฮัมเว” เป็นคำศัพท์ในภาษากินยา
รวันดาซึ่งเป็นภาษาราชการที่สำคัญของประเทศรวันดาซึ่งแปลว่า “ด้วยกันทั้งหมด”

¹³ แต่เดิมในระยะแรก ภายหลังจากเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในปี 1994 โปร-ฟามส์มีสมาชิกเพียง 13 องค์กร และเพิ่มจำนวนสมาชิก
มากขึ้นเรื่อย ๆ จนมีทั้งสิ้น 38 องค์กรในปี 2001 และมีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 58 องค์กรในปี 2017

ประเด็นต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติและชาติพันธุ์ มีเพียง “สมาคมหญิงหม้ายจากเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์อาเวก้า อากาโฮโซ” (Avega Agahozo)¹⁴ เท่านั้น (เรียกสั้น ๆ ว่า อาเวก้า) ที่ให้ความช่วยเหลือแตกต่างจากองค์กรอื่นๆ ทั้งนี้ นับตั้งแต่การก่อตั้งในปี 1995 โดยอาเวก้ามุ่งเน้นให้ความช่วยเหลือแก่หญิงหม้ายและเด็กกำพร้าในกลุ่มชาติพันธุ์ทุตซี (Tutsi) ซึ่งเป็นเหยื่อของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นหลัก โดยไม่จำกัดอยู่เพียงแค่การให้ความช่วยเหลือฉุกเฉินในรูปแบบสิ่งของ แต่ยังรวมไปถึงการให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายและการพิทักษ์สิทธิ (advocacy) อีกด้วย (USAID/Rwanda 2002, 20) และแม้ว่าทั้งผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์ทุตซีและในกลุ่มชาติพันธุ์ฮูตู (Hutu) ต่างก็ได้ประสบการณ์อันเลวร้ายจากความรุนแรงทางเพศภาวะในช่วงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ แต่อาเวก้าเจาะจงให้ความช่วยเหลือแก่ผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์ทุตซี เนื่องจากผู้หญิงกลุ่มดังกล่าวเป็นเป้าหมายหลักของการข่มขืนโดยผู้ชายในกลุ่มชาติพันธุ์ฮูตูที่มุ่งทำลายโอกาสที่ผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์ทุตซีดังกล่าวจะให้กำเนิดสมาชิกใหม่ในกลุ่มชาติพันธุ์ทุตซีเพิ่มมากขึ้น (Mwambari 2017, 73) กลุ่มดังกล่าวจึงจำเป็นต้องได้รับการเยียวยาทั้งจากภัยความรุนแรงทางเพศภาวะ (การถูกล่วงละเมิดทางเพศและการข่มขืน) และภัยสงคราม (การพลัดพรากจากสมาชิกในครอบครัวขณะอพยพลี้ภัยและการสูญเสียบุคคลในครอบครัวจากเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์)

ในขณะเดียวกัน องค์กรอื่นๆ ภายใต้งักัดของโปร-ฟามส์ อาทิ ฮากูรูคา (Haguruka) หนึ่งในองค์กรสตรีที่เก่าแก่ที่สุดในรวันดา ที่มุ่งเน้นให้ความช่วยเหลือด้านการพิทักษ์สิทธิทางกฎหมายแก่สตรี

ชาวรวันดาโดยทั่วไป และดูเทริมเบเร (Duterimbere) ที่ให้ความช่วยเหลือด้านสิทธิทางเศรษฐกิจแก่สตรี ชาวรวันดาโดยทั่วไปเช่นเดียวกัน (USAID/Rwanda 2002, 20) ด้วยเหตุนี้จึงจะเห็นได้ว่า การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้หญิงในรวันดาจำเป็นต้องดำเนินการในสองรูปแบบพร้อม ๆ กัน อันได้แก่ การให้ความช่วยเหลือผู้หญิงทั่ว ๆ ไปโดยไม่คำนึงถึงคุณสมบัติและคุณลักษณะทางสังคมอื่น ๆ และในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องดำเนินการให้ความช่วยเหลือเฉพาะเจาะจงกับผู้หญิงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมด้วย (ซึ่งในที่นี้หมายถึงการให้ความช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ทุตซีโดยเฉพาะ)

ประการที่สอง ลัคนาภาวะชี้ให้เห็นว่า “เพศภาวะ” มิใช่คุณลักษณะทางสังคมที่มีเอกภาพ กล่าวคือ เพศภาวะอาจไม่ได้กำหนดเงื่อนไขที่เหมือนกันสำหรับปัจเจกบุคคลที่มีคุณลักษณะนี้ร่วมกันแต่อย่างใด แม้ว่าคุณลักษณะทางสังคมต่างๆ อาทิ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ และชนชั้น จะมีลักษณะแตกต่างกัน หากแต่สิ่งที่ทุกคุณลักษณะทางสังคมเหล่านี้มีส่วนร่วมคือ คุณลักษณะเหล่านี้มักถูกผูกโยงเข้ากับวาทกรรม การทำให้เป็นธรรมชาติ (naturalization) ที่มักเหมารวมปัจเจกบุคคลที่อยู่ในหมวดหมู่ทางสังคมเดียวกัน (ชนชั้นเดียวกัน เชื้อชาติเดียวกัน และชาติพันธุ์เดียวกัน) ว่ามักมีคุณลักษณะทางสังคมบางอย่างร่วมกัน มีเอกภาพ ความต่อเนื่อง และความเชื่อมโยงทางความคิดและพฤติกรรมเหมือน ๆ กันทั้งกลุ่ม เช่น ความเชื่อที่ว่าผู้หญิงทุกคน (เพศสรีระ) มีความเป็นหญิง (เพศภาวะ) อันหมายถึง ความรักสันติ การมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และจิตอาสาเพื่อชุมชน (ดู Molyneux 2002) ทั้งนี้ การแบ่งหมวดหมู่ทาง

¹⁴ ย่อมาจาก “Association des Veuves du Génocide Agahozo” (Association of Genocide Widows) ในภาษาฝรั่งเศส

สังคม รวมถึงมายาคติว่าด้วยเอกภาพทางสังคม
ย่อมนำมาซึ่งการสร้างพรมแดนแบ่งแยกและกีดกัน
คนกลุ่มหนึ่งออกจากคนอีกกลุ่มหนึ่งหรือกลุ่มอื่น ๆ
รวมทั้งกำหนดว่าคนกลุ่มใดคือกลุ่มที่อยู่ในมาตรฐาน
ทางสังคมวัฒนธรรมและมีความปกติสมบูรณ์เหนือ
อีกกลุ่มหรือกลุ่มอื่น ๆ ด้วย (Yuval-Devis 2006, 199)

สอดคล้องกับภารกิจของนักสตรีนิยมหลัง
อาณานิคมจำนวนมากซึ่งมุ่งประเด็นโต้แย้งไปที่ความ
ไม่เป็นสากลและไม่มีเอกภาพในหมู่ผู้มีความ
ทางสังคมอย่าง “เพศภาวะ” เดียวกัน เช่นในงาน
ของ จันทรา ทัลเพท โมฮันตี (Chandra Talpade
Mohanty) ซึ่งนำเสนอภาพแทนผู้หญิงตะวันออกใน
ฐานะเหยื่อของความรุนแรงผู้เปราะบาง อ่อนแอ และ
ต้องได้รับการปกป้องจากนักสตรีนิยมชาวตะวันตก
โดยโมฮันตีเสนอว่า กระบวนการดังกล่าวถือเป็นการ
ผลิตซ้ำความรุนแรงในรูปแบบหนึ่งขึ้นมาและตอกย้ำ
สถานะความเป็นรองของผู้หญิงไปพร้อม ๆ กันกับ
สถานะความเป็นรองของความเป็นโลกตะวันออก
(Mohanty 1988)

ประการที่สาม ลัคนาภาวะชี้ให้เห็นว่า “*เพศ
ภาวะ*” มิใช่คุณลักษณะทางสังคมที่เป็นสากล กล่าว
คือ เพศภาวะอาจไม่ใช่คุณลักษณะทางสังคมที่ใช้ได้
กับทุกสังคมในทุกพื้นที่ทั่วโลก เพราะเพศภาวะอาจ
มิได้หมายถึงบทบาททางสังคมที่ถูกกำหนดขึ้นตาม
เพศสรีระเสมอไป ตัวอย่างเช่น ในงานของโอเยรอนเก้
โอเยวูมี (Oyèrónke Oyewùmi) ได้หยิบยกบริบท
ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์โยรูบาที่อาศัยอยู่ทางภาค
ตะวันตกเฉียงใต้และภาคกลางตอนเหนือของสหพันธ์
สาธารณรัฐไนจีเรีย รวมทั้งภาคใต้และภาคกลางของ
สาธารณรัฐเบนิน มาเป็นตัวอย่างในการอธิบายว่า
การจัดหมวดหมู่ทางสังคมด้วยเพศภาวะอาจเป็นไปได้
ยากในบางสังคม เพศภาวะมิใช่หลักการขั้นพื้นฐาน

ของการกำหนดระเบียบทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์
โยรูบาเพราะปัจจัยด้านชีววิทยาไม่ได้ถูกนำมาใช้
ในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งตรงกันข้ามกับ
วัฒนธรรมของชาวยุโรป โอเยวูมีมองว่าองค์ความรู้
ต่าง ๆ ของตะวันตกล้วนแล้วแต่มีที่มาจากกรอบ
ตรงข้ามโดยใช้ร่างกายเป็นตัวกำหนดคู่ตรงข้ามทาง
สังคมทั้งสิ้น (Oyewùmi 1997, xii) และสิ่งที่มีกำหนด
โครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม และ
ค่านิยมทางสังคมต่าง ๆ ในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์
โยรูบานั้นก็คือ “ความอาวุโส” ที่แปรผันไปตามบุคคล
อื่นที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมด้วยในช่วงเวลา
หนึ่ง ๆ ณ สถานที่หนึ่ง ๆ (Oyewùmi 1997, 42) และ
มองข้ามความแตกต่างทางสรีระของผู้คนในสถาบัน
ทางสังคมต่าง ๆ ไปโดยสิ้นเชิง เพราะฉะนั้น ความหมาย
ของเพศภาวะจึงไม่ได้ตายตัวหรือมีเอกภาพ หากแต่
ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมในแต่ละบริบท (Tanesini
1996) ดังนั้นลัคนาภาวะจึงถือเป็นแนวคิดหนึ่ง
ที่สำคัญที่สามารถก้าวข้ามและทำลายวาทกรรม
ทำให้เป็นธรรมชาติ รวมถึงมายาคติว่าด้วยเอกภาพ
ทางสังคมของหมวดหมู่ทางสังคมหนึ่ง ๆ ลงได้ อันนำไป
ไปสู่ “*ความทนทานทางภววิทยา*” (ontological
durability) (Cooper 2009, 301 in Fotopoulou
2010, 21) หรือการรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลาย
ของหมวดหมู่ทางสังคม ตำแหน่งแห่งที่ และอัตลักษณ์
ในแต่ละช่วงเวลาและพื้นที่ นอกจากนี้แหล่งที่มาของ
ความหมายทางเลือกมากมายของคำว่า “*เพศภาวะ*”
ในท้ายที่สุดแล้วอาจเป็นเครื่องมือที่สำคัญของนักสตรี
นิยมในซีกโลกใต้ (the Global South Feminists) ที่ใช้
ในการท้าทายการผูกขาดความหมาย “*อันเป็นสากล*”
จากตะวันตกเพียงลำพังด้วย (Connell 2014)

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถึงความไม่มีเอกภาพของ
เพศภาวะ ได้แก่ “*โครงการส่งเสริมธรรมาภิบาลความ*

รับผิดชอบ ความโปร่งใส และบูรณภาพ” (Promoting Governance, Accountability, Transparency and Integrity: PROGATI) ซึ่งเป็นโครงการฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมการปฏิรูปพรรคการเมืองและรัฐบาล เพื่อความโปร่งใสและลดปัญหาคอร์รัปชัน โดยมุ่งเน้นบทบาทของสื่อ ภาคประชาสังคม สถาบันสาธารณะ และรัฐสภาในประเทศบังคลาเทศ โดยมีโจทย์สำคัญคือ “การมีส่วนร่วมและความเป็นผู้นำของผู้หญิงเพิ่มขึ้นได้อย่างไร และจะกำหนดทิศทางให้ผู้ชายยอมรับผู้หญิงในการเข้ามา มีบทบาทเหล่านี้ได้อย่างไร” (Britt et al. 2010, 18) โครงการดังกล่าวถือเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เอื้อเฟื้อของเพศภาวะ ทั้งนี้ ข้อมูลในรายงานการประเมินสถานการณ์เพศภาวะในบังคลาเทศของ USAID ในปี 2010 ได้แสดงให้เห็นว่า ความเข้าใจในความหมายของเพศภาวะที่ประชาสังคม ผู้ซึ่งทำหน้าที่หลักในการจัดหาผู้เข้าร่วมการอบรมจากชุมชนต่างๆ นั้นแตกต่างกันกับความหมายที่ธนาคารที่ปล่อยกู้และสำนักงานจัดเก็บภาษีในบังคลาเทศโดยสิ้นเชิง กล่าวคือในขณะที่ภาคประชาสังคมเร่งรัดส่งเสริมให้ผู้หญิงในชุมชนต่างๆ ตระหนักถึงสิทธิและพลังในตนเองตามกรอบการพัฒนาความเท่าเทียมทางเพศภาวะด้วยแนวทางการเสริมพลังผู้หญิง (women empowerment) เพื่อต่อสู้และต่อรองอำนาจกับการคอร์รัปชันและการเลือกปฏิบัติจากภาครัฐและภาคเอกชน ธนาคารและสำนักงานจัดเก็บภาษีกลับต้องการที่จะสถาปนาอำนาจเหนือผู้หญิงเหล่านี้ด้วยการร้องขอสินบนจากผู้ที่ยืมในการลดขั้นตอนกู้ยืมเงิน รวมถึงการรักษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างธนาคารและสำนักงานจัดเก็บภาษีกับผู้หญิงยากจนที่ต้องการกู้เงินไว้ต่อไปด้วยการสร้างเงื่อนไขให้ผู้หญิงยากจนที่เดินทางมากู้ยืมเงินเชื่อฟังคำสั่งของธนาคารและสำนักงานจัดเก็บภาษีทุกประการ รวมทั้งมีความ

อ่อนน้อมถ่อมตนในการติดต่อประสานงานและเข้าหาเจ้าหน้าที่ของสถาบันทั้งสองประเภท

กล่าวโดยสรุป เพศภาวะของภาคประชาสังคมในบังคลาเทศแท้ที่จริงแล้วคือการก้าวข้ามบทบาทความเป็นผู้ที่ดีต่อกว่าในสังคมไปสู่การเป็นผู้หญิงที่เสริมพลังแล้วและมีบทบาทและอำนาจทัดเทียมผู้ชายตามครรลองของสตรีนิยมสายเสรีนิยม ในขณะที่เพศภาวะของธนาคารและสำนักงานจัดเก็บภาษีคือบทบาททางเพศที่สะท้อนให้เห็นถึง “ความเชื่อง” หรือการปฏิบัติตามระบบและโครงสร้างอำนาจที่มีมาก่อนโดยบทบาททางเพศนี้ได้ผูกติดไว้กับเพศสรีระและฐานะทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการจำยอมต่อระบบด้วยการตัดสินใจบนเจ้าหน้าที่และปฏิบัติตนให้เป็นที่สนิทสนมกับเจ้าหน้าที่ธนาคารและสำนักงานจัดเก็บภาษีจึงเป็นบทบาททางเพศหรือเพศภาวะที่แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากเพศภาวะของภาคประชาสังคมที่เป็นตัวแสดงหลักในการขับเคลื่อนโครงการ PROGATI

การทำทนายการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะด้วย “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ของ USAID ด้วยลักษณะ จึงสะท้อนให้เห็นถึงช่องโหว่สำคัญที่ทำให้แนวทางดังกล่าวไม่สามารถเป็นมรรควิธีที่ดีที่สุดเพียงหนึ่งเดียวในการบรรลุความเท่าเทียมทางเพศภาวะทั่วโลกได้

บทสรุป

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่า USAID แสดงบทบาทสำคัญในการสถาปนาตัวเองเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะ อีกทั้งยังเป็นผู้กำหนดทิศทางและมรรควิธีในการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะตามกรอบสากลนิยมเพื่อสถาปนาและธำรงรักษาโครงสร้างอำนาจเดิม (status quo) ให้มหาอำนาจยังคงสถานะแห่งอำนาจ

ทั้งในเชิงวัตถุประสงค์และเชิงวาทกรรมในเวทีระหว่างประเทศ ได้อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม แม้บทความนี้มุ่งทำท้าวาทกรรมความเป็นสากลของ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” แต่ผู้เขียนก็มีได้มีเจตนาที่จะปฏิเสธการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะอันเป็นเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญแต่อย่างใด เพียงแต่ประเด็นสำคัญในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะที่ควรพิจารณาร่วมด้วย นั่นก็คือ เราจะสามารถส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะทั่วทั้งโลกได้อย่างไรโดยให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ และจะส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะได้อย่างไรโดยไม่เสริมพลังให้แก่ชาติมหาอำนาจ ไม่ส่งเสริมการทำงานขององค์กรที่ขี้อ่อนแอข้ามชาติ และไม่สมานานอุดมการณ์จักรวรรดินิยมที่แฝงฝังภายใต้แนวทางการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะด้วย “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก”

“การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ที่ปราศจากการคำนึงถึงบริบททางสังคม

และคุณลักษณะทางสังคมที่แตกต่างกันของผู้หญิงในสังคมหนึ่ง ๆ อาจทำให้การพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะเป็นการพัฒนาที่วางอยู่บนความเชื่อที่ว่าเพศภาวะนั้นแยกขาดจากคุณลักษณะทางสังคมอื่น ๆ อีกทั้งยังเชื่อว่าเพศภาวะนั้นมีเอกภาพและเป็นสากล ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นความเชื่อที่อันตรายต่อการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะในหลาย ๆ สังคม และด้วยเหตุนี้ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” จึงไม่ควรมองข้ามความสำคัญของแนวคิดลัคนาภาวะและนำแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ร่วมกันกับ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” เพื่อเปลี่ยนแปลงแนวทางเดิมไปสู่ “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะที่ทับซ้อนเข้าสู่กระแสหลัก” (intersectional gender mainstreaming) อันถือเป็นมรรควิธีที่สำคัญในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะซึ่งสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดรวมทั้งกับดักเชิงความคิดและอุดมการณ์แบบสากลนิยมและจักรวรรดินิยมที่แฝงฝังไว้ภายใต้แนวทางการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศภาวะด้วย “การบูรณาการประเด็นเพศภาวะเข้าสู่กระแสหลัก” ได้

References

- Anan Kanchanapan. 2009. *Khit Yang Michel Foucault, Khit Yang Wiphak: Chak Wathakam Khong Atta Bukkhon Thueng Chut Plian Khong Atta*. [Think Like Michel Foucault, Think Critically: From Subjective Discourse to Shift of the Subject]. Chiang Mai: Chiang Mai University Press. (in Thai)
- Bacchi, Carol L. 2009. "Introducing a 'What's the Problem Represented to Be?' Approach to Policy Analysis." In *Analyzing Policy: What's the Problem Represented to Be?*, edited by Carol L. Bacchi. Frenchs Forest, N.S.W.: Pearson.
- Beveridge, Fiona, Sue Nott, and Kylie Stephen. 2000. "Mainstreaming and the Engendering of Policymaking: A means to an End?" *Journal of European Public Policy* 7(3): 385-405.
- Braidotti, Rosi. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Britt, Charla, Younus Ali, Nasrin Jahan, and Zarina Rahman Khan. 2010. "Gender Assessment USAID/Bangladesh." Accessed March 12, 2018. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnads882.pdf
- Bussakorn Kasmanee. 2011. "Kan Chai Kham Thai Thaen 'Gender'." [The Use of Thai Words for Gender]. *Stance: The Thai Feminist Review* 5: 71-104. (in Thai)
- Carbin, Maria, and Sara Edenheim. 2013. "The Intersectional Turn in Feminist Theory: A Dream of a Common Language?" *European Journal of Women's Studies* 20(3): 233-248.
- CARE International UK. 2013. "Donor Spending on Gender in Emergencies 2013." Accessed February 22, 2017. https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/Donor_Spending_on_Gender_in_Emergencies_2013.pdf.
- Center for Women's Global Leadership. 2001. "A Women's Human Rights Approach to the World Conference against Racism." Accessed March 10, 2018. www.cwgl.rutgers.edu/globalcenter/policy/gcpospaper.html
- Chairat Charoensin-o-larn. 1995. "Wathakam Kan Phatthana." [Development Discourse]. *Thammasat Journal* 21(2): 7-40. (in Thai)
- Cohn, Carol. 2008. "Mainstreaming Gender in UN Security Policy: A Path to Political Transformation?" In *Global Governance: Feminist Perspectives*, edited by Shirin M. Rai and Georgina Waylen. Basingstoke and New York, NY: Macmillan Palgrave.

- Connell, Raewyn. 2014. "The Sociology of Gender in Southern Perspective." *Current Sociology Monograph* 62(4): 550-567.
- Cooper, Davina. 2009. "Intersectional Travel through Everyday Utopias: The Difference Sexual and Economic Dynamics Make." In *Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location*, edited by Emily Grabham, Davina Cooper, Jane Krishnadas, Didi Herman. Abingdon, Oxon: Routledge-Cavendish.
- Crenshaw, Kimberlé. 1989. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *University of Chicago Legal Forum* 1: 138-67.
- Daly, Mary E. 2005. "Gender Mainstreaming in Theory and Practice." *Social Politics* 12(3): 433-450.
- Davis, Kathy. 2008. "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful." *Feminist Theory* 9(1): 67-85.
- Dean, Mitchell M. 2010. *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Debusscher, Petra. 2011. "Mainstreaming Gender in European Commission Development Policy: Conservative Europeanness?" *Women's Studies International Forum* 34(1): 39-49.
- . 2012. "Gender Mainstreaming in European Union Development Policy toward Latin America." *Latin American Perspectives* 39(6): 181-197.
- Escobar, Arturo. 1988. "Power and Visibility: Development and the Invention and Management of the Third World." *Cultural Anthropology* 3(4): 428-443.
- . 2007. "'Post-Development' as Concept and Social Practice." In *Exploring Post-Development: Theory and Practice, Problems and Perspectives*, edited by Aram Ziai. London: Routledge.
- Essed, Philomena. 2001. "Towards a Methodology to Identity Continuing Forms of Everyday Discrimination." Accessed March 9, 2018. <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/essed45.htm>
- Ferguson, James, and Akhil Gupta. 2002. "Spatializing States: Toward an Ethnography of Neoliberal Governmentality." *American Ethnologist* 29(4): 981-1002.
- Fotopoulou, Aristeia. 2012. "Intersectionality Queer Studies and Hybridity: Methodological Frameworks for Social Research." *Journal of International Women's Studies* 13(2): 19-32.

- Foucault, Michel. 1991. "Governmentality." In *the Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, edited by Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller. Chicago: University of Chicago Press.
- . 2007. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977-1978*. Translated by Graham Burchell. New York: Palgrave Macmillan.
- Holvoet, Nathalie, and Liesbeth Inberg. 2012. "Changing Aid Policies through a Gender Lens: An International Perspective and the Case of the Dutch Development Cooperation." *Journal of International Women's Studies* 13(3): 1-16.
- IASC Secretariat. 2010. "Fact Sheet on the IASC Gender Marker." Accessed February 22, 2018. <http://www2.wpro.who.int/internet/files/eha/toolkit/web/Technical%20References/Gender/IASC%20Gender%20Marker%20FAQs.pdf>
- Kelly, Liz. 2005. "Inside Outsider." *International Feminist Journal of Politics* 7(4): 471-495.
- Kusakabe, Kyoko. 2005. "Gender Mainstreaming in Government Offices in Thailand, Cambodia, and Laos: Perspectives from Below." In *Mainstreaming Gender in Development: A Critical Review*, edited by Fenella Porter and Caroline Sweetman. London: Oxfam GB.
- Lombardo, Emanuela, Petra Meier, and Mieke Verloo. 2009. "Stretching and Bending Gender Equality: A Discursive Politics Approach." In *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*, edited by Emanuela Lombardo, Petra Meier, and Mieke Verloo. London and New York: Routledge.
- Mohanty, Chandra Talpade. 1988. "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourse." *Feminist Review* 30: 61-88.
- Molyneux, Maxine. 2002. "Gender and the Silences of Social Capital: Lessons from Latin America." *Development and Change* 33(2): 167-188.
- Moser, Caroline. 2005. "Has Gender Mainstreaming Failed?" *International Feminist Journal of Politics* 7(4): 576-590.
- Mwambari, David. 2017. "Women-Led Non-Governmental Organizations and Peacebuilding in Rwanda." *African Conflict & Peacebuilding Review* 7(1): 66-79.
- Nowatzki, Nadine, and Karen R. Grant. 2011. "Sex Is Not Enough: The Need for Gender-Based Analysis in Health Research." *Health Care for Women International* 32(4): 263-277.

- Numnual Yapparat. 2006. "Kan Nam Khwam Samoephak Ying Chai Khaosu Krasae Lak Khong Kan Phatthana Nai Samnakngan Khanakammakan Watthanatham Haeng Chat." [Gender Mainstreaming: The Case of the National Culture Commission]. Master's thesis, Women Studies, Thammasat University. (in Thai)
- Nussbaum, Martha C. 2000. *Sex and Justice*. New York: Oxford University Press.
- Oyewùmí, Oyèrónke. 1997. *The Invention of Women: Making an African Sense of Western Gender Discourses*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Pakawadee Veerapatpong. 2009. "Kan Buranakan Praden Phet Sathana: Khwam Pen Pai Dai Lae Khochamkat Khong Naeokhit Thang Sangkhom Thi Thueng Rak Thueng Khon." [Gender Mainstreaming: Possibilities and Limits of a Radical Social Concept]. Accessed September 12, 2017. <https://prachatai.com/journal/2009/02/20104>. (in Thai)
- Parpart, Jane. 2009. Fine Words, Failed Policies: Gender Mainstreaming in an Insecure and Unequal World. In *Development in an Insecure and Gendered World: The Relevance of the Millennium Goals*, edited by Jacqueline Leckie. Burlington, VT: Ashgate.
- Perrons, Diane. 2005. "Gender Mainstreaming and Gender Equality in the New (Market) Economy: An Analysis of Contradictions." *Social Politics* 12(3): 389-411.
- Prisara Saeguay. 2001. *Sathana Satri Sueksa: Chatniyom Nai Satri Sueksa Thai Rai-Ngan Khwam Lomleo Nai Kan Thopthuan Ekkasan Satri Sueksa Phasa Thai Rawang Pho So 2522-2542*. [Women's Studies Status: Nationalism in Thai Women's Studies. A Report on the Failure in Reviewing Thai Women's Studies Documents during B.E. 2522-2542 (A.D. 1979-1999)]. Chiang Mai: Department of Women's Studies, Faculty of Social Science, Chiang Mai University. (in Thai)
- Prügl, Elisabeth. 2009. "Does Gender Mainstreaming Work?" *International Feminist Journal of Politics* 11(2): 174-195.
- Rai, Shirin M. 2003. "Institutional Mechanisms for the Advancement of Women: Mainstreaming Gender, Democratising the State?" In *Mainstreaming Gender, Democratising the State? Institutional Mechanisms for the Advancement of Women*, edited by Shirin M. Rai. Manchester; New York: Manchester University Press.
- Razavi, Shahrashoub, and Carol Miller. 1995. "From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse." Accessed December 15, 2016. [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/d9c3fca78d3db32e80256b67005b6ab5/\\$FILE/opb1.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/d9c3fca78d3db32e80256b67005b6ab5/$FILE/opb1.pdf)

- Rose, Nikolas, and Peter Miller. 1992. "Political Power beyond the State: Problematics of Government." *British Journal of Sociology* 43: 173–205.
- Sen, Amartya. 1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Silfver, Ann-Louise. 2010. "Emancipation or Neo-Colonisation? Global Gender Mainstreaming Policies, Swedish Gender Equality Politics and Local Negotiations about Putting Gender into Education Reforms in the Lao People's Democratic Republic." *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 40(4): 479-495.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1994. "Can the Subaltern Speak?" In *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader*, edited by Patrick Williams and Laura Chrisman. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- . 1999. *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge: Harvard University Press.
- Squires, Judith. 2005. "Is Mainstreaming Transformative? Theorising Mainstreaming in the Context of Diversity and Deliberation." *Social Politics* 12(3): 366-388.
- Standing, Hilary. 2007. "Gender, Myth and Fable: The Perils of Mainstreaming in Sector Bureaucracies." In *Feminisms in Development: Contradictions, Contestations and Challenges*, edited by Andrea Cornwall, Elizabeth Harrison and Ann Whitehead. London: Zed Books.
- Staudt, Kathleen. 2003. "Gender Mainstreaming: Conceptual Links to Institutional Mechanisms." In *Mainstreaming Gender, Democratising the State? Institutional Mechanisms for the Advancement of Women*, edited by Shirin M. Rai. Manchester; New York: Manchester University Press.
- Supang Chantavanich. 2009. *Thritsadi Sangkhomwitthaya*. [Sociological Theories]. 2nd ed. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (in Thai)
- Tanesini, Alessandra. 1996. "Whose Language?" In *Knowledge, Difference, and Power: Essays Inspired by Women's Ways of Knowing*, edited by Nancy Rule Goldberger, Jill Mattuck Tarule, Blythe Mcvicker Clinchy and Mary Field Belenky. New York: Basic Books.
- Towns, Ann. 2009. "The Status of Women as a Standard of 'Civilization'." *European Journal of International Relations* 15(4): 681-706.
- True, Jacqui. 2003. "Mainstreaming Gender in Global Public Policy." *International Feminist Journal of Politics* 5(3): 368-396.

- , 2015. "Mainstreaming Gender in International Institutions." In *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*, edited by Laura J. Sheperd. New York: Routledge.
- True, Jacqui and Laura Parisi. 2013. "Gender Mainstreaming Strategies in International Governance." In *Feminist Strategies in International Governance*, edited by Gülay Caglar, Elisabeth Prügel, and Susanne Zwingel. London: Routledge.
- True, Jacqui, and Michael Mintrom. 2001. "Transnational Networks and Policy Diffusion: The Case of Gender Mainstreaming." *International Studies Quarterly* 45: 27-57.
- United Nations. 2002. *Gender Mainstreaming: An Overview*. New York: Department of Economic and Social Affairs, Office of the Special Adviser on Gender Issues, United Nations.
- United States Agency for International Development (USAID). 2012. *USAID Policy on Gender Equality and Female Empowerment*. Washington, DC: USAID.
- United States Agency for International Development. Office of United States Foreign Disaster Assistance (USAID/OFDA). 2017. "Guidelines for Proposals." Accessed April 26, 2017. https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/USAID-OFDA_Guidelines_April2017.pdf.
- United States Agency for International Development/Rwanda (USAID/Rwanda). 2002. *USAID/Rwanda Civil Society in Rwanda: Assessment and Options*. Kigali: USAID/Rwanda.
- Van Eerdewijk, Anouka. 2014. "The Micropolitics of Evaporation: Gender Mainstreaming Instruments in Practice." *Journal of International Development* 26: 345-355.
- Walby, Sylvia. 2005. "Gender Mainstreaming: Productive Tensions in Theory and Practice." *Social Politics* 12(3): 321-343.
- Wodak, Ruth. 2005. "Gender Mainstreaming and the European Union: Interdisciplinarity, Gender Studies and CDA." In *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*, edited by Michelle M. Lazar. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wuchara Eunghamearnun. 2007. "Naeothang Kan Soemsang Khwam Samoephak Ying Chai Hai Pen Krasae Lakkan Phatthana: Korani Sueksa Krom Pramong." [Gender Mainstreaming: The Case of the Fishery Department]. Master's thesis, Women Studies, Thammasat University. (in Thai)
- Yuval-Davis, Nira. 2006. "Intersectionality and Feminist Politics." *European Journal of Women's Studies* 13(3): 193-209.

China's First Step in Latin America: The Establishment of Diplomatic Relations with Cuba and the Beginning of the Conflict in the 1960s**

Sitthiphon Kruarattikan*

Abstract

This research article aims to study the factors leading to the establishment of Sino-Cuban diplomatic relations in 1960 and the deterioration of bilateral ties within a few years, by using information from China's official publications and memoirs of Chinese diplomats. The research finds that, although Mao Zedong was ambivalent about whether Fidel Castro's revolution in 1959 would lead Cuba toward a socialist road, he was content with Castro's anti-U.S. stance and agreed to have official ties with the revolutionary government of Cuba in order that China would have its first diplomatic base in the Western Hemisphere, especially in Latin America which was regarded by the U.S. government as its own backyard. However, with the intensification of the Sino-Soviet conflict and the radicalization of Chinese politics, Castro by the mid-1960s decided to tilt toward the Soviet Union, which in turn resulted in China's cutting off party-to-party ties with Cuba in 1966.

Keywords: *China, Cuba, Sino-Soviet conflict, Mao Zedong, Fidel Castro*

*Associate Professor and Director of Institute of East Asian Studies, Thammasat University (Rangsit Campus), Pathumthani Province 12121. Email: ajarnko@tu.ac.th.

** This article is part of my research project on "Beijing vs. Havana: Sino-Cuban Relations from 1964 to 1995", funded by the College of Interdisciplinary Studies Research Fund in 2017 and the Republic of China's Ministry of Foreign Affairs Taiwan Fellowship in 2017.

Received December 13, 2017; Revised February 28, 2018; Accepted May 11, 2018

ก้าวแรกของจีนในลาตินอเมริกา: การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบา และจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งในทศวรรษ 1960**

สิทธิพล เครือรัฐติกาล*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาปัจจัยที่ทำให้จีนสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบาเมื่อ ค.ศ. 1960 และปัจจัยที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายเสื่อมลงอย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่กี่ปี โดยอาศัยข้อมูลจากสิ่งพิมพ์ของทางการจีนและบันทึกความทรงจำของนักการทูตจีนที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า แม้เหมาเจ๋อตงจะไม่แน่ใจเกี่ยวกับการปฏิวัติของ ฟิเดล คาสโตร เมื่อ ค.ศ. 1959 ที่จะนำคิวบาไปสู่เส้นทางของลัทธิสังคมนิยมหรือไม่ แต่อย่างน้อยจุดยืนของคาสโตรที่ต่อต้านอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาทำให้เหมาเจ๋อตงมีความสัมพันธ์กับรัฐบาลปฏิวัติของคิวบาเพื่อให้จีนมีฐานที่มั่นทางการทูตแห่งแรกในซีกโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลาตินอเมริกาซึ่งเปรียบเสมือนสนามหลังบ้านของสหรัฐฯ อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ประกอบกับการเมืองภายในของจีนที่รุนแรงขึ้นทำให้เมื่อถึงกลางทศวรรษ 1960 คาสโตรเลือกเข้าข้างสหภาพโซเวียต จีนจึงยุติความสัมพันธ์ในระดับพรรคต่อพรรคกับคิวบาเมื่อ ค.ศ. 1966

คำสำคัญ: จีน, คิวบา, ความขัดแย้งจีน-โซเวียต, เหมาเจ๋อตง, ฟิเดล คาสโตร

*รองศาสตราจารย์ และผู้อำนวยการสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ศูนย์รังสิต) เลขที่ 99 หมู่ 18 ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12121 อีเมล ajanko@tu.ac.th

**บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ปักกิ่งปะทะฮาวานา: ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาช่วง ค.ศ. 1964-1995” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนวิจัยวิทยาลัยสหวิทยาการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 และทุน Taiwan Fellowship ของกระทรวงการต่างประเทศแห่งสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) ประจำปี ค.ศ. 2017

ได้รับบทความ 13 ธันวาคม 2560; แก้ไขปรับปรุง 28 กุมภาพันธ์ 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 11 พฤษภาคม 2561

บทนำ

“ข้าพเจ้าอยากพบเหมาเจ๋อตง
แต่มันเป็นไปไม่ได้เพราะปัญหาและความแตกต่างทั้งหลายที่มาพร้อมกับความขัดแย้งระหว่างจีนกับ
สหภาพโซเวียต”

(Castro and Ramonet 2008, 594)

“ผู้นำของจีนตัดสินใจในเชิงศีลธรรมบนฐานความเข้าใจที่พวกเขามีต่อลัทธิมากซ์ ลัทธิเลนิน และลัทธิเหมา
ความหมายของลัทธิสังคมนิยมเปลี่ยนแปลงและขยายไปตามกาลเวลา
และเนื่องจากประเทศสังคมนิยมจำนวนมากไม่ได้แสดงบทบาทแบบที่จีนคาดหวัง
จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้โลกทัศน์แบบสังคมนิยมของจีนนั้นเต็มไปด้วยความเป็นปฏิปักษ์อย่างแรงกล้า”

(Shih 1993, 37)

นับตั้งแต่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนเมื่อ ค.ศ. 1921 ลาตินอเมริกาเป็นภูมิภาคที่พรรคติดต่อด้วยล่าช้ามาก ความสัมพันธ์ทางตรงระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีนกับบรรดาพรรคคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคดังกล่าวเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 1956 และนับจากการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อ ค.ศ. 1949 อันเป็นเวลาเดียวกันกับการเกิดสงครามเย็นระหว่างค่ายโลกเสรีกับค่ายสังคมนิยม จีนก็ไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศในภูมิภาคลาตินอเมริกาซึ่งเป็น “สนามหลังบ้าน” ของสหรัฐอเมริกาเลย จนกระทั่ง ฟิเดล คาสโตร (Fidel Castro) ทำการปฏิวัติโค่นล้มรัฐบาลบาติस्ता (Batista) ซึ่งเป็นรัฐบาลของสาธารณรัฐคิวบาที่ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ ได้สำเร็จใน ค.ศ. 1959 คิวบาภายใต้ระบอบใหม่ที่ต่อต้านการครอบงำของสหรัฐฯ จึงกลายเป็นประเทศแรกในภูมิภาคดังกล่าวที่สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนเมื่อวันที่ 28 กันยายน ค.ศ. 1960 แต่แล้วความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายก็ดำเนินไปอย่างเป็นมิตรเฉพาะในช่วงปีแรก ๆ เท่านั้น ดูได้จากหลัง

การเยือนจีนของเซ เกวารา (Che Guevara) นักปฏิวัติและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมของคิวบาเมื่อ ค.ศ. 1965 แล้วก็ไม่มีการเดินทางเยือนกันและกันในระดับรัฐมนตรีขึ้นไปอีกเลย โดยใน ค.ศ. 1966 เหมาเจ๋อตง (Mao Zedong) ประธานพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ยุติความสัมพันธ์ในระดับพรรคกับคิวบาจนกระทั่ง ค.ศ. 1983 จึงเริ่มมีการติดต่อกันในระดับรัฐมนตรีอีกครั้ง ตามด้วยการฟื้นฟูความสัมพันธ์ในระดับพรรคเมื่อ ค.ศ. 1988 และที่สำคัญที่สุดก็คือ เจียงเจ๋อหมิน (Jiang Zemin) ในฐานะประธานาธิบดีเดินทางเยือนกรุงฮาวานาเมื่อ ค.ศ. 1993 และฟิเดล คาสโตรในฐานะประธานาธิบดีเดินทางเยือนกรุงปักกิ่งเมื่อ ค.ศ. 1995 ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการสิ้นสุดความบาดหมางระหว่างสองประเทศอย่างเป็นทางการ

บทความนี้มุ่งศึกษาปัจจัยที่ทำให้จีนสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบา และปัจจัยที่ทำให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยข้อมูลจากสิ่งพิมพ์ของทางการจีนและบันทึกความทรงจำของนักการทูตจีนที่เกี่ยวข้อง โดยจะชี้ให้เห็นว่า

แม้เหมาเจ๋อตงจะไม่แน่ใจว่าการปฏิวัติของคาสโตรจะนำคิวบาไปสู่เส้นทางของลัทธิสังคมนิยมหรือไม่ แต่การที่คาสโตรแสดงจุดยืนต่อต้านอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาและเร่งรื้อของคิวบาที่จะมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนใน ค.ศ. 1960 ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เหมาเจ๋อตงสถาปนาความสัมพันธ์เพื่อให้จีนมีฐานที่มั่นทางการทูตในลาตินอเมริกา ทว่า ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ประกอบกับการเมืองภายในของจีนที่รุนแรงขึ้นทำให้เมื่อถึงกลางทศวรรษ 1960 คาสโตรเลือกเข้าข้างสหภาพโซเวียต จีนจึงตัดความสัมพันธ์ในระดับพรรคต่อพรรคกับคิวบาลงในที่สุด

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบา ก่อนการปฏิวัติของฟิเดล คาสโตร

ชาวจีนไปเป็นแรงงานในภูมิภาคลาตินอเมริกามานานแล้ว อย่างน้อยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 เมื่อสเปนซึ่งเข้ามาตั้งอาณานิคมในภูมิภาคดังกล่าวได้ใช้เมืองอาคาปัลโก (Acapulco) ของเม็กซิโกเป็นเมืองท่าหลักในการค้ากับจีนผ่านเมืองมะนิลาของฟิลิปปินส์ตั้งแต่ ค.ศ. 1565 และในบันทึกของอเล็กซานเดอร์ วอน ฮัมโบลท์ (Alexander von Humboldt) นักภูมิศาสตร์ชาวปรัสเซียซึ่งเดินทางสำรวจภูมิภาคลาตินอเมริกาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้ระบุว่า มีแรงงานชาวจีนในเกาะคิวบา (Lai 1999, 248) แต่แรงงานดังกล่าวยังมีจำนวนน้อยมากจนกระทั่งในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อการผลิตน้ำตาลเฟื่องฟูจนคิวบากลายเป็นผู้ผลิตน้ำตาลรายใหญ่ที่สุดของโลก และแรงงานทาสผิวดำที่มีอยู่ก็ไม่เพียงพอ สเปนจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องนำเข้าแรงงานจากจีนอย่างจริงจัง

การมาถึงขนานใหญ่ของชาวจีนเริ่มต้นใน ค.ศ. 1847 เมื่อแรงงานจากเมืองเซี่ยเหมินในมณฑลฝูเจี้ยนจำนวน 571 คนเดินทางมายังคิวบา นับจากนั้นจนถึง ค.ศ. 1874 ก็มีแรงงานจีนเดินทางมายังคิวบาจำนวนรวมประมาณ 126,000 คน ความสำคัญของแรงงานจีนต่อเศรษฐกิจของคิวบานั้นดูได้จากในทศวรรษ 1870 ที่การผลิตน้ำตาลต้องอาศัยแรงงานจีนถึงร้อยละ 40 ของแรงงานทั้งหมดและชาวจีนคิดเป็นร้อยละ 3 ของจำนวนประชากรคิวบาทั้งหมดในขณะนั้น (Lai 1999, 249) ขณะเดียวกันก็มีชาวจีนบางส่วนที่ผันตนเองจากการเป็นแรงงานมาประกอบอาชีพส่วนตัวจนเริ่มมีชุมชนจีนชานเมืองฮาวานาในทศวรรษ 1860 พวกเขาเหล่านี้ประกอบกิจการร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายผักและผลไม้ ร้านขายสินค้าหัตถกรรม ร้านขายยาจีน รวมทั้งยังตั้งสมาคมและเริ่มมีหนังสือพิมพ์จีนเมื่อ ค.ศ. 1867 อย่างไรก็ตาม อิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีนในคิวบามีอยู่น้อยเมื่อเทียบกับดินแดนใกล้เคียงอย่างจาเมกาและตรินิแดด เพราะพวกเขาเป็นเพียงผู้ประกอบการรายย่อยที่ไม่สามารถผูกขาดภาคส่วนใด ๆ ในระบบเศรษฐกิจของคิวบาได้ (Lai 1999, 250-251)

นอกจากความสำคัญในทางเศรษฐกิจ ชาวจีนในคิวบายังมีบทบาทในการต่อสู้เพื่อเอกราชของคิวบาอีกด้วย ดังที่มั่นกวีวิชาการตั้งข้อสังเกตว่า โดยปกติแล้วชาวจีนโพ้นทะเลในยุคอาณานิคมมักจะมีสถานะทางเศรษฐกิจดีกว่าคนพื้นเมืองและมักจะมีความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อเจ้าอาณานิคม แต่ในกรณีของคิวบา ชาวจีนโพ้นทะเลกลับกลายเป็นพลังในการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม (Benton 2007, 37) ดังแสดงออกชัดเจนในการลุกฮือขึ้นต่อต้านอำนาจการปกครองของสเปนทั้งสองครั้ง คือ ช่วง ค.ศ. 1868

- 1878 และช่วง ค.ศ. 1895 - 1898 จนควิบาได้เอกราชอย่างเป็นทางการเมื่อ ค.ศ. 1902 และใน ค.ศ. 1931 ทางกรควิบาได้อนุญาตให้สร้างป้ายจารึกวีรกรรมของชาวจีนโพ้นทะเลในการต่อสู้เพื่อเอกราช โดยจารึกข้อความของกอนซาโล เดอ เกซาดา (Gonzalo de Quesada) นักเคลื่อนไหวเรียกร้องเอกราชของควิบาที่ทำงานคู่กับโฮเซ มาร์ตี (José Martí) ซึ่งระบุว่า “ไม่มีชาวจีนในควิบาเลยสักคนที่หนีทหาร ไม่มีชาวจีนในควิบาเลยสักคนที่ทรยศ” (Triana and Herrera 2009, 185-194)

ในระดับรัฐความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับควิบาเริ่มต้นในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อการเพิ่มจำนวนขึ้นของชาวจีนในควิบาทำให้รัฐบาลจีนสนใจความเป็นไปของพวกเขา โดยใน ค.ศ. 1877 รัฐบาลราชวงศ์ชิงของจีนได้ทำสนธิสัญญากับสเปนซึ่งระบุให้ยกเลิกการใช้แรงงานจีนในระบบบังคับทำสัญญาโดยให้มีแต่แรงงานอิสระเท่านั้น และยังคงปฏิบัติต่อชาวจีนในฐานะชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง (most-favored nation) ต่อมาใน ค.ศ. 1879 จีนได้เปิดสถานกงสุลในควิบา โดยมีหลิวเหลียงหยวน (Liu Liangyuan) เป็นกงสุลคนแรก และเมื่อควิบาได้เอกราชใน ค.ศ. 1902 รัฐบาลราชวงศ์ชิงของจีนก็ให้การรับรองสาธารณรัฐควิบาและสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตในปีเดียวกัน ต่อมาเมื่อเกิดการปฏิวัติโค่นล้มราชวงศ์ชิงและสถาปนาสาธารณรัฐจีนขึ้นในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1912 ควิบาก็ให้การรับรองสาธารณรัฐจีนในปีถัดมา และใน ค.ศ. 1949 เมื่อพรรคกั๋วหมินต้งซึ่งปกครองสาธารณรัฐจีนพ่ายแพ้แก่พรรคคอมมิวนิสต์จีนในสงครามกลางเมืองจนต้องย้ายรัฐบาลไปตั้งที่เกาะไต้หวัน รัฐบาลควิบาก็ยังคงรับรองรัฐบาลของสาธารณรัฐจีนอยู่ต่อไป โดยตลอดทศวรรษ 1950 ควิบาเป็นแหล่งลี้ภัยของเจ้าหน้าที่ของ

รัฐบาลกั๋วหมินต้งและบรรดานักบวชนิกายคาทอลิกจากจีนแผ่นดินใหญ่ราว 3,000 คน (López 2013, 221-222)

แม้ว่ารัฐบาลของพรรคกั๋วหมินต้งจะยังคงได้รับการรับรองจากรัฐบาลควิบา และยังมีอิทธิพลอยู่มากในหมู่คนเชื้อสายจีนในควิบา แต่พรรคก็ไม่สามารถผูกขาดความเคลื่อนไหวของคนกลุ่มนี้ได้ทั้งหมด ดังจะเห็นจากการเกิดความเคลื่อนไหวของคนเชื้อสายจีนในควิบาที่นิยมลัทธิมากซ์มาตั้งแต่ทศวรรษ 1920 แล้ว ดังเช่นกรณีของโฮเซ วอง (José Wong) ซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างควิบากับจีนในเวลาต่อมาและในทศวรรษ 1940 ก็เกิดการรวมกลุ่มเป็นสมาคมของคนเชื้อสายจีนในควิบาที่สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่ใช้ชื่อว่า “พันธมิตรแห่งชาติเพื่อปกป้องประชาธิปไตยของจีน (Alianza Nacional de Apoyo a la Democracia China)” และเป็นสมาคมที่เรียกร้องให้รัฐบาลควิบารับรองรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนหลัง ค.ศ. 1949 แต่รัฐบาลควิบาในขณะนั้นมีนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ตามสหรัฐอเมริกาและได้บีบบังคับให้สมาคมดังกล่าวหยุดดำเนินการใน ค.ศ. 1951 อย่างไรก็ตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเชื้อสายจีนยังคงมีอยู่ โดยในช่วง ค.ศ. 1956-1958 ที่ขบวนการ 26 กรกฎาคม (The 26th of July Movement) ของฟีเดล คาสโตรกำลังทำสงครามโค่นล้มรัฐบาลบาติสตายู่นั้น คนเชื้อสายจีนก็ได้เข้าร่วมด้วย โดยเป็นทั้งกองกำลังอยู่ในชนบทและอีกส่วนหนึ่งดำเนินงานใต้ดินอยู่ในเขตเมือง (Benton 2007, 46) อีกทั้งบางคนถึงกับได้รับความไว้วางใจให้เป็นนายทหารระดับบังคับบัญชา เช่น อาร์มานโด ชอย (Armando Choy) กุสตาโว ชุย (Gustavo Chui) มัวเสส ซิโอ วอง (Moisés Sio Wong) เป็นต้น ซึ่งพวกเขาเหล่านี้ก็ยังคง

ทำงานในตำแหน่งสำคัญของกองทัพคิวบาต่อไปหลังจากฟิเดล คาสโตรทำการปฏิวัติสำเร็จเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1959

การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีนกับคิวบาใน ค.ศ. 1960

การปฏิวัติในคิวบาเมื่อ ค.ศ. 1959 เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสงครามเย็นที่จีนกับสหรัฐอเมริกาเป็นศัตรูกัน และการที่จีนในทศวรรษ 1950 ไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศในลาตินอเมริกาเลยนั้นทำให้จีนสนใจรัฐบาลใหม่ของคิวบาซึ่งมีจุดยืนต่อต้านสหรัฐฯ เป็นอย่างมาก เหมาะเจาะตบถอกกับลาซาร์ คาร์เดนาส (Lázaro Cárdenas) อดีตประธานาธิบดีเม็กซิโกซึ่งเยือนจีนเมื่อวันที่ 21 มกราคม ค.ศ. 1959 ว่า “ข้าพเจ้าคิดว่ากรณีของคิวบาถือเป็นเหตุการณ์ใหญ่ในปัจจุบัน ชาวเอเชียควรช่วยพวกเขาต่อต้านสหรัฐอเมริกา” (Xu 2003, 291) ต่อมาในวันที่ 25 ของเดือนนั้น ทางการจีนได้จัดการรณรงค์มวลชนเพื่อแสดงพลังสนับสนุนการต่อสู้ของประชาชนคิวบาและต่อต้านสหรัฐฯ ขึ้นที่กรุงปักกิ่ง โดยบรรดาองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในการควบคุมของทางการจีนไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการประชาชนจีนเพื่อสันติภาพของโลก (The Chinese People's Committee for World Peace) ปวงสหพันธ์แรงงานแห่งประเทศไทย (The All-China Federation of Trade Unions) ปวงสหพันธ์สตรีแห่งประเทศไทย (The All-China Women's Federation) และปวงสหพันธ์เยาวชนจีน (The All-China Youth Federation) ต่างพากันส่งสารแสดงความยินดีไปยังรัฐบาลใหม่ของคิวบา (Xu 2003, 291)

อย่างไรก็ตาม จีนยังคงไม่แน่ใจว่าคิวบาภายใต้ระบอบใหม่จะเดินไปทิศทางใด เพราะพรรคฝ่ายซ้ายในคิวบาที่จีนติดต่อมาตลอดและเคยเชิญผู้แทนมาร่วมการประชุมสมัชชาใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์จีนครั้งที่ 8 ณ กรุงปักกิ่ง เมื่อ ค.ศ. 1956 ก็คือ พรรคสังคมนิยมประชาชนคิวบา (The Popular Socialist Party) ซึ่งเพิ่งมาร่วมมือกับฟิเดล คาสโตรภายหลังการปฏิวัติเสรีจัสติน และจีนก็แสดงตนเป็นพี่เลี้ยงของพรรคดังกล่าว โดยในเดือนเมษายน ค.ศ. 1960 บลาส โรกา (Blas Roca) เลขาธิการพรรคได้รับคำแนะนำจากเติ้งเสี่ยวผิง (Deng Xiaoping) ระหว่างนั่งรถไฟกลับจากการพบปะเจรจาที่เมืองเทียนจินว่า พรรคควรเน้นยุทธศาสตร์ 3 ด้าน ได้แก่ การแสวงหาแนวร่วมอย่างกว้างขวาง การมีกองกำลังทหารบ้าน (militia) ขนาดใหญ่ และการเชิดชูเอกราชของประชาชาติ (Wu 1991, 236) ต่างจากฟิเดล คาสโตรที่ในช่วง ค.ศ. 1959–1960 มิได้ประกาศชัดว่าจะนำคิวบาเดินไปบนเส้นทางของลัทธิสังคมนิยม จนกระทั่งเมื่อสหรัฐอเมริกาตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบาในเดือนมกราคม ค.ศ. 1961 และเขาตีบทบาบน้ำแข็งในเดือนมีนาคมของปีนั้นว่า สหรัฐฯ ได้จัดตั้งกองกำลังเพื่อเตรียมโค่นล้มรัฐบาลคิวบา ฟิเดล คาสโตรซึ่งต้องการหลักประกันความมั่นคงจากประเทศมหาอำนาจค่ายสังคมนิยมจึงประกาศในเดือนนั้นว่า การปฏิวัติคิวบาเป็นการปฏิวัติสังคมนิยมโดยเน้นย้ำเรื่องดังกล่าวอีกครั้งในสุนทรพจน์วันแรงงานของปีนั้นรวมทั้งประกาศตนเป็นนักลัทธิมากซ์-เลนินในเดือนธันวาคมของปีเดียวกัน (Domínguez 1989, 34) และใน ค.ศ. 1965 พรรคสังคมนิยมประชาชนคิวบาและกลุ่มของฟิเดล คาสโตรได้รวมตัวกันกลายเป็นพรรคคอมมิวนิสต์คิวบา (The Communist Party of Cuba)

ความไม่ชัดเจนในช่วงต้นว่ารัฐบาลคิวบาในระบอบใหม่จะเดินบนเส้นทางของลัทธิสังคมนิยมหรือไม่ทำให้สิ่งพิมพ์ของทางการจีนในต้นทศวรรษ 1960 กล่าวถึงการปฏิวัติคิวบาในแง่ของความรักชาติและการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นหลัก โดยไม่กล่าวถึงลัทธิสังคมนิยมเลยและแม้กระทั่งเมื่อฟีเดล คาสโตรประกาศชัดเจนในวันแรงงาน ค.ศ. 1961 แล้วว่าคิวบาจะเดินบนเส้นทางของลัทธิสังคมนิยมทางการจีนก็ยังไม่ได้ยอมรับเรื่องดังกล่าวในทันที ด้จากการสนทนาระหว่างเหมาเจ๋อตงกับยาสุอิ คาโอรุ (Yusui Kaoru) ประธานสมาคมต่อต้านระเบิดนิวเคลียร์และระเบิดไฮโดรเจนของญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1962 ที่เหมาได้กล่าวว่า

คุณถามข้าพเจ้าถึงลักษณะของการปฏิวัติในคิวบา ข้าพเจ้ามองว่าการปฏิวัติในคิวบาเป็นการปฏิวัติแบบประชาธิปไตยชาตินิยม เป็นการปฏิวัติแบบชาตินิยมที่ต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมอเมริกันและต่อสู้กับระบอบบาติस्ता พวกนายทุนที่เป็นนายหน้า และพวกศักดินา นับจากนี้คิวบาจะเดินไปทางใดนั้นคงต้องเฝ้าดูต่อไป (Mao 1998, 373)

นอกจากนี้ คิวบาภายใต้ระบอบใหม่มิได้ตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไต้หวันในทันที เดิมเมื่อมีการเสนอร่างมติเกี่ยวกับการให้จีนมีที่นั่งแทนไต้หวันเข้าสู่ที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่งองค์การสหประชาชาติ คิวบาในระบอบบาติस्ताก็จะลงมติคัดค้านเป็นประจำ แต่ใน ค.ศ. 1959 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ผู้แทนของคิวบาในระบอบใหม่เข้าประชุม คิวบาก็มิได้สนับสนุนร่างมติดังกล่าว แต่กลับงดออกเสียง (Wang 1990, 158) และด้วยปัจจัยที่กล่าวมานี้ทำให้ทางการจีนมิได้กระตือรือร้นที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับคิวบาในทันที หากแต่เริ่มต้นทำความรู้จักกับคิวบาใน

ระบอบใหม่โดยอาศัยช่องทางกึ่งทางการไปก่อน นั่นคือ สำนักข่าวซินหัว (The Xinhua News Agency) ซึ่งหนึ่งในหน้าที่ของสำนักข่าวดังกล่าวก็คือ การรวบรวมข้อมูลในต่างประเทศและส่งรายงานกลับไปยังผู้นำระดับสูงของจีน โดยในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1959 จีนได้ขอตั้งสาขาของสำนักข่าวดังกล่าว ณ กรุงฮาวานา ซึ่งฝ่ายคิวบาก็ตอบตกลงอย่างรวดเร็ว นักข่าวของซินหัวจึงเริ่มปฏิบัติงานที่นั่นในเดือนถัดมา (Cheng 2007, 81) และในเดือนกรกฎาคมของปีนั้น ราอูล คาสโตร (Raul Castro) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมของคิวบาได้เสนอให้จีนส่งเจ้าหน้าที่ที่มีความสำคัญมารับตำแหน่งหัวหน้าสาขาของสำนักข่าวดังกล่าว โดยขอให้ทำหน้าที่เสมือนสถานทูต (Xu 2003, 292) ในที่สุดก็มีการตั้งสำนักงานสาขาอย่างเป็นทางการ ณ กรุงฮาวานาในเดือนธันวาคมของปีนั้น นับเป็นครั้งแรกที่สำนักข่าวซินหัวมีสาขาอยู่ในซีกโลกตะวันตก (หมายถึงทวีปอเมริกาทั้งหมด) และในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1960 จีนส่งเจิงเทา (Zeng Tao) รองเลขาธิการพรรคประจำนครเซี่ยงไฮ้ซึ่งมีความใกล้ชิดกับจอมพลเฉินอี้ (Chen Yi) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้นให้ไปรับตำแหน่งหัวหน้าสาขา

แม้จะยังไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ แต่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างจีนกับคิวบาก็เริ่มขึ้นแล้วใน ค.ศ. 1959 เพราะถึงแม้ว่าสหรัฐอเมริกาจะยังไม่ใช้มาตรการกีดกันทางเศรษฐกิจต่อคิวบาตราบจนถึงปลาย ค.ศ. 1960 แต่ฟีเดล คาสโตรก็ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องหาตลาดส่งออกน้ำตาลซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของคิวบาเอาไว้ล่วงหน้า ดังที่เขากล่าวไว้ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1959 แล้วว่า “คิวบาจะต้องพยายามขายน้ำตาลให้ใครก็ได้ที่ต้องการซื้อ ไม่ว่าจะเป็โซเวียตหรือจีน” (Domínguez 1989, 21) ในเดือนธันวาคมของปีนั้น จีนตกลง

รับซื้อน้ำตาลจากคิวบาเป็นจำนวน 50,000 ตัน และในเดือนกรกฎาคมของปีถัดมาหลูซวีจาง (Lu Xuzhang) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการค้าต่างประเทศของจีนได้เดินทางเยือนคิวบา โดยลงนามในข้อตกลงการค้า 5 ปี ข้อตกลงเกี่ยวกับการชำระเงิน และข้อตกลงอื่นๆ ซึ่งคิดเป็นมูลค่ารวม 13 ล้านปอนด์สเตอร์ลิง และจีนตกลงซื้อน้ำตาลจากคิวบาอีกปีละ 500,000 ตันเป็นเวลา 5 ปี แลกกับการที่คิวบาซื้อข้าวและของใช้ในชีวิตประจำวันจากจีน (Xu 2003, 292; Cheng 1972, 123)

ปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานว่าจีนกับคิวบามีการเจรจาอะไรกันหรือไม่ก่อนสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการบันทึกของอู๋ซิ่วเฉวียน (Wu Xiuquan) รัฐมนตรีช่วยว่าการทบวงวิทยาศาสตร์แห่งพรรคคอมมิวนิสต์จีนซึ่งเดินทางไปร่วมการประชุมสมัชชาพรรคสังคมนิยมประชาชนคิวบา ครั้งที่ 8 และได้พบกับฟีเดล คาสโตร เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1960 ก็ได้พูดถึงการเจรจากันเพื่อเตรียมสถาปนาความสัมพันธ์แต่อย่างใด (Wu 1991, 327-328) ขณะที่บันทึกความทรงจำของเจ้าหน้าที่จีนที่ปฏิบัติงาน ณ กรุงฮาวานาในปีเดียวกันอย่างเจิงเทาและหวงจื้อเหลียง (Huang Zhiliang) ต่างระบุตรงกันว่า การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตเกิดขึ้นอย่างกะทันหันและเป็นการริเริ่มของฝ่ายคิวบาโดยไม่แจ้งให้จีนทราบล่วงหน้า (Zeng 1997, 32; Huang 2007, 24-28) กล่าวคือเจ้าหน้าที่ของจีนที่ทำงานในกรุงฮาวานาได้รับคำเชิญให้ไปร่วมงานปราศรัยของฟีเดล คาสโตร ณ จัตุรัสแห่งการปฏิวัติในกรุงฮาวานาเมื่อวันที่ 2 กันยายนของปีนั้น โดยมีประชาชนมาร่วมฟังปราศรัยกว่า 1 ล้านคน และ ณ ที่แห่งนั้น ฟีเดล คาสโตรก็ประกาศว่าคิวบาจะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน โดยประชาชนที่อยู่ ณ จัตุรัสต่างส่งเสียงยินดี

และทางการคิวบายังได้นำเนื้อหาในคำปราศรัยดังกล่าวมาตีพิมพ์เป็นเอกสารที่ชื่อ *แถลงการณ์ฮาวานา* ความตอนหนึ่งว่า

สมัชชาแห่งชาติของประชาชนคิวบาให้ความเห็นชอบกับนโยบายที่จะเป็นมิตรกับประชาชนทั่วโลก ยืนยันความประสงค์ที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศสังคมนิยมทั้งหลาย และนับจากนี้ไป โดยอาศัยอำนาจอธิปไตยอันสมบูรณ์และเจตจำนงอิสระ ขอแจ้งให้รัฐบาลแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนทราบว่า เราตกลงจะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน ดังนั้นเราจึงขอตัดความสัมพันธ์กับรัฐบาลหุ่นเชิดในฟอรัมโซมาที่มีกองเรือที่เจ็ดคุ้มครองอยู่ (Declarations of Havana 1962, 4)

แม้จีนอาจจะไม่ทราบเรื่องดังกล่าวมาก่อนล่วงหน้า แต่เหมาเจ๋อตงก็พอใจกับคำปราศรัยของฟีเดล คาสโตรโดยกล่าวว่า “คนเคราะห์จากลาตินอเมริกาผู้นี้ดำเนินการทูตประชาชนเป็นเสียด้วย” (Huang 2007, 27) อีกทั้งการที่คิวบาระบุชัดเจนว่าจะยุติความสัมพันธ์ทางการทูตกับได้วันก็ตรงกับเงื่อนไขเบื้องต้นที่จีนใช้ในการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่างๆ มาตั้งแต่ ค.ศ. 1949 ทำให้ในวันที่ 28 กันยายน ค.ศ. 1960 จีนกับคิวบาจึงลงนามสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ โจวเินไหล (Zhou Enlai) นายกรัฐมนตรีของจีนส่งสารถึงฟีเดล คาสโตรแสดงความยินดีที่ทั้งสองฝ่ายสถาปนาความสัมพันธ์ได้สำเร็จ และยังระบุด้วยว่าหากมีความจำเป็น รัฐบาลและประชาชนจีนก็ยินดีจะช่วยเหลือประชาชนคิวบาในการต่อสู้เพื่อเสรีภาพอย่างสุดกำลัง (Zhu 2003, 9) ขณะที่นิตยสาร *ปักกิ่งรีวิว* ของทางการจีนฉบับวันที่ 4 ตุลาคมของปีนั้นก็ตีพิมพ์บทความแสดงความยินดีโดยระบุว่า แม้จะอยู่ห่างไกลกัน แต่จีนกับคิวบาก็เปรียบเสมือนเพื่อน

สนิทเนื่องจากมีศัตรูเดียวกันคือลัทธิจักรวรรดินิยมอเมริกันและตีพิมพ์การ์ตูนที่ล้อเลียนสหรัฐอเมริกาว่าเหมือนดอน กิโฆเต (Don Quixote) ตัวละครในวรรณกรรมของสเปน ซึ่งกำลังต่อสู้กับจีนและคิวบาที่เป็นกั๊กหน้ลม โดยเข้าใจผิดว่ากั๊กหน้ลมดังกล่าวเป็นยักษ์ (“Closed Neighbor Though...” 1960, 46-47) และในวันที่ 23 ธันวาคม ค.ศ. 1960 เซินเจี้ยน (Shen Jian) ก็เดินทางไปปฏิบัติงานเป็นเอกอัครราชทูตประจำกรุงฮาวานา

ความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างจีนกับคิวบาในต้นทศวรรษ 1960

ต้นทศวรรษ 1960 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่น้ำผึ้งพระจันทร์ในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาอย่างแท้จริง ในทางการเมืองและความมั่นคง จีนแสดงออกชัดเจนว่าสนับสนุนจุดยืนของคิวบาในการต่อต้านสหรัฐอเมริกา โดยเมื่อสหรัฐฯ บุกอ่าวหมู (The Bay of Pigs) เพื่อมุ่งโค่นล้มรัฐบาลของฟิเดล คาสโตรในกลางเดือนเมษายน ค.ศ. 1961 เซินเจี้ยนได้เน้นย้ำกับเจ้าหน้าที่ในสถานทูตให้ร่วมเป็นร่วมตายกับคิวบา (Huang 2007, 35) ขณะที่ทางการจีนได้ออกแถลงการณ์ประณามสหรัฐฯ ในวันที่ 20 เมษายน และในวันถัดมาที่กรุงปักกิ่งก็มีการระดมมวลชนกว่า 100,000 คน เพื่อแสดงพลังสนับสนุนคิวบา (Zhu 2003, 11-12) จีนระดมมวลชนอีกครั้งเพื่อตอบโต้การที่ประธานาธิบดีจอห์น เอฟ. เคนเนดี (John F. Kennedy) แห่งสหรัฐฯ สั่งปิดล้อมคิวบาในวิกฤตการณ์ขีปนาวุธช่วงปลายเดือนตุลาคม ค.ศ. 1962 โดยผิงเจิน (Peng Zhen) เลขาธิการพรรคประจำกรุงปักกิ่งได้กล่าวสุนทรพจน์ ณ มหาศาลาประชาชนซึ่งระบุว่า การคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมอเมริกัน

ต่อคิวบานั้นถือเป็นการคุกคามประชาชนจีนไปด้วย (“We Stand By...” 1962, 3-4) และใน ค.ศ. 1963 ทั้งสองประเทศต่างปฏิเสธที่จะลงนามในสนธิสัญญาห้ามทดลองนิวเคลียร์ในชั้นบรรยากาศ (The Limited Nuclear Test Ban Treaty) ขณะที่สหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตพากันลงนาม

ในทางเศรษฐกิจ จีนส่งออกสินค้าจำพวกข้าว ถั่วเหลือง น้ำมัน เนื้อสัตว์กระป๋อง เคมีภัณฑ์ และอุปกรณ์เครื่องกลไปยังคิวบา ขณะที่คิวบาส่งออกน้ำตาล นิกเกิล และทองแดงไปยังจีน มูลค่าการค้าระหว่างสองฝ่ายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 23.79 ล้านดอลลาร์สหรัฐใน ค.ศ. 1960 เป็น 222.41 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปีถัดมา (National Bureau of Statistics of China 1982, 365) และจีนกลายเป็นคู่ค้าอันดับสองของคิวบารองจากสหภาพโซเวียต นอกจากนี้จีนยังให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่คิวบาอีกด้วย โดยในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1960 จีนทำข้อตกลงให้เงินกู้แบบไม่คิดดอกเบี้ยแก่คิวบา ตั้งแต่ ค.ศ. 1961 ถึง ค.ศ. 1965 เป็นมูลค่า 246 ล้านดอลลาร์ (Cheng 1972, 126-127) และใน ค.ศ. 1965 จีนยังตกลงให้เงินกู้แก่คิวบาคิดเป็นมูลค่า 22.8 ล้านดอลลาร์ เพื่อช่วยแก้ปัญหาการขาดดุลการค้าที่คิวบามีต่อจีน (He 1991, 25) สำหรับความช่วยเหลือเพื่อมนุษยธรรมนั้น เมื่อคิวบาประสบพายุเฮอริเคนในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1963 จนเกิดความเสียหายกว่าครึ่งประเทศ จีนก็ได้ส่งสิ่งของไปช่วยเหลือคิดเป็นมูลค่า 70 ล้านดอลลาร์ โดยเป็นน้ำตาล 5,000 ตัน เนื้อหมู 3,000 ตัน และเวชภัณฑ์อื่นๆ (Zhu 2003, 12) ข้อที่น่าสังเกตก็คือ การค้าและความช่วยเหลือเหล่านี้เกิดขึ้นทั้งๆ ที่ในต้นทศวรรษ 1960 จีนเองประสบกับปัญหาขาดแคลนอาหารอันเป็นผลมาจากความล้มเหลวของนโยบายเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดด (The Great Leap Forward)

ขณะเดียวกัน คิวบาก็ได้ตอบแทนมิตรภาพและความช่วยเหลือจากจีน โดยในต้นทศวรรษ 1960 มีการรับนักศึกษาจีน 100 กว่าคนไปศึกษาภาษาสเปนในคิวบา และยังมี การส่งครูสอนภาษาสเปนมาทำงานในจีนอีกด้วย (Xu 2003, 294) และที่สำคัญกว่านั้นก็คือ คิวบาแสดงออกชัดเจนว่าสนับสนุนให้จีนเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติแทนที่ได้หัวัน โดยตั้งแต่ ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา คิวบาได้ลงมติสนับสนุนเมื่อมีการนำร่างมติเกี่ยวกับเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมสมัชชาใหญ่ และได้อธิบายเหตุผลอย่างชัดเจนในสุนทรพจน์ของฟีเดล คาสโตร ณ ที่นั้นเมื่อวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 1960 ความตอนหนึ่งว่า

จีนคิดเป็นหนึ่งในสี่ของประชากรโลก รัฐบาลใดเป็นผู้แทนที่แท้จริงของประชากรที่มากที่สุดในโลก? ไม่มีรัฐบาลใดอื่นอีกแล้วนอกจากรัฐบาลของสาธารณรัฐประชาชนจีน ทว่ายังคงมีการรักษาที่นั่งของอีกกลุ่มหนึ่งเอาไว้ในสงครามกลางเมืองที่สะอูดลง เพราะมีกองเรือที่เจ็ดของสหรัฐอเมริกาเข้ามาแทรกแซงเราขอถามหน่อยเกิดว่ากองเรือของประเทศหนึ่ง แถมเป็นประเทศที่อยู่ต่างทวีป มีสิทธิอะไรมาแทรกแซงเรื่องที่เป็นกิจการภายในล้วนๆ ของจีน เราอยากฟังคำอธิบายเรื่องนี้อย่างมาก การทำเช่นนี้มีจุดประสงค์เพื่อรักษาอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ฝั่งตัวเองเอาไว้และขัดขวางการปลดแอกประเทศจีนทั้งหมด นี่คือนโยบายที่โง่และผิดกฎหมาย และเป็นเหตุผลว่าทำไมสหรัฐอเมริกาไม่ต้องการให้นำเรื่องผู้แทนของสาธารณรัฐประชาชนจีนเข้ามาอภิปรายกันที่นี่ เราขอแสดงจุดยืนอย่างชัดเจน ณ ที่นี้ว่า เราสนับสนุนการอภิปรายเรื่องดังกล่าวและสนับสนุนการให้ที่นั่งแก่ผู้แทนที่แท้จริงของประชาชนจีนในองค์การสหประชาชาติ (Deutschmann and Shnookal 2007, 183)

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาในระดับผู้นำช่วงต้นทศวรรษ 1960 ก็ดำเนินไปด้วยดีเช่นกัน ดูได้จากการเดินทางเยือนกันและกันหลายครั้ง โดยฝ่ายคิวบานั้น เซ เกวารา ในฐานะประธานธนาคารแห่งชาติเดินทางเยือนจีน เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1960 โดยได้พบปะกับเหมาเจ๋อตงและกล่าวว่า ประสบการณ์การปฏิวัติของจีนนั้นมีค่ามากสำหรับประชาชนคิวบา และการสร้างความเป็นพันธมิตรระหว่างกรรมกรกับชาวนาของจีนนั้นก็ช่วยชี้แนะแนวทางข้างหน้าสำหรับลาตินอเมริกาได้เป็นอย่างดี (“Cuban Government Economic...” 1960, 10) ต่อมาในเดือนกันยายน ค.ศ. 1961 ออสวัลโด ดอร์ติคอส ทอร์เรโด (Oswaldo Dorticos Torrado) ประธานาธิบดีของคิวบาเดินทางเยือนจีนอย่างเป็นทางการและออกแถลงการณ์ร่วมกับหลิวเส้าฉี (Liu Shaoqi) ประธานาธิบดีของจีนเพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมและผดุงสันติภาพของโลก (“Sino-Cuban Joint...” 1961, 9-11) ส่วนฟีเดล คาสโตรแม้จะยังไม่ได้เดินทางเยือนจีน แต่เขาก็ไปรับประทานอาหาร ณ สถานทูตจีนในกรุงฮาวานาเป็นประจำ (Huang 2007, 31-32) สำหรับฝ่ายจีน กัวม่อรุ่ว (Guo Moruo) รองประธานสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติเดินทางเยือนกรุงฮาวานาในเดือนมกราคม ค.ศ. 1961 เพื่อแสดงความยินดีในโอกาสครบ 2 ปีของการปฏิวัติคิวบา ส่วนโจวเอินไหลก็พรรณนาถึงความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างสองประเทศด้วยภาษาที่โอบอ้อมว่า “สิ่งที่ได้มาง่ายนั้นไร้ค่า มิตรภาพต่างหากที่หายาก” (Zhu 2003, 13)

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1964 เมื่อหวังไยว ผิงเดินทางไปรับตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำกรุงฮาวานาต่อจากเฉินเจี้ยน ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบายังคงเปี่ยมไปด้วยมิตรภาพ โดยเมื่อสถานทูตจีน

ประจำกรุงฮาวานาจัดงานเลี้ยงรับรองเนื่องในโอกาสวันชาติจีนเมื่อเดือนตุลาคมของปีนั้น ฟิเดล คาสโตร เซ เกวารา พร้อมกับเจ้าหน้าที่ของพรรค รัฐบาล และกองทัพของคิวบากว่า 1,300 คนได้เข้าร่วมงาน อีกทั้งโจวเอินไหลก็ตอบรับคำเชิญของทางการคิวบาเพื่อไปเยือนกรุงฮาวานาในเดือนธันวาคมของปีนั้น (Yun 1996, 84) แต่แล้วความตึงเครียดที่ก่อตัวขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายในปลายปีนั้นทำให้ต้องยกเลิกกำหนดการเยือนที่วางไว้

ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตและผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาในกลางทศวรรษ 1960

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาจะเป็นไปด้วยดีในต้นทศวรรษ 1960 แต่มีตรรกะดังกล่าวก็ดำเนินควบคู่ไปกับปัจจัยอีกสองประการ ได้แก่ (1) การเมืองภายในของจีนที่กำลังเข้าสู่สมัยซ้ายจัด อันเกิดจากความพยายามของเหมาเจ๋อตงที่จะขับเคลื่อนการต่อสู้ทางชนชั้นภายในประเทศให้ดำเนินต่อไป หลังจากเกิดความล้มเหลวของนโยบายเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดที่เน้นการปลุกกระดมมวลชนเมื่อสิ้นทศวรรษ 1950 จนทำให้เขาสูญเสียการควบคุมกิจการรายวันของพรรคและรัฐให้แก่กลุ่มผู้นำที่เป็นนักปฏิบัตินิยมอย่างหลิวเส้าฉี โจวเอินไหล และเติ้งเสี่ยวผิง และ (2) ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตที่ก่อตัวขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1950 โดยเหมาประณามนโยบายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับสหรัฐอเมริกาของนิกิตา ครุชเชฟ (Nikita Khrushchev) ผู้นำโซเวียตว่าเป็น “ลัทธิแก้ (revisionism)” ซึ่งทรยศต่อลัทธิสังคมนิยม ดังที่งานศึกษาของเจินเจียน

(Chen Jian) ชี้ให้เห็นว่า การขับเคลื่อนการต่อสู้ทางชนชั้นภายในประเทศของเหมาจำเป็นต้องอาศัยนโยบายต่างประเทศที่ก้าวร้าวมาช่วยเสริมแรง (Chen 2001, 11-12) สอดคล้องกับงานศึกษาของหลี่หมิงเจียง (Li Mingjiang) ที่ชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการรณรงค์มวลชนภายในประเทศจีนที่เรียกว่า “ขบวนการศึกษาลัทธิสังคมนิยม (The Socialist Education Movement)” ซึ่งเริ่มต้นในปลาย ค.ศ. 1962 กับการที่ทางการจีนเริ่มใช้โจวหารโจมตีสหภาพโซเวียตอย่างรุนแรงอีกครั้งเมื่อเข้าสู่ ค.ศ. 1963 หลังจากที่หยุดพักไปตั้งแต่ปลาย ค.ศ. 1960 หรือที่เขาสรุปไว้ว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างปักกิ่งกับมอสโกที่ตกต่ำลงนั้นดูจะเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ อันเป็นผลมาจากสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกในเชิงอุดมการณ์ เพราะทันทีที่ภารกิจเร่งด่วนภายในประเทศคือการต่อสู้ทางชนชั้นและการป้องกันไม่ให้เกิดลัทธิแก้ จีนก็ไม่อาจเห็นด้วยกับกรอบอุดมการณ์ของโซเวียตที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับบรรดาประเทศทุนนิยมตะวันตกและการลดความเข้มงวดทางการเมืองภายในประเทศได้ สำหรับเหมามันเป็นไปไม่ได้ที่จะหาคำอธิบายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับความแตกต่างดังกล่าว (Li 2012, 117)

ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตทำให้คิวบากลายเป็นหนึ่งในสนามของความขัดแย้งไปด้วย ทั้งนี้จีนได้โอกาสที่จะดึงคิวบาให้ออกห่างจากสหภาพโซเวียตและมาใกล้ชิดกับตนมากยิ่งขึ้น หลังจากครุชเชฟยอมอ่อนข้อให้กับสหรัฐอเมริกา โดยถอนขีปนาวุธออกจากคิวบาในปลายเดือนตุลาคม ค.ศ. 1962 จนสร้างความผิดหวังให้กับฟิเดล คาสโตร โดยบทบาทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ประชาชนรายวัน

(People's Daily) ของจีนช่วงปลายเดือนตุลาคม ต่อต้นเดือนพฤศจิกายนของปีนั้น มีเนื้อหาวิจารณ์ ครุสชอฟ โดยระบุว่า คำสัญญาของสหรัฐฯที่บอกว่า จะยุติการคุกคามคิวบาโดยแลกกับการที่ครุสชอฟ ยอมถอนขีปนาวุธนั้นเชื่อถือไม่ได้และการยอมอ่อนข้อครั้งนี้ก็ไม่ต่างจากข้อตกลงมิวนิก (The Munich Agreement) ที่สหราชอาณาจักร ยอมอ่อนข้อให้ ฮิตเลอร์เมื่อ ค.ศ. 1938 นอกจากนี้ จีนยังหันมายอมรับ ด้วยว่าคิวบากำลังเดินบนเส้นทางของลัทธิสังคมนิยม โดยบทบรรณาธิการได้ระบุว่า ประชาชนคิวบาได้พยายามปกป้อง “มาตุภูมิสังคมนิยม” และถือเป็น “สหayaร่วมอุดมการณ์” ของประชาชนจีน (“Defend the Cuban...” 1962, 6-7; Cheng 1972, 152)

เหมาเจ๋อตงดูเหมือนจะเชื่อว่าลึก ๆ แล้ว คิวบามีความรู้สึกต่อต้านสหภาพโซเวียต แต่ต้อง จำยอมพึ่งพาสหภาพโซเวียตในฐานะที่เป็นผู้ให้ความ ช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและเป็นคู่ค้าอันดับหนึ่ง ดังที่ เขากล่าวไว้เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1964 ว่า “ลัทธิแก๊งกำลังถูกปฏิเสธจากทุกแห่ง มันถูกปฏิเสธใน โรมานีเย ไปแลนดก็ไม่ใช่ข้อยกเว้น ส่วนคิวบาก็เชื่อฟังและ ปฏิเสธอย่างละครึ่ง พวกเขาเชื่อฟังครึ่งหนึ่งเนื่องจาก ไม่อาจทำอย่างอื่นได้ เพราะพวกเขาไม่ได้ผลิตน้ำมัน หรืออาวุธ” (Schram 1974, 198) เมื่อพิจารณาคำพูดนี้ ประกอบเข้ากับการทำข้อตกลงทางเศรษฐกิจระหว่าง จีนกับคิวบาในครั้งแรกของทศวรรษ 1960 ตามที่ได้ กล่าวไปแล้วก็พอจะทำให้เห็นได้ว่า จีนพยายามใช้ เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อดึงคิวบาให้ออกห่างจาก สหภาพโซเวียตนั่นเอง และเมื่อหวังโย่วผิง (Wang Youping) จะเดินทางไปรับตำแหน่งเอกอัครราชทูตจีน ประจำกรุงฮาวานาในต้นปีนั้น จีนก็ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการต่างประเทศของจีนได้เน้นย้ำกับเขาถึง

ประเด็นสำคัญที่ต้องสนใจเป็นพิเศษ ซึ่งประเด็นที่เป็น อันดับสองรองจากความสัมพันธ์ระหว่างคิวบากับจีน ก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคิวบากับสหภาพโซเวียต (Yun 1996, 83)

อย่างไรก็ตาม พิเดล คาสโตรมิได้เข้าข้างจีน อย่างที่เหมาเจ๋อตงปรารถนา แม้ว่าในส่วนลึกทั้งสอง คนจะมีความคิดเหมือนกันหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็น เรื่องที่ว่า จิตสำนึกและการอุทิศตัวของประชาชน จะทำให้การปฏิวัติสำเร็จได้โดยไม่ต้องขึ้นกับสภาพ ทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด หรือการมอง ว่าการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมผ่านการระดม มวลชนจะได้ผลดีกว่าการสั่งการตามระบบราชการ โดยอาศัยความเชี่ยวชาญของเทคโนโลยีในแคเรต (Cheng 2007, 100) แต่พิเดล คาสโตรก็ตระหนักดีว่า จีน ช่วยเหลือคิวบาได้น้อยกว่าสหภาพโซเวียต ดังเช่นใน เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1963 ทั้งจีนและสหภาพโซเวียต ต่างเสนอให้เงินกู้ก้อนใหม่แก่คิวบา โดยจำนวนเงิน ของฝ่ายจีนนั้นไม่เป็นที่เปิดเผยแน่ชัด ขณะที่สหภาพ โซเวียตให้มากถึง 403 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และยังคง ซื้อน้ำตาลจากคิวบาเพิ่มในราคาที่สูงกว่าตลาดโลก อีกด้วย (Copper 1976, 34) ทำให้ในปลายเดือน เมษายนของปีนั้น เขาเดินทางไปเยือนสหภาพโซเวียต เป็นเวลาเกือบ 6 สัปดาห์ ทั้ง ๆ ที่เคยบอกกับเจียงเทา เมื่อ ค.ศ. 1961 ว่าจะเยือนจีนเป็นลำดับแรก (Zeng 1997, 46)

นอกจากจะไม่เข้าข้างจีนในการกล่าวโจมตี สหภาพโซเวียตแล้ว พิเดล คาสโตรยังพยายามเรียกร้องให้จีนและสหภาพโซเวียตกลับมาคืนดีกันเพื่อผนึก กำลังต่อต้านสหรัฐอเมริกาอีกด้วย ดังสุนทรพจน์ของ เขาในโอกาสครบรอบ 4 ปีของการปฏิวัติคิวบา เมื่อวันที่ 2 มกราคม ค.ศ. 1963 ที่ว่า

อะไรคือความเห็นต่างกันในครอบครัวสังคมนิยม ความเห็นต่างกันอย่างเปิดเผยระหว่างสองพลังใหญ่ในค่ายสังคมนิยม? เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับเราทุกคน เพราะจักรวรรดิแยงกี้ (สหรัฐอเมริกา-ผู้วิจัย) อยู่ห่างไปแค่ 90 ไมล์ เราทุกคนกังวลใจเกี่ยวกับความเห็นที่ต่างกันอย่างนี้มาก ค่ายสังคมนิยมทั้งหมดต้องการเอกภาพและความแข็งแกร่งมากแค่ไหนในการเผชิญหน้ากับเหล่าศัตรู (“Fourth Anniversary of...” 1963)

ต่อมาเมื่อนิกิตา ครุชเชฟถูกปลดจากตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตในวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1964 โดยมีเลโอนิด เบรชเนฟ (Leonid Brezhnev) สืบทอดตำแหน่งดังกล่าว พิเดล คาสโตรก็ยิ่งมีความหวังว่า การเปลี่ยนผู้นำ ณ กรุงมอสโกจะทำให้จีนกับสหภาพโซเวียตสามารถคืนดีกันได้ ทำให้ในเย็นวันที่ 18 ตุลาคมของปีนั้น เขาเดินทางไปพบหวังไย่วิงที่สถานทูตจีนในกรุงฮาวานาโดยไม่แจ้งล่วงหน้าและแสดงความยินดีที่จีนประสบความสำเร็จในการทดลองระเบิดนิวเคลียร์เมื่อสองวันก่อน จากนั้นก็กล่าวว่า “บัดนี้มีการเปลี่ยนผู้นำสูงสุดของสหภาพโซเวียตแล้ว จีนและสหภาพโซเวียตต่างเป็นประเทศสังคมนิยมสมควรจะอยู่ร่วมกันอย่างเป็นมิตร” (Yun 1996, 87)

แม้ว่าผลการเยือนกรุงมอสโกของโจวเอินไหลเพื่อหยั่งดูท่าทีของผู้นำสหภาพโซเวียตคนใหม่เมื่อต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1964 จะไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตดีขึ้นเพราะเบรชเนฟยืนยันจะดำเนินนโยบายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับสหรัฐอเมริกาต่อไปแต่พิเดล คาสโตรก็ยังไม่ลดละความพยายาม โดยในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1964 เขาส่งคาร์ลอส ราฟาเอล โรดริเกซ (Carlos Rafael Rodriguez) ประธานสถาบันปฏิรูปการเกษตร

ของคิวบามาเยือนจีนพร้อมกับผู้แทนของพรรคคอมมิวนิสต์ในลาตินอเมริกาอีก 8 ประเทศ ได้แก่ เม็กซิโก คอสตาริกา กัวเตมาลา ปารากวัย เวเนซุเอลา โคลอมเบีย โบลิเวีย และอาร์เจนตินา เพื่อขอให้จีนยุติการกล่าวโจมตีสหภาพโซเวียต ผลปรากฏว่าเหมาเจ๋อตงยืนยันกับโรดริเกซว่า “ที่จะให้หยุดการกล่าวโจมตีนั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ วันเดียวก็ไม่ได้ หนึ่งร้อยปีก็ไม่ได้ หนึ่งพันปีก็ไม่ได้ หนึ่งหมื่นปีก็ไม่ได้” (Wang 2013, 85) ต่อมาในเดือนมกราคม ค.ศ. 1965 พิเดล คาสโตรแสดงความพยายามครั้งสุดท้ายด้วยการส่งเซ เกวารามาเยือนจีน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จอีกเช่นกัน

หลังความล้มเหลวในภารกิจเยือนจีนของเซ เกวารา คิวบาก็เอียงเข้าหาสหภาพโซเวียตมากยิ่งขึ้นและมีท่าทีต่อจีนเปลี่ยนไปในทางลบ เห็นได้จากในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1965 คิวบาลงนามในข้อตกลงรับเงินกู้จากสหภาพโซเวียตมูลค่า 167 ล้านดอลลาร์เพื่อแก้ปัญหาการขาดดุลการค้าระหว่างสองฝ่ายที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในปีนั้น (Dominguez 1989, 68) และราอูล คาสโตรก็เดินทางไปร่วมการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ 19 ประเทศที่กรุงมอสโกซึ่งเริ่มขึ้นในวันที่ 1 มีนาคมของปีเดียวกัน ขณะที่จีนไม่เข้าร่วมการประชุมดังกล่าว และในวันที่ 13 มีนาคมนั่นเอง พิเดล คาสโตรได้กล่าวสุนทรพจน์วิจารณ์จีน ณ มหาวิทยาลัยฮาวานา ความว่า

ประเด็นสำคัญไม่ได้อยู่ที่การวิเคราะห์ความขัดแย้งในเชิงทฤษฎีหรือปรัชญา แต่อยู่ที่การยอมรับความจริงที่ว่า ในยามที่ต้องเผชิญหน้ากับศัตรูที่มุ่งโจมตีและในยามที่ต้องเผชิญหน้ากับศัตรูที่ก้าวร้าวขึ้นเรื่อยๆ การสร้างความแตกแยกเป็นเรื่องที่ไม่ชอบธรรม ไม่เข้าท่า และไม่มีเหตุผล ... การแตกแยกกัน

ในยามที่ต้องเผชิญหน้ากับศัตรูนั้นไม่ใช่ยุทธศาสตร์
ที่ถูกต้อง ไม่ใช่ยุทธศาสตร์ของการปฏิวัติ และไม่ใช่
ยุทธศาสตร์อันชาญฉลาด (Kenner and Petras 1970,
121)

จะเห็นได้ว่า เมื่อถึงต้น ค.ศ. 1965 ความ
ขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตได้ก่อให้เกิด
ความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบา
ขึ้นแล้วและในปีเดียวกันสถานการณ์ก็ยิ่งเลวร้ายลง
เซ เกวารา ผู้มีความสัมพันธ์อันดีกับจีนได้ถอนตัวออก
จากการเมืองคิวบาในเดือนมีนาคมของปีนั้นเพื่อไป
ทำการปฏิวัติในต่างประเทศ ขณะที่การเมืองภายใน
ของจีนก็เข้าสู่ยุคซ้ายจัดมากยิ่งขึ้น มีการแจกจ่าย
หนังสือ *คติพจน์เหมาเจ๋อตง* ซึ่งเริ่มตีพิมพ์ใน ค.ศ.
1964 ทั้งในและนอกประเทศจีนอย่างกว้างขวาง และ
ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1965 หลินเปียว (Lin Biao)
รองประธานพรรคและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม
ของจีนได้เผยแพร่บทความของตนเรื่อง “ขอชัยชนะ
ของสงครามประชาชนจงอยู่ยั่งยืนนาน (Long Live
the Victory of People's War)” ซึ่งระบุว่า สหภาพ
โซเวียตได้กลายเป็นผู้รับใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมไปแล้ว
และแนวคิดของเหมาเจ๋อตงต่างหากที่เป็น “สมบัติ
ร่วมกัน” ของประชาชนผู้ปฏิวัติทั่วโลก (Lin Biao
1965) หรือเท่ากับว่าจีนแสดงออกชัดเจนว่าต้องการ
เป็นพี่เลี้ยงให้กับขบวนการปฏิวัติทั่วโลกซึ่งหมายรวม
ถึงลาตินอเมริกาด้วย และในปีนั้นผู้นำและสิ่งพิมพ์
ของจีนได้แสดงท่าทีสนับสนุนขบวนการปฏิวัติในลาติน
อเมริการวม 12 ประเทศ ได้แก่ อาร์เจนตินา โบลิเวีย
บราซิล โคลอมเบีย สาธารณรัฐโดมินิกัน กัวเตมาลา
เฮติ ฮอนดูรัส นิการากัว ปารากวัย เปรู และ
เวเนซุเอลา (Van Ness 1970, 90) หรือที่มีผู้ตั้งข้อ
สังเกตไว้ว่า

ใน ค.ศ. 1965 ไม่มีขบวนการติดอาวุธต่อต้าน
รัฐบาลในลาตินอเมริกาขบวนการใดเลยที่จะไม่ได้รับ
การรับรองอย่างน้อยเป็นนัย ๆ จากจีน ในเมื่อจีนไม่
ประสบความสำเร็จในการสถาปนาความสัมพันธ์
ทางการทูตกับประเทศใดเลยในลาตินอเมริกา ยกเว้น
คิวบา จีนก็ไม่มีอะไรจะเสียในการรับรองการปฏิวัติ
เหล่านี้ในซีกโลกอเมริกา (Van Ness 1970, 101)

แม้จะไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่านอกเหนือไป
จากการสนับสนุนทางวาจาและสิ่งพิมพ์โฆษณา
ชวนเชื่อแล้ว จีนให้การสนับสนุนขบวนการปฏิวัติใน
ลาตินอเมริกาด้านอื่น ๆ อย่างเป็นรูปธรรมเพียงใด แต่
อย่างน้อยท่าทีของจีนที่ต้องการเป็นพี่เลี้ยงให้กับการ
ปฏิวัติในภูมิภาคดังกล่าวนั้นขัดแย้งกับพิเดล คาสโตร
ซึ่งต้องการเป็นผู้นำการปฏิวัติในลาตินอเมริกา อีกทั้ง
ข้อเท็จจริงที่ว่า เมื่อถึง ค.ศ. 1965 ความขัดแย้งระหว่าง
จีนกับสหภาพโซเวียตได้ส่งผลไปยังพรรคคอมมิวนิสต์
ในลาตินอเมริกาโดยเกิดกลุ่มที่สนับสนุนจีนขึ้นใน
พรรคคอมมิวนิสต์โคลอมเบีย บราซิล ชิลี เม็กซิโก เปรู
โบลิเวีย ปารากวัย และอุรุกวัย (Van Ness 1970,
150-151; Schenkel 1970, 152) ก็ยิ่งทำให้เขาเกรง
ว่าตนเองจะถูกลดทอนสถานะการเป็นผู้นำในภูมิภาค
ดังกล่าวลงไป และอาจรวมถึงสถานะทางการเมือง
ภายในประเทศของเขาด้วย โดยในการพบนักศึกษา
คิวบาเมื่อต้นเดือนมีนาคมของปีนั้น พิเดล คาสโตร
แสดงความไม่พอใจที่จีนนำสิ่งพิมพ์โฆษณาชวนเชื่อ
เข้ามาเผยแพร่ในประเทศ (Schenkel 1970, 151-
152) และในวันที่ 14 กันยายนของปีเดียวกันเขาได้
เรียกหวงเหวินหยิว (Huang Wenyou) อุปทูตจีน
ซึ่งขณะนั้นปฏิบัติงานแทนเอกอัครราชทูตจีนประจำ
กรุงฮาวานาเข้าพบและวางสิ่งพิมพ์จีนไว้บนโต๊ะพร้อม
กับกล่าวว่า จีนกำลังหว่าน “เมล็ดพันธุ์ที่ไม่เหมาะสม”

อันเป็นพฤติกรรมที่เลวร้ายยิ่งกว่าลัทธิจักรวรรดินิยมอเมริกัน (Yun 1996, 89-90)

หลังจากทราบข่าวเรื่องทีพีเดล คาสโตรเรียกอุปทูตจีนเข้าพบหวังไยวผิงในฐานะเอกอัครราชทูตประจำกรุงฮาวานาซึ่งขณะนั้นอยู่ที่กรุงปักกิ่งก็รีบเขียนรายงานสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาเสนอต่อเหมาเจ๋อตง โจวเอินไหล และเฉินอี้ เมื่อผู้นำทั้งสามคนได้อ่านแล้วก็ให้คำแนะนำบางประการแก่หวังไยวผิงผู้ซึ่งสรุปคำแนะนำดังกล่าวลงในสมุดจดว่า “นโยบายที่หมาป่าเป็นใหญ่ก็อย่ามีเรื่องกับหมาจิ้งจอกจงพยายามทำให้ดีที่สุดแต่ความหวังจะริบหรี่ ถ้าไม่สุดขีดจริง ๆ ก็อย่าไปใส่ใจ หากเกิดปัญหาเมื่อไหร่ให้จัดการอย่างระมัดระวัง” (Yun 1996, 90) และจนถึงสิ้น ค.ศ. 1965 ทางกรจีนก็มิได้ออกมาตอบโต้เรื่องดังกล่าวแต่อย่างใด แต่แล้วในต้น ค.ศ. 1966 ก็เกิดข้อพิพาทใหม่ระหว่างจีนกับคิวบาว่าด้วยการค้าข้าวและพีเดล คาสโตรได้ยกทั้งสองเรื่องขึ้นมาเปิดเผยในวงกว้าง จีนก็ไม่ว่าจะอดทนกับคิวบาได้อีกต่อไป

สงครามข้าวระหว่างจีนกับคิวบาและการยุติความสัมพันธ์ในระดับพรรคต่อพรรคเมื่อ ค.ศ. 1966

ชาวคิวบานิยมบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ความนิยมดังกล่าวเริ่มจากการนำข้าวมาเลี้ยงดูแรงงานนิวซีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งนี้คิวบาปลูกข้าวเองได้ไม่มากทำให้ต้องพึ่งพาการนำเข้าข้าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐอเมริกา โดยในทศวรรษ 1930 ร้อยละ 25 ของปริมาณการนำเข้าข้าวทั้งหมดของคิวบามาจากสหรัฐฯ และเมื่อถึง ค.ศ. 1949 ก็เพิ่มสูงถึงร้อยละ 90 (Halperin 1981, 197) ปัญหาเกิดขึ้นหลังการปฏิวัติเมื่อ ค.ศ. 1959 เนื่องจากสหรัฐฯ งด

ขายข้าวแก่คิวบา และคิวบาก็พึ่งพาสหภาพโซเวียตได้เฉพาะข้าวสาลีเท่านั้น ขณะที่ราคาข้าวในตลาดโลกใน ค.ศ. 1962 สูงขึ้นกว่า ค.ศ. 1960 ถึงร้อยละ 20 อีกด้วย ทำให้รัฐบาลของพีเดล คาสโตรต้องจัดการปันส่วนข้าว โดยประชาชนแต่ละคนได้รับข้าวในปริมาณ 6 ปอนด์ต่อคนต่อเดือน (Halperin 1981, 197-198) สถานการณ์ยิ่งเลวร้ายลงในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1964 เมื่อองค์การรัฐอเมริกัน (The Organization of American States: OAS) มีมติคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจต่อคิวบาทำให้คิวบาไม่อาจพึ่งพาการนำเข้าข้าวจากประเทศในลาตินอเมริกาอย่างอุรุกวัยได้อีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ ตลอดครึ่งแรกของทศวรรษ 1960 จีนจึงเป็นผู้ส่งออกข้าวรายสำคัญให้แก่คิวบาแลกกับการที่คิวบาส่งออกน้ำตาลไปยังจีน และถึงแม้ว่าคิวบาจะเป็นฝ่ายขาดดุลการค้าจีนก็แก้ปัญหาด้วยการให้เงินกู้โดยไม่คิดดอกเบี้ยแก่คิวบาเพื่อชดเชยการขาดดุล แต่แล้วความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาเมื่อถึงกลางทศวรรษ 1960 ก็ทำให้การค้าข้าวกลายเป็นหนึ่งในประเด็นของความขัดแย้งไปด้วย

สิ่งที่เรียกว่า “สงครามข้าว (rice war)” ระหว่างจีนกับคิวบาปะทุขึ้นเมื่อวันที่ 2 มกราคม ค.ศ. 1966 หรือหนึ่งวันก่อนการประชุมความเป็นปึกแผ่นของประชาชนแอฟริกา เอเชีย และลาตินอเมริกา (The Afro-Asian-Latin American People's Solidarity Conference) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “การประชุมไตรทวีป” (The Tricontinental Congress) ซึ่งจัดขึ้น ณ กรุงฮาวานา อันเป็นการประชุมผู้แทนเกือบ 600 คนจากขบวนการฝ่ายซ้ายและขบวนการชาตินิยมในลาตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชียรวม 82 ประเทศ โดยพีเดล คาสโตรเปิดเผยว่า ตนเองได้รับรายงานจากเจ้าหน้าที่กระทรวงการค้าต่างประเทศของคิวบาว่า จีนขอปรับลดปริมาณการนำเข้าน้ำตาลจากคิวบาใน ค.ศ. 1966 จากเดิมที่คิวบาเสนอไปว่า 800,000 ตัน

และยังขอปรับลดปริมาณการส่งออกข้าวมายังคิวบาลงเกือบร้อยละ 50 จากเดิมใน ค.ศ. 1965 ซึ่งเคยอยู่ที่ 250,000 ตัน (Johnson 1970, 196; Cheng 1972, 213)

จีนออกมาตอบโต้คิวบาในวันที่ 10 มกราคม ค.ศ. 1966 ผ่าน *ประชาชนรายวัน* ซึ่งเผยแพร่บทสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศของจีนที่ให้ข้อมูลว่า ทางกรคิวบาขอให้จีนส่งข้าวให้แก่คิวบา 285,000 ตันใน ค.ศ. 1966 แต่จีนให้ได้เพียง 135,000 ตันเท่านั้น เพราะแม้จีนจะผลิตข้าวได้มากใน ค.ศ. 1965 แต่ความต้องการบริโภคข้าวในประเทศก็เพิ่มขึ้น รวมทั้งยังต้องส่งข้าวไปช่วยเหลือประเทศอื่นๆ ทั้งนี้การที่จีนเคยส่งออกข้าวมายังคิวบาใน ค.ศ. 1965 มากถึง 250,000 ตัน ก็เป็นการพิจารณาแบบปีต่อปี โดยจีนไม่เคยสัญญาว่าจะส่งข้าวในปริมาณมากเช่นนี้แก่คิวบาตลอดไปทุกปี อีกทั้งปริมาณข้าว 135,000 ตันที่จีนตกลงจะส่งให้คิวบาใน ค.ศ. 1966 ก็เป็นปริมาณเดียวกับที่เคยส่งให้ใน ค.ศ. 1964 (“Facts on Sino-Cuban...” 1966, 21-23)

หลังการตอบโต้จากจีน *แกรนมา (Granma)* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์กระบอกเสียงของพรรคคอมมิวนิสต์คิวบาฉบับวันที่ 12 มกราคม ค.ศ. 1966 ได้เผยแพร่คำแถลงของกระทรวงการต่างประเทศของคิวบาซึ่งระบุว่า ตัวเลขที่จีนยกมานั้นไม่ถูกต้องและหากยอมตามความต้องการของจีนที่จะส่งออกข้าวมายังคิวบาเพียง 135,000 ตันใน ค.ศ. 1966 ก็จะทำให้มูลค่าการค้าระหว่างสองประเทศดิ่งลงสู่จุดต่ำสุดนับจาก ค.ศ. 1961 รวมทั้งยังก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อการปันส่วนข้าวแก่ประชาชนในคิวบาอีกด้วย (“Quarterly Chronicle and...” 1966, 220) คำแถลงเช่นนี้ทำให้ในวันที่ 31 มกราคมของปีนั้น *ประชาชนรายวัน* ของทางการจีนได้ออกมาตอบโต้

คิวบาอีกครั้งโดยระบุว่า หากช่วง ค.ศ. 1963-1964 ที่จีนส่งออกข้าวไปยังคิวบาปีละ 135,000 ตันนั้นไม่ก่อให้เกิดปัญหาการปันส่วนข้าวในคิวบาแล้ว การที่จีนใน ค.ศ. 1966 จะส่งออกข้าวไปยังคิวบาในปริมาณเดียวกันจะก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าวได้อย่างไร (“Further Remarks on...” 1966, 15-16)

ปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าการที่จีนขอลดปริมาณการส่งออกข้าวไปยังคิวบาใน ค.ศ. 1966 โดยกลับไปอยู่ในระดับเดียวกับ ค.ศ. 1964 นั้นเกิดจากความต้องการบริโภคข้าวในประเทศจีนที่เพิ่มขึ้นและความจำเป็นในการส่งข้าวไปช่วยเหลือประเทศอื่นตามที่จีนอ้างจริงหรือไม่ หรือว่าเกิดจากความไม่พอใจของจีนต่อพฤติกรรมของฟิเดล คาสโตรที่เข้าข้างสหภาพโซเวียตอย่างชัดเจนใน ค.ศ. 1965 ตามที่ Johnson (1970, 167) และ Halperin (1981, 204-205) วิเคราะห์เอาไว้ แต่สิ่งหนึ่งที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดก็คือ ความไม่พอใจของจีนต่อการที่ฟิเดล คาสโตรนำประเด็นการค้าข้าวไปเปิดเผยต่อสาธารณชนดูได้จากการตอบโต้ของทางการจีนเมื่อวันที่ 10 มกราคม ค.ศ. 1966 ซึ่งระบุว่า

การเจรจาการค้าระหว่างจีนกับคิวบาเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นทุกปี และทุก ๆ ปีก็มีความเห็นที่แตกต่างกันในระหว่างการเจรจา แต่ว่าในอดีตนั้นนายกรัฐมนตรีกาสโตรไม่เคยทำเหมือนในปัจจุบัน เหตุใดอยู่ ๆ เขาต้องยกเรื่องนี้ขึ้นมาพูดเป็นพิเศษก่อนหน้าการประชุมความเป็นปึกแผ่นของประชาชนสามทวีปที่กรุงฮาวานาด้วย นี่เป็นเรื่องที่น่าคิดมาก (“Facts on Sino-Cuban...” 1966, 23)

ต่อมาเมื่อคิวบาตอบโต้จีนในประเด็นการค้าข้าวเมื่อวันที่ 12 มกราคม จีนก็ได้ตอบโต้คิวบาอีกครั้งในวันที่ 31 มกราคม ดังรายละเอียดตามที่ได้กล่าว

ไปแล้วข้างต้น โดยในคำตอบได้ดังกล่าวจีนก็ยังคงตั้งข้อสงสัยเช่นเดิมว่า

กระทรวงการต่างประเทศของคิวบาไม่ยอมตอบคำถามสำคัญ นั่นคือ เหตุใดก่อนการประชุมความเป็นปึกแผ่นของประชาชนแอฟริกา เอเชีย และลาตินอเมริกา นายกรัฐมนตรีคาสโตรจึงนำเรื่องการเจรจาการค้าระหว่างจีนกับคิวบาสำหรับ ค.ศ. 1966 ขึ้นมาเปิดเผยอย่างกะทันหันต่อสาธารณชน โดยเป็นการกระทำฝ่ายเดียวและไปปดมดเท็จ ทั้ง ๆ ที่การเจรจาดังกล่าวยังไม่เสร็จเรียบร้อย (“Further Remarks on...” 1966, 15)

การที่ฟิเดล คาสโตรนำประเด็นการค้าเข้ามาเปิดเผยในวงกว้างสร้างความไม่พอใจอย่างยิ่งให้กับจีน และทำให้ผู้นำของจีนไม่อาจใช้การอดทนอดกลั้นอันเป็นแนวปฏิบัติที่เคยให้ไว้กับหวังโยวผิง เอกอัครราชทูตจีนประจำกรุงฮาวานาเมื่อปลาย ค.ศ. 1965 ได้อีกต่อไป โดยในวันที่ 9 มกราคม ค.ศ. 1966 รายงานข่าวของสำนักข่าวซินหัวระบุว่า ฟิเดล คาสโตรเป็นจอมโกหกและเป็นอุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบา (Cheng 1972, 214) และในเดือนนั้นเองจีนได้ตัดความสัมพันธ์ในระดับพรรคต่อพรรคกับคิวบา (Mao 1997, 38)

การกล่าวโจมตีกันและกันระหว่างจีนกับคิวบายังคงดำเนินต่อไปตลอดไตรมาสแรกของ ค.ศ. 1966 คำปราศรัยของฟิเดล คาสโตรในวันที่ 6 กุมภาพันธ์นอกจากจะโจมตีจีนเรื่องการค้าแล้วเขายังได้นำเอาอีกประเด็นหนึ่งขึ้นมาเปิดเผยต่อสาธารณะ นั่นคือ ปฏิบัติการโฆษณาชวนเชื่อของจีนบนแผ่นดินคิวบา โดยเขาระบุว่าสาเหตุที่ต้องเรียกอุปทูตจีนเข้าพบเมื่อวันที่ 14 กันยายน ค.ศ. 1965 นั้นเป็นเพราะได้รับรายงานว่าจีนกำลังแจกจ่ายสิ่งพิมพ์

ไปยังเจ้าหน้าที่ในกองทัพคิวบา เขาจึงขอให้จีนยุติการโฆษณาชวนเชื่อในคิวบาทันที แต่จีนก็ไม่ทำตามคำร้องขอและนับจากนั้นจนถึงเดือนมกราคม ค.ศ. 1966 จีนยังคงส่งสิ่งพิมพ์มายังคิวบาเพิ่มอีก 58,041 ฉบับ (“Castro Statement on...” 1966) ขณะที่จีนออกมาตอบได้ในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ผ่าน *ประชาชนรายวัน* โดยตั้งคำถามว่า เหตุใดคิวบาจึงไม่อนุญาตให้จีนทำเช่นนั้น แต่กลับอนุญาตให้สหภาพโซเวียตเผยแพร่สิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาโจมตีจีนบนแผ่นดินคิวบาได้ (“Renmin Ribao Editor’s Note ...” 1966, 13-14) ต่อมาในวันที่ 13 มีนาคม ฟิเดล คาสโตรปราศรัย ณ มหาวิทยาลัยฮาวานาโดยระบุว่า เหมาเจ๋อตงเป็น “คนโง่ผู้ชรา (senile idiot)” รวมทั้งยังแนะนำให้เหมาอ่านหนังสือ *วิภาษวิธีแห่งธรรมชาติ (The Dialectics of Nature)* ของฟรีดริช เองเงิลส์ (Friedrich Engels) เพื่อจะได้เข้าใจว่า แม้แต่ดวงอาทิตย์ก็มีวันดับ (Cheng 2007, 112) ซึ่งเป็นการวิจารณ์ลัทธิบูชาผู้นำของเหมานั่นเอง ขณะที่เหมาก็บอกกับที่ประชุมคณะกรรมการการเมืองในวันที่ 20 ของเดือนเดียวกันว่า “พวกคนทรยศและคนฝ่าเหล้ามักจะทำด้านจีนอยู่เสมอของเราจะต้องใหม่ มีสี่สัด และไม่เปราะเปื้อนคาสโตรนั้นไม่ใช่ใครอื่นนอกเสียจากคนเลวที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญ” (Mao 1966)

ผลกระทบของการปฏิวัติวัฒนธรรมต่อความตึงเครียดระหว่างจีนกับคิวบาในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1960

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1966 หรือ 4 เดือนหลังจากที่เกิดสงครามข้าวระหว่างจีนกับคิวบา การปฏิวัติวัฒนธรรม (The Cultural Revolution) ใน

จีนก็ปะทุขึ้นโดยเมื่อถึงเดือนมกราคม ค.ศ. 1967 ยามพิทักษ์แดง (The Red Guards) ซึ่งเป็นมวลชนผู้เกิดทุนอุดมการณ์ของเหมาเจ๋อตงอย่างสุดโต่งได้บุกยึดกระทรวงการต่างประเทศทำให้เงินผู้เป็นรัฐมนตรีไม่อาจควบคุมกระทรวงของตนได้อีกต่อไป ในปีเดียวกันนั้นเองได้มีการเรียกเอกอัครราชทูตจีนเกือบทั้งหมดกลับประเทศเพื่อมารับการอบรมเข้มแข็งอุดมการณ์และบางคนยังถูกไต่สวนโดยยามพิทักษ์แดงอีกด้วย สถานทูตต่างชาติหลายแห่งในกรุงปักกิ่งก็ถูกยามพิทักษ์แดงปิดล้อมและโจมตี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานทูตสหภาพโซเวียตและสถานทูตสหราชอาณาจักร ซึ่งเป็นตัวแทนของลัทธิแก๊งและลัทธิจักรวรรดินิยมตามลำดับ การปฏิวัติดังกล่าวส่งผลทางลบยิ่งขึ้นต่อความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับประเทศสังคมนิยมที่ใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียตอย่างคิวบาโดยเหยาเหวินหยวน (Yao Wenyuan) ผู้นำคนสำคัญในการปฏิวัติวัฒนธรรมได้ประณามพีเคิล คาสโตรว่าเป็นพวกลัทธิแก๊ง (Kulik 2000, 444)

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาได้รับผลกระทบโดยตรงจาก “กรณีจัตุรัสแดง (The Red Square Incident)” ใน ค.ศ. 1967 กล่าวคือ ในเดือนมกราคมของปีนั้นขณะที่นักศึกษาจีนจำนวน 69 คนเดินทางจากฝรั่งเศสและฟินแลนด์โดยรถไฟเพื่อกลับมาร่วมการปฏิวัติวัฒนธรรม พวกเขาได้แหวะที่กรุงมอสโกเพื่อวางพวงหรีดที่อนุสรณ์สถานเลนินและหลุมศพของสตาลิน ณ จัตุรัสแดงจากนั้นได้ตะโกนข้อความที่อยู่ในหนังสือ *คติพจน์เหมาเจ๋อตง* และร้องเพลง *ดิ แองแตร์นาซีอองนาล (The Internationale)* ซึ่งเป็นเพลงปฏิวัติของลัทธิสังคมนิยมจึงถูกตำรวจโซเวียตเข้าทูปตีจนบาดเจ็บกว่า 30 คน ทำให้ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ทางการจีนระดมมวลชน 100,000 คนที่โรงพลศึกษากรรมกรปักกิ่ง (Beijing Workers’

Gymnasium) เพื่อประท้วงการใช้ความรุนแรงของสหภาพโซเวียตต่อนักศึกษาจีน (Ma 2004, 168-172) โดยสำนักงานบริการเจ้าหน้าที่การทูตแห่งกรุงปักกิ่ง (Beijing Service Bureau for Diplomatic Missions) ซึ่งทำหน้าที่ให้บริการแก่นักการทูตต่างชาติได้ออกคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ชาวจีนในสังกัดไปร่วมการประท้วงด้วย

บันทึกความทรงจำของสวีอิ่ง (Xu Yichong) ผู้ทำหน้าที่ดูแลเจ้าหน้าที่ชาวจีนในสถานทูตคิวบา ณ กรุงปักกิ่งระบุว่า เมื่อออกสการ์ ปิโน ซานโตส (Oscar Pino Santos) เอกอัครราชทูตคิวบาประจำประเทศจีนทราบว่ามีเจ้าหน้าที่ชาวจีนในสถานทูตของตนไปร่วมการประท้วงต่อต้านสหภาพโซเวียต เขาก็ไม่พอใจอย่างมากและไล่เจ้าหน้าที่ชาวจีนรวม 7 คนออกจากสถานทูต แต่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นไม่ยอมออกไปจนเจ้าหน้าที่ชาวคิวบาต้องใช้กำลังเข้าจัดการ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ของสำนักข่าวซินหัวสามารถถ่ายภาพการใช้ความรุนแรงที่เกิดขึ้น ณ ประตูใหญ่ของสถานทูตคิวบาเอาไว้ได้ ทำให้ในต้นเดือนมีนาคม ค.ศ. 1967 ทางการคิวบาส่งเมารู จี การ์เซีย (Mauro G. García) อธิบดีกรมประเทศสังคมนิยมและอดีตเอกอัครราชทูตประจำกรุงฮานอยมายังกรุงปักกิ่งเพื่อขอโทษจีนและให้รับตำแหน่งแทนซานโตส รวมทั้งอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ซึ่งถูกไล่ออกกลับมาทำงานได้ตามเดิม (Xu 2014, 27-35)

จีนยังมีจุดยืนที่ตรงข้ามกับคิวบาใน ค.ศ. 1968 เมื่ออเล็กซานเดอร์ ดุบเชก (Alexander Dubcek) เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์เชโกสโลวาเกียประกาศจะสร้าง “ลัทธิสังคมนิยมที่มีใบหน้าของความเป็นมนุษย์ (socialism with a human face)” ปรับระบบเศรษฐกิจให้เป็นไปตามกลไกตลาด และให้เสรีภาพทางการเมืองแก่ประชาชนจนทำให้สหภาพ

ไซเวียตไม่พอใจและสังหารจำนวน 250,000 คน บุกกรุงปารีสในวันที่ 20 สิงหาคมของปีนั้นและปลด คุกเชกออกจากตำแหน่ง จีนประกาศการบุกเชโกสโลวะเกียอย่างรุนแรง โดยโจวเินไหลกล่าวเมื่อวันที่ 23 สิงหาคมว่า การกระทำในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นลัทธิคลั่งชาติ (chauvinism) ของผู้นำไซเวียตที่กลายเป็นพวก “สังคมนักวรรดินิยม (social-imperialists)” และ “สังคมนาซีสต์ (social-fascists)” และจีนสนับสนุนประชาชนชาวเชโกสโลวะเกียในการต่อสู้ อย่างกล้าหาญเพื่อต่อต้านการยึดครองทางทหารของสหภาพไซเวียต (“Chinese Government and ...” 1968, 3-4) ตรงข้ามกับพีเคล คาสโตรซึ่งแสดงความเห็นในวันที่ 24 สิงหาคมว่าเห็นด้วยกับการกระทำของสหภาพไซเวียตเนื่องจากการเข้าควบคุมสถานการณ์ต่อต้านการปฏิวัติ (counter-revolutionary situation) เพื่อป้องกันไม่ให้เชโกสโลวะเกียตกอยู่ในมือของลัทธิทุนนิยมและลัทธิจักรวรรดินิยม (“Castro Comments on..” 1968)

ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1960 ก็คือความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องแม้จะมีความตึงเครียดจนมูลค่าการค้าระหว่างสองฝ่ายลดลงจาก 216.01 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ใน ค.ศ. 1965 เหลือ 120.37 ล้านดอลลาร์สหรัฐใน ค.ศ. 1969 (National Bureau of Statistics of China 1982, 365) แต่คิวบาก็ยังคงเป็นคู่ค้ารายใหญ่ที่สุดของจีนในตลาดอเมริกาและเป็นตลาดส่งออกสินค้าอุปโภคบริโภคจากจีน โดยมีมูลค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ค.ศ. 1960 ถึง ค.ศ. 1973 อยู่ที่ปีละประมาณ 79 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (He 1991, 26) รวมทั้งยังมีการลงนามในพิธีสารการค้าประจำปีกันตามปกติจนมีข้อสังเกตจากนักวิชาการว่า เรื่องดังกล่าวสะท้อนให้เห็นมิติ

เชิงสัมฤทธิ์ผลนิยมในนโยบายต่างประเทศของทั้งสองฝ่าย รวมทั้งฝีมือของบรรดาเทคโนโลยีที่สามารถปรับระดับประคองความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเอาไว้ได้ท่ามกลางความตึงเครียด (Fernandez 1993, 20)

สรุป

ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีนกับคิวบาที่สถาปนาขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1960 มิได้เกิดจากความใกล้ชิดบนฐานของลัทธิมากซ์-เลนินเป็นทุนเดิม หากแต่เกิดจากความสอดคล้องกันของผลประโยชน์ที่ทั้งสองฝ่ายได้รับในบริบทของสงครามเย็นเป็นสำคัญกล่าวคือ ในมุมมองของจีนการเกิดรัฐบาลที่ต่อต้านสหรัฐอเมริกาในคิวบาถือเป็นช่องทางสำหรับจีนที่จะสร้างฐานที่มั่นทางการทูตแห่งแรกของตนในซีกโลกตะวันตกขณะที่ในมุมมองของคิวบา จีนเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่คิวบาสามารถนำมาทดแทนการพึ่งพิงตลาดสหรัฐฯได้ ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายบนฐานของลัทธิมากซ์-เลนินมาเกิดขึ้นภายหลังในช่วง ค.ศ. 1961-1962 เมื่อผู้นำคิวบาประกาศว่าประเทศของตนเป็นรัฐสังคมนิยมและจีนก็รับรองสถานะรัฐสังคมนิยมของคิวบาเพื่อช่วงชิงความได้เปรียบเหนือสหภาพไซเวียต แต่แล้วการเมืองภายในของจีนที่เดินไปสู่ยุคซ้ายจัดส่งผลให้นโยบายต่างประเทศของจีนมีลักษณะรุนแรงไปด้วยจนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาเปลี่ยนจากสหายกลายเป็นศัตรูเมื่อถึงกลางทศวรรษ 1960

ความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาสะท้อนให้เห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “อุดมการณ์ (ideology)” ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนยุคสงครามเย็นซึ่ง Levine แบ่งอุดมการณ์ออกเป็น 2 แบบ คืออุดมการณ์ที่เป็นทางการ (formal ideology) และอุดมการณ์ที่ไม่เป็น

ทางการ (informal ideology) อุดมการณ์แบบแรก หมายถึงลัทธิมากซ์-เลนินและความคิดเหมาเจ๋อตง ซึ่งเป็นกรอบที่ผู้นำของจีนใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ส่วนอุดมการณ์แบบหลังหมายถึงมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความชอบ อคติ การมีใจโน้มเอียงล่วงหน้า ความเคยชิน และประพจน์ (proposition) เกี่ยวกับความเป็นจริง ซึ่งทั้งหมดนี้กลายเป็นความเชื่อและความคาดหวังของผู้นำจีนที่แฝงอยู่ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นความเชื่อที่ว่าจีนเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่และเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมมาแต่โบราณแต่ต่อมากลับถูกขยำยีจากบรรดาประเทศมหาอำนาจทำให้ผู้นำของจีนคาดหวังให้ประเทศอื่นปฏิบัติต่อจีนให้ดีขึ้นและยอมรับว่าจีนเป็นหนึ่งในประเทศมหาอำนาจที่มีสถานะใจกลาง (central position) ในกิจการโลก รวมทั้งความเชื่อที่ว่าตนมีพันธกิจในการเป็นผู้นำเชิงศีลธรรม (moral leadership) ต่อบรรดาประเทศโลกที่สามที่เคยถูกกดขี่จากเจ้าอาณานิคม (Levine 1994, 30-46)

อุดมการณ์ที่เป็นทางการอย่างลัทธิมากซ์-เลนินและความคิดเหมาเจ๋อตงมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายวิเทศสัมพันธ์ของพรรคคอมมิวนิสต์จีนมาตั้งแต่ก่อน ค.ศ. 1949 และยังคงมีความสำคัญมากขึ้นไปอีกเมื่อจีนเริ่มขัดแย้งกับสหภาพโซเวียตในปลายทศวรรษ 1950 ทั้งนี้ Levine ได้เตือนไม่ให้เรามองความขัดแย้งดังกล่าวว่าเป็นเรื่องของดินแดน อำนาจ อิทธิพล และความมั่นคงเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วความขัดแย้งเรื่องอุดมการณ์เป็นปัจจัยที่สำคัญมาก การที่เหมาเจ๋อตงประณามครุสชอฟว่าเป็น “ลัทธิแก้” นั้นแสดงให้เห็นว่าจีนกำลังประกาศจุดยืนว่าตนเป็น

ผู้พิทักษ์ความถูกต้องของลัทธิมากซ์-เลนิน และเป็นผู้สืบทอดมรดกของการปฏิวัติต่อจากเลนินและสตาลินที่แท้จริง ซึ่งการประกาศจุดยืนดังกล่าวส่งผลกระทบต่อทั้งการเมืองภายในประเทศของจีนและการดำเนินความสัมพันธ์กับขบวนการสังคมนิยมทั่วโลก เขายังตั้งข้อสังเกตด้วยว่า การทำเช่นนั้นของเหมา ก็เหมือนกับจีนในยุคราชวงศ์ที่จักรพรรดิต้องแสดงบทบาทเป็นผู้ให้นิยามและปกป้องหลักปฏิบัติอันถูกต้องทางการเมืองที่เป็นสากล (universalist political orthodoxy) (Levine 1994, 40) ซึ่งเท่ากับเป็นอุดมการณ์แบบไม่เป็นทางการที่แฝงอยู่ในความคิดของผู้นำจีนนั่นเอง

อุดมการณ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับคิวบาในแง่ที่ว่าหลังวิกฤตการณ์ขีปนาวุธคิวบาใน ค.ศ. 1962 จีนพยายามใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อจูงใจให้คิวบาเห็นด้วยกับตนและประณามสหภาพโซเวียต แต่คิวบาก็กลับเรียกร้องให้จีนปรับปรุงความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตและยุติการแจกจ่ายสิ่งพิมพ์โฆษณาชวนเชื่อที่โจมตีสหภาพโซเวียตในคิวบา จีนจึงมองว่าคิวบาไม่ได้แสดงจุดยืนที่ “ถูกต้อง” ในการปกป้องลัทธิมากซ์-เลนินในฐานะหลักปฏิบัติอันถูกต้องทางการเมืองที่เป็นสากลและแม้คิวบาจะมีได้เป็นภัยคุกคามความมั่นคงของจีนในเชิงกายภาพ แต่การแสดงจุดยืนที่ “ไม่ถูกต้อง” ทางอุดมการณ์ของคิวบาก็ถือว่าเพียงพอแล้วที่จะทำให้จีนยุติความสัมพันธ์ในระดับพรรคต่อพรรคกับคิวบา ต้องรอจนถึงต้นทศวรรษ 1980 เมื่อจีนในยุคของเติ้งเสี่ยวผิงเลิกผูกขาดการตีความลัทธิมากซ์-เลนินและเริ่มปรับปรุงความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต การฟื้นฟูความสัมพันธ์ในระดับพรรคกับคิวบาจึงเกิดขึ้นได้ใน ค.ศ. 1988

References

- Benton, Gregor. 2007. *Chinese Migrants and Internationalism: Forgotten Histories, 1917-1945*. Oxon: Routledge.
- “Castro Comments on Czechoslovak Crisis, August 24, 1968.” 1968. Castro Speech Database. Accessed March 19, 2017. <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1968/19680824.html>.
- Castro, Fidel, and Ignacio Ramonet. 2008. *My Life: A Spoken Autobiography*. Translated by Andrew Hurley. New York: Scribner.
- “Castro Statement on Cuban-CPR Relations, February 6, 1966.” 1966. Castro Speech Database. Accessed March 9, 2017. <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1966/19660206.html>.
- Chen Jian. 2001. *Mao's China and the Cold War*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Cheng, Peter. 1972. *A Chronology of the People's Republic of China from October 1, 1949*. Totowa, NJ: Littlefield, Adam & Co.
- Cheng, Yinghong. 2007. “Sino-Cuban Relations during the Early Years of the Castro Regime, 1959-1966.” *Journal of Cold War Studies* 9(3): 78-114.
- “Chinese Government and People Strongly Condemn Soviet Revisionist Clique's Armed Occupation of Czechoslovakia.” 1968. *Peking Review*, August 23 (supplement), 3-4.
- “Closed Neighbor Though Separated by Oceans.” 1960. *Peking Review*, October 4, 46-47.
- Copper, John Franklin. 1976. *China's Foreign Aid: An Instrument of Peking's Foreign Policy*. Lexington, MA: Lexington Books.
- “Cuban Government Economic Mission in China.” 1960. *Peking Review*, November 22, 10.
- Declarations of Havana*. 1962. Peking: Foreign Languages Press.
- “Defend the Cuban Revolution.” 1962. *Peking Review*, November 2, 6-7.
- Deutschmann, David, and Deborah Shnookal, eds. 2007. *Fidel Castro Reader*. Melbourne: Ocean Press.

- Domínguez, Jorge I. 1989. *To Make a World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- "Facts on Sino-Cuban Trade." 1966. *Peking Review*, January 14, 21-23.
- Fernandez, Damian J. 1993. "Cuba's Relations with China: Economic Pragmatism and Political Fluctuation." In *Cuba's Ties to a Changing World*, edited by Donna Rich Kaplowitz, 17-31. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- "Fourth Anniversary of the Cuban Revolution, January 2, 1963." 1963. Castro Speech Database. Accessed February 20, 2017. <http://lanic.utexas.edu/project/castro/db/1963/19630102.html>.
- "Further Remarks on the Sino-Cuban Trade Question." 1966. *Peking Review*, February 4, 15-16.
- Halperin, Maurice. 1981. *The Taming of Fidel Castro*. Berkeley, CA: University of California Press.
- He Li. 1991. *Sino-Latin American Economic Relations*. New York: Praeger.
- Huang Zhiliang. 2007. *Zhongla Jianjiao Shi*. [History of the Establishments of Diplomatic Relations between China and Latin American Countries]. Shanghai: Shanghai Lexicographical Press. (in Chinese)
- Johnson, Cecil. 1970. *Communist China & Latin America 1959-1967*. New York & London: Columbia University Press.
- Kenner, Martin, and James Petras, eds. 1970. *Fidel Castro Speaks*. London: Allen Lane.
- Kulik, Boris T. 2000. *Sovetsko-Kitaiskii Raskol: Prichiny I Posledstviia*. [The Sino-Soviet Schism: Reasons and Consequences]. Moscow: Russian Academy of Sciences. (in Russian). Cited in Friedman, Jeremy. 2015. *Shadow Cold War: The Sino-Soviet Competition for the Third World*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Lai, Walton Look. 1999. "The Caribbean." In *The Encyclopedia of the Chinese Overseas*, edited by Lynne Pan, 248-253. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Levine, Steven I. 1994. "Perception and Ideology in Chinese Foreign Policy." In *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*, edited by Thomas W. Robinson and David Shambaugh, 30-46. Oxford: Clarendon Press.

- Li Mingjiang. 2012. *Mao's China and the Sino-Soviet Split: Ideological Dilemma*. London: Routledge.
- Lin Biao. 1965. "Long Live the Victory of People's War (September 3, 1965)." Lin Biao Reference Archive. Accessed March 8, 2017. https://www.marxists.org/reference/archive/lin-biao/1965/09/peoples_war/index.htm.
- López, Kathleen. 2013. *Chinese Cubans: A Transnational History*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Ma Jisen. 2004. *The Cultural Revolution in the Foreign Ministry of China*. Hong Kong: University of Hong Kong Press.
- Mao Tse-tung. 1966. "Talk at The Enlarged Meeting of The Political Bureau, March 20, 1966." In *Selected Works of Mao Tse-tung Vol. IX*. Accessed February 3, 2017. https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_55.htm.
- Mao Xianglin. 1997. "Zhongguo he Guba Guanxi de Huigu yu Qianzhan." [Sino-Cuban Relations: Retrospect and Prospect]. *Latin American Studies* 2: 35-39. (in Chinese)
- Mao Zedong. 1998. *On Diplomacy*. Beijing: Foreign Languages Press.
- National Bureau of Statistics of China, ed. 1982. *Zhongguo Tongji Nianjian 1981*. [China's Statistical Yearbook 1981]. Hong Kong: Economic Information and Agency. (in Chinese)
- "Quarterly Chronicle and Documentation." 1966. *The China Quarterly* 26(April-June): 220.
- "Renmin Ribao Editor's Note on Prime Minister Castro's Anti-China Statement." 1966. *Peking Review*, February 25, 13-14.
- Schenkel, Peter. 1970. Cuban Relations with the Communist World. In *The Soviet Union and Latin America*, edited by J. Gregory Oswald and Anthony J. Strover, 146-158. New York: Praeger Publishers.
- Schram, Stuart, ed. 1974. *Chairman Mao Talks to the People: Talks and Letters: 1956-1971*. Translated by John Chinnery and Tiejun. New York: Pantheon Books.
- Shih, Chih-yu. 1993. *China's Just World: The Morality of Chinese Foreign Policy*. London: Lynne Rienner.

"Sino-Cuban Joint Communique." 1961. *Peking Review*, October 6, 9-11.

Triana, Mauro García, and Pedro Eng Herrera. 2009. *The Chinese in Cuba, 1847- Now*. Edited and translated by Gregor Benton. Lanham: Lexington Books.

Van Ness, Peter. 1970. *Revolution and Chinese Foreign Policy: Peking's Support for Wars of National Liberation*. Berkeley, CA: University of California Press.

Wang Jiarui, ed. 2013. *Zhongguo Gongchandang Duiwai Jiaowang Jiushinian*. [Ninety Years of Foreign Relations of the Communist Party of China]. Beijing: Contemporary World Press. (in Chinese)

Wang, Yu San. 1990. "The Republic of China's Relations with Latin America." In *Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan: An Unorthodox Approach*, edited by Yu San Wang, 155-178. New York: Praeger.

"We Stand By Cuba." 1962. *Peking Review*, November 2, 3-4.

Wu Xiuquan. 1991. *Huiyi yu Huainian*. [Reminiscences and Memories]. Beijing: Central Party School Press. (in Chinese)

Xu Shicheng. 2003. *Guba*. [Cuba]. Beijing: Social Science and Document Press. (in Chinese)

Xu Yichong. 2014. *Wo yu Kasiteluo*. [I and Castro]. Beijing: Oriental Press. (in Chinese)

Yun Shui. 1996. *Chushi Qiguoshi: Jiangjun Dashi Wang Youping*. [History of Diplomatic Life in Seven Countries: General Ambassador Wang Youping]. Beijing: World Knowledge Press. (in Chinese)

Zeng Tao. 1997. *Waijiao Shengya Shiqinian*. [Seventeen Years of Diplomatic Life]. Nanjing: Jiangsu People's Press. (in Chinese)

Zhu Xiangzhong. 2003. *Zai Lamei Renzhi de Suiye*. [My Tenure of Office in Latin America]. Beijing: World Knowledge Press. (in Chinese)

The Story of a Formerly Fat Man: A Study of “The Body” in a Society of People Obsessed with Being Slim**

Ratchapon Yamkeep*

Abstract

This study aimed to examine the process involved in giving meaning to “the body” in contemporary society. It involved an analysis of the experiences of a young male named “Man”, who had been able to remarkably transform his body that society viewed as “inappropriate”. He had reduced his body weight from 140 kilograms to 75 kilograms in less than one year. Qualitative methodology involving in-depth interviews and the life story approach was used in the analysis of Man’s story. The sociological perspectives of Michel Foucault, Anthony Giddens and Judith Butler were employed to illustrate that body transformation involved a relationship between agency and social structure. Moreover, the research results show that “the body” should not be understood simply as something natural or as a social construction. In fact, “the body” gained was a product of a process of interactions between nature and society.

Keywords: *the body, obesity, body transformation*

*M.A. Candidate, Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University, 2 Prachan Rd., Bangkok 10200. Email: ratchapon2703@gmail.com

** This article is part of the thesis, “Note from a Fat Man: Body and Society in a Story of a Radical Weight Loss” submitted in 2017 which was sponsored by The Thailand Research Fund (TRF), Thailand. In 2017 13rd TRF master research grants project.

Received February 15, 2018; Revised March 21, 2018; Accepted June 28, 2018

เรื่องเล่าคนเคยอ้วน: การศึกษาเรือนร่างในสังคมนิยมความผอม**

รัชพล แยมกليب*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อศึกษาและพิจารณาเรือนร่างในสังคมปัจจุบันผ่านประสบการณ์ของ “แมน” ชายหนุ่มที่สามารถเปลี่ยนเรือนร่าง ลดน้ำหนักอย่างสุดขีดจากร่างอ้วน 140 กิโลกรัมที่สังคมมองว่าเป็นร่างที่ไม่เหมาะสม สู่เรือนร่างขนาด 75 กิโลกรัมที่สังคมมองว่าเหมาะสมกว่าโดยใช้ระยะเวลาเพียงไม่ถึงหนึ่งปี ผ่านการเล่าเรื่องราวในชีวิตซึ่งเป็นวิธีศึกษาหนึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพทางสังคมวิทยา โดยอาศัยแนวคิดของ มิเชล ฟูโกต์ แอนโทนี กิดเดนส์ และ จูดีธ บัตเลอร์ มาใช้เป็นแนวทางในการอธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นผู้กระทำทางสังคมและโครงสร้างทางสังคม ยิ่งไปกว่านั้นผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าเรือนร่างมิได้เป็นเพียงวัตถุที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเป็นเพียงสิ่งที่ถูกประกอบสร้างจากสังคมเพียงแค่อ่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น หากแต่เรือนร่างเป็นผลที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างทั้งธรรมชาติและสังคมอย่างเป็นกระบวนการ

คำสำคัญ: เรือนร่าง, ความอ้วน, การเปลี่ยนเรือนร่าง

*นักศึกษาระดับปริญญาโท คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200 อีเมล ratchapon2703@gmail.com

** บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง “บันทึกคนอ้วน: ร่างและสังคมในเรื่องเล่าของคนเปลี่ยนร่าง” (2560) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2560 (รุ่นที่ 13)

ได้รับบทความ 15 กุมภาพันธ์ 2561; แก้ไขปรับปรุง 21 มีนาคม 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 28 มิถุนายน 2561

ความนำสู่บทความ

...ตอนที่กูยังอ้วนอยู่ ชีวิตมันก็ดูเหมือนว่าจะติดขัดไปหมดจะทำอะไรก็ลำบากไปซะทุกอย่าง จะเดินไปไหนมาไหนกฏก็จะตกเป็นเป้าสายตาคนอื่น แม้เขาจะไม่ได้พูดแต่มันก็พอจะมองออก ว่าเขาคิดยังไง สายตาที่หลายคนมองมักทำให้กูรู้สึกที่ตัวเองไม่มีค่า เป็นตัวประหลาดในสังคม (Man 2017)

เสียงตัดพ้อจากแมน ชายหนุ่มผู้ซึ่งเคยมี น้ำหนักตัวกว่า 140 กิโลกรัม สะท้อนให้เห็นว่า “เรื่อนร่าง” เป็นมากกว่าอินทรียิววัตถุที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อีกทั้งเรื่อนร่างยังเป็นมากกว่าประเด็นส่วนตัวของบุคคลผู้เป็นเจ้าของเรื่อนร่าง หากแต่เรื่อนร่างของบุคคลได้ถูกดึงเข้าไปเป็นทรัพยากรหนึ่งของสังคมผ่านการปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน เรื่อนร่างที่ดูราวกับ เป็นเพียงวัตถุธรรมชาติจึงมีคุณสมบัติของความเป็นสังคมอยู่เสมอ คำบอกเล่าของแมนที่ถูกสะท้อนออกมาถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของเรื่องราวที่นำมาสู่ การศึกษาในครั้งนี้

ย้อนกลับไปช่วงปลายเดือนธันวาคม ปี 2559 ผู้เขียนตัดสินใจเดินทางกลับมายังจังหวัดลพบุรีซึ่งเป็น จังหวัดบ้านเกิด โดยหวังว่าการกลับมาครั้งนี้เพื่อหา แรงบันดาลใจสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นการกิจ อย่างสุดท้ายของการศึกษาในระดับปริญญาโท ขณะที่ ผู้เขียนเดินเตร็ดเตร่อย่างไร้จุดหมายก็ได้พบกับชาย คนหนึ่ง เขาส่งยิ้มทักทาย เขาคือ “ไอ้แมน” เพื่อนสนิท ที่บ้านอยู่ใกล้กัน เราเติบโตมาด้วยกันตั้งแต่เด็ก ผู้เขียนเจอแมนครั้งล่าสุดเมื่อปีที่แล้ว ตอนนั้นแมน เปลี่ยนไปมากจากชายอ้วนที่มีน้ำหนักตัวราว 140 กิโลกรัม ตอนนั้รูปร่างของแมนมีความใกล้เคียงกับ ผู้เขียนซึ่งมีน้ำหนัก 75 กิโลกรัม ขนาดตัวที่หายไป เกือบครึ่งหนึ่งทำให้ผู้เขียนหยุดหายใจไปชั่วขณะ เรื่อนร่างที่เปลี่ยนไปของแมนกลายเป็นหัวข้อสนทนา

ระหว่างเรา ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากการ ออกกำลังกายอย่างหนักและควบคุมอาหารอย่าง เคร่งครัดในเวลาไม่ถึงหนึ่งปี ผู้เขียนมีคำถามมากมาย ที่อยากถามแมน

จนต้นเดือนมกราคม ปี 2560 ผู้เขียนตัดสินใจ ไปหาแมนที่บ้านอีกครั้ง เราคุยเรื่องจิตใต้ ประสพการณ์การลดน้ำหนักของแมนมีความน่าสนใจ มาก โดยเฉพาะพลวัตของเรื่อนร่างอ้วนในสังคม ไม่นานหลังจากนั้นผู้เขียนได้เฝ้าปากขอศึกษา ประสพการณ์การเปลี่ยนเรื่อนร่างของแมนเป็นกรณี ศึกษา หลังจากวันนั้นผู้เขียนจึงพบกับแมนบ่อยขึ้น เราทำกิจกรรมหลายอย่างร่วมกันตั้งแต่การรับประทานอาหารไปจนถึงการออกกำลังกาย จนเกิดเป็นบทความ ขึ้นนี้ที่เป็นการศึกษาเรื่อนร่างจากประสพการณ์ชีวิต ของแมนผู้ซึ่งเป็นบุคคลที่สามารถลดความอ้วนได้ สำเร็จ ผู้เขียนมองว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการ เปลี่ยนเรื่อนร่างจากร่างที่สังคมมองว่าเป็น “คนอ้วน” ไปสู่เรื่อนร่างที่สังคมพิจารณาว่า “เหมาะสม” ภายใต้ บริบทสังคมไทยที่ผู้คนยังไม่อาจมองข้ามความสำคัญ ของรูปลักษณ์บนเนื้อตัวร่างกายเรื่อนร่างที่อ้วน จึงได้รับแรงกระทำทางสังคมจากหลากหลายแหล่ง ที่มา ผู้เขียนมองว่า ความเหมาะสมของเรื่อนร่างเป็น วาทกรรมที่สังคมสร้างขึ้นและมีสภาพบังคับใช้ทำให้ ร่างอ้วนถูกเข้าใจเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้เลยนอกจาก การเป็น “ร่างที่ผิดปกติ” “ร่างที่ไม่เหมาะสม” “ร่างที่

เป็นโรค” นำมาสู่การลุกก้าวตัดสินใจลดน้ำหนักเพื่อเปลี่ยนเรือนร่าง โดยข้อค้นพบจากการศึกษาจะถูกอภิปรายโดยตั้งคำถาม สนทนา และถกเถียงกับแนวคิดทางสังคมวิทยาที่มองว่าเรือนร่างเป็นมากกว่าแค่เนื้อเยื่อเชื้อไขของบุคคล หากแต่เป็นพื้นที่ที่สังคมพยายามเข้ามาบีบคั้นในการจัดการผ่านการใช้ชีวิตทางสังคมทั้งจากสถาบันทางสังคม สื่อ ตลอดจนคุณลักษณะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งได้สร้างขอบฟ้าทางความคิดนำมาสู่การปฏิบัติของบุคคลต่อเรือนร่างรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้อำนาจที่สังคมเอื้ออำนวยไว้

อย่างไรก็ตามในบทความชิ้นนี้จะมีการใช้คำว่า “สังคม” บ่อยครั้งซึ่งเป็นคำที่ผู้เขียนอ้างอิงถึงบริบทสังคมไทยในปัจจุบันที่เป็นส่วนผสมระหว่างสังคมไทยในรูปแบบดั้งเดิมกับสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) นอกจากนี้เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน คำว่า “คนเปลี่ยนร่าง” ที่ปรากฏในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนใช้เพื่ออ้างอิงถึงบุคคลที่สามารถลดน้ำหนักจากการเป็นคนที่มีน้ำหนักหน้าว่าเป็น “คนอ้วน” ไปสู่การมีเรือนร่างที่ “สมส่วน” ซึ่งถูกมองว่าเป็นเรือนร่างที่เหมาะสมกว่ามิได้หมายรวมถึงการเปลี่ยนร่างในลักษณะอื่น เช่น การผ่าตัดแปลงเพศ การทำศัลยกรรมเสริมความงามหรือเรื่องเหนือธรรมชาติ อย่างเช่น การทรงเจ้าเข้าผีที่ผู้อ่านบางท่านอาจเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้

1. วิธีวิทยาและกรอบแนวคิดสำหรับทำความเข้าใจคนเปลี่ยนร่าง

คำถามที่ตามมาหลังจากการตัดสินใจศึกษาบุคคลผู้เปลี่ยนเรือนร่างคือ “ผู้เขียนจะทำความเข้าใจเรือนร่างและสังคมจากประสบการณ์การเปลี่ยนเรือนร่างของแมนได้อย่างไร?” จากการพบปะกับแมน

ในช่วงแรกผู้เขียนพบกับแมนสัปดาห์ละ 2 ครั้ง จากนั้นเราพบกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ราว 3-5 ครั้งต่อสัปดาห์ การใช้เวลาส่วนหนึ่งในการพูดคุย รับประทานอาหาร ออกกำลังกายร่วมกับแมน ทำให้ผู้เขียนพบว่าสิ่งที่แมนเปิดเผยออกมาไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกของแมน โลกของแมนเป็นโลกที่มีผู้กระทำจำนวนมาก มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนเป็นโลกที่ดำเนินผ่านช่วงเวลาต่าง ๆ และยังเป็นโลกที่มีบริบท มีสิ่งปลูกสร้าง มีสิ่งของ มีการปกครอง มีสถาบัน ฯลฯ ดังนั้นผู้เขียนจึงใช้ “การเล่าเรื่องราวชีวิต” (life story) เป็นวิธีศึกษาในครั้งนี้

การเล่าเรื่องราวชีวิต (life story) เป็นวิธีศึกษาในทางสังคมวิทยา แม้อาจถูกเรียกโดยใช้คำที่หลากหลายแต่จุดร่วมกันมักหมายถึง วิธีศึกษาที่ถูกใช้เพื่อนำข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในชีวิตของบุคคลออกมา เป็นการหวนกลับไปคิดถึงประสบการณ์ที่บุคคลเคยสัมผัสถึงเหตุการณ์ ณ ช่วงจังหวะหนึ่งในชีวิตของบุคคลที่จะทำให้ผู้วิจัยหรือผู้อ่านทราบทั้งเรื่องราวที่บุคคลเปิดเผย รูปแบบการนำเสนอของบุคคล ไปจนถึงการตีความในแต่ละสถานการณ์ของบุคคล (Etherington 2006, 234) สิ่งที่ผู้วิจัยตระหนักในการศึกษาผ่านการเล่าเรื่องราวชีวิตคือการสัมภาษณ์อย่างระมัดระวัง เนื่องจากเรื่องราวในชีวิตที่ถูกเล่าจากกลุ่มตัวอย่างถือเป็นข้อมูลที่สำคัญที่สุดในการเก็บข้อมูลประเภทนี้ ความสามารถของนักวิจัยและความสนทนาระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างจึงถือเป็นสิ่งสำคัญสู่การนำเอาเรื่องราวชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมาเปิดเผย (Bertaux and Kohli 2004)

“อดีต” เป็นสิ่งหนึ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในการศึกษาจากการเล่าเรื่องราวชีวิต ข้อมูลเกี่ยวกับอดีตที่ได้จากการบอกเล่า คำพูด หรือการสังเกตในการ

ศึกษาคั้งนี้ ผู้เขียนจะให้ความสนใจสิ่งที่เป็นมากกว่า ข้อเท็จจริงที่ปรากฏ แต่จะสนใจและให้ความสำคัญกับบริบทแวดล้อม ผู้เขียนจะพยายามบันทึกสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏในสนามของการศึกษาและที่ปรากฏผ่านเรื่องเล่าของแมนไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ ข้าวของ เครื่องใช้ ฯลฯ เพื่อสร้างโลกของแมนและถ่ายทอดออกมาในงานเขียนครั้งนี้ ดังนั้นการเล่าเรื่องราวชีวิตที่ถูกใช้เป็นวิธีศึกษาในครั้งนี้จะทำให้เราได้ข้อมูลที่มากกว่าข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในอดีต แต่จะนำไปพบกับโลกของสิ่งที่เราสนใจศึกษา (ซึ่งในที่นี้คือโลกของแมน) ที่มีผู้กระทำจำนวนมาก มีการปฏิสัมพันธ์ (กันอย่างซับซ้อนวุ่นวาย) เป็นโลกที่ดำเนินผ่านช่วงเวลาต่างๆ เป็นโลกที่มีบริบท มีสิ่งปลูกสร้าง มีสิ่งของการปกครอง มีสถาบัน ฯลฯ

การเล่าเรื่องราวชีวิตเป็นวิธีศึกษาที่มีความสัมพันธ์การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interviews) อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของผู้เขียนเอง การสัมภาษณ์ที่ถูกใช้ในการศึกษาคควรถูกออกแบบให้ผู้ศึกษาเป็นผู้ฟังมากกว่าผู้พูด ผู้วิจัยควรมีหน้าที่รับฟังและพยายามขบคิดกับเรื่องราวที่ถูกเปิดเผยออกมา มากกว่าเป็นผู้ยิงคำถามการสัมภาษณ์ การเป็นผู้ฟังที่ดีจึงถือเป็นหน้าที่หนึ่งของผู้วิจัยในการเก็บข้อมูลผ่านการเล่าเรื่องราวชีวิต ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ในการเล่าเรื่องราวชีวิตจึงไม่ถูกจำกัดด้วยข้อคำถามในการสัมภาษณ์ ดังนั้นรูปแบบของการสัมภาษณ์ในการศึกษาคั้งนี้ แม้ผู้เขียนจะมีกรอบของการสัมภาษณ์และประเด็นที่ต้องการทราบสอดคล้องกับการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) แต่ในการสัมภาษณ์แต่ละประเด็น ผู้เขียนจะเปิดโอกาสให้แมนบรรยายถึงเรื่องราวที่เขาอยากบรรยายในประเด็นนั้นๆ ก่อน เช่น การขอให้แมนเล่าถึงประวัติชีวิตในแง่มุมที่เขาอยากเล่า ขอให้แมนเล่า

ถึงความกดดันในสังคม เป็นต้น จากนั้นผู้เขียนจะนำข้อมูลที่ได้รับมาตรวจสอบว่ามีประเด็นใดที่ต้องการทราบแต่แมนยังไม่ได้เล่าอีกหรือไม่ ซึ่งถ้ามีผู้เขียนอาจสอบถามเพิ่มเติมเลยหรืออาจนำประเด็นเหล่านั้นกลับไปสอบถามแมนอีกครั้งหนึ่ง

ท้ายที่สุด “การรักษาความลับและขอความยินยอม” ของผู้ให้ข้อมูลถือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนให้ความสำคัญในการศึกษาคั้งนี้ แม้ผลจากการศึกษาในครั้งนี้จะไม่ได้ส่งผลให้เกิดความเสียหายในชนิดที่เรียกว่าเป็นเรื่องคอขาดบาดตายก็ตาม แต่เพื่อป้องกันผลกระทบใดๆ ซึ่งอาจเกิดได้กับกลุ่มตัวอย่าง ผู้เขียนจึงขอความยินยอมด้วยวาจาโดยรักษาความเป็นนิรนามของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ชื่อว่า “แมน” ซึ่งเป็นนามสมมติที่เป็นฉันทามติร่วมกันระหว่างผู้เขียนกับแมน

การทำความเข้าใจเรือนร่างภายใต้บริบทสังคมเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ผ่านแนวคิดทางสังคมศาสตร์ที่เสนอมุมมองต่อการพิจารณาเรือนร่างอย่างหลากหลาย ในทางหนึ่งเราสามารถพิจารณาเรือนร่างในฐานะวัตถุตามธรรมชาติ (naturalistic body) ความแตกต่างของเรือนร่างไม่ว่าจะเป็นเพศ สีสผิว รูปร่างหน้าตา ลักษณะตามธรรมชาติมักถูกพิจารณาเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในช่วงแรก สะท้อนได้จากงานศึกษาของ Jordanova (1989) ที่ถกเถียงต่อมรดกทางความคิดจากศตวรรษที่ 18 ที่มีผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายเป็นความเข้าใจผ่านแนวความคิดโดยแบ่งแยกระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรม ขณะที่ร่างกายของผู้หญิงถูกควบคุมจากเหตุการณ์ตามธรรมชาติที่ผูกติดอยู่กับอวัยวะเพศหญิงเป็นสำคัญอย่างการมีประจำเดือน การตั้งครรภ์

การให้กำเนิดบุตร แต่ร่างกายของผู้ชายกลับได้รับอิสระมากกว่าเพราะถูกมองว่าเป็นร่างที่มีความคิดมีเหตุผล เป็นร่างจากการสร้างสรรค์ของวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันงานศึกษาอีกจำนวนไม่น้อยยังให้ความสำคัญกับร่างกายที่มีความแตกต่างทางสีผิว โดยเฉพาะงานศึกษาจากนักวิชาการฝั่งอเมริกาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างของสีผิวเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความหมายและปฏิบัติการทางสังคม คนผิวดำในอเมริกาถูกทำให้เป็นตัวประหลาดในสังคมผ่านการจัดประเภทในภาพยนตร์ไปว่าเป็นรสนิยมทางเพศที่แปลกประหลาด (Mercer and Julien 1988, 97-167) ในกระบวนการยุติธรรมที่ความแตกต่างของสีผิวมีความสัมพันธ์กับมาตรฐานในกระบวนการยุติธรรม สะท้อนได้จากการศึกษาทางสถิติที่เปิดเผยว่าผู้ชายผิวดำร้อยละ 90 ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นฆาตกรข่มขืนถูกพิพากษาว่ามีความผิด ในขณะที่มีเพียงร้อยละ 50 ของผู้ชายผิวขาวเท่านั้นที่ถูกพิพากษาในข้อกล่าวหาเดียวกัน (Shilling 2012, 62) สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Staples (1982) สรุปได้ว่าในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 ไม่มีผู้ชายผิวขาวคนใดถูกตัดสินพิพากษาว่ามีความผิดในคดีข่มขืนผู้หญิงผิวดำ

จะเห็นได้ว่า งานศึกษาที่สนใจร่างกายตามธรรมชาติทำให้เราได้เห็นผลลัพธ์ของร่างกายที่แตกต่างได้นำมาสู่การพิจารณาปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แต่คำถามที่ยังไม่ได้รับการพิจารณาคือ ความหมายของร่างกายถูกประกอบสร้างอย่างไร? ความหมายบนร่างกายนำไปสู่ชีวิตทางสังคมอย่างไร? แง่มุมที่ขาดหายไปจึงถูกเติมเต็มด้วยงานศึกษาและแนวคิดทางสังคมวิทยาอีกสายหนึ่งที่แพร่หลายและมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ งานศึกษาสายนี้พิจารณาว่าร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างจากสังคม (socially

constructed body) ร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกคิดค้นสร้างสรรค์ และจำกัดโดยสังคม ความหมายของร่างกายเป็นผลผลิตทางสังคม อย่างไรก็ตามคำว่า "สังคม" ซึ่งถูกพิจารณาว่าเป็นต้นกำเนิดของร่างกายก็ถูกอธิบายและตีความออกไปอย่างหลากหลายเช่นกัน งานศึกษาสายการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์มองว่า การแบ่งปันความหมายร่วมกันของคนสังคมเป็นสิ่งที่ทำให้เนื้อตัวร่างกายถูกใช้ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในงานศึกษาของ Van Vree (2011, 241-262) ที่พบว่าในสถานการณ์ของการประชุมทางธุรกิจ แม้นักธุรกิจทั้งหลายจะรู้สึกเบื่อในการประชุม แต่ทุกคนก็มีความจำเป็นต้องจัดทำทางร่างกายของตนเองให้แสดงออกถึงความจริงจัง ความสนใจในการประชุม เพราะการประชุมถูกสร้างความหมายร่วมกันว่าเป็นสถานการณ์ที่สมาชิกต้องให้ความสนใจ

งานศึกษาและแนวคิดที่พิจารณาว่าร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างจากสังคมถือเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อผู้เขียนในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะมุมมองต่อเรือนร่างในสังคมหลังสมัยใหม่ที่เสนอว่าเรือนร่างของบุคคลเป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นการอบรมเลี้ยงดูสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจ โครงสร้างภาษา โครงสร้างของวาทกรรม ฯลฯ สำหรับแนวคิดที่ผู้เขียนให้ความสนใจมากเป็นพิเศษคือแนวคิดของมิแชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) จูดิธ บัตเลอร์ (Judith Butler) และแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens)

ในทัศนะของมิแชล ฟูโกต์ เรือนร่างเป็นมากกว่าเนื้อหนังที่สามารถจับต้องมองเห็นได้ แต่เป็นพื้นที่ที่สังคมได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้าง จัดระเบียบ และควบคุมเรือนร่างผ่านวาทกรรมที่แฝงฝังอย่างแนบเนียนในชีวิตประจำวัน วาทกรรมที่ถูกถ่ายทอด

ผ่านการสื่อความระหว่างบุคคลหรือสถาบันทางสังคม ได้สร้างขอบฟ้าทางความคิดเกี่ยวกับเรือนร่างในรูปแบบต่างๆ ขึ้น (Foucault 1972; 1973; 1976) โดยเฉพาะวาทกรรมเกี่ยวกับเรือนร่างที่เหมาะสมที่ทำให้คนในสังคมรับรู้โดยทั่วกันว่า เรือนร่างอ้วนเป็นเรือนร่างที่ “ผิดปกติ” “ไม่เหมาะสม” “ต้องเปลี่ยนแปลง” คนในสังคมจึงสามารถเข้าใจและกระทำกับเรือนร่างที่อ้วนได้อย่างจำกัดภายใต้ขอบฟ้าทางความคิดที่วาทกรรมได้สร้างเอาไว้ การเป็นคนอ้วนในสังคมไทยได้ถูกเบียดขับให้ผิดปกติดังเช่นที่ผ่านสื่อ การศึกษาในโรงเรียน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ฯลฯ สังคมได้เข้ามาทำให้เรือนร่างกลายเป็นร่างที่ตกอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างวาทกรรม ลดทอนคุณค่าของเรือนร่างให้เหลือกลายเป็นเพียงวัตถุที่ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดในเวลาและพื้นที่ การตรวจสอบ การสังเกต และการตัดสินความเป็นปกติได้ทำให้ร่างที่อ้วนเป็นรูปแบบของเรือนร่างที่อ่อนด้อยในสังคมไทย

มรดกทางความคิดของฟูโกต์ได้ตกทอดมา ยัง จูดิธ บัตเลอร์ ที่มองว่า เรือนร่างเป็นตะกอนของบรรทัดฐาน ความหมาย วาทกรรม สัญลักษณ์ ที่นำไปสู่การปฏิบัติซ้ำๆ การกระทำซ้ำภายใต้กรอบวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรือนร่างที่เหมาะสมในสังคมไทยได้ทำให้ผู้คนรู้สึกถึงความผอมเป็นเรื่องปกติ เป็นเรื่องจริง หรือเป็นเรื่องที่พึงปฏิบัติจนกลายเป็นตัวตนที่บุคคลส่วนใหญ่ในสังคมควรมี เรือนร่างและตัวตนของบุคคลจึงเป็นสิ่งที่ถูกทำให้เข้าใจได้ภายใต้กรอบวัฒนธรรม สังคมได้นำเอาเรือนร่างมาเป็นตัวตั้งต้นต่อการสร้างตัวตนในรูปแบบที่แตกต่างกัน เรือนร่างอ้วนผอมจึงเป็นสิ่งที่เกิดก่อนตัวตนที่สัมพันธ์กับเรือนร่าง (Butler 1990; 1993) ดังนั้นการกินจุ ขี้เกียจออกกำลังกาย และการเพิกเฉยต่อการดูแลสุขภาพจึงอาจเป็นตัวตนที่ผูกโยง

กับร่างอ้วนและถูกทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของจิตสำนึกไปโดยปริยาย ตัวตนของบุคคลที่มีเรือนร่างอ้วนจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดจากสัญชาตญาณ หากแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างและทำให้เป็นจริงภายใต้กฎเกณฑ์หรือวาทกรรมที่สังคมสร้างเอาไว้ และบุคคลก็นำเอากฎเกณฑ์หรือวาทกรรมเหล่านั้นมาปฏิบัติผ่านเนื้อตัวร่างกายเพื่อสร้างตัวตนให้กับตนเอง สังคมจึงไม่ได้เป็นสิ่งที่ลึกแต่ว่ากระทำกับตัวบุคคลเท่านั้น แต่วาทกรรมที่สังคมสร้างได้กลายเป็นสิ่งที่บุคคลนำไปสร้างทั้งเรือนร่างและตัวตน

เมื่อเรือนร่างของบุคคลเป็นมากกว่าวัตถุที่ตกอยู่ภายใต้บังคับการของวาทกรรม แต่มีเรื่องของ การปฏิบัติของบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง แนวความคิดของแอนโรนี กิดเดนส์ถือเป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่น่าสนใจต่อการพิจารณาเรือนร่าง หากประยุกต์แนวคิดของกิดเดนส์ (Giddens 1979; 1984; 1991) เรือนร่างอาจถูกพิจารณาเป็นพื้นที่ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม เรือนร่างเป็นสิ่งที่บุคคลต้องคิด นิยามให้ความหมาย สร้างสรรค์ และลงมือกระทำ อย่างไรก็ตามการปฏิบัติของบุคคลต่อเรือนร่างไม่ได้เกิดจากความต้องการส่วนบุคคลอย่างเต็มที่ และไม่ได้เกิดจากอิทธิพลจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เช่นกัน หากแต่เป็นการลงมือกระทำหรือไม่กระทำบางอย่างต่อเรือนร่างภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของสังคมที่แต่ละบุคคลอยู่ แม้เราจะปฏิเสธไม่ได้ว่าเงื่อนไขทางสังคมที่เป็นทั้งการปฏิสัมพันธ์ การอบรมเลี้ยงดู สภาพแวดล้อม ไปจนถึงวาทกรรมของสังคมเป็นสิ่งที่มอิทธิพลต่อบุคคลในการปฏิบัติบนเรือนร่าง แต่ในอีกทางหนึ่งการปฏิบัติบนเรือนร่างของบุคคลย่อมต้องส่งผลต่อสังคมไม่ทางใดก็ทางหนึ่งอย่างแน่นอน

แนวคิดที่ผู้เขียนสนใจมีคุณูปการต่อการศึกษาครั้งนี้ กล่าวคือ แนวคิดของฟูโกต์ช่วยให้เรามองเห็นปรากฏการณ์ให้ภาพใหญ่ทั้งความหมายและวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้น ณ ช่วงเวลาที่แมนดำรงชีวิตอยู่หรืออาจเรียกอย่างง่ายได้ว่า “วาทกรรมที่ดำรงอยู่ในยุคปัจจุบัน” และฟูโกต์ยังชี้ให้เห็นปฏิบัติการของวาทกรรมที่มักทำงานผ่านเงื่อนไขทางสังคมระดับมหภาคทั้งผ่านสถาบันทางสังคม อำนาจอรัฐ สื่อ เป็นต้น ในขณะที่แนวคิดของบัตเลอร์ช่วยให้เราพิจารณาการทำงานของวาทกรรมจากโลกของภาษาและความหมายสู่ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันที่ทำให้เรือนร่างของแมนไม่ได้เป็นเพียงแค่วัตถุทางชีวภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นรูปวัตถุที่เต็มไปด้วยความหมาย ส่งผลให้อัตถภาวะ (subjectivity) บางรูปแบบเกิดขึ้นดำรงอยู่ และเป็นไปได้ในสังคม ในขณะที่อัตถภาวะบางรูปแบบไม่ถูกยอมรับและถูกเบียดขับให้ไปอยู่ชายขอบของสังคม อย่างไรก็ตามแนวคิดกิดเดนส์ก็เข้ามาช่วยชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขและข้อจำกัดในสังคมสมัยใหม่ช่วงหลังที่มีความหลากหลายทั้งช่วงเวลาที่แตกต่างกัน พื้นที่ที่แตกต่างกัน ทรัพยากรที่แตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้บุคคลต้องใช้ความคิดของตนเองมากยิ่งขึ้น การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับบุคคลเชิงสาเหตุ-ผลลัพธ์จึงไม่สามารถใช้ได้อีกต่อไป เพราะความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับบุคคลสามารถเป็นไปได้ในหลายทิศทาง ดังนั้นวาทกรรมจึงอาจไม่ได้มีผลลัพธ์ต่อทุกคนในแง่มุมและรูปแบบที่เหมือนกัน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับโครงสร้างสังคมอย่างวาทกรรมอาจเป็นสิ่งที่สามารถแปรผันตามเงื่อนไขข้อจำกัดของสถานการณ์และประสบการณ์ส่วนบุคคลที่มีความเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น

2. ก่อนเปลี่ยนร่าง: ปฏิบัติการวาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสม

ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปีที่แมนดำรงชีวิตอยู่ในเรือนร่างของคนอ้วน เขาต้องพบกับการปฏิสัมพันธ์จำนวนมากที่ร่วมกันชี้ให้เห็นว่า เรือนร่างอ้วนของแมนเป็นรูปแบบของเรือนร่างที่ไม่เหมาะสม เป็นร่างที่ต้องเปลี่ยนผ่านไปสู่ร่างที่ผอมลงซึ่งสังคมพิจารณาว่าเหมาะสมกว่า ความไม่เหมาะสมบนเรือนร่างของแมนถูกทำให้รับรู้จากประสบการณ์ในชีวิตของแมนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของ (1) ครอบครัว (2) โรงเรียน (3) การใช้สื่อ (4) การใช้สินค้า และ (5) การเข้ารับบริการ ซึ่งสามารถอภิปรายโดยประยุกต์กับประวัติและประสบการณ์ในชีวิตของแมนได้ดังนี้

แมนเกิดในครอบครัวขนาดเล็กฐานะปานกลางที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ และแมน การเป็นลูกคนเดียวท่ามกลางอิทธิพลของอาหารขยะจากกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้แมนถูกเลี้ยงดูอย่างเอาอกเอาใจมากเป็นพิเศษ อาหารขยะและของหวานอย่าง ไก่ทอด แฮมเบอร์เกอร์ น้ำอัดลม เป็นสิ่งที่แมนชื่นชอบและรับประทานอาหารเหล่านี้อยู่เป็นประจำ จนเมื่อระยะเวลาผ่านไป จากวันเป็นเดือน จากเดือนเป็นปี ทำให้ในวันที่พ่อแม่ของแมนรู้ตัวอีกทีพวกท่านก็พบว่าแมนก็กลายเป็นคนอ้วนเกินพิกัดไปเสียแล้ว การทักทายจากผู้คนที่พบเจอในชีวิตประจำวันก็มักนำประเด็นเรื่องความอ้วนของแมนมาเป็นประเด็นสำหรับการพูดคุยเป็นอันดับต้นๆ ได้ทำให้ความเครียด ความกดดันเริ่มเกิดขึ้นภายในครอบครัว แม่ของแมนเริ่มพูดถึงความต้องการของท่านที่อยากให้แมนลดน้ำหนักก็ขึ้นในขณะที่พ่อของแมนเริ่มมีปฏิกริยาประชดประชันกับ

ความอ้วนของแมน เพราะเมื่อข่าวในโทรทัศน์มีการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความอ้วน พ่อจะเร่งเสียงโทรทัศน์ให้ดังขึ้นราวกับว่าต้องการให้แมนรับรู้ว่าการมีเรือนร่างที่อ้วนนั้นคือการมีเรือนร่างที่ไม่เหมาะสม

ความไม่เหมาะสมเป็นสิ่งที่ถูกทำให้เข้มข้นขึ้นจากสถาบันทางการศึกษาอย่างโรงเรียน ตลอดระยะเวลากว่า 15 ปีที่แมนใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียน เขาต้องเผชิญกับการตอกย้ำให้รู้ว่าเรือนร่างที่อ้วนเป็นเรือนร่างที่ไม่เหมาะสมมาโดยตลอด แม้ปฏิบัติการวาทกรรมจะเริ่มปรากฏตัวตั้งแต่ชั้นอนุบาลจากการล้อเลียนตามประสาเด็ก ๆ แต่ความไม่เหมาะสมของเรือนร่างอ้วนกลับถูกทำให้สังเกตได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นในช่วงชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ในระดับประถมศึกษา แมนถูกครูประจำชั้นจัดสรรที่นั่งในห้องเรียนให้อยู่ร่วมกับเด็กอ้วนคนอื่น ๆ โดยตั้งชื่อกลุ่มเด็กอ้วนเหล่านี้ว่า “แก๊งลูกโป่ง” การจับเด็กอ้วนมารวมกลุ่มกันเป็นการตอกย้ำถึงความไม่ปกติผ่านการตีป้ายชื่อและการทำให้โดดเด่นทางเชิงลบ สิ่งเหล่านี้ได้นำมาซึ่งการกลั่นแกล้งล้อเลียนทั้งทางร่างกายและจิตใจ

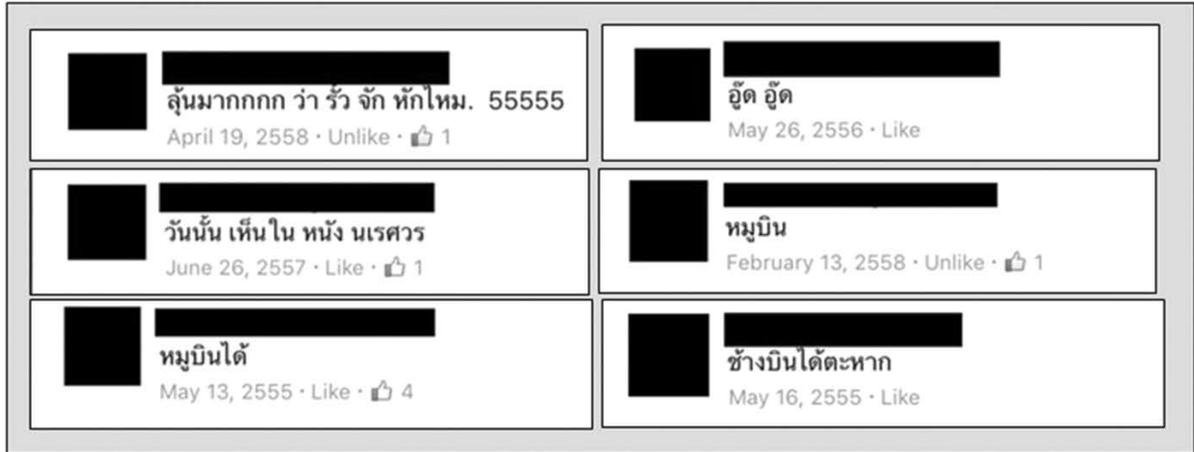
ในระดับชั้นมัธยมศึกษาแมนต้องพบกับปฏิบัติการวาทกรรมที่เข้มข้นและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นผ่านนโยบายของโรงเรียนที่มุ่งเน้นนำเด็กนักเรียนที่มีน้ำหนักเกินมาตรฐานมาลดน้ำหนัก โครงการที่โรงเรียนจัดทำขึ้นมีรายละเอียดคือหลังจากที่เลิกแถวเคารพธงชาติ นักเรียนที่ถูกพิจารณาว่าเป็น “คนอ้วน” จะถูกขอร้องแอมบับคับให้ทำกายบริหาร 15-20 นาที ก่อนเข้าเรียนในคาบแรก และในช่วงพักกลางวัน นักเรียนเหล่านี้ต้องไปรับประทานอาหารที่โรงเรียนจัดเตรียมอาหารไว้ “เพื่อจำหน่าย” ให้กับนักเรียน โดยจะมีการ “เช็คชื่อ” เพื่อติดตามผลการลดน้ำหนัก ดังนั้น

นักเรียนทุกคนต้อง “ซึ้งน้ำหนัก” สำหรับทำข้อมูลประวัติ แม้นโยบายจับเด็กอ้วนมาลดน้ำหนักของโรงเรียนจะเป็นปฏิบัติการวาทกรรมที่เข้มข้น แต่ถึงกระนั้นนโยบายเหล่านี้กลับไร้ซึ่งชั้นเชิงในการจัดการ ทั้งความไร้สมรรถภาพในการสร้างแรงจูงใจให้นักเรียนเข้าร่วมอย่างสมัครใจ ตลอดจนความเป็นพิธีกรรมของโครงการที่ลึกแต่ว่ากระทำโดยขาดความจริงจังหนักแน่น มั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับอาจารย์ผู้ควบคุมโครงการที่เมื่อนักเรียนต่างทยอยหลบหนีไม่เข้าร่วมโครงการ อาจารย์ผู้ควบคุมดูแลกลับไร้ทั้งความจริงจัง อำนาจและศักยภาพที่จะตามตัวนักเรียนให้กลับมาเข้าร่วมโครงการต่อได้ ทำยที่สุดแมนจึงตัดสินใจค่อย ๆ ถอนตัวออกจากกรเข้าร่วมโครงการนี้ไปเช่นเดียวกับเด็กอ้วนคนอื่น ๆ

สื่อเป็นอีกหนึ่งอิทธิพลทางสังคมสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ความอ้วนเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา นอกจากข่าว ละคร หรือภาพยนตร์ที่มักนำเสนอคนอ้วนด้วยภาพลักษณ์ของการเป็นคนชายขอบ คนน่าสงสาร คนป่วย หรือคนที่จะไม่ได้รับความรักหากไม่เปลี่ยนแปลงตนเองให้ผอมลงแล้ว สื่อที่มีอิทธิพลต่อภาพลักษณ์บนเรือนร่างมากขึ้นในปัจจุบันคือสื่อสังคมออนไลน์ ผู้คนต่างใส่ใจกับภาพที่ปรากฏบนโลกออนไลน์เพราะภาพที่ปรากฏจะนำมาซึ่งคำชื่นชมสรรเสริญ ตำนาน หรือวิพากษ์วิจารณ์จากคนในโลกออนไลน์อยู่เสมอ เช่นเดียวกับแมนที่เมื่อภาพของเขาได้ปรากฏบน “สื่อสังคมออนไลน์” (social media) ความไม่เท่าเทียมทางอำนาจที่เกิดจากการมีเรือนร่างที่แตกต่างกันก็ได้นำมาซึ่งวิถีแห่งการกลั่นแกล้งหลายครั้งภาพของแมนที่ปรากฏบนสื่อสังคมออนไลน์ถูกตามมาด้วยการใช้คำพูดวิพากษ์วิจารณ์ที่เป็นสิ่งที่มากกว่าแค่คำหรือคำพูดลอย ๆ หากแต่เป็นเสมือน

ของมีคมที่ทิ่มแทงใจแมนซ้ำแล้วซ้ำเล่า เขาบ้างหนักบ้าง แต่ก็เจ็บปวดอยู่ดี แมนเปิดการแสดงความคิดเห็นจากคนรู้จักบนสื่อสังคมออนไลน์ของเขาบนรูปสมัยที่เขาอ้วนซึ่งทำให้ได้พบกับการใช้ข้อความแสดง

ความคิดเห็นประกอบด้วยข้อความต่าง ๆ จำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการล้อเลียนเสียดสีเรือนร่างที่อ้วน เช่น หมูบิน วันนั้นเห็นในหนังนเรศวร (หมายถึงช้าง) ช้างบินได้ หมูบินได้ (โปรดดูภาพที่ 1 ประกอบ)

ภาพที่ 1 แสดงลักษณะการแสดงความคิดเห็นต่อเรือนร่างของแมนบนสื่อสังคมออนไลน์ (เฟซบุ๊ก)

แมนมักพบกับการแสดงความคิดเห็นในทิศทางที่เป็นการล้อเลียนและเสียดสีเรือนร่างบนเฟซบุ๊กจากเพื่อนหรือพี่ที่สนิทเป็นส่วนใหญ่ ในช่วงแรกแมนก็ไม่คิดอะไรมาก มองว่าเป็นการแซวซ้ำ ๆ แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปแมนกลับพบว่าเพื่อนและพี่ที่สนิทเหล่านั้นมักแสดงความคิดเห็นในรูปแบบที่เป็นการล้อเลียนซ้ำ ๆ ด้วยข้อความรูปแบบเดิม ๆ แมนจึงเริ่มรำคาญ แม้ในช่วงแรกแมนเลือกที่จะนิ่งเฉย แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปเพื่อนและพี่เหล่านั้นกลับยังไม่เลิกที่จะล้อเลียน การลบเพื่อนและพี่นั้นออกจากการเป็นเพื่อนในเฟซบุ๊กจึงเป็นวิธีที่แมนใช้ตอบโต้กับความกดดันดังกล่าว

สินค้าได้กลายเป็นอีกปฏิบัติกรที่ทำให้แมนรับรู้ถึงการมีเรือนร่างที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากสินค้าที่สามารถพบหาได้ในท้องตลาดเป็นสิ่งที่ถูกผลิตออกมาในลักษณะของความเป็นมวลชน เช่น เสื้อผ้า โต๊ะ เก้าอี้ ซึ่งเน้นรองรับบุคคลผู้ถูกนิยามว่ามีเรือนร่างที่เหมาะสมเป็นสำคัญ แมนเป็นคนอ้วนอีกคนที่ได้รับความยากลำบากจากการใช้สินค้าที่ถูกผลิตในลักษณะที่เป็นมวลชนเช่นนี้ แมนต้องซื้อเสื้อผ้าจากร้านเสื้อผ้าสำหรับคนอ้วน เนื่องจากเขาไม่สามารถหาซื้อเสื้อผ้าในร้านค้าปกติได้ นอกจากนี้เขาต้องคอยระมัดระวังเวลาใช้โต๊ะหรือเก้าอี้ เนื่องจากโต๊ะและเก้าอี้ที่ถูกผลิตในลักษณะความเป็นมวลชน มีความเปราะบางไม่แข็งแรงพอที่จะรองรับน้ำหนักคนอ้วนอย่างแมนได้ ดังเสียงสะท้อนผ่านคำพูดของแมน

เมื่อก่อนนี้ทุก ๆ ช่วงปิดเทอม แม่ต้องพาเราเข้าไปหาซื้อเสื้อผ้าที่มาจากนครองในกรุงเทพฯ เพราะที่ลพบุรีมันไม่ค่อยมีร้านเสื้อผ้าสำหรับคนอ้วน... เวลาเข้าร้านอาหาร พนักงานที่ร้านอาหารชอบมาถามกันว่าซื้อแก้อุ้มย? เขาคงกลัวว่าเราจะไปทำแก้อุ้มยของร้าน เขาหั่นมะม่วง ยำ ๆ ๆ (แมนพูดด้วยน้ำเสียงติดตลก) (Man 2017)

เช่นเดียวกับการบริการที่สร้างผลกระทบต่อคนอ้วนเช่นกัน กล่าวคือแมนจะต้องเสียค่าบริการต่าง ๆ มากกว่าคนทั่วไป ซึ่งเกิดจากการที่ผู้ประกอบการธุรกิจเรียกคิดค่าบริการเพิ่มจากการที่เขามีน้ำหนักตัวมากกว่าคนปกติ เริ่มต้นสมัยที่แมนยังเด็กแม่ของเขาต้องเสียเงินสำหรับค่ารับจ้างซักรีดเสื้อผ้าให้กับผู้ประกอบการมากกว่าปกติขึ้นละ 5 บาท โดยผู้ประกอบการให้เหตุผลถึงสาเหตุของการเรียกเก็บเงินเพิ่มเนื่องจากเสื้อผ้าของแมนมีขนาดใหญ่ทำให้ต้องเปลืองน้ำสำหรับการซักและเปลืองไฟสำหรับการรีดมากกว่าเสื้อผ้าของคนปกติ เจกเช่นเดียวกับร้านตัดผมเจ้าประจำที่แมนใช้บริการมาตั้งแต่เกิด ที่เมื่อเขาใช้บริการไปได้ระยะหนึ่งเจ้าแม่เจ้าของร้านกลับเอ่ยปากเรียกร้องขอคิดค่าตัดผมของแมนเพิ่มกับพ่อของเขา แต่ด้วยความเกรงใจและเห็นว่าเป็นคนที่รู้จักคุ้นเคยและให้ความช่วยเหลือกันอย่างยาวนาน พ่อของแมนจึงเลือกที่จะไม่ปฏิเสธและยอมรับการขึ้นราคาตัดผมของแมน ทำให้ขณะที่แมนเป็นเด็กเล็กเขาต้องเสียค่าบริการตัดผมในราคาของเด็กโต เมื่อเขาเติบโตในระดับชั้นมัธยมปลายซึ่งจัดอยู่ในช่วงอายุของเด็กโตเขาก็ต้องเสียค่าบริการตัดผมในราคาของผู้ใหญ่

ประสบการณ์ในช่วงที่แมนดำรงอยู่ในร่างของคนอ้วนแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของเรือนร่างในโลกทางสังคมที่เต็มไปด้วยการให้นิยามและ

ปลูกฝังระบบคุณค่าลงไปในเรื่องต่าง ๆ และ “เรือนร่าง” ก็เป็นหนึ่งในนั้น การมีเรือนร่างในรูปแบบที่สมส่วนได้ถูกทำให้กลายเป็นเรือนร่างที่มีคุณค่า หรืออีกนัยหนึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าเรือนร่างที่เหมาะสมเป็น “วาทกรรม” ที่สังคมได้ยกให้มีความพิเศษ ผ่านการจัดรูปแบบวาทกรรม ซึ่งจะคอยกำหนดว่าในประเด็นหนึ่ง ๆ อะไรที่สามารถหรือไม่สามารถคิด พูด กระทำ ได้ อะไรที่ควรอนุรักษ์รักษาไว้ หรืออะไรที่ควรเก็บไว้ในความทรงจำ (Teerayut Bunmee 2006, 53) ดังที่ปรากฏในแนวความคิดของ มิแชล พูโกต์ นักปรัชญาสังคมนิยมที่สำคัญที่พิจารณาเรือนร่างในฐานะพื้นที่รองรับสิ่งที่สังคมประกอบสร้างขึ้น ซึ่งสิ่งนั้นคือ “วาทกรรม”

การดำรงอยู่ของวาทกรรมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับ “อำนาจ” อย่างยิ่ง ซึ่งอำนาจในที่นี้ไม่ได้เป็นอำนาจภายนอก ดังเช่นแนวความคิดอำนาจของค็อบบ์ตีในการให้ชีวิตหรือเอาชีวิตบุคคลดังที่พบในยุคกลางและยุคกลางยุคใหม่ หากแต่เป็นอำนาจที่แฝงฝังอยู่อย่างแนบเนียนในระดับชีวิตประจำวันหรือที่เรียกว่า “ชีวอำนาจ” (biopower) ดังเช่นอำนาจจากสถาบันการศึกษาที่คอยบรรจุและถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับความไม่เหมาะสมของเรือนร่างที่อ้วนไว้ในระบบการศึกษา ตลอดจนการจัดการเนื้อตัวร่างกายของนักเรียนอ้วน อำนาจจากสื่อที่นำเสนอภาพลักษณ์ของคนอ้วนอย่างลดทอนและจำกัดให้เหลือเป็นเพียงคนชายขอบของสังคมนำไปสู่การใช้ความรุนแรงบนโลกออนไลน์ ซึ่งชีวอำนาจเหล่านี้จะทำหน้าที่ค้ำยัน ผลิตซ้ำ และถ่ายทอดวาทกรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

เนื่องจากฟูโกต์มองว่าวาทกรรมที่ปกคลุมอยู่ในสังคมซึ่งมีที่มาจากอำนาจที่หลากหลายในชีวิตประจำวันได้กำหนดและจำกัดขอบฟ้าทางความคิด

ของผู้คนที่อยู่ภายใต้วาทกรรมให้รับรู้สิ่งต่างๆ ว่าเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผล เช่นเดียวกับแมนอยู่ เกิด เติบโต และดำรงชีวิตในสังคมที่ปกคลุมด้วยวาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสม ด้วยปฏิบัติการต่างๆ จากอำนาจที่หลากหลายทั้งสถาบันทางสังคม วัตถุประสงค์ของ ไปจนถึงผู้คนในชีวิตประจำวัน ทำให้ถึงแม้ว่าแมนจะยังเลือกที่จะอยู่ในเรือนร่างของคนอ้วน แต่ภายใต้ระบบวาทกรรมเช่นนี้แมนจะรับรู้และเข้าใจถึงเรือนร่างในรูปแบบที่เขามีอยู่เป็นอย่างไรไม่ได้เลยนอกจากการเป็น "เรือนร่างที่ผิดปกติ" "เรือนร่างที่ต้องเปลี่ยนแปลง" หรือ "เรือนร่างที่ไม่เหมาะสม"

3. กระบวนการเปลี่ยนร่าง: โครงการของร่างกาย

หากเรือนร่างและตัวตนของแมนตกอยู่ภายใต้บงการของวาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสมอย่างสมบูรณ์ แมนผู้ซึ่งมีเรือนร่างอ้วนและได้รับความกดดันจากปฏิบัติการวาทกรรมมาโดยตลอดก็ย่อมต้องหาทางเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากการมีเรือนร่างที่ไม่พึงประสงค์ของสังคมมาตั้งแต่วัยเด็ก แต่การที่แมนเลือกดำรงอยู่ในเรือนร่างของคนอ้วนกว่า 20 ปี และเพิ่งตัดสินใจเปลี่ยนเรือนร่างในช่วง 1-2 ปีให้หลัง ทำให้ "ความซ้ำ" ของการก้าวเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนเรือนร่างเป็นสิ่งที่น่าสนใจและชวนให้เกิดความสงสัยนำมาสู่การพูดคุยจนได้พบว่าเรือนร่างเป็นเสมือนโครงการของบุคคลผู้เป็นเจ้าของเรือนร่างในการเลือกสร้างสรรค์ แต่งแต้ม แกะไข เป็นทั้งโครงการที่บุคคลตระหนักรู้และยังเป็นโครงการที่เกิดขึ้นอัตโนมัติในระดับจิตสำนึก อีกทั้งเป็นโครงการที่บุคคลสร้างสรรค์และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม สถานการณ์ และความต้องการของตัวเอง ความสงสัยทำให้ผู้เขียนสอบถามแมนถึงความซ้ำของการ

ลดน้ำหนักตามประสาเพื่อนที่รู้จักอย่างยาวนาน

ผู้เขียน: ถ้าเมื่อก่อนนี้มันรู้สึกกดดันจากทั้งโรงเรียน สื่อ สินค้า หรืออะไรที่มันงัดมาให้ฟัง แต่ทำไมมันไม่เริ่มลดความอ้วนตั้งแต่ตอนนั้นเลยวะ?

แมน: ก็ถึงมันจะกดดัน แต่มันก็ไม่อยากลดอะไร รู้สึกว่าตัวเองยังสบายอยู่ อ้วนแล้วไง ก็ยังมีความสุขในตัวอ้วน ๆ แบบนี้อยู่ ถึงมันจะอ้วนแต่ตอนนี้ก็มองแล้วคิดไปเองว่า มันคงยังไม่อ้วนมากละมั้ง กินอีกสักหน่อยมันจะเป็นไรไป...เพราะนอกจากถูกกดดันแล้ว มันก็ไม่ได้มีปัญหาอื่น สงสัยเพราะถึงสังคมจะกดดัน แต่มันคงยังไม่มากพอที่จะผลักดันให้ถูกลดความอ้วนละมั้ง (Man 2017)

จากสิ่งที่แมนเปิดเผยอาจพิจารณาได้ว่า แมนยอมรับกฎเกณฑ์หรือคุณค่าของสังคมมาบางส่วน ซึ่งคือการยอมรับว่า การมีรูปร่างอ้วนเป็นสิ่งที่สังคมไม่ปรารถนา แต่ขณะเดียวกันเขาก็ปรับเปลี่ยนกฎให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของตนเอง เรือนร่างและตัวตนของแมนจึงไม่ได้เป็นอยู่ตรงข้ามกับกฎโดยสมบูรณ์ ผู้เขียนมองว่าเรือนร่างและตัวตนนั้นก็ได้เป็นสิ่งที่ถูกทำให้สอดคล้องกับกฎโดยสมบูรณ์เช่นเดียวกัน เพราะเรือนร่างและตัวตนที่แมนได้แสดงออกมามีบางลักษณะที่ถูกดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์สังคม ในขณะที่ก็มีแรงต้านผสมอยู่ด้วย เราจึงอาจพิจารณาเรือนร่างและตัวตนของแมนจึงอาจถูกพิจารณาในฐานะผลลัพธ์ของความเข้าใจของบุคคลภายใต้เงื่อนไขของโครงสร้างสังคมที่อาจเป็นความลักลั่นระหว่างกฎเกณฑ์ด้วย ดังที่ปรากฏในเรื่องความคาดหวังของสังคม ที่สังคมมักคาดหวังให้บุคคลควรจะมีเรือนร่างที่สมส่วน แต่สังคมก็กลับคาดหวังด้วยว่าบุคคลก็ต้องมีความเป็นผู้ที่มีฐานะดี มีความเป็นอยู่ในลักษณะที่กินดีอยู่ดีอีกด้วย

ยิ่งไปกว่านั้นผู้เขียนคิดว่าประโยคนี้อย่างสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในฐานะของการเป็นผู้กระทำกับโครงสร้างทางสังคมที่ปรากฏในชีวิตของแมนอีกด้วย กล่าวคือ แม้สังคมจะประกอบสร้างวาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสมจากปฏิบัติการต่าง ๆ ไม่ว่าจะมาจากสถาบันทางสังคม สื่อสินค้า บริการ อย่างไรก็ตามวาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสมก็ได้ส่งผลลัพธ์อย่างตรงไปตรงมา เพราะถึงแม้โครงสร้างทางสังคมจะสร้างแรงกดดันบางอย่างต่อบุคคล แต่บุคคลก็ได้เป็นวัตถุสิ่งของที่รองรับแรงกดดันจากโครงสร้างทางสังคม เพราะบุคคลเป็นอินทรีย์วัตถุที่มีชีวิตจิตใจ มีนิสัยที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ในชีวิตทั้งเพศ ชนชั้น เชื้อชาติ อายุ ฯลฯ ที่ทำให้บุคคลมีการรับรู้ ตีความ และปฏิบัติต่อโครงสร้างทางสังคมในทิศทางที่หลากหลาย

ผู้เขียนได้พูดคุยกับแมนในอีกหลายประเด็นถึงจุดที่ทำให้แมนตัดสินใจเปลี่ยนเรือนร่าง แมนใช้เวลาคิดและพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นนี้อยู่ไม่น้อย ผู้เขียนพบว่าจุดที่ทำให้แมนก้าวเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนเรือนร่างเป็นเสมือนเรื่องเล่าที่แมนต้องพยายามอธิบายซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับจุดเปลี่ยนของแมนนั้นเป็นคำอธิบายที่มีมากกว่าหนึ่งชุด “เพื่อสุขภาพที่ดี” คือคำอธิบายแรกที่แมนคิดว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่นำแมนเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนร่าง เขาเล่าว่า ในวัยเด็กเขาเป็นโรคหอบหืดและโรคภูมิแพ้ แมนจะมีอาการเหนื่อยอ่อนทุกครั้งเมื่อเขาต้องใช้กำลังกายอย่างหนัก แต่เมื่อเขาได้ลองออกกำลังกายไปสักระยะหนึ่ง เขาได้พบว่านอกจากการออกกำลังกายจะช่วยให้น้ำหนักของเขาลดลงแล้ว ยังช่วยให้อาการจากโรคที่เขาเป็นทุเลาบรรเทาลงอีกด้วย แต่ในเวลาถัดมาไม่นานนัก แมนก็กล่าวต่อผู้เขียนอีกว่า สิ่งที่ทำให้เขาก้าวเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนร่างคือ “เพื่อวันรับปริญญา?”

ซึ่งเป็นวันสำคัญในชีวิตของแมน เขาเล่าว่าช่วงที่แมนใช้ความพยายามลดน้ำหนักเป็นช่วงรอยต่อระหว่างการจบการศึกษากับการรอรับปริญญา แมนจึงมีเวลาว่างมากกว่าช่วงอื่น ๆ ในชีวิต เขาจึงต้องการที่จะทำโครงการอะไรบางอย่างเพื่อตนเอง ซึ่งโครงการเปลี่ยนร่างจากการลดความอ้วนก็เป็นเป้าหมายที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแมน โดยเขาตั้งเป้าหมายที่จะลดน้ำหนักจาก 140 กิโลกรัม ให้เหลือ 75 กิโลกรัมให้สำเร็จก่อนวันรับปริญญา ในขณะที่ “ตาซัง” ก็ถือเป็นอีกจุดเปลี่ยนที่ขับเคลื่อนให้แมนก้าวเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนร่าง เพราะส่วนหนึ่งที่ทำให้แมนหันมาจริงจังกับการลดน้ำหนักก็เกิดจากการตัดสินใจเริ่มก้าวขาไปยืนบนตาซัง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ยากและเป็นกิจกรรมที่สร้างความลำบากใจให้กับคนที่มีรูปร่างอ้วนอย่างแมน

อาจกล่าวได้ว่าการอธิบายจุดที่ทำให้แมนเปลี่ยนเรือนร่างมีลักษณะเป็น “โครงการที่ต้องไตร่ตรองสะท้อนคิด” (reflexive project) ที่ทำให้บุคคลต้องพยายามคิด นิยาม ให้ความหมายกับเรือนร่าง ตัวตน และอัตลักษณ์ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ไม่หยุดหย่อน ผ่านปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ เช่น การบำรุงรักษา การศัลยกรรมตกแต่ง งานอดิเรก แฟชั่น กิจกรรมในวัฒนธรรมย่อย ฯลฯ เป็นต้น ดังที่แมนได้อธิบายจุดเปลี่ยนที่ทำให้เขาก้าวสู่กระบวนการเปลี่ยนร่างโดยยึดโยงกับจุดอ้างอิงที่หลากหลาย ทั้งความเจ็บป่วยจากโรคหอบหืด ช่วงเวลาที่สำคัญอย่างวันรับปริญญา หรือแม้กระทั่งวัตถุสิ่งของอย่างตาซัง อีกทั้งยังเป็นความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อน ระหว่างแมนในฐานะผู้กระทำกับโครงสร้างทางสังคมในโลกของแมนที่เป็นทั้งโครงสร้างวาทกรรม การขัดเกลาทางสังคม ไปจนถึงบริบทแวดล้อม ณ เวลาและสถานที่ที่แมนใช้ชีวิตอยู่ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเรือนร่างใน

ฐานะของวัตถุทางธรรมชาติที่สามารถเจ็บป่วยได้กับ
เรือนร่างในฐานะของสิ่งที่ถูกประกอบสร้างทางสังคม

การสนทนาระหว่างผู้เขียนกับแมนดำเนินไป
อย่างต่อเนื่องจนถึงช่วงเวลาหลังจากที่เขาตัดสินใจ
เปลี่ยนเรือนร่างแล้ว แมนได้เริ่มลงมือกระทำเปลี่ยน
เรือนร่างผ่านกลวิธีต่าง ๆ ที่เป็นทั้ง (1) **การปรับมุมมองและเปลี่ยนความคิดต่อการออกกำลังกาย**
จากเดิมแมนเป็นคนที่ไม่มั่นใจและไม่กล้าออกกำลังกายในที่สาธารณะ เพราะในอดีตเขามักตกเป็นเป้า
สายตาจนรู้สึกกดดันทุกครั้งเมื่อไปออกกำลังกายในที่สาธารณะ แต่เมื่อเขาต้องการเปลี่ยนเรือนร่าง
เขาต้องใช้พลังกำลังทางความคิดอย่างมากในการ
ปรับทัศนคติเพื่อให้ตัวเองกล้าที่จะออกกำลังกายในที่สาธารณะ

(2) **การควบคุมอาหาร** แมนศึกษาข้อมูล
เกี่ยวกับการควบคุมอาหารจากเว็บไซต์และสื่อสังคม
ออนไลน์ต่าง ๆ เขาจึงปฏิบัติตามสิ่งที่เขาค้นพบซึ่งคือ
การรับประทานอาหารให้ครบ 5 หมู่และจำกัดปริมาณ
อาหารให้ร่างกายได้รับพลังงานเพียงพอเท่าที่ร่างกาย
ต้องการ โดยการเปลี่ยนเรือนร่างถูกทำให้มีความเป็น
ไปได้มากยิ่งขึ้นจากการสนับสนุนของคนในครอบครัว
อย่างพ่อของแมนที่คอยจัดเตรียมอาหารสำหรับการ
ลดน้ำหนักให้ตามที่แมนต้องการ ขณะที่ในอดีตแมน
เป็นบุคคลที่ชอบดื่มน้ำหวานและน้ำอัดลมเป็นชีวิต
จิตใจ เมื่อเขาต้องการลดความอ้วน แทนที่เขาจะเลิก
การดื่มน้ำหวานไปโดยสิ้นเชิง แต่แมนก็เลือกที่จะปรับ
เป็นการดื่มเครื่องดื่มที่ใสสารความหวานแทนน้ำตาล
แทนการดื่มเครื่องดื่มที่ผสมน้ำตาล

(3) **การออกกำลังกาย** เป็นอีกวิธีการเปลี่ยน
เรือนร่างที่แมนสั่งสมความรู้จากการศึกษาในโรงเรียน
ประกอบกับการค้นหาความรู้ด้วยตนเองผ่านเว็บไซต์

และสื่อสังคมออนไลน์ ความรู้จากสถาบันทางสังคม
และเทคโนโลยีในโลกของแมนทำให้เขารู้ว่าหากเขา
ต้องการลดไขมันเขาควรเน้นการออกกำลังกายใน
ประเภทคาร์ดิโอเป็นหลัก ซึ่งเป็นประเภทการออก
กำลังกายเพื่อบริหารกล้ามเนื้อหัวใจและลดไขมัน เช่น
การวิ่ง การว่ายน้ำ การเล่นแบดมินตัน เป็นต้น แมนจึง
เลือกการเดินทางเร็วและวิ่งทั้งจากลู่วิ่งไฟฟ้าที่บ้านและ
การออกไปเดินวิ่งที่สวนสาธารณะมาเป็นวิธีหลักของ
การออกกำลังกายเพื่อเปลี่ยนเรือนร่าง

(4) **การปรับตารางเวลานอนหลับพักผ่อน**
โดยในแต่ละวันแมนจะควบคุมการนอนของตนเอง
ให้ได้ประมาณ 6-8 ชั่วโมงต่อวัน แมนจะเข้านอนก่อน
3 ทุ่ม และตื่นนอนประมาณตี 5 เพื่อออกกำลังกาย
จนเป็นกิจวัตร ผู้เขียนคิดว่าการควบคุมการนอนหลับ
เป็นอีกหนึ่งสิ่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถ
ของแมนในฐานะผู้กระทำทางสังคมที่เกิดภายใต้เงื่อนไข
เชิงโครงสร้างของเวลา

แม้ว่าวิธีการที่แมนเปิดเผยต่อผู้เขียนจะดู
ราวกับว่าเป็นสิ่งที่แมนสามารถเลือกอย่างเต็มขีด
ความสามารถในฐานะผู้กระทำทางสังคมคนหนึ่ง
อย่างไรก็ตามผู้เขียนกลับมองว่าแม้แมนจะมีความ
สามารถในการเลือกวิธีการและการกระทำต่อ
กระบวนการเปลี่ยนเรือนร่างของเขา แต่ในอีกทางหนึ่ง
วิธีการในการเปลี่ยนเรือนร่างเหล่านี้กลับเป็นวิธีปฏิบัติ
ที่มีอยู่อย่างจำกัดภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างในโลก
ของแมน ทั้งจากสถาบันทางสังคมอย่างโรงเรียน
หรือสื่อช่องทางต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคม
ออนไลน์ที่ปลูกฝังความรู้ทางด้านสุขศาสตร์เกี่ยวกับ
การดูแลเรือนร่าง ในขณะที่ครอบครัวก็ถือได้ว่าเป็นอีก
สถาบันสำคัญที่มีอิทธิพลต่อทางเลือกในเทคนิคที่แมน
ใช้ในการเปลี่ยนเรือนร่าง ทางเลือกที่แมนมีในการลด

น้ำหนักไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน อุปกรณ์ออกกำลังกายภายในบ้าน การเข้าถึงบริการสถานที่ในการออกกำลังกาย ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าทางเลือกเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยทุนทางเศรษฐกิจอยู่ไม่น้อย ครอบครัวจึงถือเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้แมนสามารถเข้าถึงทรัพยากรบางประเภท และไม่สามารถเข้าถึงทางเลือกที่ต้องใช้ทุนมากกว่านี้ได้

นอกจากสถาบันทางสังคมที่ต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของแมนแล้ว วาทกรรมถือเป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างอีกประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อกลเม็ดที่แมนต้องปฏิบัติในการเปลี่ยนเรือนร่าง วาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสมซึ่งถูกบังคับใช้ในโรงเรียนที่ทำให้แมนเคยรู้สึกอับอายจนไม่กล้าออกกำลังกายในพื้นที่สาธารณะ อิทธิพลจากวาทกรรมส่งผลให้เมื่อแมนต้องการที่จะลดน้ำหนักเขาจึงต้องปรับมุมมองและเปลี่ยนความคิดที่มีต่อการออกกำลังกายในที่สาธารณะ การเปลี่ยนทัศนคติของแมนจึงเป็นหนึ่งในหนทางที่แมน (ต้อง) เลือกในกระบวนการเปลี่ยนเรือนร่างซึ่งเป็นผลผลิตจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างแมนกับโครงสร้างวาทกรรม

ในระดับรูปธรรมที่ชัดเจนมากกว่าเงื่อนไขของสังคมหลังสมัยใหม่ที่มีการคมนาคมและระบบการสื่อสารถูกพัฒนาให้สะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้นก็มีบทบาทสำคัญต่อการปฏิบัติของบุคคล การเกิดขึ้นของระบบอินเทอร์เน็ตที่ทำให้ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับสุขภาพถูกเผยแพร่อย่างรวดเร็ว ข้ามข้อจำกัดทางพื้นที่และเวลา สมาร์ทโฟนและแอปพลิเคชันได้อำนวยความสะดวกให้แมนมีทางเลือกในการควบคุมอาหารมากยิ่งขึ้น จึงกล่าวได้ว่าเทคนิคที่แมนใช้ในการกระบวนการเปลี่ยนเรือนร่างนั้นถูกเลือกสรรภายใต้การมีเทคโนโลยีที่เป็นส่วนหนึ่งของทางเลือก

ขณะที่แมนในฐานะผู้กระทำไตร่ตรองถึงกฎเกณฑ์และทรัพยากรต่างๆ ที่เขามีและพร้อมใช้ในกระบวนการเปลี่ยนเรือนร่างผ่านการรับรู้ต่อข้อกำหนดและข้อจำกัดที่มีจากเงื่อนไขเชิงโครงสร้างอย่างไรก็ตามทางเลือกที่แมนได้รับจากโครงสร้างภายนอกก็ไม่ได้เป็นเงื่อนไขเดียวที่มีอิทธิพลต่อการเลือกที่จะใช้หรือไม่ใช้วิธีใดในการลดความอ้วน เพราะเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการหยิบใช้กลเม็ดของแมนในการลดน้ำหนักยังถูกคิดและตรึงตรองบนเงื่อนไขเชิงโครงสร้างอีกประเภทหนึ่งที่เราอาจเรียกได้ว่าเป็นโครงสร้างภายในหรือ habitus ซึ่งเป็นคุณลักษณะอุปนิสัยส่วนบุคคลที่มั่นคง ถาวร เปลี่ยนแปลงได้ยาก เกิดจากการสั่งสมมาอย่างยาวนาน ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นว่าแมนเลือกวิธีที่เขาใช้ในการลดน้ำหนักโดยคำนึงถึง habitus ภายในตัวของเขาที่ชัดเจนคือการที่เขาเลือกที่จะหันมาดื่มเครื่องดื่มหรือน้ำอัดลมรสชาติหวานที่ใส่สารให้ความหวานแทนน้ำตาล แทนที่เขาจะเลิกดื่มเครื่องดื่มที่มีรสชาติหวานไปเลย จะเห็นได้ว่าทางเลือกที่แมนมีและหนทางที่แมนเลือกวางอยู่บนพฤติกรรมติดความหวานที่สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นอุปนิสัยส่วนบุคคลของแมนที่ยังยากจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก

4. คนเปลี่ยนร่าง: ร่างใหม่ความสัมพันธ์ใหม่

แมนใช้ความมุ่งมั่นจนเขาสามารถลดน้ำหนักจาก 140 กิโลกรัมให้เหลือเพียง 75 กิโลกรัมภายในระยะเวลาไม่ถึงหนึ่งปี การเปลี่ยนเรือนร่างในครั้งนี้ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่ทำให้แมนต้องปรับตัวตั้งแต่เรื่องเล็กๆ ในชีวิตประจำวันอย่างการเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ทั้งหมดไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของแมนกับผู้คนรอบข้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ความสัมพันธ์ระหว่างแมนกับสมาชิกในครอบครัวและเพื่อนของเขา

สำหรับพ่อแม่ การรับรู้ของพวกเขาท่านถูกทำให้ตระหนักอย่างเข้มข้นผ่านการใช้ชีวิตในสังคมที่เต็มไปด้วยบุคคลที่เคยพบเห็นแมนในร่างอ้วน การที่พ่อแม่ต้องเดินทางออกนอกบ้านไปพร้อมกับแมนทำให้พวกเขาต้องพบกับบุคคลที่รู้จักอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนร่วมงานและญาติพี่น้อง อาการตกใจจากเพื่อนร่วมงานที่พวกเขาบังเอิญพบถือเป็นสิ่งที่ทั้งยืนยันและกระตุ้นให้รับรู้ได้ว่าเรือนร่างของลูกชายตนเองเปลี่ยนแปลงไปจริง ๆ แม้ช่วงแรกพวกเขาอาจจะไม่ชินกับปฏิกิริยาจากคนภายนอกเท่าใดนัก แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปพวกเขาก็เริ่มจัดการกับสถานการณ์ได้ พวกเขาเริ่มมีการแสดงออกถึงความภูมิใจเมื่อมีคนทักถึงลูกชายที่ผอมลงอย่างเห็นได้ชัด ในบางครั้งพวกเขาออกหน้านำเสนอถึงวิธีการลดน้ำหนักแทนแมนเสียด้วยซ้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวพวกเขาต่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด จากเดิมที่พวกเขาถูกตำหนิจากคนในสังคมว่าเลี้ยงลูกอย่างไรให้มีเรือนร่างอ้วน ตอนนี้คำตำหนิได้เปลี่ยนเป็นคำชื่นชมยินดี พวกเขาในฐานะผู้สนับสนุนความสำเร็จในการเปลี่ยนเรือนร่างของแมน สำหรับแมนแล้วเมื่อเขาได้ยินคำชื่นชมยินดีจากบุคคลที่ในอดีตที่เคยตำหนิเตียนครอบครัวพวกเขาทำให้เขาอดคิดเกี่ยวกับชุดความคิดเกี่ยวกับเรือนร่างที่สังคมสร้างขึ้นมาไม่ได้

จะว่าไปไอ้เรื่องการมีเรือนร่างที่สมส่วนนี่มันก็สามารถทำให้คนเราเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือได้เลยนะ บางคนตอนอ้วนก็คิดว่ากู พ่อแม่กูชะมากมาย จะเป็นจะตายกันให้ได้ แต่พอกูผอมเท่านั้นแหละ ไอ้

โห! ทำเป็นชื่นชมชะมากมาย จนกูคิดว่าเป็นคนละคนกับคนที่เคยต่อว่าในอดีต

นอกจากนี้การเปลี่ยนเรือนร่างของแมนยังมีพันธะผูกพันต่อการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย ในอดีตพ่อแม่ของแมนที่มีเรือนร่างสมส่วนถือเป็นบุคคลที่มีอำนาจในการพูดถึงเรือนร่าง ความอ้วน โภชนาการ การออกกำลังกายมากที่สุดในครอบครัว มากกว่าแมนซึ่งขณะนั้นดำรงอยู่ในร่างของคนอ้วน เมื่อพ่อบอกแนะนำให้แมนออกกำลังกาย แมนก็ต้องออกกำลังกายตามที่พ่อบอกอยู่เสมอ เมื่อแม่แนะนำให้รับประทานอะไร แมนก็ต้องรับประทานอยู่เสมอ แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้แมนมีเรือนร่างสมส่วนจากความมุ่งมั่น ขณะที่พ่อแม่ของแมนกลับมีเรือนร่างที่อ้วนขึ้นตามอายุและกิจวัตรประจำวันทำให้ปัจจุบันแมนกลายเป็นคนที่สามารถพูดเรื่องโภชนาการ อาหารการกิน การออกกำลังกายได้มีน้ำหนักมากที่สุดในบ้าน เมื่อแมนพูดเกี่ยวกับเรือนร่าง ทุกคนภายในบ้านก็พร้อมที่จะเชื่อ รับฟัง และกระทำตามคำแนะนำของแมนอยู่เสมอ อาจกล่าวได้ว่า เรือนร่างแมนที่สอดคล้องกับคุณค่าของสังคมมากกว่าเรือนร่างของพ่อแม่ ทำให้อำนาจในการพูดเกี่ยวกับเรือนร่างเกิดการสลับขั้วตามไปด้วย

ในส่วนความสัมพันธ์กับเพื่อน ปฏิกิริยาจากเพื่อนของแมนหลังจากเห็นผลลัพธ์ของการเปลี่ยนเรือนร่าง ไม่ว่าจะเพื่อนสมัยประถมศึกษา มัธยมศึกษา หรืออุดมศึกษาก็มีปฏิกิริยาค้ำยันกัน สิ่งแรกที่ร้อยทั้งร้อยต้องมีคือความตกใจ หลังจากนั้นก็จะตามมาด้วยคำชื่นชมยินดี แต่นอกจากคำยินดีแล้วก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายที่แมนจะยอมรับว่าทุกวันนี้เขาสูญเสียมิตรภาพจำนวนหนึ่งให้กับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากการลดความอ้วน จำนวนบุคคลที่แมนสามารถ

เรียกว่า “เพื่อน” ลดน้อยลงหลังจากที่เขาไม่สามารถดื่มเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ได้ ในอดีตแมนเป็นผู้ชายคนหนึ่งมีการสังสรรค์กับเพื่อนฝูงเป็นกิจกรรมหนึ่งในชีวิต เมื่อเพื่อนไม่ว่าจะหญิงหรือชายชักชวนแมนออกไปปาร์ตี้สังสรรค์ แมนมักจะตอบรับคำชวนในทันที อย่างไรก็ตามเมื่อแมนก้าวเข้าสู่กระบวนการเปลี่ยนเรือนร่าง เงื่อนไขจำเป็นได้ทำให้เขาเลิกการดื่มเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ นั่นจึงเป็นเหตุผลที่ทำให้แมนค่อย ๆ แยกตัวออกจากกลุ่มเพื่อนที่เคยสังสรรค์กันเป็นประจำ ความสัมพันธ์ของแมนต่อเพื่อนโดยเฉพาะเพื่อนผู้ชายบางคนเลวร้ายถึงขั้นที่ว่าจะไม่มีการทักทายหรือพูดคุยใด ๆ เมื่อแมนต้องพบกับเพื่อนบางคนที่เคยสังสรรค์ด้วยกัน แม้จะไม่มีปัญหาหรือทะเลาะอะไรกัน แต่พวกเขาต่างฝ่ายต่างไม่ยอมทักทายซึ่งกันและกัน แต่แมนก็ไม่เสียใจที่สูญเสียเพื่อนบางส่วนไปเพราะสำหรับแมนแล้วเขามองว่าชีวิตของบุคคลย่อมมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อเงื่อนไขในชีวิตเปลี่ยนแปลง สิ่งต่าง ๆ รอบตัวก็ย่อมต้องเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา

การสูญเสียเพื่อนไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ลักษณะเดียวที่แมนต้องจัดการหลังจากมีเรือนร่างใหม่เพราะท่ามกลางความสูญเสียเพื่อนบางส่วนไปแมนเปิดรับและสร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรกับบุคคลบางส่วนด้วย ความสำเร็จของกระบวนการเปลี่ยนเรือนร่างทำให้เขารู้จักกับผู้คนกลุ่มใหม่จากการแบ่งปันประสบการณ์การลดน้ำหนักของเขาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ การแบ่งปันประสบการณ์ผ่านโลกออนไลน์ชักนำให้แมนรู้จักกับบุคคลหลายคนที่เกี่ยวข้องในวงการสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นแพทย์ที่เชี่ยวชาญในด้านการลดน้ำหนัก กลุ่มคนที่เคยอ้วนแล้วสามารถลดน้ำหนักได้ประสบความสำเร็จเช่นแมน รวมไปถึงกลุ่มคนที่กำลังมุ่งมั่นและพยายามที่จะลดน้ำหนัก แมนพบ

ว่า การรู้จักกับกลุ่มคนเหล่านี้นอกจากจะทำให้เขาได้แลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับสุขภาพร่วมกันแล้ว ในบางครั้งพวกเขายังแบ่งปันทรัพยากรบางอย่างร่วมกันอีกด้วย อุปกรณ์ออกกำลังกายภายในบ้านแมนหลายชิ้น เช่น ดัมเบลล์ เชือกกระโดด เก้าอี้สำหรับออกกำลังกายก็เป็นสิ่งที่ได้รับมาจากกลุ่มคนใหม่ ๆ ที่แมนได้รู้จัก สำหรับแมนแม้บุคคลกลุ่มนี้อาจไม่ได้เป็นเพื่อนสนิทที่ถึงขั้นตายแทนกันได้แต่ก็พูดได้เต็มปากว่าเป็นมิตรที่มีวิถีชีวิตคล้ายกันกับแมน

นอกจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เขาพบกับมิตรภาพในพื้นที่ทางกายภาพ การใช้เวลาในชีวิตจำนวนหนึ่งขลุกตัวอยู่ในสถานออกกำลังกายไม่ว่าจะเป็นฟิตเนสหรือสนามกีฬาทำให้แมนพบกับเพื่อนใหม่ทั้งหญิงและชาย ครั้งหนึ่งแมนเคยคิดว่าสรีระของผู้หญิงที่แตกต่างจากผู้ชายน่าจะทำให้ผู้หญิงมีวิถีชีวิตในการออกกำลังกายที่แตกต่างและอ่อนแอกว่าผู้ชาย แต่ความคิดของแมนเปลี่ยนไปหลังจากที่เขาพบกับมิตรภาพในสถานออกกำลังกาย เพื่อนใหม่ที่แมนพบในฟิตเนสทั้งผู้หญิงและผู้ชายได้สร้างความสนับสนุนให้กับแมนตอบทบาททางเพศอยู่ไม่น้อย แมนได้พบกับเพื่อนออกกำลังกายผู้หญิงที่ประกอบอาชีพผู้ฝึกสอนออกกำลังกายส่วนตัวหรือเรียกสั้น ๆ ว่าเทรนเนอร์ ฝึกสอนนักเรียนในสังกัดที่มีแต่ผู้ชาย แมนแปลกใจเพราะเขาคิดว่าอาชีพนี้คงจะมีแต่ผู้ชายที่ประกอบอาชีพนี้เท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นเขายังพบว่าเพื่อนออกกำลังกายหญิงบางคนสามารถยกดรัมน้ำหนักได้มากกว่าเพื่อนออกกำลังกายผู้ชายที่มีกล้ามเนื้อกำยำล่ำสันเสียอีกด้วย หลังจากแมนพบกับเพื่อนใหม่กลุ่มนี้ ภาพเหมารวมในพื้นที่อย่างฟิตเนสที่เขาเคยสร้างก็ถูกลบไปโดยสิ้นเชิง เป็นที่น่าสนใจว่าในขณะที่บางปริมาณทลความเป็นหญิงและความเป็นชายก็มีบทบาทมากมายเสียเหลือเกิน แต่ความเป็น

หญิงและความเป็นชายก็ถูกทำให้มีความสำคัญเบาบางและจางลงในบางพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ที่ได้รับความนิยมสูงขึ้นในสังคมสมัยใหม่อย่างสถานออกกำลังกาย

ประสบการณ์ในช่วงหลังเปลี่ยนเรือนร่างของแมนยังเป็นเครื่องตอกย้ำให้เราเห็นเรือนร่างในฐานะของการเป็นโครงการของบุคคลผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเรือนร่างที่ต้องจัดการสลับเสลาเรือนร่างให้สอดคล้องประสานกับรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ที่พบเจอในชีวิตประจำวัน เรือนร่างที่เป็นวัตถุทางธรรมชาติได้ทำงานร่วมกับเรือนร่างในฐานะสิ่งประกอบสร้างทางสังคม การกินอยู่หลับนอนของร่างกายที่ดูราวกับว่าเป็นเรื่องของการตอบสนองต่อกลไกธรรมชาติได้กลายเป็นสิ่งที่บุคคลต้องปฏิบัติโดยได้รับอิทธิพลจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะอ้างอิงอยู่กับลักษณะของเรือนร่างที่สามารถรับรู้ได้โดยผัสสะ จึงอาจกล่าวได้ว่าเรือนร่างเป็นโครงการหนึ่งของชีวิตที่บุคคลต้องจัดการบนการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกระบวนการระหว่างเรือนร่าง ในฐานะวัตถุทางธรรมชาติและเรือนร่างที่ถูกประกอบสร้างทางสังคม

บทส่งท้าย: การคิดอ่านผ่านประสบการณ์คนเปลี่ยนร่าง

ในท้ายที่สุดผู้เขียนคิดว่า การเปลี่ยนเรือนร่างจากร่างที่อ้วนไปสู่วางที่ผอมลงของแมนเป็นมากกว่าประเด็นส่วนตัวของปัจเจก หากแต่เป็นสิ่งที่สามารถอภิปรายในระดับสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำมาเชื่อมโยงกับแนวคิดทางสังคมวิทยาของนักคิดทั้ง

3 คน ที่ผู้เขียนอาศัยเป็นกรอบความคิด จะเห็นได้ว่าสิ่งสำคัญที่การเปลี่ยนเรือนร่างของแมนได้แสดงให้เห็นคือกระบวนการที่สัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมอย่างเป็นวงจร วงจรที่เริ่มต้นจากการที่สังคมสร้างและบังคับใช้วาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสมผ่านแหล่งที่มาต่าง ๆ ทั้งสถาบันทางสังคมอย่างครอบครัวและโรงเรียน สื่อ สิ้นค้า ไปจนถึงการบริการต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันที่ร่วมกันสร้างความกดดันและทำให้บุคคลที่อ้วนอย่างแมนไม่สามารถรับรู้เรือนร่างอ้วนของเขาเป็นอย่างอื่นไปได้นอกจากการเป็นเรือนร่างที่สังคมไม่ปรารถนา ในขณะที่บุคคลอย่างแมนก็ได้นำอิทธิพลจากสังคมมาสร้างสรรค์และกระทำต่อเรือนร่างในรูปแบบที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นการเลือกอยู่ในร่างของคนอ้วนในอดีตหรือการลุกก้าวมาเปลี่ยนเรือนร่างให้สมส่วนในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการกระทำของบุคคลที่เกิดจากการเข้าไปปฏิสัมพันธ์ในโครงสร้างสังคมทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่าบุคคลอย่างแมนได้นำเอาวาทกรรมที่สังคมสร้างสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจที่ตนเองมีมาจัดกระทำและปฏิบัติต่อเรือนร่างของตนเอง จนในที่สุดการกระทำของบุคคลในฐานะผู้กระทำทางสังคมก็ได้ส่งผลบางประการกลับไปยังสังคม ในกรณีของแมนจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนเรือนร่างของแมนได้ส่งผลกลับไปค้ำยันและผลิตซ้ำให้โครงสร้างวาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสมยังคงดำรงและมีอิทธิพลในสังคมไทย การให้คุณค่าต่อเรือนร่างหรือรูปลักษณะภายนอกจึงยังคงเป็นเรื่องยากที่จะก้าวข้ามของบุคคล ตราบเท่าที่บุคคลทั้งหลายที่ไม่ใช่แค่แมนแต่รวมไปถึงผู้กระทำทางสังคมที่หลากหลายยังคงร่วมกันผลิตซ้ำวาทกรรมว่าด้วยเรือนร่างที่เหมาะสมอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

References

- Butler, Judith. 1993. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. London: Routledge.
- . 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Bertaux, D., and M. Kohli. 1984. "The Life Story Approach." *Annual Review of Sociology* 10: 215-235.
- Etherington, K. 2006. "Understanding Drug Misuse and Changing Identities: A Life Story Approach." *Drugs, Education, Prevention and Policy* 13(3): 233-245.
- Foucault, Michel. 1972. *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York: Pantheon Books.
- . 1973. *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*. London: Routledge.
- . 1976. *The History of Sexuality, Vol.1: An Introduction*. New York: Vintage Books.
- Giddens, Anthony. 1979. *Central Problems in Social Theory*. London: Macmillan.
- . 1984. *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- . 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Jordanova, Ludmilla. 1989. *Sexual Visions: Images of Gender in Science and Medicine between the Eighteenth and Twentieth Centuries*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Man, interviewed by Ratchapon Yamkeep, April 21, 2017.
- Mercer, Kobena, and Isaac Julien. 1988. "Race, Sexual Politics and Black Masculinity: A Dossier." In *Male Order: Unwrapping Masculinity*, edited by Rowena Chapman and Jonathan Rutherford, 97-167. London: Lawrence and Wishart.
- Shilling, Chris. 2012. *The Body and Social Theory*. 3rd ed. London: SAGE.
- Staples, Robert. 1982. *Black Masculinity: The Black Male's Role in American Society*. San Francisco, CA: Black Scholar Press.
- Teerayut Bunmee. 2008. "*Michel Foucault*." [Michel Foucault]. Bangkok: Vibhasa. (in Thai)
- Van Vree, Wilbert. 2011. "Meetings: The Frontline of Civilization." *The Sociological Review* 59(1): 241-262.

คำแนะนำสำหรับผู้เขียนบทความ เพื่อตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารสังคมศาสตร์ (Journal of Social Sciences) พิจารณาตีพิมพ์บทความทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษประเภทบทความวิจัย (research article) บทความปริทัศน์ (review article) และบทวิจารณ์หนังสือ (book review) ที่มีเนื้อหาวิชาการทางรัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ และสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง ที่ไม่เคยตีพิมพ์ หรือไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในสิ่งพิมพ์วิชาการใด

รายละเอียดบทความ ประกอบด้วย

1. ข้อมูลทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ประกอบด้วย ชื่อบทความ // ชื่อ-สกุล // ชื่อหน่วยงานที่สังกัด // คำสำคัญ (keyword) ไม่เกิน 5 คำ // Email
2. รูปแบบตัวอักษร Cordia New ขนาดตัวอักษร 16 pt. ระยะระหว่างบรรทัด 1 บรรทัด (single space)
3. ขนาดความยาวของเนื้อหารวมภาคผนวกและส่วนอ้างอิงของบทความ (article) ระหว่าง 15-25 หน้า และบทวิจารณ์หนังสือ (book review) ความยาวระหว่าง 2-3 หน้ากระดาษ A4 พิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word
4. บทความต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ วางตำแหน่งของบทคัดย่อภาษาอังกฤษก่อน บทคัดย่อภาษาไทยจำนวนไม่น้อยกว่า 150 คำ และไม่เกิน 200 คำ
5. ถ้ามีเอกสารอ้างอิงภาษาไทย ให้แปลเป็นภาษาอังกฤษและระบุในวงเล็บว่า (in Thai) และเรียงรวมกับเอกสารอ้างอิงภาษาอังกฤษ และส่วนที่เป็น in-text citation เขียนเป็นภาษาอังกฤษ
6. หากเป็นงานแปลหรือเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศ ต้องมีหลักฐานการได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์
7. ต้นฉบับที่มีตาราง ต้องระบุชื่อตาราง คำอธิบายตารางและที่มาด้วย สำหรับต้นฉบับที่มีภาพประกอบของผู้เขียนหรือได้รับสิทธิ์ตามกฎหมายให้ตีพิมพ์ได้ โปรดส่งไฟล์ภาพแยกต่างหากจากต้นฉบับโดยให้แนบเป็นไฟล์สกุล .jpg หรือ .gif หรือ .png เป็นต้น โดยมีความละเอียดอย่างน้อย 150 dpi. เพื่อความคมชัดในการพิมพ์
8. ส่งต้นฉบับโดยกรอกแบบฟอร์มการส่งบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์พร้อมผลงานได้ทาง <https://mc03.manuscriptcentral.com/poljss>

เกณฑ์การพิจารณา บทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์จะได้รับการ

1. พิจารณาเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการภายใน 1 เดือนหลังจากได้รับต้นฉบับ
2. ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 2-3 ท่าน เป็นผู้พิจารณาเนื้อหาและตรวจสอบคุณภาพทางวิชาการภายใน 1 เดือนหลังจากได้รับต้นฉบับ

การอ้างอิง

ใช้การอ้างอิงแบบนาม-ปี (author-date citation system) และการเขียนเอกสารอ้างอิง (reference) แบบ The Chicago Manual of Style ตัวอย่างเช่น

(Wilson 2011, 261)

(Norris-Tirrell and Clay 2010, 237)

(Chuncharee Ketmaro 2014, 113)

(Pasuk Phongpaichit and Baker 2003, 97)

(Raco, Imrie and Lin 2011, 275)

(Fazey et al. 2007, 49) กรณีผู้เขียนมากกว่า 4 คน ในส่วน reference ต้องระบุชื่อ และนามสกุลผู้เขียนทุกคน

หนังสือ

Norris-Tirrell, Dorothy, and Jay A. Clay. 2010. *Strategic Collaboration in Public and Nonprofit Administration: A Practice-Based Approach to Solving Shared Problems*. Boca Raton, FL: CRC Press.

Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 2003. *Setthakit Kan Mueang Thai Samai Krungthep*. [Thailand: Economy and Politics]. 3rd ed. Chiang Mai: Silkworm Books. (in Thai)

วารสาร

Somkiat Wanthana. 2015. “Kamnued Lae Khwam Yonyang Khong Seriprachatippatai.” [Origins and Paradox of Liberal Democracy]. *Journal of Social Sciences* 45(2): 127-145. (in Thai)

Wilson, James Lindley. 2011. “Deliberation, Democracy, and the Rule of Reason in Aristotle’s Politics.” *American Political Science Review* 105(2): 259-274.

นิตยสาร/หนังสือพิมพ์

Giglio, Mike. 2011. “The Facebook Freedom Fighter.” *Newsweek*, February 21, 22-25.

Hookaway, James. 2011. “Hanoi Detains Critic after Uprising Call.” *The Wall Street Journal*, March 1, 3.

วิทยานิพนธ์

Gonsrud, Lars Siland. 2009. “Market Capitation and Interstate War: Limits to University in International Relations.” Master’s thesis, Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology.

แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

Blanev, Dallas. 2010. “Understanding Global Civil Society: Theory, Governance and the Global Water Crisis.” PhD diss., Colorado State University. ProQuest Dissertations and Theses. Accessed August 26, 2011. <http://proquest.uni.com/pqderb?did>.

ตัวอย่างการเขียนเอกสารอ้างอิง

References

- Bercovith, Jacob, and Mikio Oishi. 2010. *International Conflict in the Asia-Pacific: Patterns, Consequences and Management*. London: Routledge.
- Bodaar, Annemarie. 2008. "Cities and the 'Multicultural State': Immigration, Multi-Ethnic Neighborhoods, and the Socio-Spatial Negotiation of Policy in the Netherlands." PhD diss., The Ohio State University.
- Breslin, Shaun. 2007. *Theorising East Asian Regionalism(s): New Regionalism and Asia's Future(s)*. London: Routledge.
- Chuncharree Ketmaro. 2014. *Archewa Anamai*. [Occupational Health]. 2nd ed. Bangkok: Ramkamhaeng University. (in Thai)
- Declaration on ASEAN Unity in Cultural Diversity. 2011. Accessed December 15, 2014. <http://www.asean.org/archive/documents/19th%20summit/Culture.pdf>.
- Fazey, Ioan, John A. Fazey, Joern Fischer, Kate Sherren, John Warren, Reed F. Noss, and Stephen R. Dovers. 2007. "Adaptive Capacity and Learning to Learn as Leverage for Social-Ecological Resilience." *Frontiers in Ecology and the Environment* 5(7): 375-380.
- Ramesh, M. 2010. "Reasserting the Role of the State in the Healthcare Sector: Lessons from Asia." In *Reasserting the Public in Public Services: New Public Management Reforms*, edited by M. Ramesh, Eduardo Araral and Xun Wu, 101-112. London: Routledge.
- Smith, Patriann. 2013. "Accomplishing the Goals of Multicultural Education." *Curriculum and Teaching Dialogue* 15(1): 27-40.
- Somkiat Wanthana. 2015. "Kamnued Lae Khwam Yonyang Khong Seriprachattipatai." [Origins and Paradox of Liberal Democracy]. *Journal of Social Sciences* 45(2): 127-145. (in Thai)
- Wahdah, Raihani. 2011. "Education for Multicultural Citizens in Indonesia: Policies and Practices." Accessed June 18, 2015. <http://socsc.smu.edu.sg/sites/default/files/socsc/pdf/raihani.pdf>.
- The United Church of Canada. 2014. "Defining Multicultural, Cross-Cultural, and Intercultural." Accessed December 16, 2014. <http://www.unitedchurch.ca/files/intercultural/Multicultural-crosscultural-intercultural.pdf>

Author Guidelines

Journal of Social Sciences, Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

Manuscript Submission

The Journal of Social Sciences seeks original and academic papers, namely research articles, review articles, book reviews and other types of academic articles written in Thai or English that fall within the scope of political science, government, international relations, sociology, anthropology, public administration and related fields. Articles submitted to *Journal of Social Sciences* should be original contributions and should not be under consideration by any other publication at the same time.

Instructions to Contributors

1. All manuscripts must include: the title of the manuscript; the author's name, academic position (if applicable), affiliated institution and email; and up to five keywords.
2. Research and review articles in principle must be no more than 8,000 words in length, including references. The length of book reviews must be no more than 3,000 words. Articles must be in MS Word format, using the 12-point Times New Roman font, and single spaced.
3. All manuscripts must include an abstract that is between 200 and 500 words in length.
4. Articles translated or excerpted from foreign language texts must obtain a written permission from the copyright holder.
5. When tables are used, the title, description and source must be clearly stated. Any pictures or photographs included must not infringe on copyright laws. Pictures or photographs should be sent in separate files saved in .jpg, .gif or .png format. The image resolution should be at least 150 dpi.
6. All manuscripts and completed Manuscript Proposal Forms must be submitted electronically as separate attachments to <https://mc03.manuscriptcentral.com/poljss>
7. In the case that the author wishes to withdraw from publication an approved article, the request must be expressed in writing to the editorial board within at least 7 days after the approval of the said article.

Evaluation Process

1. The Editorial Board will give a preliminary review of all received manuscripts within one month of their submission.
2. Accepted manuscripts will then be peer-reviewed by 2-3 reviewers. This process will take approximately one month. Manuscripts will then be returned to the authors for any necessary correction.

Parenthetical Citation

Use the basic author-date citation system.

Examples:

(Wilson 2011, 261)
(Norris-Tirrell and Clay 2010, 237)
(Fazey et al. 2007, 49)

References

Use The Chicago Manual of Style.

Examples:

Book

Norris-Tirrell, Dorothy, and Jay A. Clay. 2010. *Strategic Collaboration in Public and Nonprofit Administration: A Practice-Based Approach to Solving Shared Problems*. Boca Raton, FL: CRC Press.

Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 2003. *Setthakit Kanmueang Thai Samai Krungthep*. [Thailand: Economy and Politics]. 3rd ed. Chiang Mai: Silkworm Books. (in Thai)

Journal

Wilson, James Lindley. 2011. "Deliberation, Democracy, and the Rule of Reason in Aristotle's Politics." *American Political Science Review* 105(2): 259-274.

Rachain Chintayarangsarn. 2011. "Khunnaphap Cheewit Kap Kan Terbto Tang Setthakit Lae Kan Krachai Raidai." [Economic Growth, Income Distribution and Quality of Life]. *NIDA Development Journal* 51(1): 1-18.

Magazine/Newspaper

Giglio, Mike. 2011. "The Facebook Freedom Fighter." *Newsweek*, February 21, 22-25.

Hookaway, James. 2011. "Hanoi Detains Critic after Uprising Call." *The Wall Street Journal*, March 1, 3.

Dissertation

Gonsrud, Lars Siland. 2009. "Market Capitation and Interstate War: Limits to University in International Relations." Master's thesis, Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology.

Electronics Sources

Blanev, Dallas. 2010. "Understanding Global Civil Society: Theory, Governance and the Global Water Crisis." PhD diss., Colorado State University. ProQuest Dissertations and Theses. Accessed August 26, 2011. <http://proquest.uni.com/pqderb?did>.

Example

References

- Bercovith, Jacob, and Mikio Oishi. 2010. *International Conflict in the Asia-Pacific: Patterns, Consequences and Management*. London: Routledge.
- Bodaar, Annemarie. 2008. "Cities and the 'Multicultural State': Immigration, Multi-Ethnic Neighborhoods, and the Socio-Spatial Negotiation of Policy in the Netherlands." PhD diss., The Ohio State University.
- Breslin, Shaun. 2007. *Theorising East Asian Regionalism(s): New Regionalism and Asia's Future(s)*. London: Routledge.
- Chuncharee Ketmaro. 2014. *Archewa Anamai*. [Occupational Health]. 2nd ed. Bangkok: Ramkamhaeng University. (in Thai)
- Declaration on ASEAN Unity in Cultural Diversity. 2011. Accessed December 15, 2014. <http://www.asean.org/archive/documents/19th%20summit/Culture.pdf>.
- Fazey, Ioan, John A. Fazey, Joern Fischer, Kate Sherren, John Warren, Reed F. Noss, and Stephen R. Dovers. 2007. "Adaptive Capacity and Learning to Learn as Leverage for Social-Ecological Resilience." *Frontiers in Ecology and the Environment* 5(7): 375-380.
- Ramesh, M. 2010. "Reasserting the Role of the State in the Healthcare Sector: Lessons from Asia." In *Reasserting the Public in Public Services: New public Management Reforms*, edited by M. Ramesh, Eduardo Aralar, and Xun Wu, 101-112. London: Routledge.
- Smith, Patriann. 2013. "Accomplishing the Goals of Multicultural Education." *Curriculum and Teaching Dialogue* 15(1): 27-40.
- Somkiat Wanthana. 2015. "Kamnued Lae Khwam Yonyang Khong Seriprachattipattai." [Origins and Paradox of Liberal Democracy]. *Journal of Social Sciences* 45(2): 127-145. (in Thai)
- Wahdah, Raihani. 2011. "Education for Multicultural Citizens in Indonesia: Policies and Practices." Accessed June 18, 2015. <http://socsc.smu.edu.sg/sites/default/files/socsc/pdf/raihani.pdf>.
- The United Church of Canada. 2014. "Defining Multicultural, Cross-Cultural, and Intercultural." Accessed December 16, 2014. <http://www.unitedchurch.ca/files/intercultural/Multicultural-crosscultural-intercultural.pdf>.

ใบสมัครสมาชิก

วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- สมัครสมาชิกใหม่
- ต่ออายุ หมายเลขสมาชิก.....

วารสารสังคมศาสตร์ เป็นวารสารราย 6 เดือน ตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ
(ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน และฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม)

กรุณากรอกรายละเอียด

ชื่อ-สกุล (นาย/นาง/นางสาว).....

หน่วยงานสังกัด.....ตำแหน่ง.....

ที่อยู่สำหรับจัดส่งวารสาร.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....E-mail.....

สนใจสมัครสมาชิกวารสารในรูปแบบ

- ฉบับพิมพ์ 200 บาท/ปี สมัครสมาชิกปีที่..... ฉบับที่.....

ชำระค่าสมาชิกวารสารโดย

- โอนเงิน

ชื่อบัญชี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เลขที่บัญชี 045-2-06661-0

ธนาคาร ไทยพาณิชย์ สาขาสภากาชาดไทย

(กรุณาส่งหลักฐานการโอนเงินโดยแฟกซ์มาที่ 02-218-7331 หรือส่ง E-mail: cusocscij@gmail.com)

กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โทรศัพท์ 02-218-7333 โทรสาร 02-218-7331

<http://www.library.polsci.chula.ac.th/journal2> / E-mail: cusocscij@gmail.com

